

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Stephan
RONART

BUGÜNKÜ TÜRKİYE

Stephan RONART

BUGÜNKÜ TÜRKİYE (1936)

Yeniden
Anadolu Ve Rumeli
Müdafaa-i Hukuk
Yayınları

YAR
MH
Yayınları

Dr.Stephan Ronart, Atatürk döneminde Türkiye’de bulunmuş, Anadolu’yu baştan başa gezip incelemiş, Atatürk’ün önderliğinde başarılanlara hayran kalmış, bu hayranlığını coşkulu bir anlatımla dile getirmiş saygın ve tanınmış bir bilim adamı. Ronart, bu kitabında Atatürk ilke ve devrimlerini, ayrıca, Türk tarihinin gelişim aşamaları ile de karşılaştırarak ele almış bulunuyor. Kitabın Atatürk’ün Batı kapitalist emperyalizmini nasıl dize getirdiğini ve Türk ulusunun geleceğini nasıl güvence altına almak istediğini anlatan bölümleri ise ayrı bir önem taşıyor. Örneğin, Ronart, şöyle diyor:

“Türk ulusu bu geleceği herhangi bir biçimde tehlikeye düşürebilecek her şeyden kaçınıyor, korunuyor. Çünkü, bundan böyle, yeniden yabancılar için yıpranmak istemiyor. Yabancı kredilerden, devlet ve ulus ekonomisinde yabancı sermayelerden sakınıyor. Bunların yabancılar günün birinde gizlice bir arka kapı açması olasılığından işkilleniyor, ürküyor. Yabancı bankalar, yabancı demiryolları istemiyor. Ülkesinde olanlarını bile teker teker, geri satın alıyor. Artık, yabancı maden ocakları, sanayi kuruluşları, ticaret firmaları istemiyor.

Ortaya çıkanların ve çıkacakların Türk yönetimi altında olmasını istiyor. Ne pazarda ne borsada, ne büyük ne küçük, artık, hiçbir yabancı tacir, yabancı sarraf, yabancı kurtiye ve yabancı ajan istemiyor. Yabancı sanayi ve elişi, yabancı memur ve hizmetli, hattâ, yabancı işçi bile istemiyor... Aşırıktan, adam kaçkınlığından değil. —Çünkü, Türk ulusu yeni ekonomisinin, içinden dışından, bütününde ve parçalarında, bugün de ve yarın da, hep Türk olmasını, hep Türk kalmasını istiyor...”

Kitabı okumayı bitirdiğinizde ister istemez, “Nereden nereye?” diyeceksiniz.

**Yeniden
Anadolu Ve Rumeli
Müdafaa-i Hukuk
Yayınları**

STEPHAN RONART
BUGÜNKÜ TÜRKİYE
(1936)

YENİDEN
ANADOLU VE RUMELİ
MÜDAFAA-İ HUKUK
YAYINLARI

STEPHAN RONART
BUGÜNKÜ TÜRKİYE
(1936)

Çeviri: Dr.B.T.Şaman
Günümüz Türkçesine çeviren: Çetin Yetkin

Yayın hakları/copyright:
Yeniden Anadolu Ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk yayınları
ISBN: 978-9944-0219-5-1
Dizgi: Yeniden Anadolu Ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk
Kapak: Barış Yetkin
Baskı ve cilt: İpek Matbaası – 0332. 342 63 67
25 Ocak 2009
İlk basımı:
Matbuat Umum Müdürlüğü, 1937

YENİDEN
ANADOLU VE RUMELİ
MÜDAFAA-İ HUKUK
YAYINLARI
Gençlik Mahallesi, Fevzi Çakmak Cad., 79/2
Antalya
Tel. (0242) 244 22 65 – 244 47 43; faks (0242) 244 46 65
mudafaaihukuk@superonline.com

İÇİNDEKİLER

Önsöz, 5

GİRİŞ, 7

BİRİNCİ BÖLÜM

Türk uluslarına ve Türk illerine dair güçler, 15-36

Türk yurdu Ötüken – Step – Sümerler – Etiler
Hiung-Nu'lar Skitler – Hunlar – Avarlar – Gök-Türkler
Ak-Bulgarlar – Hazarlar – Uygurlar – Attila
Cengiz-Han – Timur

Türklük ve İslâmlık – Türk güç bileşkeleri, 37-57

İslâm – Antitezler – Bağdat-Memlûkler – Gaznevîler
Goriler – Harzemşahlar – Moğollar
Avrupa ve Asya-Türkmenler

Anadolu, 58-81

Anadolu'da makineler – Eti, Elen ve Bizans
Boskırlara, kayalara, ormanlara ve denizlere dair
Köylüler, çobanlar ve kentliler
Mistisizm, halk ve saraylar – Sultanlar, beyler
Türkler ve Anadolu

Osmanlı sultanları, 82-107

Ogier Gislen de Busbecq'in mektupları – Bağlılıklar
Kanunî Süleyman - Varisler
Türk varlığına karşı yabancı varlık
Sezaro-Papizm ve Hilafet dogmatizmi
Tanzimat, Kapitülasyonlar
Genç Türkler, Panturanizm, Panislâmizm, Osmanlılık
İstanbul

İKİNCİ BÖLÜM

Türkiye'ye ve Türk halkına dair

Kamâl Atatürk, 109-148

Dünya Savaşı ve tükeniş – Samsun

Erzurum ve Sivas kongreleri

Türkiye Büyük Millet Meclisi – Sakarya savaşı

Halk Fırkası'nın kuruluşu – Sultanlığın sonu

Lozan – Türkiye Cumhuriyeti'nin ilânı – Hilafetin sonu

Muhalefet ve irtica – Atatürk

Ankara, 149-188

Eskişehir – Daireden düz çizgiye – Halkevi ve müze

Caddeler – Geçişler – Yenişehir – Okullar – Bilim ve araştırma

Yeni ve eski musiki, yeni ve eski sanat.– Türk kadınları

Ankara yapısını kuruyor

Ekonomi, 189-231

Ekonominin anlamına ve niteliğine dair

Osmanlı ekonomisi – Makineler

Yüksek kapitalizm ve emperyalizm – Demiryolları – Fabrikalar

Türk planlı ekonomisi – Türk köylüsü – Türk-ofis

Yeni bankalar, yeni finans

Türk ekonomisinin anlamına ve niteliğine dair

Kamâlizm, 232-267

Düşüncesi ve anlamı – Düşünüşün batılı ve doğulu biçimi

Değişişler – Okların sembolü – İç politika

Cumhuriyet Halk Partisi programı – Dış politika

Kamâlist düşüncenin gücü – Emperyalizm ve Kamâlizm

ÖNSÖZ

Dr.Stephan Ronart'ın kitabı bir anlayışın ve hayran kalışın anlatımıdır. Hem de güzel bir anlatımı. Bugünkü Türkiye'yi anlayışın, bugünkü Türkiye'ye hayran kalışın...

Dr.Stephan Ronart, bugünkü Türkiye'yi gezmiş; bugünkü Türkiye'yi görmüş; bugünkü Türkiye'yi sevmiştir. Şu var ki, bu yazar, daha da ileriye gitmiş; "bugünkü" Türkiye'yi anlamıştır. "Dünkü" ve "yarınki" ile beraber... Kitabı hakkında verilecek hüküm budur; ancak bu olabilir.

Türkiye'yi gezmiş, görmüş ve sevmiş olanlar çoktur. Ama bu yazar kadar, onu gerçekten duymuş, tanımış ve anlamış olanlar az.

Bugünkü Türkiye'de olup biteni, Türk devrimini kavrayabilmek için bir ana koşul gerek: Gerçek güçlülüğü sezebilmek ve ancak onu sevebilmek...

Dr.Stephan Ronart, kitabını geçen yılın ilk aylarında, yazmış bulunuyor.

Oysa, bu tarihten henüz birkaç ay bile geçmedi; "Bugünkü Türkiye", "Montreux" ve "Hatay" gibi iki eserle, insanlık tarihini yeniden bezedi. Yarış ve barış gücünün bu iki olgun ve dolgun eseri ile...

Dr. Stephan Ronart, şüphe yok ki, "Bugünkü Türkiye"-sinde Türk tarihinin ---dağdan dağa atlayarak kıtalar kaplayan— dünkü canlılık özünü yakından sezmiş; bu varlık selinin yarınki akışını evelden belirtmiştir.

Fakat ne de olsa, bu iki eseri kitabında anmış ve kutulamış olmak isteyecekti. Elbette.. "Bugünkü Türkiye"sini ta-

mamlamak için. Şu satırlarla, işte, kitabına ve kendisine karşı, bu yüksek borcu ödüyorum. Seve seve, sevine sevine.. Bir mütercim ve bir tercüman sıfatı ile.

Dr.B.T.Şaman

GİRİŞ

Bugünkü Türkiye oldukça iddialı bir çerçevede.. Bir halkın “bugünü” onun kültürel, psikolojik ve ekonomik bütün varlık biçimlerinden, varlık anlayışlarından toplanmış, bir türlü sonu gelmeyen yığın demektir. Dünkü ve dünden öteki günlerdeki bütün oluşlarının ve yaşayışlarının topyekun damgaladığı yığın demektir. Durmadan geçen yarınların ve öbür günlerin doğa ve yazgı sellerine katılıp akan anların bütün istekleri, özleyişleri ve başarılarından doğan yığın demektir. Ucu bucağı görünmeyen bu bütün ve ulu varlık, hiç birkaç kitap sayfası içine sığdırılabilir mi? Doğal olarak, aralıkta kavranılmamış, açıkta kalmış bir sürü eksiklikler bulunmayacak mı? Hem bir kitap nasıl tastamam bir fikir verebilir, koskoca bir varlığı anlatabilir?...

Anlaşılmazlığı önlemek için, ilk iş olarak, bu konu üzerine nasıl ve neler düşündüğümü, birkaç sözcükle söyleyivermek istiyorum. Niyetim, hiç de bu varlığı tam ve toplu olarak kavramak değildi. Bu dev yığın ortasından anaç temelleri, bu oluşa yön veren güçleri, çözüp ayırt etmeği denemek ve bunların anlamlarını araştırmaktı. Bu işi başardıktan sonra ancak uzman bilgilerinin ve özel incelemelerin hakkını verebileceği apayrı, bambaşka yapılı ve türlü türlü çeşitli her ne varsa bunların mahiyetlerine işaret etmekte. İşte bu yüzdendir ki, bu kitabın adını bu anlam ve bu amaç çevresinde toplamak, çevrelemek istiyorum.

Şu var ki, bu dar çerçeve içinde, doğrusu, ne kadar kabilsen o kadar çok kucaklamağa çabaladım. Buna karşın konuların bir çoğu yine elden kaçmış olabilir. Bütün ümidim yakalayamadıklarımın olabildiğince az oluşundadır. Ancak, olası unutulmuş, alınmamış bulunan şu veya bu noktalar her zaman, öyle pek de istenilmeden bırakılmış değildirler. Çoğu, bile bile, bir düşünce üzerine alınmamıştır. Bugün, artık, can-

landırılan, tanımlayan yazara sinema ve radyo yüzünden, bambaşka bir alan görünmüştür. Adeta kendiliğinden açılıp seriliveren bu alan yalnızca görmek, yalnızca işitmekten çok daha özlü, çok daha geniştir. Gündelik yaşamın resimleri ve sesleri üstünden aşarak, geçmiş ve yaşananları sonsuz oluşturma sürüp ileten ruh güçlerine ulaştığı, ancak onları anlayabildiği yerlerdedir ki, yazar, filmi ve elektrik dalgalarını ardında bırakabilmiştir. Bu olgunun kısırdığı koşul ise işlenmek istenilen konu çerçevesini gitgide bir kat daha daraltıyor.

Bu gibi düşünceler beni, rakamları ve tarihleri ancak kaçınılmaz bir zorunluluk olan durumlarda kullanmağa yönlendirdi. Türkçe olsun, enternasyonal dillerde olsun, danışılacak büyük yapıtlar, istatistik yıllıkları, komisyon raporları bütün bu ayrıntıyı, bu kitapta gösterebileceğimden kat kat fazla olarak, belirtiyorlar. Lâkin, rakamlar, ancak gerek olan yerlerde seçildikleri ve kapsayıcı bir kavrayışın yardımcısı oldukları sürece, ciddi birer belge niteliğini kazanabilirler. Ben onları yapıtımda yarar gördükçe kullandım. Onları kendi elleri ile, kendi gözleri ile araştırmak, onlara başvurmak isteyenler, gösterdiğim kaynak boylarınca onlara götüren yolu tutabilirler. Bu kitapta ise bütün bu rakamlar ve tarihler konuyu aydınlatmaktan çok loşlaştırmış olacaktı. Bunların yerine, bol bol, kullanılan resimlerle harita taslaklarının, belki, daha çok işe yaramış olacağı görülecektir.

Bu kitapta, tam da söylenilmeyecek şeylerden söz edildiği şu sırada, yine bence önemli görünen iki noktaya değinmeden duramayacağım. Birisi “Şarkın sihri” dediğimiz film ve operet lirizminin yumurtlanmasına yarayan şu kırk yıllık konu, hani sözde ve resimde beliren cami ve Kapalıçarşı romantizmidir. İşporta kartpostal görüntüleri, çoluk çocuklu küçük memur ve esnaf ailelerinin hoşlandığı nakkaşlık sanatı. Şu bildiğimiz mahut Turizm propagandası. Başlı başına hiçbir

önemi olmayan bütün bu aşağılık, saçma sapan şeyler, bu abuk sabukluklar. Ancak akli başında basın sütunlarında ağırbaşlı ve kelli felli seyahatnamelerde, kitaplarda, röportajlarda sık sık raslanmamış olsaydılar...

Bir de şu nokta var. Peçeli kadın, fes ve sarık Türk sokaklarından kalkmıştır. Ama Türkiye’de, hâlâ çepçevre serin servileri ve narin minareleri ile, bol bol cami, kanıksanacak kadar eski pitoresk sokaklar ve örtülü çarşılar var.. Artık, Konstantiniye denilmediği günden beri İstanbul’da yine, hâlâ, şu harcâlem “antika” kemer tokaları, tesbihler, kamalar, ağızdan dolma piştovlar, şu sırma işlemeli terlikler var. Fazla gözü açık satıcıların ve gezdiricilerin safdil ruhlara değeri kadar kuruş yerine lira sızdırarak ekledikleri bütün bu güzel ve canım şeylerin hepsi var... Artık adı Pera diye anılmadığı günlerden beri Beyoğlu’nda yine hâlâ kurnaz tilki esnafın, cingöz turist rehberlerinin çıktığı tip, ırk ve lisan çorbasından istenildiği kadar var... Hâlâ, birçok “Şark seyyahları”nın Türkiye hakkında edinebildikleri bir avuç sözüm ona bilgi, yedi dil kıvıran bu adamların kalabalık ağzından gelmedir.

Kuşkusuz, bütün bunlar bugünkü Türkiye’de de var. Bunlar üzerine hiçbir sözcük yazmadım. Çünkü ben, Türk olanı yazmak istedim. Ve çünkü, bütün bu uydurmalıklar Türk değildirler. Hoş, hiçbir zaman da Türk olmamışlardı ya... Bunlar Rue Pigalle'deki, Boulevard Montparnasse'daki kaba-relerin Paris ve Fransa olmadığı; St. Markus alanının satıcı kulübelerindeki alçıdan kumruların, kalaydan dökülmüş mektup baskısı Gondolcüklerin İtalya olmadığı kadar az Türkiye’dir. Ne tuhaftır ki bütün bu kırıntı döküntü eşya ulu orta, iki keçeli, ortada duruyor. Bunların hâlâ fotoğrafları alınıyor, anlatımları, çizimleri yapılıyor, resimleri çiziliyor, satılıyor. Her akli başında adam bu eşyanın ne kadar uydurma olduğunun, şayet ortalıktan bir kalkabilseler ne kadar iyi olacağının da farkında... Elbette ki çok, çok daha iyi olurdu. Gerçek

Paris, gerçek Venedik, gerçek Türkiye için...

Kendisinden söz etmek istemediğim ikinci nokta ise büsbütün başka iştir. Yabancı gezgin aramağa, yaldızcılığa ilişkin değil. Ciddi, gerçek yaşama ilişkin... Burada, yoksulluk üzerine iki çift söz söyleyeceğim. Türkiye köylülerinin çetin ve ezici yoksulluklarına ilişkin. Zira bu sorun üzerine de bir şey yazmadım. Bunun ayırdına varmadığım veyahut varmak istemediğim için değil... Anadolu'yu gezen herkes gibi, ben de yeni fabrikalar, yeni demiryolları ve yeni evler yanında pek âlâ bu hazin yoksulluğu gördüm. Bu yoksulluk, yeni gönenç önünde gitgide geriliyor. Yavaş yavaş. Çünkü, buralara çökmesi iki üç yüzyıl sürmüştü. Yeni Türkiye'nin ise onu gidermek için elinde topu topu beş on yıl geçti. Gerçi, bu yoksulluk gerçekte henüz "Bugünkü Türkiye"ye ait. Ama ben yine, bu yoksulluktan söz etmedim. Çünkü, her şeye karşın bu yoksulluk da, niteliği açısından, hiç de Türklüğe özgü bir özellik değildir.

Bu yoksulluğun nedeni ne Türkiye toprağında, ne de köylüsündedir. Çünkü, bu toprak yayılım ve verimsiz stepelere, cascavlak sıra dağlara karşın, varıl ve büyüktür. Varıllığının apaçık ortaya çıkamadığı yerlerde planlı iş başarışı, onu, yeryüzüne çıkarıyor; ve bu toprakları bugünkü nüfusun birkaç misline kolayca ekmek ve refah verecek durumu da sokabiliyor. Türk köylüsü toprağını sever, nitekim kanı bahasına bunu dünyaya kanıtlamıştır da... Almanya'nın, Fransa'nın köylüsünden, dünyanın herhangi bir ülkesinin köylüsünden, hiç de başka olmaksızın bu toprağa bütün emeğini, bütün sevecenliğini dökmeğe hazırdır. Türk köylüsü, kuşaklarca ve kuşaklarca, bu topraklardan küme küme güç, kucak kucak varlık ve direnlik toplayabilmiştir. Bu toprakların dökülen göz nurunu ve alınterlerini boş yere kurutan, savrulan emeği boş yere harcayan, şurada buradaki nankör çoraklığına karşın...

Öyle ise hâlâ bu yoksulluk neden? Evet, bu didinişe ve çabalayışa karşın. Çünkü, zayıf ve ancak kendilerini düşünen padişahlar Türk emeğini ve Türk bolluğunu yabancıların ayakları ucuna koymuşlar ve bu yabancılara el açmışlardı. Çünkü yabancı kazanç hırsı, kucağına her düşeni nereden geldiğini soruşturmaksızın almıştı. Buna engel olabilecek kendilerine düşen görevi beceremedikleri için bu yaban hırs boyuna, hep daha fazlasını kapmış, daha fazlasını yutmuş ve daha fazlasını istemişti. Sultanlar ve yabancılar üfürttükleri kurşunları Türk köylüsünün gözüne dökmüşlerdi. Çabalayışının yabancı ilerleyişlere ve yabancı bolluklara yaradığını göremesin diye... Böylelikle, koskoca bir devlet ümmilerin yazdığı muskalar ortasında tuz buz olmuş; ülke çökegelmiş, yıkıladurmuştu. Ta ki hiçbir şey, yahut yoksulluktan başka hemen hemen hiçbir şey, kalmayınca değin...

Bu yoksulluğa ilişkin birçok şeyler söylenebilir... Fakat bu yoksulluk Türk değildi, Türk'e özgü bir nitelik değildi. Bu Çin'in Hind'in halkını kasıp kavuran yoksulluktu. Asya'nın milyonlarca halkının sırtını çöktüren, belini büktüren sefaletin aynı idi. Bu insanların tümü de, Türk ulusu gibi, kendi topraklarından, yüzlerce ve binlerce yıllar sanat, servet ve uygarlık çıkarmışlardı. Fakat, bütün bu ulusların üstüne, günün birinde, kapkara bir kahr çöküvermişti. Çünkü dünya ekonomisinin efendisi kesilen Avrupa'daki birkaç kişi, bütün bir Asya'nın, bu büyük Asya'nın, varsılığını, milyarlarca insanın emeğini, bir avuç Avrupa devletinin servet ve güç birikimine ve refah yığına çevirmişlerdi. Çünkü, Avrupa'nın emperyalizmi, dünyayı yöneten biricik düzen olmuştu.

İşte, böylece, artık düpedüz bir Türk sorunu olmamakla birlikte, bu kitabın ağırlık merkezi olan bir davaya —Avrupa emperyalizmine karşı Asya'nın ayaklanmasına ve direnmesine— gelmiş oluyorum. Bu dava yaşadığımız çağın en büyük, en temel sorunlarından birisi, belki de en büyüğü, en temel-

lisidir. Bu hareketin biçimi, yoğunluğu ve gelişim ivmesiyle geçtiği aşamaları insanlığın politika, sosyal ve ekonomik yürüyüşünü belirtecek, hiç değilse, bu yürüyüşü belirten en temelli öğelerden birisi olacaktır.

Emperyalizm, başlı başına, asıl olan, tek parça ve ilk güç değildir. O, bir tek ana şebeke, beşerî eşitsizliğe kök salmış bulunan siyasal ve ekonomik güç yayılımının düzensizliğinden doğmuş acayipliklerin bir araya gelişidir. Tek kişilerin düzey ayrılıkları kadar ulusların düzey başkalığından ortaya çıkmıştır. Biçimleri de, bu eşitsizliğin dereceleri gibi, basamak basamaktır: Tam koloni baskısından kapitülasyonlar ve konsesyonların, seçkin hakların ve ayrıcalıkların lastikli bağlarına kadar. Her biçiminde bir olan, hedeftir: Öteki ulusların sırtından yapılacak mal ve emek talanı ile, kendi toplulukları içindeki sosyal ve ekonomik eşitsizliğin keskinliğini azaltmak ve bu iç gerginlikleri daha az duyulur bir duruma sokmak. Her biçiminde daima aynı kalan da sonuçlardır: Uluslar arasında altlık üstlük yaratmak, malı canı sömürmek ve eninde sonunda da savaş.

Yalnızca görünüşlere karşı koymağa çabalayan ve nedenlere el sürmeyerek onları olduğu gibi bırakan kalkınışlar elbette sonuçsuz kalacaktır. Pek iyi ama "efendi uluslar"ın bu üstünlüğünün hikmeti, bu eşitsizliğin nedeni nedir? Kuşku yok ki, sayı çokluğu değil. Kültür ve moral anlayıl yüksekliği de hiç değil. Çünkü, bunların her ikisi de zulmü ve baskıyı kökleştirmeğe yaramaz. Bu üstünlüğün, iki başlı bir çift nedeni var. Birincisi, bu toplulukların, ulus ve devlet sıfatı ile, tam ve toplu bir varlık oluşlarıdır. Bu birleşmeden doğan güçlerin bilincidir. Ve, nihayet, bu üstünlük, ortak algılama yüzünden politikalarına, her önemli işte dışa karşı bütün bir ulusun istenç gücünü, ve istenç ivmesini taşıyan, bir güç verebilmelelerinden ileri geliyor. İkincisi de tekniktir. Boyuna ileri götüren teknik. Ulaşımında, üretimde, silahlanmada teknik. Düşünme-

de, iş görmede, bilgide, yaşamın bütün gündelik işlerinde teknik...

Her ikisi de koloni uluslarında yoktur. Şu var ki, bu üstünlük de, ancak bu eşitsizliğin eylemli ortadan kaldırılması ile yok edilebilir. Dava, ulus ve devletin biribiri içinde eriyip kaynaşmasının, insanî birlikler için ideal bir biçim olup olmasında değildir. Dava, tekniğin bütün bir topluluk yaşamının içine işleyebilmesinde, insanlığın mutluluğuna hizmet edip etmemesinde değildir. Bütün bu düşünceler sosyolojiye, filozofiyeye ait sorunlardır. Emperyalizm ise, ancak, gerçek varlıkları hesaba katar.

İşte, bugün, bu emperyalizme karşı ta Çin'den Suriye'ye kadar, yer yer cenk avazları yükseliyor. Bu avazlar, henüz tastamam belirmemiştir. Henüz boğuk, kısık ve karışıktır. Asya, iki kez emperyalizmin belini kapmağa savaşmıştı. İki karşı yönden, sistem ve planla, onun boyunduruğundan silkinip kurtulmağa çabalamıştı. Gandi ve Lenin'le. Her iki saldırış da suya düştü. Çünkü, her ikisi de realitelere karşı gelmişler, realiteleri tanımamışlardı. Gandi, kısa bir zaman için bile olsa Hindistan'ın 300 milyonunu, az çok ulusal birlik durumunda, başına toplayabilmişti. Lâkin, modern tekniği hiçe sayması, bu eylemi doğumunda kötürüm etmişti. Lenin, kuşku yok ki, hep teknik, her şeyde en ileri teknik dilemişti. Fakat, dünya sosyal devrimini de ulusal birlik ve birliktelik üstünde tutmak istemişti. Her ikisi de, bu boğuşmada, adedin değerini, rakamın önemini, olduğundan çok daha yüksek sanmışlardı.

Ancak bir tek adam, emperyalist gücün öz varlığını, iç yüzünü gerçekten sezip kavramıştı. Devrimci dinamizmin bütün mantıksal sonuçlarını hesaba katarak ona karşı koyabilmişti: Kamâl Atatürk. Onun yönetimi altında on altı milyon Türk ötekilerden milyarların ulaşamadıklarını ele geçirebilmişti. Onun yönetimi altında on altı milyon Türk ulusal devlet hududu içinde, ulusun organize edilmiş gücünü, yaşanan ça-

ğın gerektirdiği, teknik işle, sistemli bir biçimde, yanyana ve başbaşa yürütebildiği için emperyalizmi alt edebilmişti. Sömürgelelikten sıyrılabilmek ve emperyalizme son verebilmek için tutulacak yol, ancak, bu biricik yoldur. Bu olgu, ne ana ülkelerde, ne de kolonilerde, ekonomik ve sosyal devrimleri ve yepyeni değer hükümlerini ortaya dökmeden geçip gitmeyecektir. Lâkin aynı yol, aynı mantık ile doğaldır ki, yeni yeni yayılışlara, yeni yeni kurtuluşlara götürecektir. Kemalizm yolu...

Bu, kanımca, “bugünkü Türkiye”nin oluş ve başarısına yön veren en özlü temeldir. Hiç olmazsa bana öyle geliyor. Bütün gördüklerim ve duyduklarımdan, aylarca Anadolu topraklarında yaşadıktan, Anadolu’yu boydan boya gezdikten sonra... Bu kitapta, işte, bunları söylemek istedim. Şayet bunu, bir parça bile, başarabildi isem, demek ki emeğim boşa gitmemiş, yerine değmiş oluyor.

Ankara: Mayıs 1936

Dr. Stephan Ronart

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK ULUSLARINA VE TÜRK İLLERİNE DAİR GÜÇLER

*Türk yurdu Ötüken – Step – Sümerler – Etiler –
Hiung-Nu'lar – Skitler – Hunlar – Avarlar – Gök-Türk'ler
– Ak-Bulgarlar – Hazarlar – Uygurlar – Attila –
Cengiz-Han – Timur.*

Büyük Asya kıtasının, hemen hemen ortasında, uzun, yüksek bir dağ silsilesi 5000 metreye kadar yükselir. Altay dağlarının bu şahlanmış zinciri geniş ve sonsuz stepleri kuşatır. Şark Türkistan'ını ve Moğalistan'ı.. Bu sıra dağların batı yanını, Tarbagatay, "köstebek dağları" tutar. Bu dağlar, 700 metre yüksekliğindeki Tiyeşan, "Tanrı dağı" ile binlerce yıllardan beri Asya'nın bağrından batıya, Avrupa'ya doğru, boyuna yeni yeni ulusların akınlarına geçit veren "uluslar kapısı"nın, Çungari'nin iki yanını kuşatan, dev gibi iri, bir çift payandadır. Doğu yanının yamaçlarında Orhon nehri, güneyden kuzeye, ite kaka yolunu açıp akar. Ama, biraz sonra, yamyassı düzlüklerde, güneşin cayır cayır kavurduğu bozkırlarda yorulmaya başlar. Güçten düşe düşe inceler, süzülür. Sonunda, Baykal gölünün sazlık yüzeyleri içinde eriyip gider. Fakat, öteki nehirlerin çoğu bu yüksekliklerden bol bol su toplarlar. Bellerini toprağın çoraklığından, güneşin kızgın dilinden kurtarırlar. Dünyanın en iri yarı, en uzun boylu nehir-

leri halini alırlar. Üç dört bin kilometre boyu uzanıp akarlar: Yenisey, "Ulu Su", Ob ve İrtiş.. Bu nehirler, kaynaklarına doğru el uzatan azgın steplerle boğuşurlar. Kuzeyinde büyük Altay zinciri, güneyindeki Orgon'la Tarbagatay'ın ortasında Tarım yaylası, Ötüken, vardır. Bu yayla, dal budak salmış ulusları, iç içe geçmiş urukları ile koskoca bir ırkın doğup büyüdüğü yüce beşiktir. Bu ulu ve sonsuz ülke, binlerce yıllık masallarla beslenmiş bir yurt, Türkler'in yurdudur. On üçüncü yüzyıldan on altıncı yüzyıla kadar Mogol, Acem ve Arap yazarları, fikir çiçekleri ile bezenmiş, coşku dalgaları ile katmerleşmiş imgelemlerine bu binlerce yıllık söylenceleri tıka basa doldurmuşlardı. Bu masallardan, baştan başa sihir ve şiir dolu, tarihler kurmuşlardı: "Mürücüzzehep", "Zafername", "Vefeyatülahyan", "Müsameretülahyar", "Sahaifülahbar" Nuh oğlu Yafes'ten ve onun insanlara çadircılık sanatını ilk öğreten oğlu Türk'den; Türk'ün ikiz torunları Tatar ve Moğol'dan, daha bir sürü oğullardan, torunlardan söz etmişlerdi. Macarlar'ın baş atası Bulgar ve Bartus'dan, Oğuz Han'dan ve onun çorak ovalar, çalık yaylalar üstünde cenkleşmiş, yararlıklar, yiğitlikler göstermiş ve sonunda, ayrı ayrı yirmi dört ulusun atası olmuş altı çocuğundan hikaye etmişlerdi. Büyük Türk ailesinin öz babalarını, bu öz ataların kahramanlıklarını iletmışlerdi. Şu var ki, bu eski saray vakanüvisleri, kırk bin yıllık bu söylenceleri ve masalları —hoşlarına gittiği gibi— eğirip bürmüşler, bozmuşlar, biribirine karıştırmışlardı. Lâkin, tarihçi şairliğin başıboşluklarına karşın, bir olayın ortadan kalkmamasına yardım etmişlerdi. Bu olay, karanlıklarda kendi kendinin bilincini elden kaçırmış, artık, bilinmezler ve gizler evrenine karışmış, çok eski bir geçmişi, Ob ve Yenisey kıyılarını, anımsayıştı. Ural-Altay kaynak Ulus kucağından, Ural kuzeyine doğru Fino-Uygur ulusların başını alıp gittiklerini; doğuya ve kuzey doğuya doğru Mogollar'ın ayrıldıklarını; zamanla, çeşit çeşit Türk ulusları halini alan, birçok uy-

makların bu steplerin asıl efendisi olduğunu anımsayıştır. Bu ulusların, ardı arası bir türlü kesilmek bilmeyen iri göç dalgaları sırtında Altay'ı nasıl aştıklarını, Asya'nın bu sarp dorukları üstünden nasıl taştıklarını, batı yaylalarına, Don kıyılarına, hatta Tuna boylarına değin nasıl uzandıklarını; üstelik, aynı uzaklıkları yenerek, hem güneye, hem de doğunun ta öbür ucuna kadar nasıl ulaştıklarını anımsayıştır. Bu olay geçmiş varlığı anıştır.

Ta eskiden beri Asya bozkırlarının garip bir özelliği vardır. Beş on yıl, hatta yüzlerce yıl ardı ardına yağan yağmurlar toprakları yeşillendirir. Yeter derecede otlak yetişir. At, koyun ve deve sürülerini besleyebilmek için yeterli nemlilik toplanır. Bu sürüler, sütleri, etleri ve yağları ile bu step halkını doyurur. Postları, derileri bu halka giyinip kuşanmak, çarığını çadırını dikmek için olanak bulmağa yarar. Lâkin apansız basan kuraklık sonunda, sular kurumağa başlar. Kıtlik yılları sürülerini kırar geçirir. İnsanları açlıktan kıvrandırır. Susuzluktan inim inim inletir; kıvrandıra kıvrandıra öldürür. Bundan sonra, artık, bu çöllerin bağrından uğrayışlar, o iri akınlar sökün eder. Boyuna azalan otlaklar, boyuna tükenen kaynaklar uğrunda o amansız yaşam savaşımı başlar. Ve bu insanları, tarih başlangıcından beri, dağlarının, nehirlerinin akımı, topraklarını birbirinden ayırt ettiği Asya'nın kenarlarına, eski kültür havzalarına doğru, itip sürer. Soğuya ve güneye doğruya, Çin'e doğru... Güneye ve güney batıya, Hindistan'a, İran'a doğru.. Batıya, Mezopotamya'ya, Suriye ve Anadolu köprüsünün öte yanına doğru, ta Avrupa içine... Bir kez bozkır tepreşmeğe görsün. O bir kez yerinden oynadı mı, gayri çözümlü boşanan, ortaya çıkan güçlerin nerelere kadar ulaşacağını, nerelere kadar dayanacağını kimse kestiremez. Doğuda ve batıda, artık devletler yıkılır, saltanatlar çöker. Yeni yeni devletler kurulur. Eski uygarlıklar batıp yenileri

yükselmeğe başlar.. Asya ovalarında yağmur rutubet dinginlik çağı demektir; doğunun, güneyin ve batının kültür evrenlerinde durum çağı demektir. Sıcaklık ve kuraklık bu evrenlerin üstüne savaş ve devrim, isyan ve kargaşa saçar. Ancak, bu yerinden oynayıp, bocalayıp, fırlayıp, aynı zamanda, yeni bir ilerleyiş, yükseliş, yeni bir yaşam serpişi demektir. Gerçi bu step ulusları, çoğunlukla körükörüne, dolu fırtınaları gibi, uzun boylu emekler sonunda yaratılmış olanı alaşağı etmişler, ezmişlerdir. Durmadan, solumadan koşarak her önüne geleni devirmişler, yere sermişlerdir. Yaşadıkları çağda, sürekli bir değer olarak kabul edilen, her varlığı yakıp yıkmışlar, bitirmişlerdir. Bununla birlikte insanlık kültürünün oluş ve ilerleyiş tarihi bu sayılı günlerdeki yıkımın öte yanını, ard başını da görüyor. Türk uluslarının ve kasırgalarının eskimiş ve yıpranmış olandan nasıl yeni ve gelişebilen varlıklar çıkardığını seziyor. Bu yeni varlıklara nasıl diri ve taptaze bir yaşayış canlılığı verebildiğini seçiyor. Bu ulusların insanlığın batıda, doğuda ve güneyde tek başına kalmış, parça parça kültürlerini nasıl bir araya topladığını görüyor. Bu ayrılıkları yenebilmek, bu dilimlerden bir bütünlük yaratabilmek için insanlığa nasıl yardım ettiğini anlıyor. Böylece, toplu insanlık varlığına, sürekli yukarıya, yükseğe doğru bir adım daha attırmış olduğunu pekâlâ tanıyor.

Bilginler, ancak, en son yıllarda, bu geniş kültür evreninin içine erebilecek yollara dökülebilmişlerdir. Türk uluslarının eski anıt ve kazılarını, sanat ve yazılarını, öz değerle ölçmeğe başlamışlardır. Eski söylencelerde ve masallarda ilk tarihin özlü ve canlı anlamını, koşullarını ve nedenlerini araştırmağa koyulmuşlardır. Yeni uyanan bugünkü Kemalist Türkiye, kök ulusunun tarihini, kendi varlığının anlam ve içeriğini kavramıştır. Ancak son yıllarda, Türk ulusal araştırmaları enternasyonal incelemelere yardımcı elini uzatabilmiştir. İşte, bu son yıllardadır ki, insanlık kültürünün başlangıcında en iyi parça-

larınin hep Türk ulusların zekâsından fıskırdığı, yavaş yavaş ve şaşırın bir algılama ile anlaşılmıştır. Henüz geçen yüzyılın sonuna kadar, haklarında hiçbir şey bilinmeyen, bütün anıları bile kökünden silinmiş bulunan, birçok kültür değerklerinin Türk gücünden varlık bulduğu ortaya çıkmıştır. Ancak dünya savaşından [Birinci Dünya Savaşı'ndan] sonra, çivi yazı ile yazılmış anıtlar okunabilmiştir. Ancak en son yıllardadır ki, insanlık topluluğunun, kendi uygarlığını kurarken, Türk ırkına, ne kadar umulmaz, ne kadar ulu yardımlar borçlanmış olduğu ortaya çıkmış, adamakıllı belirmiştir.

Henüz iyice araştırılmamış söylence çağlarında, ilk tarih günlerinde, Asya'nın içindeki Anayurdu'ndan, İndüs kıyılarına göç etmiş; oradan belki toplu, belki de yalnız birkaç kolu ile batıya doğru yürüyerek İran körfezini aşmış; o dönemlerde bu körfeze ayrı ayrı akmakta olan Dicle ve Fırat arasındaki verimli vadilere akın etmiş; buralardaki zencilere benzeyen, kara kıvrıcık saçlı, çok eski ulusları yenmiş egemenlik kurmuş olan kaynak ulus Türk'dü. Bu ulus, Sümerler'di. Sümerler, burada, Mezopotamya'nın güneyinde, koca bir devlet kurmuşlardı. Sümerler tarihin bilebildiği en eski örgütlü devletti. Burada Sümer kültürünü yaratmışlardı. İnsanlığı yüksek bir uygarlık düzeyine çıkarabilen ilk kültürü... Bu kültür bütün eski Asya'nın ve onunkine dayanan bütün öteki kültürlerin, güzel sanatlar evrenindekş bütün duyuş ve isteşilerine temel olmuş, yön vermişti.

Sümerler'den sonra yaşayanlar, bir sürü sanat anıtlarında, Sümer kültürünün görüşlerini korumaktadırlar. Orta boylu ve orantılı yapılı, iri kemikli ve gürbüz, yüz çizgileri dolgun ve olgun, dudakları ince, narin çekme burunlu, sakalları ve saçları kesik olarak bu yontularda görülen tip bugünkü Asya yaylasındaki Türkler arasında bol bol rastlanan tiplere eşittir. Sümer dili de, tuğla levhalar ve taşlar üzerindeki çok

sayıdaki yazılarında sözcüklerini, gramerini ve sentaksını iyice ortaya koyan bir takım lehçeleri ile, uzun, zorlu ve yorucu çalışmalar sonunda artık okunmuştur. Bu dilin karakteristik özleri, bugünkü Türk dilinde, hâlâ bulunuyor. Aradan binlerce yıl geçmiş olmasına karşın, iki yüzden çok koşutluğu ile, ortak kaynağa işaret eden aynılığını gösteriyor.

Sumer dilinin, Sümer kültürünün ne vakit başladığı, bugün henüz loşluklar altındadır. Bununla birlikte, Milattan beş bin yıl önce varsıl [zengin] bir gelişme dönemi yaşadığı işkilsiz biliniyor. Beş bin yıl... Bilim araştırmaları şimdilik bundan yukarı çıkamıyor. Sümerler, üç bin yıl, yaşadıkları çağın bütün dünyası için, düşün [fikir] varlığı ve sanat yaratıcılığı bakımından yol gösterici ve öğretici olmuşlardı. Bütün bu dönemin en güçlü devleti olarak yaşamışlardı. Yaptıkları sarayların, tapınak kulelerinin yıkıntıları ve —Londra, Paris, İstanbul müzelerinin öğünerek sakladıkları— hükümdarlarının, prenslerinin yontuları karşısında parmak ısırılıyor. 60,000 den çok çiviyazı metin üzerinde, zamanımıza kadar erişen, matematik ve yıldızlar evrenindeki hesapları, gözlem ve incelemeleri önünde bugün baş eğiliyor. Sümer zekası, Sümer biçemi [üslubu], Sümer sanat biçimleri semitik Babil ve Asur kuşaklarına varmıştı. Bunlardan da eski Yunan uygarlık evrenine, Hellas'a ulaşmıştı. Hellas'dan da Elenist düşün ve ruh [ruh] varlığının doğurduğu, bugünkü uygarlık dünyasına geçmişti.

İnsanlık, her şeyden önce, Sümerler'e büyük bir buluşu, yazının bulunuşunu, borçludur. Kuşku yok ki, taş döneminin ilkel insanları, resimleri bir araya yığarak, basit ve kısa zincirlerle, yazıya benzeyen bir işaret dizisini mağara duvarlarına işleyebilmişlerdi. Lâkin, ilk kez Sümerler, eşya ve madde dünyasından anlam ve kavram dünyasına ilk düşün adımını atabilmişlerdi. Resimleri, soyut düşüncenin anlatımı, duygunun simgesi durumuna sokabilmişlerdi. İşlemelerden hecelere

geçmişlerdi. Sonunda, tek başına kalmış, insan seslerinden sözcükler yaratmışlardı. Tuğla levhalar üzerine tahta kalemle bu sözcükleri çizmişlerdi. Sanat ve estetik duyuş ve düşünüşlerinde belirttiği üzere, özü ve sistemi kavrayan zekâları sayesinde, resim yazıyı tipleştirmişler, stilize etmişlerdi. Böylece, çivi yazıyı bulmuşlardı. Bu yazıyı da, mantık kurallarına göre, düzeltmişler; sistemleştirmişlerdi. Yine böylece, alfabeyi bulmuşlardı. İnsanların, yazılı olarak, bıraktıkları ilk antlaşmalar, ilk yasalar, ilk düzenlemeler, ilk hesaplar Sümerlerinki idi. Altı yedi bin yıl öce yazılmış yapıtları bugüne kadar saklayan eden ilk arşivler, ilk kütüphaneler de yine Sümerlerinki idi.

Tıpkı Sümerler gibi, tarihsel dönemden çok önceki çağlarda, aynı kökten bir ulus, Türkistan steplerinden batıya doğru kopup gelmiş; daha kuzeyde, bugünkü Anadolu'da, Mezopotamya'da Sümerler'in yaptığı gibi, yüzyıllara göğüs veren egemen bir efendilik kurmuştu. Yine tıpkı Sümerler gibi, bu topraklar üstünde iri atılımlarla zaman ve mekânı aşarak nurlarını dört etrafa saçan bir sanat ve kültür varlığının değer yapıtlarını yaratan bu ulus da Türk'dü. Bunlar yerleşmiş oldukları Anadolu toprağını ilk önce işlemiş olan Türkler'di. Bunlar Eti'lerdi. Kızılırmak'ın çevirdiği büyük eğrinin ortasında, bugünkü Boğazköy'ünde, ne vakitten beri kurulduğu henüz kestirilmeyen ancak milattan önce 1200 yılına kadar bulunduğu bilinen, büyük bir kent yükseltmişlerdi. Yedi burçlu kalesinin kapılarında kaya aslanlar bekleyen bu kenti, görkemli tapınaklar, büyük ve varıl saraylarla bezeyerek, hükümet merkezleri yapmışlardı. Bu kent Chatti kenti idi. Chatti'nin yanbaşında bugünkü Yazılıkaya geçitlerinde, Eti sanatkarları sıra sıra, kunt çizgilerle, tanrılarını, ruhanîlerini ve kutsal âyin alaylarını iri ve diri kayalardan yontmuşlardı. Hitit saltanatı bütün Anadolu'nun üstüne yayılmıştı. Malat-

ya'dan, Konya üzerinden İzmir'e kadar.. Bu koca devlet, önceleri, parça parça devletlere bölünmüş olarak yaşamıştı. Sonraları, büyük kiral Hattusas'ın idaresinde, tek ve toplu bir devlet olarak ömür sürmüştü.

On dokuz hükümdarı, ardı ardına, Eti devletini, milat öncesi ikinci bin yıl sonuna kadar, daima bir büyük devlet görkemiyle dipdiri ve ayaküstü tutmuşlardı. Siyasal etkinliklerini [nüfuzlarını], egemen güçlerini Suriye'den öteye taşımışlardı. Mısırlılar ve Asurîler'le, kâh alçalıp kâh yükselen bir baht yolunda boy ölçüşmüşlerdi. Bütün Anadolu'ya Eti sanatı yayılmıştı. Bütün bu dönemlerdeki Anadolu varlığını, boydan boya, Eti düşünüşü sarmıştı. Eti etkisi buralardan, Ege kültür havzasına yayılmış; minoyik Girit'e kadar uzanmıştı. Truva'da Eti tanrılarının simgelerine tapınılmıştı. Girit'in Miken kiralaları, sikloplu kalelerini, Eti sanat anlayışının ürünü olan, görkemli, anıtsal kapıaslanları ile süslemişlerdi. Bu havzanın elişlerine Etiler'in vazo dekorları, gümüş ve savatlı tasları, çanakları çömlekleri, ibrikleri, tunç silâhları örnek olmuştu. Eti teogonisi, tanrılar ailesi, Elenler'in mitolojisinde, tanrılar kabilesinde yeniden canlanmıştı. Kenan illerindeki Sami kavimlerin din kavramlarını etkilemişti. Filistin'in Yahudi dinine etki yapmağa başlamıştı. Bütün bu güçler Türk'dü. Türk stepinin ana gücünden çıkmıştı.

Stepin bu kaynak gücü binlerce yıl bitmemiş, tükenmemişti. Sürekli taşmış, pek az bir zaman için değişmez biçimler almıştı. Bu, her dem taşkın, her dem coşkun güç çok güçlülükle sınırlar içinde tutulabilmişti. Tıpkı stepin kendisi gibi. Her bir yanının hiçbir ucu görünmeyen, bilinmeyen, zamanı aşan genişliklerinde bu ulu step, ailelerden, uymaklardan sıra sıra uruklar toplayıp ortaya atmıştı. Bunları yeniden ayırmış, birbirlerini yok edinceye kadar, kıyasıya kırıştırmıştı. Bu bitmez tükenmez çarpışışlardan, saldırışlardan arta kalan

bir avuç adamdan, yeni baştan, yepyeni kabileler aşiretler yaratmıştı. Bu uluslardan birisinin adı ötekine geçmiş; her soyun söylenceleri ve masalları birbirine karışmıştı. Soy yiğitleri birbirlerinin topraklarını, adlarını almışlardı. Nasıl ki, otlakları birbirilerinin ellerine geçmiş, sürüleri birbirlerine katılmış, birbirine karışmıştı. Stepin çevresindeki ülkelerin, zemine zamana göre, bu ulusları bir soy altında toplamak, guruplar halinde sınıflandırmak için bunlara vermeğe çalıştıkları türlü türlü adlara karşın bütün bu uluslar eşitti, aynı kaynaktan, aynı köktendi, aynı Türk uluslarıydı. Yaşamak ve sürekli var olmak istençleri [iradeleri] onları doğa gücünün hızı, soğa gücünün zoru ile, öldürücü kuraklıklardan dünyanın nemli ve verimli parçalarına doğru sürüp atmıştı. Ardı arası kesilmeyen bu kapışmalar, dalaşmalar, boğuşmalar içinde doğa, onları bağışladığı boyuna tazeleşen güçlerle sivriltilmiş, yüceltilmişti. Bu sonsuz dinamizmin, taşan, kabaran ve köpüklenen erginliği ve varsıllığı gibi, doğanın bağrından dışarı uğrattığı bütün bu enerjiler, iç varlık güçleri de, çeşit çeşitti.

Çok kez, dünya tarihinin başkalaştığı, insanlık kültürünün bünye değiştirdiği uzun tarih dönemleri boyunca, ulusların geleceklerini belirtebilmeleri için doğanın, yalnızca, dış gücü yetişmiştir. Bu uluslara ilerleyiş ve yükseliş bağışlamak için, yalnızca, doğanın fizik itiş gücü yeter gelmiştir. Çin anallarının, Milattan iki bin yıl önceki günlerden başlayarak miladın başlangıcına değin, Çin'e yaptıkları akınlarını anlattıkları Hiung-Nu ve Tu-Kiu'lar Türk'tü Bunlar Çin'i —boyuna yaptıkları akınlarla— o sürekli gözü açık tetikliğine, duygu derinliği ve varsıllığı ile süslenmiş ruh canlılığına ulaştıran güçlerdi. Bunlar, Çin'i bütün yeteneklerini yetkinleşmeye yönlendirerek, bu bölgenin en eski kültürünün büyüklüğüne eriştiren öğelerdi. Türkler, Asya'da, Büyük İskender'in Büyük İmparatorluğu'nu yıkmışlardı. Böylece, dünyanın bu en geniş

parçası üstündeki olayların sürekli ilerleme ve gelişme çizgisini çizmişlerdi. Asya'yı, Elenizm'in nitelik ve kimlik bakımından yabancı düşen düşün egemenliğinden kurtarmışlardı. Bu havzayı, kendine özgü olan yön ve doğrultulara yöneltmişlerdi. Türkler, Milattan iki yüz yıl önce başlayan, akınları ile barbar Germanler'i Avrupa'nın kuzeyinde ve doğusundaki ormanlarından dışarı uğratmışlardı. Böylece, köhneleşmiş, pıhtılaşmış Roma İmparatorluğu'nu basıp yutan göç dalgalarından, göç kasırgalarından, Avrupa'da yeni uygarlıkların belirip yükselmesinde etken olmuşlardı. Slavları, Pribet bataklıklarından dışarı ürkütmüşlerdi. Onlara, Germanler ve Bizanslılar'la çarpışa çarpışa yaşamsal güçlerini buldurmuşlardı. Slav yığınlarını, geniş kültür yapılarını kuruncaya kadar, sürekli olarak Avrupa'nın ortasına ve güney doğusuna iten, kovalayan güç Türkler'di. Bütün bu olaylar, sonunda ister Hiung-Nu, ister Skit, ister Hün, ister Avar diye adlansın büyük Türk güç hazinesinden kabarıp taşan dev-gücün etkisi idi. Türk akınlarının, Türk gücünün ortaya çıkardığı oynasmalar, tepreşmeler, kaynaşmalardan doğan değişiklikler, alt-üst oluşlardı.

Çok kere de Türk ırkının bu bir türlü yerinde duramayan, kabına sığamayan akıncı güçleri, öz topluluk merkezlerinde katılaşılarak billurlaşmıştı. Büyük devlet güçlerinin yayıldığı önemli toplanma noktalarında yoğunlaşmıştı. Dalgalana dalgalana en uzak ülkelere kadar ulaşan, oralandaki bütün toplum varlıklarına sinen, işleyen düşünce ve ruh özlüklerini oluşturmuştu. Tarihten önceki çağlarda olduğu kadar ön tarih dönemlerindeki Türk devletleri gibi, eski ve orta dönemlerin, bazı Türk devletleri de insanlık kültür akınına yaşam değerleri katmış, birer özlü, anaç-varlık olmuşlardı. Gerçi bunların çoğundan, bugün, adlarından ve anılarından başka anılan ve tanılan pek az izler kalmıştır. Çok kez, bunların hüküm sür-

dükleri bölgeler bile, ancak, kestirimlerle [tahminlerle] sapta-
nabiliyor. Öteki bir bölümünden ise, Çin, Bizans ve Arap kro-
nistleri aşağı yukarı biraz bilgi, pek az ayrıntı verebilmişlerdir.
Başka bir bölümünün üzerinden ise, ancak modern bilgiler, ya
unutulma tozlarını silkeleyebilmiş ya da bunların başka ulus-
larla karıştırılmasını önleyebilmiştir. Böylece, bütün bu Türk
uluslarına ve devletlerine bugünkü tasarım ve düş gücünün
kavrayabileceği az çok olumlu cisimler verilebilmiştir. Lâkin,
şu var ki, bu Türk etkileri, bugünden öte, yakın ve uzak bütün
komşu havzalarda, tarih aşamalarında, bütün kuşku ve du-
raksamaların en üstüne tırmanmış bir açıklık aydınlığı ile ışı-
lıyor.

Tarihin “Hunlar” başlığı altında toplamağa çalıştığı ba-
zı Türk kabileleri, Milattan aşağı yukarı iki yüz yıl önce, Or-
hon kıyılarındaki yurtlarından fırlamışlar; bütün Moğolis-
tan’ı, bütün Doğu-Türkistan’ını buyrukları ve sancakları altı-
na almışlardı. İki yüz elli yıllık bir süreyle, Asya’nın doğu-
sunda tek söz sahibi devletler olmuşlardı. Hunlar, en güçlü
kuvvetli Çin sülalesini cizyeye bağlayan koskoca devleti kur-
muşlardı. Beşinci yüzyılda, Altay eteklerindeki ovaların
önünde ardında, Türk Saklar’ın, Gök-Türkler’in devletleri
vardı. Bunların bir Hanı’na, Dizabuls’a Bizans kayserleri el-
çiler göndermişler, dostluklarını kazanmak istemişlerdi.
Han’ın altın taht arabası, değerli ipeklilerden ve göz kamaş-
tırıcı halılardan kurulmuş, altın avaniler ve değerli kürklerle
bezenmiş çadırı dillerde destan kalmıştı. Sarayının debdebe ve
şaşaası, ülke içindeki sükun ve düzen, ulu Han’ın çepeçevre
en ırak illere kadar yayılmış saygınlığı, Bizans elçilerini hay-
retlere daldırmış, hayranlığa salmıştı. Bu görmüş geçirmiş
adamlar bile yazdıkları raporlarda, Türk Hanları’nın büyük-
lük ve görkemini anlatmak için zorbela sözcük bulabilmişler-
di.

Kama ve Volga'da Ak-Bulgarlar'ın kurdukları bir devlet, altı yüz yıl saltanat sürmüştü. Ancak, on üçüncü yüzyılda, Cengiz Han'ın ayaklandığı büyük göçte çöküp devrilmişti. Cengiz Hanlığı'nın dünyayı yutan dev devleti tarafından yenilen bu saltanat da Türk'tü. Volga üzerindeki hükümet merkezleri Balgar, beş yüz yıldan fazla, yakın ve uzak doğu için bir ziyaret merkezi olmuştu. Balgar, sahtiyan, kehribar, kurşun, balmumu ve diğer bir çok değerli madenler için yüksek değer biçilen, esaslı organize edilmiş bir pazar olarak kalmıştı. Adı sanı sınırlarından kat kat ötelere varmıştı. Ak-Bulgarlar'ın akçesi, Karadeniz'in de Akdeniz'in de kıyılarında, dünyanın her yanında, geçer akçe olmuştu. Bunların güney doğusundaki, yedinci yüzyıldan onuncu yüzyıla değin yaşamış olan bir devlet, batı saltanatları ile boy ölçüşmüş, dört bir yandaki ulusları korumasına almış, bu ülkelere düşün ve bilgi yolunda önderlik ve öğretmenlik etmiş olan Hazarlar'ın devleti de, yine bir Türk devleti idi.

Bu saltanatlar, debdebeler, hanlıklar, hakanlıklar birer düzen, birer uygarlık, birer bilgi ve görgü kaynağı idi. Birer nur topu gibi ışık yayan bu görkemler Türk'tü. Bu devletler göçler ve savaşlar, cenkler ve yengiler gereği Moğol, Fin yahut öteki yabancıları az çok emerek kendi varlıkları içerisine almış olabilirler. Ama dillerinin, yaşayış biçimlerinin, gelenek ve göreneklerinin tanıklık ettiği gibi, bütün bu egemenliklerde kök-öge, sonsuz egemen öge, anaç güç olan öge, Türk'tü. Bu varlıklar sürekli yayvan ve düşün yönünden bu ileri ögeye yetişmeğe savaşılan ilkelerin oturduğu basık ve yayık kıtalarda birer kültür doruğu idi. Bu Türk varlık kaynaklarından, yetiştirici birer örnek olan düşün ve düşünce dalgaları, boyuna kopup çevreye yayılmıştı. En ırak, en yaban illerde bile, hatta bugün de kanıtlanabilecek, besleyici etkilerini bırakmışlardı.

Bugünkü tarih sayışımızın ilk bin yılında, Türk uluslarınca Asya topraklarının içinde dışında kurulmuş devletler arasında, Türk özelliklerini, Türk dilini ve Türk kültürünü en temiz koruyan bir topluluk, bir varlık, belirmişti. Bu varlık Türk özlülüğünü işleyen bir güçtü. Türk düşüncelerini sımsıkı tutan ve ulusal kültür terekesini kendisinden sonraki kuşaklara en arık ve aydın verebilmiş olan bu topluluk Uygur topluluğu idi. Uygurlar, eski dönemin en eski günlerinden beri, güney Altay vadilerinde, tarıma uygun bir toprak ve kesimsiz besleyecek bir iklim bulmuşlardı. Buralarda Tanrı Dağı'nın kuzeylerinde yaşamışlardı. Bu havza ve bu iklim onları, erkenden, yerleşik olmağa yönlendirmişti. Sürümlü bir devlet ve ekonomi yapısına alıştırmıştı. Egemenlikleri, erkenden pekleşmiş; güneye, batıya ve doğuya doğru ışık vermişti. Kültür etkinlikleri, erkenden yayılmış; çevre havzalara da onların adını takmıştı: Türkistan.

Uygurlar'ın hükümet merkezleri Orhon kıyılarında, on iki kocaman ve iri kulesi ile Karabalgasun'dı. Hanları, burada dolayında çevre çevre dokuz yüz yiğidin halka kurduğu, altın direkli bir çadırda oturuyordu. Halife Mutemitbillah'ın posta bakanı, onuncu yüzyıldaki "Kitabülmesalik velmemalik" yapıtında, Uygur uygarlığının görkemini anlatmıştı. Son yirmi beş yıl içinde yapılan kazıların ve buluşların ortaya çıkardığı yapı yıkıntıları, duvar işlemleri, tahta ve taş oymalar bu tanımları, anlatımları doğrulamıştı. Uygur devleti, Türk topraklarındaki devletlerin tümünden iyi yönetilen devletti. Bu saltanat, zaman ile, küçük küçük devletlere bölünmüştü; öteki Türk uluslarının saldırıları karşısında doğuya çekilmiş; gerilemişti. Lâkin, Uygurluk, Türk evreninin düşün ve ruh çekirdeği sayılmış, Türklüğün simgesi kalmıştı.

Uygur toplumunun doğasında özgür düşünüşlü, ileri görüşlü büyük bir ılımlılık göze çarpar. Nitekim, çok eski putlara tapan, şeytanlarla boğuşan Şamanizm'in yanında ilk gün-

lerde Budizm, Uygur ülkesinde tutunabilmişti. Siyaset ve din işinde Bizans darkafalılığının afarozladığı, kovduğu, kovaldığı Hristiyan Nasturiler de Uygurlar'a sığınmışlardı. Mani havarileri, onların da ardından İslam misyonerleri rahatça Uygurlar arasında müminler toplayabilmişler; tapınaklar, mescitler yaptırabilmişlerdi. Çin filozofları da, bir yandan kendilerine kolayca mürşitler, müritler bulabilmişlerdi. Uygurlar'ın, çok eskiden beri, öz yazıları vardı. Karakurum yanında, Orhon'da, kırallarının mezarlarını yeni Türk dilinin ilk anıtları ile süslemişlerdi. Bu dikili taşlarda soy yiğitlerinin savaşlarını, bilgelik dolu atalar sözlerini, yaşam ilkelerini, yüksek ve yalın bir şiiriyet içinde anlatabilmişlerdi. Çok dikkatle yazılmış, çok kez minyatürlerle bezenmiş, bir sürü metinlerde, Budist ve Meneheen, bir din yazını [edebiyatı] yaşatmışlardı. Bunların yanı başında da dünya konularını da işlemişlerdir. Çin yazınından çeviriler yapılmıştı. Uygurlar dillerine çevrilen bu yapıtları, kendi düşün çerçevelerine yerleştirerek, ayrıca incelemişler, genişletmişler ve derinleştirmişlerdi. Miladın on birinci yüzyılında, Kutadgu Bilik gibi güç bir sanatın, "Kutluluk bilgisi"nin, bu şiir ve büyü ile yuğrulmuş kitabını ortaya koymuşlardı. Kazılarda bulunan Uygur alfabesinin tahta oyma ve oynar harfleri bize gösteriyor ki, Uygurlar —Çinliler gibi— Avrupalılar'dan çok daha önce, basım tekniğini biliyorlardı.

Uygur devletleri on üçüncü yüzyılda, büyük Türk fatihi Cengiz Han'ın parmakları arasında eriyip gitmişlerdi. Fakat görgülü ve bilgili Uygurlar, bu büyük imparatorluğun örgütçüleri, yönetim ve maliye memurları olmuşlardı. Bakımlı ve işlek bir kültür dili olan Uygurca Cengiz imparatorluğunun hükümet konaklarında kullanılan resmî dil olmuştu. Böylece bağımsız Uygur devletlerinin çöküşünden sonra da Uygur dili, Uygur yazını, Moğol seli içinde, kendisini su üstünde tutabilmişti. Hatta, gelişip bir kat daha olgunlaşmış, bir kat daha

inceleşmişti. İki üç yüzyıl sonra, Türklüğü ve Türk varlık değerlerini Acem yazını ve İran dünya anlayışına karşı ayakta tutabilmişti. Kol kabartan bu kültür sanatlarına karşı kabarmış göğsünü germiştir. Büyük, akıcı ve sanat fışkıran bir yazın kurabilmişti. Bugüne kadar Uygurca, yahut Çağatay Han'ın Uygur ülkeleri üstünde hükümran olmuş oğlu Çağatay Han'ın adı ile, Çağatayca, Tarım yaylasındaki Türk ulusları arasında yaşayan bir dil olarak kalmıştır. Uygurca, eski Türkçenin kavramlarına biçim bulma varsılığını ve sözcük bolluğunu koruyan bir lehçedir. Modern Türk diltiliği, bugünkü Türkçe'nin yıkanması, ayıklanması, işlenip cevherlenmesi için, öz ve tükenmez bir pınar gibi, bu Türk lehçesinden yararlanıyor.

Tarihin her döneminde ırk ve ulus enerjileri, yalnızca, kıtaları harekete getiren itiş gücünde belirmemişlerdir. Yalnızca, devlet ve toplumun belirli zaman ve mekan içinde birer kültür yayılma merkezi durumunda birikmiş olmakla kalmamışlardır. Bu güçler, içten içe oynaşarak, tam ve toplu, katı ve duru bir etki ve etken durumunda de kendilerine bir gerçekleştirme yolu bulmuşlardır. Bu güçler, bazan bir kişide, bir kişilikte yoğunlaşmıştır. Bu duruluk ve çokluk "önder" düşüncesinde ve önderin kişiliğinde en sivri ve en keskin noktaya ulaşmıştır. Bu böyle olunca, bu soy-gücü, önüne geçilmez bir nitelik almış, bir saldırıda kıtalar kucaklayan bir kimlik ve önem kazanmıştır. Bu böyle olunca, bir insan ömrü, dünyada kuşaklar boyunca bir türlü gerilemek istemeyen, ayak diremeğe yeltenen, her ne varsa onu alaşağı etmek, yerlere çalmak için yeterli gelmiştir. Ancak kuşakların emeği ile kurulması zorunlu olan her ne varsa onu bir kalkınışta el üstü tutmağa, göklere çıkarmağa yeterli gelmiştir. Bu böyle olunca, bir tek insan ömrü bütün geçmiş günlere sonsuza kadar kapalı görünmüş her ne varsa onu bir kalkışta bütün gelecek güçlerine açmağa yeterli gelmiştir. Bu böyle olunca, salt kendi düşünceleri koskoca ulusları, koskoca budunları, yerlerinden uğra-

tarak bir sağa bir sola sürenler, dev adımlarla tarih çağlarının üstlerinden aşanlar, ortaya çıkmıştır. Yine bu böyle olunca, insanlığın ilerleyişini kendi dileklerine göre belirleyenler, dünya tarihinin o büyük yapıcıları, dev ustaları, alanları tutmuştur... Doğa, pek ender zamanlarda, insan oğulları arasında bu dev kişilikleri doğurabilmiştir. Bunların topu birden beş on parmakta sayılır. Ama, şu var ki bunlar arasında üçü Türk'tür: Attila, Cengiz Han, Timur...

Attila'dan önce Avrupa ulusları Asyanınkiler'le bu kadar sıkı fıkı temas etmemişlerdi. Attila ile insanlık yaşamında yepyeni bir aşama başlamıştı. Kesindir ki, bu ana kadar, her iki taraftan cesur gezginler uzun uzadıya hazırlanmış elçilik başkanları, gözü pek kumandanlar, ilgi ve dikkat uyandıran gezgiler ve seferler yapmışlardı. Her iki evrenin serhadlerini aşmışlardı. Yapılarına ve imgelemlerine göre, yaşanmış veya uydurulmuş, görülmüş veya sanılmış birçok varlıkları ülkeleri için yazdıkları seyahatnamelerde ve raporlarda belirtmişlerdi. Yine kesindir ki, bu aralık, dolambaçlı ve arka yollardan bir takım acaip gelenekler bu yandan öbür yana geçmişti. Birtakım yabancı düşünceler, kapı ve kilit altından, dünyanın bir yanından öte yanına sızmış, akmıştı. Lâkin Attila'nın, atı ve atlıları ile dünya tarihinin ardına kadar açılan ana kapısından zaman sahnesine o eşsiz girişine değin, hiçbir vakit insanlar birbirileri ile böyle koskoca kitleler halinde yanyana gelmemişlerdi. Böyle göğüs göğüse, baş başa durmamışlar, vuruşmamışlardı. Hiçbir vakit örfleri ve âdetleri, gelenekleri ve uygarlıkları bu kadar geniş cephe üzerinde birbirine sürtüşmemiş; birbiri ile kapışmamış; birbiri ile sarmaş dolaş olmamıştı... Attila, Asya'nın ruhunu Avrupa'nın kalbine sokmuştu. Türk Hun uluslarının başında, Çin'den Kafkasya'ya kadar binbir çeşit Moğol sürülerine kumanda etmişti. Bunlarla Karadeniz'in ve Hazar denizinin kıyılarını dolanmıştı. Tuna doğusunda, Macaristan

ovalarının göbeğinde, görkemli bir saray, görkemli bir saltanat kurmuştu. Türölü türölü Cermen kabilelerini sancakları altına almıştı. Egeyenliğini Asya'nın göbeğinden Ren'e kadar uzatmıştı. Orduları Bizans surlarını zorlamıştı. Atlıları Fransa'nın kuzeyinde at oynatmış, kılıç sallamıştı. Mızrakları Roma'nın kapılarına dayanmıştı. Çin kayserlerine, Bizans ve Roma papalarına karşılık elçiler göndermişti. Tatarları bu saltanatın en uzak serhatlerini fırıl fırıl dolaşmışlardı. Vasalları, en ırak illerden tahtının eteğine yüz sürmeğe koşmuşlardı. Askerleri, bütün illerde tetik üstü beklemişlerdi. Valileri belli başlı her kentte bileği güçlü en dinç düzeni kurmuşlardı.

Bu mine rengi bayrakla gök yere inmiş, dünyanın üstüne yepyeni bir oynasma ve tepreşme basmıştı. Eskiden adı sanı bilinmeyen ümmet ve uluslar birbirine katılmış; hiç tanılmayan gelenekler birbirine karışmış; duyulmamış, işitilmemiş diller birbirine geçmiş; görülmemiş dinler ve âyinler birbirile kaynaşmıştı. İnsanlık çalkalanmıştı. Bu kaynayışlarla bütün insan ve kültür yığınlarına yeni yeni hedefler verilmiş, yeni yeni gayretler aşılannmış, yeni yeni idealler bağışlanmıştı. Yepyeni bilgiler, yepyeni ufuklar açılmıştı. Asya'nın ve Avrupa'nın ulusları için baştan başa yeni bir yaşayış, görüş ve duyuy çağı yükselmeğe başlamıştı. İnsanlık, kırık dökük, bir eski çağdan, uyanmakta olan bir orta çağa ilk adımlarını atmağı denemişti. Bu atılış ve yürüyüş ivmesi Attila'dan, Türk stepinin gücünden gelmişti. Attila 453 yılında ölmüştü. Hunlar, toplu bir varlık olarak, Avrupa'nın görünür yüzünde kaybolmuşlar; çevredeki uluslarla karışmışlar, kaynaşmışlardı. Bu kaynaşma yüzündendir ki bütün bu ulusların damarlarında ta o ateş günlerden beri bütün bir gelecek için Türk kanı kaynamağa, Türk gücü fıkırdamağa başlamıştı.

Ardı ardına sekiz yüz yıl geçmişti. Yeniden, için için, kımıldanmağa, bükölmeğe, kıvranmağa başlayan stepte Türk

uluslarının engin denizi, bir aşağı bir yukarı inip çıkan dalgaları ile kabarıp yükselmeğe başlamıştı. Dağlar dalgalanmış, şahlanmıştı. Yine bir önder ün almış, nam vermişti. Karakurum'da, Mogolistan'da, stepin uruklarını, oymaklarını birleştiren bir önder yol almıştı. Türk uluslarını kol kol, bölük bölük devşiren bir önder hız almıştı. Ötekilere öz, çekirdek ve baş olan bu güçler çevresinde Mogol ve öteki step uluslarını örgütleyen bir önder dünya tarihinin alanını tutmuştu. Bu önder Cengiz Han'dı 1214 yılında ordularını Çin'deki üç imparatorluktan kuzeydekinin üstüne saldırtmış; Pekin'i almıştı. Sonra, bu orduları batıya çevirmiş; Türkistan, İran ve Ermenistan'a, Lahur'a kadar Hindistan'a Kiyev'e kadar bütün güney Rusyası'na el atmıştı. Büyük Atlas denizinin kıyılarından Dinyeper'e kadar hüküm sürmüştü. Bu dünya imparatorluğunun dört köşesindeki güven yurttaş iyiliğini aynı sistemle kökleştirmişti. Bütün ırklara, uruklara, dinlere ve dillere — gerek kendi tebaası gerek yabancı olsun— aynı hakları vermişti. Aynı nısfeti, aynı adaleti, aynı ölçülülüğü göstermişti. En eski fönemlerden den kalma Türk halk hukukunun yasalaştırılması olan büyük yasası ile aynı adaleti sağlamıştı. Mülkî yönetimlerin aynı derecede olgun disiplin ile, her eyalet ve her ilde, aynı disiplini tesis etmişti. Pek kusursuz ve çok ileri bir askerî örgüt bu iri gövdeye aynı sertliği, aynı sağlamlığı vermişti. Günü gününe işleyen siyasal iletişim ibresi ile pusuladan şaşmayan parlak ve kıvrak dünya politikasını yürütmüştü.

Karakurum çatısının altında her ulusun temsilcilerini toplamıştı. Papa'nın elçilerini, Hıristiyan misyonerlerle Budist rahiplerini, Arabistan'ın riyazet ve bilgelik erdemlilerini, İran'ın matematik ve heyet [gökbilim] bilginlerini, Bizans aristokratları ile, Venedik plutokratlarını... Bir uçtan öbür uca kadar imparatorluğun her durağına uğrayan güvenli ve metin yollar açmış, ulaşım ve değişimi [ticareti] canlandırmıştı. As-

ya'nın bir yanından Avrupa'nın öbür yanına yanına serbest ticaret ağırları atılmış, bağları örülmüştü. Fransa'dan, İtalya'dan, Suriye'den Karakurum'a akın akın işçiler gelmişti. Çeşit çeşit kalfalar, boy boy ustalar koşuşmuştu. Çinli, Ermeni, Hintli tüccar üşüşmüştü. Her milletin en ileri bilgisi, en ileri hüneryi Karakurum'da el ele, baş başa vermişti. Karşılıklı zekâ ve beceri atılımlarıyla birbirini incelemiş, derinleştirmiş, olgunlaştırmıştı. Büyük Türk önderinin devletçilik dehası ile kurulmuş bu iri toplum ve kültür organizmasında, orta çağın bütün eğilimleri ve anlayışları, düşünceleri ve metotları yan yana, diz dize yaşamış; birlikte özlenmiş, birlikte katmerlenmişti.

Yeni baştan, bir dönem için, tıpkı Attila'nın döneminde olduğu gibi, insanlığın gözündeki perdeler alınmış, kaldırılmıştı. Yeni baştan, bir dönem için, hem bu hem şu yandaki setler açılmıştı. Yeni kavramlar yaratılmış, yeni anlayışlar, yeni kavrayışlar ortaya atılmıştı. Yeni baştan, Asya'da da Avrupa'da da eski geleneklerin, din ve hanedan tutuculuğunun statizmini, hareket yoksulluğunu, bir tek insan oğlunun dinamizmi, hareket canlılığı, saçından başından yakalamış, çekip ayağa kaldırmıştı. Gençleştiren, dinçleştiren bir hareket ve yaşam tazeliğini çepeçevre, kucak kucak, çevresine serpmiş, saçmıştı. Yeni baştan, bilinmeyen ve anlaşılmayan, evren ve varlık önündeki beşer taşkınlığı ve apışkanlığı ortadan kalkmağa başlamıştı. Doğanın tükenmez ve sayılmaz evrenleri ve başlıkları karşısında ağzı açık kalan bir merak, bir ilgi, bütün insan kafalarına sinmeğe, yerleşmeğe başlamıştı. Oxford'dan Peking'e kadar yeni gözlemler, yeni düşünceler, yeni anlayışlara, yeni araştırmalara yol açmıştı. İşte yine, yeni baştan, Türk güçlerinin zoru ile insanlık tarihinin aralıkları aşılmış, vermişti. İnsanlık tarihi, yeni baştan, silkinivermiş, yavaş yavaş ve için için bir yürüme, hep ileri doğru bir sürünme emekleme başlamıştı. Cengiz Han'ın ardılları, onun yarattığı

varlık üzerinde, yapıcılıklarını sürdürmüşler, çalışmışlardı. Bunlar da, gerçi, hatırı sayılır başbuğlar, büyük kumandanlardı: Hemen hemen bütün Rusya'yı bu dünya imparatorluğuna katan, Polonya'yı fetheden orduları Macaristan'a akan Oğday Han... Türk egemenlik ve saltanatını bütün Çin üzerinde yerleştiren Kubilay Han... Irak'a dalıp Bağdat'ı aldıktan sonra, Mezopotamya ve Lübnan'ı aşarak, ancak Mısır hududunda, Filistin'de duraklayan Hülagü Han... Lâkin ne de olsa, bütün bu hakanlıklarda kozmopolitik birlik ve birliktelik duygusu, insanî toplumculuk düşüncesi yoktu. Bu koca dünya imparatorluğu da teker teker devletlere ayrılmıştı. Ulusal soy ve kişisel saltanatlara, kıtalar arası etki ve yoğunlaşma bölgelelerine parçalanmıştı. Cengiz Han'a nasip olan ulu, güdücü ve dünyayı kaplayan düşün gücü bu ardıllarda bulunmamıştı. Olsaydı... Eğer bu düşün gücü Cengiz Han'ın ardıllarında olmuş olsaydı, olasılıkla, daha o günlerden beri Türk kumandasında Asya'dan başlamış olan dünya tarihi, bambaşka yollara sapmış bulunacaktı.

Bir üçüncü kez de yazgı, insanlara sanki birlik ve birliktelik düşüncesini öğretmek istemişti. En kısa yoldan bu ülkünün gerçekleşmesine ulaşmak için sanki bir deney daha yapmaktan vaz geçememişti. Yine yeni baştan, yazgının dileği bu gerçekleştirme için Türk ırkını seçmişti. Doğa bu kere de yine, bir Türk önder beğenmişti: Timur.. Türk Barlas kabile-sinden Timur Gürgani, vaktiyle Cengiz'in daha doğudaki Karakurum'dan başladığı gibi bu kez Semerkant çevresinden ön almıştı. Asya'nın bütün uluslarını hakanlık sancağının zafer döken gölgesi altında toplamıştı. Bu ulusları, Cengiz hakanlıklarını, birer birer yenmiş, sınırları ortadan kaldırmıştı. Delhi'den Anadolu'ya Don kıyılarından Çin Seddi'ne kadar uzanan tek ve biricik bir saltanat yaratmıştı. Ruslar'ı, Bizanslılar'ı Mısırlılar'ı haraca kesmişti. İranlılar'a, Hintliler'e, Suriyeli-

ler'e, buyruğundaki ordular için araç ve gereç, her türlü donanım verdimiştir. Timur'un orduları, insanlığın o ana değin gördüğü en güçlü ve en disiplinli ordular idi. Savaş tekniğine, strateji ve taktiğine karşı durulmayan bu ordular, ne özveriden yılıyor, ne de aşılmaz herhangi bir engel tanıyordu. Timur, gününün en büyük ordusu başında, Çin'i baştan başa ele geçirmek için sefere koyulurken ölüm onu enselemişti. Böylece, ancak, doğa gücü, bu dünya devletinin büyük deniz kıyılarına ulaşmasına engel olabilmisti.

Timur — "Timürlenk" hemen hemen bütün ulusların halk dilinde en çılgın cenkçi olarak kalmıştır. İnsan girmiş bir harp-tanrısı olarak tarih ve söylencelere karışmıştır. Lâkin Timur'un özlediği, Timur'un gözlediği ne savaş alanları ne de yengi destanlarıydı. Gerçi, o, insan yaşamını, insan malını irkilmeden her an ayağı altına almış, hep kıyasıya boğuşmuştu. Şu var ki, bütün cenkler, ondan öncekilerin beceremediğini başarmak için en kesin ve keskin araçlardı. Onun hedefi büt-bütün başka bir idealdi. Bu ülkü ulu bir hedefti. Timur yalnızca bu hedefe göz koymuş, bütün ömrünce hep onu kollamıştı: Pan-Asya... Dış hudutları tastamam çizilmiş, içi sapa-sağlam perçinlenmiş bir Asya... Devletçilik bakımından kavranmış ve örgütlenmiş birleşik bir Asya... İç sınırları olmayan, biricik ve tek parça bir güç havzası olan Asya... Önünde boyun eğilen, elpençe divan durulan bir Asya... Alınteri ve el emeğiyle pırıldayan, san'at ve kültür özü ile ışıldayan bir Asya... Öteki kıtalara gücünün yettiğini verebilecek, öteki kıtalardan da ne verebilirlerse alabilecek olan bir Asya. Timur bu birleşik Asya'yı düşünüyordu. Savaşlarının, saldırılarının evrensel sırrı, gizli ereği ancak buydu. Ordularını hiçbir zaman, kendisi için zahmetsiz bir talandan başka bir iş olmayan, Avrupa üzerine çevirmemişti. Ordularına, hiçbir zaman Afrika devletlerini ele geçirmek için haykırmamıştı. Onun tasarladığı, kovaladığı ve umduğu Asya, bütün bir Asya idi. O,

Asya'yı adamakıllı elinde tutmak ve tam bir özgüvenle kendinin malı bilmek istiyordu.

Bu güvenliğı ele geçirilmiş gördükten sonra bütün dünyanın kapıları imparatorluğuna açılmış olacaktı. Avrupa ve Afrika bu dünya kıta devleti ile her malını, her ürününü değış tokuş edebilecekti. Bilginlerini, sanatkârlarını, misyonerlerini gönderecekti. Bu geniş ve büyük ülkeye düşünler, düşünceler getirecek, ondan bilimler, görüşler götürecekti. Semerkant'ın kapıları nereden gelirse gelsin, ruh değerlerine ve düşün varlıklarına, sanat ve bilim alanlarına açtı. Dünyanın dört bir köşesinden koşup gelen yüz elli bin usta bu kentin saraylarını, camilerini, kervansaraylarını ve şadırvanlarını yapmışlar; bağlarını, bahçelerini düzenlemişlerdi. Dinlenmek için vakit bulabildiğı demler, Timur, Semerkant'ta özgü divanını toplardı. O zamanlar bu şahnişinler [bir binanın dışarıya doğru çıkıntı yapan bölümleri], türlü türlü meslek ve mezhepleri temsil eden halka halka şairler, bilginler ve bilgilerle dolardı.

Ne yazık ki, Timur'un dönemi onu anlamadığı gibi, onun ardından gelenler de anlamamışlardı. Ölümü ile, bu yüce saltanat, birdenbire çöküvermiş; bu birlik elden gidivermişti. Sınır kuleleri yeniden, yer yer, sivrilmiş; yollar yeniden tıkanmıştı. Asya yeniden büyük ve varsıl saltanatlara parçalanmıştı. Fakat, artık, iç verimliliğı tükenmişti. Bölünmüş Asya, bundan böyle, Avrupa'nın göz koyduğu bir yağlı parça olmuştu. Çünkü, Avrupa'nın görüşü ve anlayışı erginleşmişti. Avrupa, düşün, siyaset ve mekan bakımından, orta çağdaki dar görüşlülüğünün kendi bünyesini kısıtıran çemberlerini kırıp atmıştı. Avrupa kendisini öteki kıtalar üstünde egemen kılan, bilim, toplum ve iktisat alanlarındaki değer ve niyetlerini yağurmağı başlamıştı. Şu kadar var ki, Avrupa tarihçileri, uzun yıllar, Avrupa'nın bu alanda bir Türk önderine ne kadar borcu olduğunu bir türlü bilmek istememişler, bu gerçeğı teslim etmemişlerdi.

TÜRKLÜK VE İSLAMLIK

TÜRK GÜÇ BİLEŞKELERİ

*İslam — Antitezler — Bağdat — Memluklar — Gazneliler
Goriler — Harzemşahlar — Moğollar — Avrupa ve Asya
Türkmenler*

Bugüne değin insanlık topluluğunun kapışıışlarında, çatışıışlarında, Türk güç bileşimleri ne vakit, nerelerde ve hangi biçimlerde etki göstermişlerse, bu etki —tıpkı bu güç birleşkelerinin kökü ve kaynağı olan Türk stepinin genişliği ve bağısızlığı gibi— daima genişletici, yapıcı ve alabildiğince coşturucu olmuştur. Bu soyun kan damarlarındaki derin ve mistik güç, zaman, mekan ve kavrayış bakımından, ancak doğanın eliyle çizdiği serhadler önünde durmuştur. Bu güç, ancak doğa mantığının zorunluluğuyla, gelişim yollarına konulabilmiş olan engeller önünde duraklamıştır. Sona-erişe karşı bu göğüs geniş, son-buluşa karşı bu ayak direyiş niteliğidir ki, olasılıkla, Sumerleri zaman hudutlarına karşı ayaklandırmış, köpürtmüştü. Onlara yazının bulunuşu ile konuşulani, akıp geçmekte olan ana bağıli kalmaktan sıyrarak, zamansızlığa yükseltmek davasını başartmıştı. Olasılıkla, bu kutsal isyandır ki, Etiler'e sanat varlıklarını Anadolu kayalarında sonsuzlaştırmak tutkusunun o engin zevkini bağıışlamıştı.

Gerileten, geciktiren ve daraltan her ne varsa bu güçlü-lüğün sinirine dokunmuş, ağrına gitmişti. Her nerede bir engele çatmışsa ya onun üstünden aşmış, ya onu çiğneyip geçmiş, ya da herhangi bir biçimde ona boyun eğdirmek istemiştir. Olanaksızın ve Gayrimümkün'ün sınırlarını silip süpürek bütün doğa ve evren göklerini kucaklamak isteyen bu güçlülüktür ki Türk ırkını, Büyük-Deniz kıyılarından Galya kıyılarına götürmüştür. Bu soyun kimlik ve düşünüşü, uluslar

ve devletler olarak, Çin'den Tuna'ya, İndüs'den Novgorod'a kadar, bütün dünya yüzüne yaymıştı. Bu ırkı bin yıllık bir tek dönem içinde bütün kıt'alar aşan bin bir devlete, tarihin gördüğü en ulu büyüklüğe ulaştırmıştı. Ona, boyuna ve ardı ardına, bölge ve havza kültürlerini engin ve varsıl bir ana kültürde lehimlemek, perçinlemek gücünü vermişti. Doktriner darlıkları, genel ve evrensel ana görüşlere ve ana düşünelere dönüştürmek talihini bahşetmiş, ona bu yüceliği bağışlamıştı. Serbest gelişim ve kösteksiz ilerleme uğrındaki içgüdüsel duygusu, ta eskiden beri bu soyun toplumsal yaşamında kendini göstermişti. Sayısız eski Türk devletlerinin hiçbirisinde toplumsal düzen, Mısır, Hint ve Çin topluluklarında ön safhada gelen kast ve sınıf bölünmesine göz yummamıştı. Bu bölgeler ve ora yerleşikleriyle olan ilişkilerinin çok sıkı fıkı, çok içli dışlı olmasına karşın, bu ırk, insan toplumunun derece ve zümre bölümünü kaldıramamıştı. Dinsel dar kafalılığı, karakuş gibi, yurt ocağına kondurmamış, ona yuva tuturtmamıştı. Herhangi bir inanışı, herhangi bir bağlılığı körüklememiş, kışkırtmamıştı. Herhangi bir mezhebin ötekisinin sırtına binmesine müsaade etmemişti. Hazarlar Yahudiliği almışlardı. Böyle olmakla birlikte Slav havarisi Metodius, Hazarlar içinde, dilediği gibi gezip tozmuş, Hristiyanlık inancını pekâlâ yayabilmişti. Uygurlar'da Manihizm yayılmıştı. Lâkin ne Budizm bilgeliği, ne Muhammet kelâmı yasak edilmiş değildi. Kubilay Han, sonsuzlukta saklı olan gerçeğin salt bir kişinin özünde ortaya çıkabileceğini havsalasına sığdıramadığı için hem Musa'ya, hem İsa'ya, hem Buda'ya hem de Muhammed'e, aynı değeri vermiş, aynı saygıyı göstermişti. Önceden verilmiş yargıların fikir ve zikir bağları ile zihnini dolandırmamıştı. İnsanlık mekanizmasının çarkları içinde Türk emeği, Türk çabası her nerede ve her ne zaman görünmüşse bu istenç, sürekli olarak, düzen ve uyumu getirmiş; sürekli olarak terbiye edici ve yararlandırıcı bir nitelik göstermiştir. Kesindir

ki bu güç, kollarında, arabulucu ve engelleri azaltıcı, insanî-cihanî bir kimlik taşımıştı.

Yedinci yüzyılın ortalarına doğru dünya yeni düşün yapısının engelleri ile vuruşuyordu. İnsanlığın, tam da bilimsel değerlendirmeye uğraşan yeni düşünce terbiyesi altında, en zorlu boğuştuğu bugünlerde, dünyanın alt köşesinden bir dünya anlayışı patlak verivermişti. Karşısına çıkan evrenin üstüne saldırmış ve bu evrenin, güçlkle 'koruduğu alçakgönüllüğün gırtlğına yapışmıştı. Yaka paça bu alçakgönüllüğünü sarsan bu sav, birdenbire çıkıverişin şaşkınlığı içinde yeryüzünü sonsuza kadar kavuracak sanılan gözü dönmüş bir savdı. Bu ani olay, kargaşalık tehlikesinin verdiği korku ile dilini yutan, dünyanın hiç beklemediğı, ummadığı, sezmediğı bir sorun çıkınını ortaya fırlatmıştı. Bu bir inanç davası idi: İslam... İslam'a, tek başına halletmiş olduğı yerlerden gayrısında, bu dava için hal çareleri araştırmağı yardım eden unsur Türkler olmuştu. Bu tehlikeli bir girişimdi. İslam yeryüzüne, Arabistan çöllerinden gelmişti. İslamlık, boyuna birbiri ile kırısan, başsız bedevi sürülerinin yaşadığı çöl koşulları için düşünülmüşü. Kan ve yer bakımından bu zapturapt Arap'tı. O zamanki Arap düşünüşünü kavrayışı, bütün anlamıyla, başıboş bir yaşamı, sımsıkı ve kupkuru emir tkaçları ve yasak kıskaçları ile kısırışı yüzünden, oradaki varlığın batınını anlamına ve görünürdeki anlamına uygun düşen bir inançtı.

Babil, Mısır, Asur ve sonunda İran, Arabistan'ı kendi uygarlıklarının çevresi ve çerçevesi içine almağı denemişler, fakat becerememişlerdi. Trayan zor bela, kuzey kısmını Roma imparatorluğu ülkesine katabilmişti. Fakat Roma'nın da nüfuzu derinleşememiş, uzun boylu tutunamamıştı. Aynı kanla yağurulmuş toprakta biten Musevilik'le İsevilik bile yerleşmek için hayli ayak diremişler, hayli dayanmışlar, epeyce kan ter dökmüşlerdi. Fakat, bu çöl havzanın içine, ancak, beş on

kulaç dalabilmişlerdi. Her şey, her zaman Arabistan'ın bu ıssız, tekinsiz düzlükleri üstünde, çorak yaylasının taşları gibi, ufalmış, kırıntılaşmış, kum olmuştu. Her şey, her zaman, kızgın çöllerinin azgın kumları gibi, silinip akıvermiş, bu illerin yalancı vahaları, serapları gibi uçup gidivermişti.

İslam büyük Arap tansığını [mucizesini] başarabilmişti: Darmadağınık, her biri bir köşede pinekliyen kabileleri ve aşiretleri derleyip toplamış, bir araya getirmişti. Hep öndersiz olan bu insanlara Muhammed'in ve ilk halifelerin kişiliklerinde efendilerini vermişti. O ana değin, amaçsız ve plansız, dolaşıp duran bu avareleri bir ülkü ardına katmıştı. Bu disiplin nedir bilmeyen hoyratları öndere ve ideale bağlayabilmiş, koşabilmişti. Bu insanlar da, bütün ilkellere has olan kaygısızlık ve işkilsizlikle, körükörüne boyun eğmişler, Muhammed'in ardına takılmışlardı. Bu peygamber çağrısı Afrika'nın olaylardan ve olgulardan sıyrılmış çırcıplak çöllerinin yansıma gücü ile alabildiğine cınlayıp giden bir çağrı idi. Muhammed'in sesi, doğanın bu bomboş ve ipince mine kubbesinde, ilk defa yükselen bir düzen sesi idi. Bu tiz ses, bütün sesleri bastıran bir eda ile dalgalanmıştı. Bu ses bütün nağmeleri ve ağıtları sindiren bir diklik ve gürlükle uzanıp gitmişti. Kılıçların kapıcı yengisi ile kuzey Afrikası üstünden, sıra dağlar boyunca bir atılımla Mağrib'e, ta İspanya'ya varmış; yine bir atılımla ta Maşrik'a, hemen hemen Asya ortalarına kadar dayanmıştı. Dünya üstüne düşen bu peygamberlik cemresinden çevreye yayılan ateş İslam-Arap egemenliği idi. Avrupa güçlkle bu alev baskınının önüne Pirene'nin buzlu setlerini çekebilmişti. Fakat, Tehame çölleri ile Tih sahrasının ortasından kopan bu sam yellerinin öldürücü kızgınlığı önünde Asya'nın dağları çömelmişti. Sanki, bu kıt'anın üstüne, inme inmişti. Asya ürpermeler, titremeler geçirmiş, sanki bayılmış kalmıştı.

Ta ki, Türk güçleri, karşısına geçilmez görünen bu kızgın yaylını önleyip durduruncaya değin... Türk güçleri, çeşit

çeşit belirişleri, fenomenleri ve hareketleri ile bütün bu alev sellerini dindirmişlerdi. Türk güçleri bu seli başka yollara akıtmışlar, olabilen yerlerde de, onları yararlı bir duruma sokmuşlardı. İki antitez, İslamlık ve Türklük, kafa kafaya, göğüs göğüse çarpışmıştı. Türklüğün insanlığı bir araya toplamasına, uç bulup uzlaştırmasına karşılık, İslam insanları “mümin” ve “kâfir” diye ikiye bölmüştü. Berikinin insanlığa gerçek kapılarını ardı ardına kadar açmasına karşı, ötekisi, bütün düşünüş ve yaradışı din hükümlerinin daracak yolları üstüne sürüp atmıştı; dinsel anlayışların, dinsel yorumların kargacık burgacık dolambaçları içine tıkamıştı. Berikinin devleti, hukuku, politika ve orduyu, dinden mezhepten ayırt ettiği yerde, ötekisi bütün bu varlıkları gepgergin ve despot bir teokrasi içine kakıştırmıştı. Berikinin toplumsal yapıda ve toplumsal yaşayışta her çeşit sınıflaşmağı tanımadığı, her çeşit ayrılmağı geri teptiği yerde, öteki tek kişinin olduğu gibi topluluğun da ne yapıp ne edeceğini saptamıştı. Her insanın günün her bir saati için hangi kaskatı yasalar ve formüllere göre yaşayacağını belirlemişti. Türklüğün, kendiliğinden, yaradılış ve doğa zorunluluklarının dile getiricisi ve yayıcısı olduğu noktalarda, İslam aklına eseni, keyfine geleni almağa kalkışmıştı. Kendisinin doğal alanı olan iman ve itikattan, namaz ve niyazdan çok daha fazlasını, her şeyi, istemişti: insanın canını ve malını, aile, toplum ve devlet içindeki yaşama biçimini, hep buyruğu altına almak istemişti. İnsan hakkına ve ahlâkına, kültür ve sanatına, felsefe ve şiirine, duygu ve düşüncesine, istenç ve davranışına, hep kendi buyruğunu, boyunduruğuna vurmak istemişti. İnsan varlığında her ereği, her amacı, her gücü ancak kendisinin gösterdiği ve dilediği biçimlerde kabul etmiş yaşama yalnızca bu kalıplarda izin vermişti.

Türkler Arap kılıcının zorundan çok gönül rızası ile İslamlığı almışlardı. Aslında birçok mezhepler, olayların ve zamanların akını önünde Türkler’e sığınmışlardı. Türkler pek az

zaman sonra, İslam'ın "bu dünya saltanatını", dünya âlemini, "uhra (ahiret) saltanatına", ukba (ahiret / öbür dünya) âlemine bağlamak için kullandıkları zincirleri gevşetmişlerdi. Türkler din saltanatını halifelere bırakmışlar, fakat, bunların bileklerini bükerek, ellerinden dünya kılıcını alıvermişlerdi. Türkler, Bağdat ve Kahire halife sultanlarının saraylarına, ordularına girmişlerdi. Eyaletlerde ve emirliklerde yüksek yönetim yerlerine varmışlardı. Böylelikle, müteassıp [kendi dininden başkasına düşmanlık besleyen] ve ölçüsüz Bedevî ruhunun kendi kendine yetişmesi savını eriterek ortadan kaldırmağa başlamışlardı. Türk valileri, beyleri, sultanları, halifelerin sözde vasalları, gerçekte ise, üstlerinde egemen bulundukları bu halifelerin efendileri olmuşlardı. Peygamber haleflerinin teokratik diktatoryasını yumuşatmışlar; parça parça, ülke ülke, koparmışlardı. Türk beyleri her yerde, camiler yaptırmışlar, Kuran okutmuşlar, oruç tutmuşlar ve namaz kılmışlardı. Fakat her yandan da, Türklüğe sığınan insanlığı koruma altına almışlardı. Resul'e tapan araştırma, bilim, sanat ve duygu özgürlüğüne yer göstermişlerdi. Türkler itikat ve içtihat serbestliğini kurmuşlardı. Bu sayede Türk zekâsı — Allah'ın yeryüzündeki gölgeleri olan — halifelerin dünya yüzüne çökmekte olan loşluğu ağartacak yepyeni ışıklar belirtmişti.

İşte böylece, Türk güçlerinin kolu kanadı altında, Kuran'ın maddi âlem anlayışını başkalaştırmışlardı. Yavaş yavaş, çok cepheli, bir dünya anlayışının cisimsiz, soyut kimliğine doğru yükseltmeğe çalışmışlardı.

Şu var ki, bu yücelişi İslam kendiliğinden başarmış değildi. İran'da Zerdüşt'ün hikmetlerine rastlamıştı. Suriye ve Mısır'da Elenik felsefe ve skolastiği bulmuştu. Türlü türlü çeşitlerde İsevi inançları ve bunların yanı başında da, Musevî gelenekleriyle tanışmıştı. İslam insanı ve yumuşak Türk havası içinde gevşemiş; katılıklarından sıyrılmıştı. Böylece, İslam yeniden davranış özgürlüklerine kavuşan, yüzüstü çıkan,

bütün bu inanç akımlarına bandırılmış; bu bölgelerin kültürü ve etiki, felsefe ve mistiği ile yumuşamış; yuğurulmuştu. Bu işleme, bu insanların ve çevrelerin, İslam anlayış ve eğilimini kuşatması, kuşaktan kuşağa, İslam tasavvufunu işlemesi idi. Her birisinin, kendi öz kültür yapısından sökerek omuzladığı taşlarla aynı dünya anlayışını onarması demekti. Bu işleyiş, sonunda, bin bir türlü düşüncelerin, çabalarıların ve başarılarının çeşit çeşit ve acayip bir inanç mozayıkını işlemesi demekti.

Bu mozayık üstünde Kuran, sadece, bir tül gibi yayılmıştı. Bu mozayığe İslam ancak kendi adını ve bir dereceye kadar tapınma biçimlerinin eşitliğini verebilmişti. Ve yine bu yüzden Arap dili, Hristiyan batıda Latince'nin olduğu gibi, tapınma dili olarak tutunabilmişti. Yüzyıllarca sonradır ki, bu değişimden bir boşinanç [hurafe] yaratılmış; Türk varlığı üzerinde İslam taasubunun üstünlüğü bir gelenek durumuna getirilmişti. Ancak yüzyıllarca sonradır ki, Osmanlı sultanları hanedanlık miraslarını sağlama bağlamak için bir kazık aradıkları zaman bu baskı aracını —çoktan beri ölmüş olan— Bizans Sezaro –Papizmi'nde bulmuşlar; böylece, halife-sultanlık teokrasisinin hortlağını mezarından çıkarıp getirmişlerdi. Bu olay burnunun ucunu görmeyen bir hanedanın, benlik hırsı ile işlediği, çok ağır, tarihsel bir hata idi. Bu sakat iş hem Türk ideolojisine hem de zamanın İslam âlem anlayışına, taban tabana karşıt bir davranıştı.

Bütün bu düşünsel ve ruhsal bünye değişimi Çin'in batı hudutlarından Suriye'ye, Hindistan'dan Hazar denizine, Mısır'dan Berberistan dağlarına kadar yayılan geniş bir ülkede ortaya çıkıyordu. Bütün bu ülke Türk hükmü altında idi; gerçekte Türk nüfuz mıntıkası demekti. Burada etki yapan güçler Türk'tü. Bu ülke, görece kısa bir zaman içinde, iç diriliğini kazanmıştı. Bu topraklar üstünde yüzyıllarca tahtlarını avuç

içinde tutabilen, Türk saltanatları, Türk beylikleri vardı. Bu ülkenin bir yanında yabancı bayraklara kumandanlık eden Türk yiğitleri, bölge bölge, bölük bölük, kendi bayraklarını kaldırıyorlar; artık kendi borularını öttürüyorlar, tam bağımsızlıklarını kazanıyorlardı. Türkler bu geniş topraklar üstünde çok kere, saltanatları kurucularının ölümüyle son bulan emirlikler, hanlıklar kurmuşlardı. Öte yandan da, şu veya bu yabancı devletlerin askerî, mülkî hizmetlerine teker teker girerek yüksek mevkiler elde eden birçok Türk oğulları vardı. Bunlardan da o devletlerin rejimlerini, siyaset ve kültür geleceklerini, akıbetlerini daima ellerinde tutan, türdeş bir yönetici sınıf oluşmuştu. Bu saltanatlardan peyda olan bu fesih âlem, boyuna, savaşlar ve birbirini öldürmeler içinde bürköl-müş, kıvranmıştı. Bu böyle olmakla birlikte, her şeye karşın, yüzeylerin bulanıklığı ve harelenişi altında dupduru akan Türklük bu akımları aynı yöne yönlendiren güç kalmıştı. Bütün bu dönemlerde Türklük sürekli bağlayıcı, birleştirici ve tarih yapıcı etkisini göstermişti. Böylece koskoca bir kıtanın düşün ve kültür yapısını beslemişti.

Kuruluşunun daha birinci yüzyılında, İslam saltanat düşkünlüğünün yoğunlaştığı Bağdat sarayı ve Bağdat hükümeti gerçekte Türk'tü. Gerçekten de halifeler Arap Abbasi ailesinden bulunuyorlardı. Lâkin en büyüğünden en küçüğüne kadar hemen hemen, gerek saray gerek devlet yönetimi, Türkler'in elinde idi. Sarayın muhafızları, halifenin hassa alayları hep Türkler'den oluşturulmuştu. Eyaletleri yönetmek için hep Türkler gönderiliyor, orduda subay olarak hep Türkler iş görüyorlardı. Türkler'in öğütleri, sözleri, dinleniyordu. Kumandanların ve valilerin bile atanmasında Türkler'in oyları en önce alınıyordu. Her yeni halifenin cülusunda, gerçekte, tahta çıkan, şan ve şerefi bir kat artan, Türk etkinliği, Türk saygınlığı idi idi. Her yeni halife devletin rejimini devletin bir kat daha fazla Türkler'in ellerine teslim ediyordu. Dokuzuncu

yüzyılın sonlarına doğru Bağdat halifelerinin yalnız tahtlarını değil, artık bahtlarını da belirleyen Türkler'di. Koruyucu sıfatı ile halifeleri diledikleri gibi azil ve tayin eden Türkler'di. İşte bu Türk ulularıdır ki, Bağdat'ın bitmek tükenmek bilmeyen şöhretini yaratmışlardı. Bilginleri, filozofları Bağdat çatılarının altına çağırılmışlardı. Kortuba'dan Semerkand'a dek dünya kültür merkezleriyle sıkı ilişkide bulunan okullar, medreseler kurmuşlardı. Araştırma ve girişim erbabının düşün dolaşımlarına özgürlük, görüş ve kuşku ehlinin gezinmelerine özgürlük vermişlerdi. Bilimin her dalında gözlem ve tartışmaya yer bırakmışlardı. Yeni bir düşün ve yeni bir ruh oluşumunun temellerini atmışlardı.

Bağdat'tan, kollarını eyaletlere uzatmışlardı. Daha 850'inci yılda Türk soyu Tulunlar, görünüşte, sözde halifenin, gerçekte ise, tam bir egemenlikle kendilerinin olan Mısır ve Suriye saltanatlarına, veraset yolu ile sahiptiler. Vakanüvisler, Tulunlar'ın saraylarındaki varsıl hazinelere, debdebe ve şaşaya ilişkin bin bir gece masallarının çılgın görkemini anımsatan anlatımlar bildirmişlerdi. Eşsiz ve değerli işlemelerle göz kamaştıran altın kubbeli saraylar, görülmemiş dilberlikteki rana çiçekleri ve acaip ankaları, ahuları tanımlamışlardı. Yapılan kazıların son zamanlarda ortaya çıkararak bu anlatım ve tanımların gerçekliğini onayladığı ve doğruladığı civadan dökme bir gölden söz etmişlerdi. Türk sultanlarının sıcak yaz gecelerini geçirdikleri bu göl, üstünde yüzen sallarda ipek çadırların salındığını görmüştü. Bu göl, bu salları üstündeki değerli taşlarla bezenmiş bir tahtı ve bu tahtın dibinde diz çökmüş, terbiyeli, koruyucu, iri ve diri aslanların imgelemine yansıtan, cisimleşmiş bir mehtaptı. Bu büyüklük, akılları hayretlere salan bu ulu ve bitimsiz görkem, Türk'tü. Kahire'de —Muhammed'in verasetine daha fazla hakları olduğunu ileri süren Fatimiler'den— Bağdat halifelerine bir rakip ortaya çıktığı zaman, kısacık bir süre içinde, tıpkı Bağdat'ta olduğu gibi,

bu Fatimî saltanatını kanadı altına alanlar yine Türkler'di. Türk askerleri, "Memlukler", bu devlet nam ve hesabına cenk etmişlerdi. Türkler bu devletin yaşamasını sağlamışlar, tıpkı Bağdat'ta olduğu gibi, önce Fatimîler'in emirleri, sonra da, yine tıpkı Bağdat'ta olduğu gibi, amirleri olmuşlardı.

Türk Memlukleri, üç yüz yıl, kısa bir tek ara ile, Nil ülkesinde egemen olmuşlardı. Gerçi bu değerli taşlarla bezenmiş taç, ender olarak, birkaç göbek aynı ailenin elinde kalmıştı. Hem bu da, şayet veliaht, rakiplerinin omuzlarından aşan yüksek kişiliğinin gücü ile bu taca dört elle sarılmış ve onu kurtarabilmişse... Yoksa, yanındaki adamların her biri, teker teker, sultana rakipti. Her tek Türk, Mısır ülkesinde, ister muhafız alayında subay, ister eyalette vali, isterse mansıpsız mesnetsiz bir derebeyi, bir adsız olsun, kendi aylıklı askerlerinin başında, bir kale olan sarayında, başlıbaşına bir sultan, bir egemendi.

Türk Memlukları'nın egemenliği, Mısır'ın tarihinde, en fazla onur dolu bir parça kalmıştır. Güçlü bilekleri bu ülkeye düzen ve disiplin, soyluluk ve iyilik bahşetmişti. İktisadiyatına gönenç ve mutluluk sağlamıştı. İran ve Hint ovalarından, Frengistan ve Rumi diyarından tacirler, bilginler ve sanatkârlar Mısır'a, Kahire'ye, dolmuşlardı. Sultanların, emirlerin saraylarında toplanmışlardı. Bütün bu insanlar, bu diyarın mescitlerinin ve medreselerinin, hastahanelerinin ve türbelerinin kapılarına adlarını ilâştirebilmek için üç kıtanın bilgisini, tabını ve zevkini birleştirmişlerdi. İnsan imgelemine, ardı arası arkası kesilmek bilmeyen, yeni yeni atılımlar vermeğe çalışan, bir çıkış yolu arayan Arabesk oyunları bulmuşlardı. Gözalcı ve gönül kapıcı renkler içinde pırıldayan minyatürlerle bezenmiş vakayinameler, mushaflar, işte, hep bu Nil kıyılarındaki kütüphaneler için yaratılmıştı. Mısır'da, Türk Memlukleri'nin hükmü altında, biribirleriyle yarışan bu sanatkârlar gül ağacından, sedeften, mermerden oylar örmüş-

ler, şimşir kapılar, kafesler, tavanlar, mihraplar oymuşlardı. Altın ve gümüş kapıları, zarif kaseleri, narin tasları, şamdanları işlemişlerdi. Çifte çifte divitleri, burma burma.liğen ibrikleri döğmüşlerdi. O, bir çocuk soluğu gibi, hafif canfesleri, tülbentleri, seyrine doyum olmayan renkli kumaşları dokumuşlardı. Tatlı ve yumuşak dalgaları ile, döküle döküle yaslanıp serilen altın işlemeli ipeklileri örmüşlerdi. Türk Memlukleri'nin, tanrısal-insansı bütün güzellikler karşısında kanmak bilmeyen özlemleri, güzelliği yaratma ve güzelliği yaşatma gereksinimleri, Mısır'ı yeni kültürün en ışıldak bir noktası, en nurlu ve mutlu bir kıtası yapmıştı.

İran'da ve Efgan'da, Irak'da ve Hindistan'da bütün siyasal güç nasıl olsa Türk olacaktı. Nitekim de Türk olmuştu. Her köşede Türk valileri, Türk kumandanları otağ kurmuştu. Bunlar, halifenin din egemenliklerinden bellerini kurtarmışlardı. Mızraklarını diledikleri gibi havalandırmışlar, atlarını istedikleri gibi oynatmışlardı. Her yanda, az çok, dayanıklı bir saltanat, az çok sürekli bir devlet kurmuşlardı. Kuşkusuz bu kılıç kuşanışlar, bayrak açışlar, çok kere, kişisel amaç ve planların verdiği tutkular sonucu olmuştu. Teker teker, bunların çoğu, yaşadıkları zamanın anlamı ve davasını kavramamışlardı. Bununla birlikte, kül olarak alınmak ve geçici hercümerclerden sıyırmak koşulu ile, Memlûk taifelerinin dönemi, hiç kuşku yok ki, Türklüğün büyük ve karakteristik hatlarını tastamam gösterir. Bu kaleodoskopik çokluğun ortasında, genişlik ve yaşamları bakımından bazı devletler öne çıkar, yüz ederler. Bazı hükümdarlar da —özel gözüpeklikleri veya yetenekleri bakımından— keskin ve kunt hatlarla çizilmiş kişilikleri ile ayrılırlar. Bu sultanlar dizgesi bir araya toplanıp bakıldığı zaman bunlardaki ortak özelliğin ne kadar insanî—cihanî bir sıfat ve nitelik taşıdığı görünür. Bunlardaki Türk özellikler, âdeta, elle tutulabilen kesin bir belirginlik ve derin

bir açıklık ile belirir.

960 yılında, bir Türk muhafız alayının kumandanı Alptekin, Efgan dağlarının çok eski bir kalesine Gazne'ye egemen olmuştu. Bu kartal yuvasından, Gazne sultanlarının egemenliği, birkaç yıl içinde, Efgan'ı, baştan başa kuşatmıştı; İran topraklarının çoğuna yayılmıştı. Hindistan ovalarına açılan Peşaver geçidine varmıştı. Daha üçüncü Gaznevî hükümdar Mahmut, İran Horasan'ını ele geçirmişti. Irak'ın beri yanına, kuzeyde Buhara ve Semerkand'a, güneyde de İndüs mansasına, doğuda Delhi'ye dayanmıştı. Ganj nehri boyundaki Hind raçalarını haraca bağlamıştı. El koyduğu ganimetleri Gazne haznesine yığmıştı. Debdebeli saraylar yaptırmıştı. Gök'ün gelini diye anılan şanlı şöhretli camiler bina ettirmişti. Bu başyapıtı ele geçirdiği Hind illerindeki Somnah tapınağının som altın kapıları somaki mermerler ile süslemişti.

Bütün bu yengilerine karşın Mahmut her türlü dinsel dar görüşlerin üstünde kalmıştı. İlk Müslüman hükümdar olarak "sultan" unvanını almıştı. Sultan... Bütün güçleri elinde tutan demekti. Türk Mahmut, bu gurur ve övünç fışkıran unvanı, ilk önce takınmış Müslüman'dır. Böylece kendisinin dünyevî nüfuzu ile halifenin manevî nüfuz alanı arasında kuşku ve kararsızlık götürmeyen bir çizgi çekmişti. "Allahınkini Allahın, kayserininkini kayserin" yapmıştı. Gazne sarayının kıvrak kavisli divan kubbesi altında kurulan halkaya İran, Türkistan ve Hindistan illerinde bilim, şiir ve kültür alanında nam almış, kim varsa alınmıştı. İranlı Firdevsi bu görkemi, sonsuza kadar ulaştıracak şahnamesini terennüm etmişti. Gazne'den Türk egemenliği altında, Türk, İran ve Hind düşüncesi ortalığı sarmıştı. Mahmud'un adı, bugüne kadar, birçok doğu söylencelerinde yaşamıştır. Merkadin'in hünerli yazılarla dolanmış narin minareleri, Lübnan illerinin Süleyman ağacından yontma iki kapısı ile, bugüne kadar, Türk düşün ve sanat varlığının, Türk sanat yeteneğinin, Türk duyarlı-

lığının doruklarına açılan bir çift anıt idi.

1000 yılına doğru Türk Gori soyu, Mahmud'un vassalı olarak, Efganistan dağlarının göbeğinde, Gazne ile Herat arasında, Gor eyaletinin Firuzguh kasrında saltanat sürmüştü. Goriler, Mahmud'un cılız ve silik varisleri yavaş yavaş güçten düşmeğe başladıkları oranda, günden güne güçlenmişler, devlet hudutlarını genişletmişlerdi. Goriler, 1150 yılında eski efendilerini başkentleri Gazne'den atmışlardı. Gaznevîler'i devletlerinin Hindistan yönüne, Lahur'a, çekilmeğe zorlamışlardı. Bundan sonraki Gori, Mahmut, Pençap ve Sencap'a değin kol atmıştı. Gaznevîler'i Hindistan'daki tahtlarından da dışarı fırlatmıştı. Bunun varisleri de egemenliklerini Hindistan'ın güneyine kadar uzatmışlardı. Goriler, yine bir ulu Türk sultanının, Timur'un, yıkabildiği Delhi'deki Türk saltanatının yapıcıları olmuşlardı.

Delhi, bugün hâlâ, vaktiyle onu kuran ve sonsuzlaştıran Gori saltanatını yad eden tek tük izleri koynunda saklıyor. Vakanüvistler, altın yaldızlı keremitleriyle nur içinde ışıldaayan saraylardaki nazlı ve servi boylu sütunların el üstünde gezdirdikleri işlemeli tavanları övmüşşlerdi. Goriler'in, elmaslar, zümrütler ve yakutlarla işlenmiş som altın tahtlarını anlatmışlardı. Ağır, değerli ipeklerden çatılmış tahtıranların övgüsünü bir türlü bitirememişlerdi. Delhi vakanüvisleri, Türk sultanların sanat ve kültür uğruna yaşayan istençlerinin cisimleştirdiği bütün bu göz alıcı ve eşsiz güzellikleri sayıp dökmekten yorulmamışlardı. Delhi'nin sıra sıra sütunlu kaşanelerinden söz etmişlerdi. Yumuşak ve şirin mermer minerallerinin inceliğini, som altın alemli camilerini, kat kat kubbeli hamamlarını, köprülerini, kanallarını, çeşmelerini bayıla bayıla, ballandıra ballandıra tanımlamışlardı.

On birinci yüzyılın sonlarına doğru bir Türk kumandanı, Nuş-Tekin-Garçah, Ceyhun'un alt yatağındaki Harzem eyaletini, bugünkü Sovyet Özbekistan'ındaki Horezmi, Hora-

san emirlerinin vasalı olarak yönetmişti. Oğlu, babasından kalan bu saltanatı genişletmiş; hanedanının gücünü, saygınlığını arttırmış; sonunda, Harzem Şahlığı'nı almıştı. Ardından gelen iki kuşak, bu şahlığın egemenliğini güneyde, Acem körfezine, batıda, Irak'a, kuzeyde, Volga'ya kadar ilerletmişti. 1200 yıllarında Şah Muhammed Kutbuddin, Gori sultanlarından Herat ve Gazne'yi ve sonunda, bunların anayurtları olan Goriyaletini, Buhara ve Semerkand'i ele geçirmişti.

Goriler'in sarayı, her biri yüzyılının eşi bulunmayan yazarların, bilgelerin ve mutasavvıfların buluştukları, ikramlara, iltifatlara nail oldukları, bir kültür yeri olmuştu. Teliflere, seçkilere dağıttıkları caizeler, hediyeler dillerde destan kalmıştı. Güçleri; sanatkârlığı, elişçiliğini ve ticareti yükselmişti. Şöhretleri, doğuyu batıyı tutmuştu. Biyografları bu Gori Sultanını "İkinci İskender" adı ile okşamışlardı. Ancak Cengiz Han bu haşmet kıvılcımları saçan ocağı kül edebilmiş, cihangirane bir gücü hayal ettiren bu saltanata bir son vermişti. Son Harzem Şahı Celalettin, yer yer cenkleşmiş, karış karış dövüşmüş, ta İndüs kıyılarında son süvariler ile son savaşı ve bu yenilgiyle koca bir saltanatı yitirinceye kadar çarpışmıştı. Tek başına kalan Celalettin kendini bu kurbanlar nehrine fırlatıp atmış, karşı yakayı aşmış, Belucistan ucundaki denize değin, hep vuruşa vuruşa ulaşmıştı. Buralardan da, yeni yeni asker toplamış, bu ordularla da, yeni baştan, ta Suriye'ye kadar uzanan semtler, ülkeler üstünde, yeni bir saltanat kurmuştu. Celalalettin, bütün bir ömür boyunca, gece gündüz dövüşmüş, vuruşmuştu. Önünde dünyanın duramadığı o büyük düşmanına alt oluncaya değin...

1500 yıllarına doğru Timur'un torunu, ana yanından Cengiz kanı taşıyan Babür, Semerkand'dan kalkarak Hindu kuş'u aşmış, Hindistan ülkesinde yeniden bir Türk saltanatı kurmuştu. Tarih bu devlete Moğollar adını verir. İşte, bu Moğollardır ki merkezleri Delhi'den, 18'inci yüzyıla kadar, Hin-

distan'ın bir bölümüne hükmetmişlerdi. Moğollar aydın, ileri görüşlü ve eşsiz organizatörlerdi. Ekonomi ve devlet yapısının en yetenekli ve becerikli ustaları idi. Dönemlerinin en yüksek tekniği ile ülkeleri topraklarının verimini, bereketini arttırmışlardı. Sistemli ve iş peşini bırakmayan bir çabayla tarıma elverişli arazi alanlarını çoğaltmışlardı. Devletin mutluluğunu, ön safta köylünün gönencini de görmüşlerdi. Bütünüyle askerî bir anlayışla kurulmuş, çok düzgün bir devlet yönetimi, bu saltanatın devamı süresince pürüzsüz işlemişti. Bütün memurları, hatta saray mensuplarını bile, askerî rütbe silsilesine göre sıralayan, kuralları iyice belirtilmiş ve yerleştirilmiş bir yöneticilik ruhu ile, bu ülkeyi nimetlere, iyiliklere boğmuşlardı.

Moğol sultanları yöneticilikteki bu öngörü ve bilinçleri, bu çabuk sezişlilik ve uyanıkları yanında, sanat varlığına karşı ince bir anlayış, kişisel bir zevk-i selim sahibi idiler. Eski Türk sanat motiflerine, Türk mimari anlayışına karşı yürekten kopan bir düşkünlük taşımışlardı. Babür Şah, İstanbul'dan Sinan'ın şaheserlerinde çalışmış öğrencilerden bazı mimarları Delhi'ye çağırmişti. Onlara her biri bir düş evrenini andıran büyük yapıtlar yaptırtmıştı. Babür'ün mimari ahenk ve uyumu doğal güzelliklerle uzlaştırmak, sanat ve doğadan tek bir güzel varlık yaratmak yolunda eşsiz bir seziş ve başarışı vardı. Bu sanatkârlık duygusu Hindistan topraklarında içlilik ve özlülük gücünün en göze çarpan başkalığını el üstünde taşıyan bir sanat dönem, açmıştı. Moğol saltanatının mutlu mirasçılarından her biri yanına Türk, Acem ve hatta Avrupalı sanatkârlar toplamıştı. Bununla birlikte, bu dönemin açık niteliği ve anlatım biçimi şaşmayan, şaşırtmayan bir açıklıkla bu Hind'in değil bu rindin biçemi idi. Zaten dönemin bütün biçemi, büyüleyici bir kusursuzlukla, bu eşsiz kişiliklerin kendilerine özgü olan incelik ve seçkinliklerini yansıtmıştı. Bu civanmert Türk soyunun muradlarına ermesine ve başarıla-

rına en fazla tanık olan çizgiler, Babür'ün torunu, Ekber'de göze çarpar. Ekber bir cenkçi idi. Bütün kuzey Hindistan'ını, yarı Efganistan'ı, Kaşgar'ın ve Behar'ın, Dekka'nın ve Bengal'in çoğunu saltanatına katmıştı. Ekber bir devletçi idi. Asla, ne kendisinden önce ne kendisinden sonra, ülkesi daha coşkun, daha olgun bir bolluk göstermişti. Daha düzgün, daha üstün bir sükun ve adalete erişmemişti; daha ciddî bir düzen, daha ciddî bir asayiş yaşamamıştı. Ekber bir sanatkârdı. Hindistan'a en seçkin ve eşsiz güzellikler onun döneminde ortaya çıkmıştı. Delhi, onun döneminde, güzellik ve inceliğin yüksek bir okulu olmuştu. Lâkin, her sanat yapıtında, her güzel varlıkta, onun kişisel etkisi saklıydı. Her yapıt onun ağırbaşlı ve soylu zevkine tercüman olmuş; onun kendi varlığını temsil etmişti. Ekber, gerçeği arama uğrunda kendisini her hangi bir dogmacılıktan uzak tutan bir filozof, ağırbaşlılık ve özen ehli bir erdemli, geniş, derin ve serbest düşünceli bir bilge idi. Bütün Allah timsallerine, bütün tanrılara, bütün fakihler ve kahinlere arkasını çevirmişti. Hind'in kutsal kitaplarını incelemişti. Brahmanizm'in özünü, gizlerini anlamaya çalışmıştı. Katolikliğin din ilkelerini tanımağa uğraşmıştı. Böylece, en arı bir süzüş ve alış yolu ile, bütün bu dinlerden topladığı özgür ve billur bir yaşam ilkesini ortaya koymuştu. Kendisine ilke olarak şu özlü hikmeti almıştı: "Herkesle sulh"...

Türk varlığı kültür gelişiminin her döneminde ve her derecesinde, incelemiş bir uygarlığın en başı boş göçebelige kadar, Efganistan'ı, İran'ı, Hindistan'ı, Bülücistan'ı, Lübnan'ı kuşatmış, Mısır'ı donatmıştı. Türk devlet ve toplumlarının ağırlık merkezleri yer yer dolaşmıştı. Türk güçlerinin yoğunluğu, bir aşağı bir yukarı çıkmış, göreceli ağırlıkları değişmişti. Lâkin Türk soyunun her biri, adeta mıknaş alanlarının birleşme çekirdeği gibi, kendi ırklarının ve yabancıların ortasında, gerçek değerleri ve düşünce varlıklarını taşıyanları

kendine doğru çekip toplamıştı. Diyardan diyara, ulustan ulusa enternasyonal bir birlik ve beraberlik duygusu yaymıştı. Türk güçlerinin görüldüğü topraklar üstünde dünya varlığı üzerine bir hesaplayış oluşturmuştu. Bu varlık dünyaya, ilkel ve basit İslam teokrasisinden bilimler doğurtan, dünya görüşleri, dünya uygarlıkları yaratan bir varlıktı. Bu varlık dünyaya dinle öyle pek fazla bir ilgisi olmayan, hele rahiplik ve zahitlik hırsının saltanat tutkuları ile hiçbir ilişiği bulunmayan akımlar salmıştı. İşte, bu nitelikler ve özelliklerdir ki, bütün savaflara ve yıkımlara karşın, yerinde duramayışlara, boyuna çalkanıslara karşın, Türk güçlerinin etkisi çok iri ölçekte alıştırıcı, toplayıcı, bağlayıcı ve yapıcı olmuştu.

Aynı dönemlerin zorlukları ve aynı yapıcılık davasının güçlükleri ortasında, insanlık topluluğunun öteki yarısında, batıda, böyle bir uzlaştırıcı, anlaştııcı, yol, ara ve uç bulucu bir güç yoktu. Batı, mekân bakımından, çok daha ufak ve derli toplu olmasına karşın, yolunu aramakta çok daha fazla zorluklar çekmiş; çok daha acıklı kurbanlar vermişti. Batının dünyası büzülmüş; ufalmıştı. İspanya'yı Endülüs Arapları tutmuştu. Birtakım Türk ulusları, eşkin atlar üstünde batıya dalmıştı. Ya Avarlar, Macarlar gibi Tuna boylarına doğru ilerlemişler; ya da Bulgarlar, Peçenekler ve Kumanlar gibi, Tuna'yı aşmışlardı. Hellenizm, Bizans'ın koynunda, Ege'nin koylarında sığınıp barınmıştı. Latinlik sırf Katolik kilise ve manastır dilinde yaşıyordu. İtalya, orta ve batı Avrupası, yeni uygarlıklara doğru henüz ilk adımlarını atmağa koyuluyor, emekliyordu. Bu allakbulak, eğribüğü varlık, toplu bir Avrupa kültür varlığı için, fantomlarla, anakronizmlerle boğuşmağı büsbütün güçleştiriyordu.

Yere batmış Roma dünya egemenliği düşüncesi uğruna kayserlerle papalar, yüzyıllarca, Avrupa uluslarını, birbirinin kanına susamış iki düşman cepheye tutmuştu. İlahiyata ait simgeler, kiliseyi, biri Roma öbürü de Bizans diye adlandır-

miş, iki ayrıık parçaya bölmüşü. Böylece, yarılan Avrupa kül- tür dairesi iki kısma ayrılmıştı. Pekleşmiş bir feodalite prensibi, toplumsal birliğı hiç de doğâl olmayan bir üstüste koyuş sistemiyle birbirinden iyice ayırt edilmiş sınıflara bölmüşü. Bir avuç toprağın üstünde, itişe kakışa, tek başına saltanat sürmek tutkusunu, benlik davasını, körüklemişti. Küçük devletlerin kaypaklığı ve kıskançlığı ulaşımın gelişmesine sed çekmiş; erginliğe engel olmuştu. Böylelikle, karşılıklı mal ve düşünce değışimini olanaksız kılmıştı. Serbest ve ileri düşünceli kişiler, insanî ve düşünsel birlikler, anlaşma ve uzlaşma ruhunu temsil edenler, bu çıkmaza sapmış Avrupa'yı yola koymağa uğramışlardı. Bu zekâlar bütün insanları hep bir görmüşler ve düşün köprüleri kurmak için boş yere didinmişler, hırpalanmışlar, yıpranmışlardır. Buna karşılık, kütlelerde tutku, yer yer çatışmış, sık sık hummalı bir bağnazlık salgını halinde kızışmıştı. Bütün bu iğreti inançların çala kamçı, yalın kılıç kırışışı, sonunda, batı illerini ruh depremleriyle sarsmıştı. Bu bunalım, sonunda, dünyayı, insanlığın kültür varlığı üzerinde açtığı yaralar bugün bile hâlâ giderilemeyen, haçlılar savaşlarının cahillik, çılgınlık ve azgınlık saraları ile tepreştirmişti. Yine, en fazla, Türklük —bir yandan budadığı öte yandan da kendi damarlarına aşladığı— Müslüman Doğu'nun, Batı'dan çöken bu azabını yatıştırmağa yardım etmişti.

İslam'ın biçimlendirdiğı bu yüzyılda Türk ırkı çeşitli yapıda birçok ulusların entelektüel ve toplumsal varlık akımlarına iyice katılmış bulunuyordu. Türklük bu uluslarla savaşmış, onları yönetmiş, onlarla birlikte yaşamıştı. Onların dillerini duymuş, onların sanatlarını görmüş, onların sazlarını ve şairlerini dinlemişti. Ama, bunların hiçbirisi içinde, öyle sanıldığı gibi, öz varlığını yitirmemişti. Belirttiğı ve aracılık ettiğı büyüme ve gelişmeden kendisi de payını almış, büyümüş ve gelişmişti. Ötekilerle ilişkiler sonucunda kendi kendini tanımağı, ötekilerle karşılaştırmalar sonunda kendi kendini

ayırt etmeği öğrenmişti. Ancak, bütün göçlerinde ve değişmelerinde, sürekli olarak özlülüğünün gizini bağrında taşı-mıştı. Daima kendi kimliğinin ana çizgilerini gözden ve elden kaçırmamıştı. Her yerde için için öz soyunun bilincini koru-muştu. Türklük, bu dönemlerde yüklendiği tarihsel elçiliği başarma yolunda yaptığı geziler ve devirlerde dolaştığı ve konakladığı birçok havzaların ve iklimlerin başkalıkları ile karşılaşmıştı. Kuşkusuz ki, bu yüzden, Türk soyunun bazı kolları yaşayış biçimlerini ve geleneklerini değiştirmişti. Bu kolların her birisinde başka başka nitelikler, başka başka gö-rüntüler belirmişti. Bunların dilleri başka başka guruplara ve lehçelere bölünmüştü. Lâkin, bütün bu parçaların hiçbirisi en eski ortak soy varlığını anmak, ortak kaynağı anımsamak ye-teneğini yitirmemişlerdi. Osmanlı Türkleri'nin son dönemle-rine kadar, ozanlar, halk ve saz şairleri, Anadolu yaylalarında, kızgın güneşle alazlanmış çalık ve yassı steplerin özlemini çekmişlerdi. Bu insanlar aynı anlı ve şanlı eski günleri anmış-lardı. Oğuz zamanındaki —bugün hala orta Asya bozkırların-daki Türkmenler'in bir kutlu şaman saydıkları— Kurkut yiği-di türkülerinde anmışlardı.

Bu derece sımsıkı bağlanmış olduğu İşlam döneminin saldırışlar ve atılışlarla dolu aşamasına karşın bu soy Türk kalmıştır. Kendi gücü ile, düşünce ve soyluluk bakımından, değerleştirdiği bu Arabistan dinine ve şu Hint felsefesine karşın, Türk atılımlarıyla büyük gelişmeler kazanan İran sanatına ve Acem şirine karşın, bu soy hep Türk kalmıştı. Bütün bu etkenlere, dürtülere, etkilere, etki edenlere, yok daha bilmem nelere karşın, bu arık soy tepeden tırnağa kadar Türk kalmıştı. İnsanlık ve uygarlığın yuğurulması ve biçimlenmesi günden güne daha fazla, çok cepheli olmağa başlamıştı. Bu çok-yönlü yaşam ortasında ayarmamak için uluslar, gözlerini dört açma-đa başlamışlardı. Uluslar, yollarını şaşırıp kendi kendilerini yitirmemek için kendilerini kendi topraklarına ekonomik ve

kültürel bağlarla gitgide daha sıkı bağlamak zorunda kalmışlardı. Bu böyle olunca ortak hedefler ve ortak gelecek ve akıbetler, ortak toprak üstündeki bir halkı bir ulus ve bu halkın toprağını da bir yurt durumuna sokuınca, Türk soyundan Türk ulusu ortaya çıkmıştı. Bazıları daha önce, bazıları daha sonra... bazıları kolaylıkla, bazıları zorlukla... Bunların arasında bazılarına da yazgır, henüz, bağımsız bir ulus varlığını olanaklı kılmamıştır...

Çin Türkistanı'ndan Nil serhadlerine, Bizans kapılarına kadar yirmi dört Oğuz kolu yaşıyordu. Onuncu yüzyılda Müslümanlığı kabul edinceye kadar bunların bir bölümü putlara, bir bölümü kıtaplara taparak yaşıyordu. Bunların topu birden Türkmen adını taşıyordu. Bir kısım Türkmen gurupları, ta eskiden beri Akdeniz kıyılarına gelmiş bulunuyordu. Bir bölümü şimdiden, Tuna'yı aşarak, Selanik'e, Tesalya'ya kadar inmişlerdi. Bizanslılar ve onların buyruğundaki uluslarla vuruşmuşlar, Balkan'a yayılmışlardı. Sonunda, Bizans hizmetine girmişlerdi. Birçoğu da, yedinci yüzyılda, ilk Arap yayılımının patlak verdiği yıllarda Suriye'ye, Mezopotamya'ya, daha da ileriye, Anadolu'ya, varmışlardı. Bundan sonra, artık, Anadolu'ya, Orta Asya'nın ulu dağlarından Türkmen kayanları, Türkmen selleri akagelmişti. Buralardaki, binlerce yıllık bir ırk karışmasından ortaya çıkmış yerlilerin bir bölümü, olasılıkla, Müslümanlığı kabul etmişti. Ancak, çoğu göç etmiş, ortadan çekilmiş, Anadolu'yu terk etmişti. Oğuz Türkleri, atlarının dizginlerini bırakıp sapana sarılmışlar, çadırlarından çıkıp kulübelerine yerleşmişlerdi. Oğuz Türkleri sarp Anadolu toprağının sertliğiyle boğuşmaya başlamışlardı. Karış karış bu topraktan ekmeklerini çıkarmışlardı. Bu topraktan evlerini yapmışlardı. Anadolu kayalarından, kendilerini koruyan kalelerin ve tapınakların taşlarını yontmuşlardı. Bu toprak, onlar için bir varlık özü olmuştu. Bu toprağa can vermişler, bu topraktan can almışlardı. Emekleri, kayguları, hep

bu toprak için olmuş; bu toprak çevresinde dönmüş, dolanmış, burada toplanmıştı. Bütün istekleri ve coşkuları, denlikleri, şenlikleri hep bu topraktan gelmişti. Anadolu, artık, Türkler'in yurdu kalmıştı. Türk kökünden bir kol, burada koskoca bir ulus olmuştu.

ANADOLU

Anadolu'da makineler — Eti, Elen ve Bizans

Bozkırlara, kayalara, ormanlara ve denizlere dair

Köylüler, çobanlar ve kentliler — Mistisizm, halk ve saraylar

Sultanlar, beyler — İlk Osmanlılar — Türklük ve Anadolu

Türklük ve Anadolu

İlk günlerden beri istilalara alışmış Anadolu'nun herhangi bir kenti gibi her baskında, eteklerine tırmanarak korunmak için kendini içine attığı kalesi ile Eski Anakara'yı taşıyan, kayadan yontma, koskoca koninin batı yamaçlarında, pek az yıl öncesine kadar öbek öbek bataklıklar dolanıyordu. Bugün Ankara'nın çevresini, tap taze, yeşil ağaçları ile, enli asfalt caddeler kuşatmıştır. Düzlüklere çırılçıplak serilmiş ufuklar peşinde koşan dağların silüetlerine abanan yamyassı ve yepyeni bina cepheleri, artık Ankara'nın dört bir yanını sarmıştır. Yeni Türkiye, işte, buraya, eski bataklıklar üstüne, sapsağlam demirli betonla perçinlediği yeni yapısının temelli binasını kurmuştur. Renkleri ve plastikleri, maden şeritleri ve çelik atkıları ile, yeni ekonomik kültürünün ilk on senelik eğitim ve öğretim sergisini burada açmıştır. Buradadır ki, son istila, Anadolu'ya baskın veren makine alaylarının istilasını, kısas, sert ve keskin çizgilerle, yayık ve ışıldak yüzeylerle, coşku uyandıran bir levha resmediyor: Fabrika bacaları ve atölye çatılarından şimşek gibi bir sağa bir sola fırlayan, dalları budakları, buhar, benzin ve elektrik pınarlarından kopan çelik uyumla titreşen, koskocaman bir orman yaratıyor. Bu istila, makineleri, motorları, dinamoları, bin bir türlü enerji kaynaklarını bu topraklar üstüne işliyor. Stepin silik ve solgun topraklarını fabrika avluları, yumru moloz yığınlarını endüstri kombinaları durumuna sokuyor. Bir yandan o bir yana kol atarak, durmadan dinlenmeden çalışan, iş ocakları, bitme-

den tükenmeden tüten fabrika bacaları dikeyiyor.

Makineler, artık, Anadolu'da yerleşmişler ve yerleşmişlerdir. Makineler, artık, bu topraklara karış karış sinmişlerdir. Buralarda tutunmuşlar, barınmışlar, üremişlerdir. Kayseri'de, Ereğli'de, Nazilli'de dokuyorlar, örüyorlar, cila ve perdah vuruyorlar. İzmit'te Sellüloz ve kağıt yağuruyorlar. Eskişehir'de, Turhal'da ve Uşak'ta şeker yapıyorlar. Zonguldak'ta kok kömürü, Gemlik'te yapay ipek çıkarıyorlar. Keçi-
borlu'da maden dövüyorlar. Isparta'da gülyağını imbikten geçiriyorlar. Yerköy ve Kırıkkale'de, Anadolu'da sanayi kurulduğu günlerden beri ilk kez, büyük sanayi halinde toplanıyorlar. Makineler, artık, Anadolu'nun, yarısını, yarısından fazlasını, hareketlendiriyorlar, besliyorlar, giydiren kuşatıyorlar. Ya yarın ya öbür gün de, belki, bütünü.. Anadolu toprağını ve Anadolu'nun ürünlerini, onun gereksinmesine göre, işliyorlar. Anadolu köyünün ve köylüsünün varlığına uygun çalışıyorlar. Anadolu'nun köyü ve köylüsü için yollar yapıyor, raylar döşeniyor, kablolar çekiliyor, kentler kuruluyor. Kız, erkek, bütün bir gençlik okutuluyor, Makineler, artık Anadolu'yu, boydan boya, sarmış, kaplamıştır. Makineler, artık, Anadolu'yu ele geçirmiş, benimsemiştir. Topu topu on yıl içinde...

Anadolu, bu on yıllık kısa sürede, kesiklik ve savrukluğun içinde yüzen, bir koloni ülkesinin kaygısız pasifliğini kolonileştiren bir aktifliğe çevirmiştir. Ama, bu son on yıl içinde, Anadolu'da çok daha fazla şeyler olmuştur. Buradadır ki, bir ulus salt kendi pazısının zoru ile bütün bir dünyaya göğüs germiş; askerlik, siyaset ve iktisat bakımından direnir ayağa kalkmış; kendisini dimdik ve ayak üstü tutmuştur. Buradadır ki, bu ulus bütün bir toplumu, okulu ve hukuku yüzyıllarca köklerine işlemiş yobaz softa bağnazlığından yolmuş, ayıklamıştır. Bu varlıkları gür ve özgür bir canlılığa kavuşturmuştur. Buradadır ki, bir ulus dilini ve şiirini, sanatını ve musiki-

sini, özetle, bütün kültürünü, yabancı öğelerin tırnaklarından söke söke kurtarmıştır. Benliğinin, oluşunun tarihini —kendisini, hep kendisini düşünen— bir hanedanın benlik hırsından sıyırmıştır. Bu tarihi, modern bilgiye uygun bir metodla, işleyerek koca bir ırkın öz varlığı ve bu ırkın yaşatıcı değerleri durumuna çıkarmağa koyulmuştur. Anadolu’da, bu on yıl içinde, Türklük, yeni baştan inancını ve güvenini, hedefini ve yolunu bulmuştur. Anadolu ulusu, bugün bu hedef yolu üstünden her çeşit ütöpik savları ayıklıyor. Dilediğini, umduğunu ve özlediğini Anadolu topraklarına akıtıyor. Sırf öz Anadolusu’na, yeni Türkiyesi’ne...

Şu var ki, bu son yıllarda Anadolu’da olup bitmiş ve olup bitmekte bulunmuş olan, bu olay, tek başına olmamış, olamamıştır. Bu olay dünün de, bugünün de, yarının da anlamını, koskoca bir ulusun koskoca tarihinin güdücüsü olmuş, o büyük kişinin, önderliği olmaksızın varlık bulmuş değildir. Gazi Mustafa Kemal Atatürk, ulusunu Baş Kumandan sıfatı ile, yengiyeye ve özgürlüğe ulaştırmıştı. Orduların bu yengisini, dış politikanın giriftlikleri arasından ve iç politikanın paytaklıkları ortasından, pratik realitelere kavuşturan bir yola, biricik kurtuluş yoluna çıkarmıştı. Bu yolun üstünde, her dem tazeleşen bu sonsuz yenginin öncüsü olmuştu. O, ulusuna tespihten geçirilmiş kabasakal üfürüklere, önceden verilmiş kör topal yargılara değil, yeni çağın gerçekliklerine inanmağı öğretmişti. O, ulusuna, kendi kendine inanmağı, kendi kendine dayanmağı belletmişti. O, ulusuna boyuna yenileşmeğı, örgütlenmeyi, ilerlemeğı göstermişti. Çünkü O, bağına gerçek güç tohumu düşünce her an, her zaman, yeni baştan, ancak gerçek güç doğuran bu soy ve anaç yurdun, Anadolu’nun, tükenmez ve mutlak kudretini anlamıştı. O, bu yurdu güçlü kuvvetli, Türk kudret cereyanları ile bir daha asla çözülemez bir biçimde sarıp sarmalamış, kucaklamıştı.

Gazi Mustafa Kemal’in Atatürk’ün, “O”nun, ulu ve ta-

rihşel “eser”i işte budur.

İç ve kafa yapısı kültür edinebilecek bir raddeye eriştiği günden beri insanlık, Anadolu’dan kucak kucak kültür toplamıştır. Yenilikleri, başkalıkları ile serpilmiş yatan bu geniş ülkeyi, gerçekten zorlu ve uyandırıcı güçler her zaman kuşatmış, her nereden seslenmişse, o, her yerinden, her köşesinden bu sesi yansıtmış, bu çağrışı kabul etmiş, bol bol kültür vermiştir. Taş devrinin ıssızlığını yaran ilk haykırış, ilk uyandırış narası, Anadolu’ya, beş bin yıl önce, Etiler’den gelmişti. Bu ses bu toprağın bağrından kopmuş, nemli ve verimli vadileri, tepeleri funda eklillerle bezenmiş, granitli kum taşından dökme sıra dağları ile Kızılırmak’ın çizdiği büyük eğri içinde çınlamıştı. Buradandır ki, düşünce ve düş gücünün, sosyal ve ekonomik varlık yoğunluğunun yüksek bir gelişimi Anadolu kıyılarına kadar yayılmıştı. Hatta, denizleri de aşarak, Ege-Girit-Miken havzasına da nurunu salmıştı. O gün bugün bu topraklara ekilen tohumlar, zamanların, mekânların ve insanların boyuna başkalaşmış olmasına karşın, iki bin beş yüz yıl ardı ardına meyva vermiş, yeniden çiçek açmıştır. Bütün bu bolluk ve güzellik Anadolu’nun besli tohumundan ve besleyici toprağından fışkırmıştır.

Sonraları, miladi tarihin ilk bin yılında, Balkanlar’dan aşarak, Ege adalarından sekerek Anadolu’ya sıçrayan bir barbar sürüsü bu toprakları basmıştı. Bunlar, Ege ve Miken medeniyetinin yükselttiği, sarayları yakmışlar, kentleri yıkmışlar, yaptıkları vurgunlar ve yağmalarla barbar kulübelerini tıka basa doldurmuşlardı. Eski ve nurlu bir uygarlık sönmüş, yapılarının bir tanesinde bile taş taş üstünde kalmamıştı. Bu yıkıcı sürüleri ilk Yunanlılar’dı. Fakat, yıllar geçince, Yunanlığın için için yanan kıvılcımı Anadolu’da parlayıp ışıldamıştı. Bundan sonra da, Anadolu kıyıları boyunca, körfezlerde ve koylarda, dokuzuncu yüzyıldan beşinci yüzyıla kadar koloniler, kentler, cumhuriyetler ve federasyonlar birbiri ardından

ortaya çıkmıştı. Bu kıyılarda gemicilik, ticaret ve sonunda, geniş bir gönenç var olmuştu. Düşün ve düşünce, kritik ve lojik doğmuştu. Yeni yeni devlet biçimleri ortaya çıkmıştı. Anadolu toprakları üstündedir ki, Elenizm'in gücünden Eleniyonyen uygarlık ortaya çıkabilmişti. Knidos ve Halikarnas, Efesos ve Millet, Pergamon ve Magnesia, Anadolu'nun, Elenizm'i besleyen kaynakları idi. Bunlar Lidya, Likya, Frigya ve Truva'ya doğru doğruya, Ege adalarına, Girit'e, Korint'e ve Atina'ya doğru batıya bilginler, sanatkarlar göndermişlerdi. İyonyen Anadolu, beşinci yüzyıla kadar Elenik evrenin velinimet, üstadı idi. Bu nurlu ve uğurlu günlerin ardından tarih olaylarının akımı ile yüzyıllar geçmişti. Eski düşünüşle yeni duyuşun kaynaşması sonunda antik çağ Hristiyanlığa dönüşmüş ve bunlar da Bizans'ı yaratmışlardı. Bizans, her ikisinin sonsuzluk ve büyüklük savlarını bir tek varlık durumunda kaynaştırmak düşüncesi idi. Bu düşünce, insanlığın tanıdığı en güçlü, en iri gövdeli düşüncelerden birisi idi. Başarılı olamayışı iç gerginliklerinden doğan güçsüzlüğünden gelmişti. Lâkin bu düşünce yaşamıştı. Kâh güçlü kâh güçsüz... Bütün bir bin yıl boyunca... Yine, bütün bu bin yıl boyunca onu ayakta tutan, onun gövdesini koruyan, maddi sürekliliğini olanaklı kılan Anadolu idi. Bizans İmparatorluğu, yiyeceğinin içeceğinin çoğunu, en bol vergilerini, en iyi askerlerini Anadolu illerinden topluyordu. Anadolu, Bizans'a şanlı kayserler, muzaffer kumandanlar, sadık ve görgülü memurlar, deneyimli ve becerikli diplomatlar bağışlamıştı. Bizans'ın en namlı şanlı kilisesini Anadolu'lu ustalar yapmışlardı. İtalya'yı, Afrika'yı ve yarı Balkan'ı elinden kaçırmamasına, Bulgarlar'ın, Araplar'ın, Ruslar'ın ta bağrına kadar saldırılarına karşın, Bizans, yerinden kıpırdamamış, sarsılmamıştı. Bizans, bu sadmelere karşın yıkılmamıştı.

Anadolu'ya dayandığı sürece... Bizans İmparatorluğu'nun bütün Avrupa bölümü, Yunanistan, Makedonya, Trakya,

hatta, doğrudan Bizans'ın kendisi, Latin feodal devletçiklerin eline geçmiş; hayli yıllar yabancılar elinde kalmıştı. Lâkin, Bizans düşüncesi İznik'te, Anadolu'da, yaşamayı sürdürmüş, Anadolu onu yeniden özlelendirmiş ve olgunlaştırmış, Anadolu topraklarından yeniden bir Bizans İmparatorluğu kurmaya başlatmıştı. Ta ki, daha zorlu, daha güçlü kuvvetlerin sesini duyup o sesin ardından koşuncaya değin. Ta ki bu Türk sesinin peşine takılınca değin... Lâkin Bizans'ın son kıvılcımları uzun zaman Trabzon'da, yine Anadolu toprağında bir türlü kararıp sönmek bilmemişti. Bundan sonra da bugünkü tarih sayışımızın ilk bininci yılında, düşünceler dünyasına gitgide koyulaşan, zifirileşen bir alaca karanlık çökmeğe başlamıştı. Bu göz gözü görmemezlik içinde eski inançlar, bu bütün varlığı silip süpüren sis ortasında bir türlü yeni bir prensibin çekirdeği halinde yoğunlaşamaksızın, ardı ardına, silinip yok olmuşlardı. Her çeşit düşün soruşturmaları ve araştırmaları —ister İncil'in, ister Tevrat'ın isterse Kuran'ın olsun— hep aynı gergin ilahiyat kalıpları, kaskatı ruhanî dogmalarla, boş ve verimsiz bir çevre ortasında bocalayıp durmuş; din çatışmalarının, mezhep çekişmelerinin iktidar tutkularından dövülmüş ağır baskısı altında inlemiş ve ezilmişti. Aynı verimsizlik içinde, biçimsiz ve gövdesiz, türlü türlü, yaşam normları ve formları filiz vermişti. Bu kısırlıklar devlet temellerini hırpalamış, ülkeleri yerinden oynatmış, insanlık topluluğunu boş yere hep daha dayanıklı merkezler çevresinde billurlaştırmağa çabalatmıştı. Dünyanın bütün bu diyarları üstünde ne bir gerçeği ne de insanlığı harekete getirebilecek herhangi bir oluşun ortaya çıkmadığı, herhangi bir yapıcı gücün ortalıkta görünmediği bir cılız ve çelimsiz çağ yaşanmıştı. İşte, bu çağdadır ki tarih, ilk toplu Oğuz Türkleri yığınınını Anadolu'ya çağırmıştı.

Henüz, aşağı yukarı 950 yıllarında Oğuz Türkleri Buhara dolayında göçebe yaşamı süren, Step kenarındaki kabile-

lerin saldırılarına karşı, bu havzayı korumak için değerli pazu güçleri, bucak bucak, dört gözle aranan güçlü kuvvetli elleri kılıca yatkın, gözü pek oymaklar olarak yaşıyorlardı. Bu yayları gergin, okları keskin oymakların başı, kendi adını yüksek bir Türk görkemine adayan Selçuk idi.

Selçuk'un torunları Tuğrul ve Çakar, Gazne Sultanlarını Horasan illerinden uğratmışlar, ta Basra körfezine kadar İran'ı ele geçirmişlerdi. Selçuklular Türk kabilelerini bir araya toplamışlar, ülkeler fethetmişler, Medya ve Irak'ı almışlar, Bağdat'a girmişler, Bağdat halifelerinin koruyucuları, dolayısıyla bütün halife saltanatının efendileri olmuşlardı. Tuğrul ile yeğeni Alp Aslan Bağdat'dan Bizans sınırlarını aşarak, Fırat'ın batısındaki Rum diyarına dalmışlar, ardı ardına Kapadokya, Ermenistan ve Gürcistan illerini, Friky'a'yı tutmuşlardı. İşte, böylece, Oğuz Türkleri'nin dönemi, Anadolu Türkmenleri'nin dönemi başlamıştı. Hangi güç ülkenin yapısına, onun sürekli yeni değerler bağışlayan ölmez ve tükenmez varlığını, sürekli dört bir yanda yeniyi ve değerliği doğuran, besleyip büyüten bu örkünç gücü bağışlamıştı!.. Bu aşınmaz ve hiç yılmaz devinim ve etki bolluğu, bu dinelmiyen daim devir, bu devinim gücü nereden geliyor?... Acaba, bu ülke — insanların gündelik düşünüş ve devinim yeteneklerine sonsuzluk gibi gelecek, insanların tasarım ve düş yeteneklerine ta öncesizlikten beri söküp gelen bir Allah gücü görünecek kadar — büyüklüklerden, iriliklerden, koskocaman kavramlarından yuğurulmuş olduğu için mi bu doğa gücünü yayıyor?... Anadolu stepleri. Bu sınırsız yüzeylerin, ucu bucağı görünmeyen, ardı arkası kesilmeyen dalgalanışı... Toprak rengi kızıllıkta, kahverengi gümüşlülükte, kül rengine çalan mavilikler ve morluklar içinde, sonsuz monotonluklar savuran, renksiz ve biçimsiz erinen otlar... Beri tarafta kirpikleri yalazlayan, göz bebeğini eriten, kızgınlık titreyişleri ile için için titreşen, güneş havası... Aralıkta süzülüp giden incecik, nefti çizgiler... Çelimsiz ve sölpük

sıra sıra kavaklar... Sonra beyaz ufuklarda serilip uzanan, baygın yaz sıcağının kuruttuğu, eğri büğrü, molozlu ırmak yatakları... Arada sırada bu kurak ve çorak düzlükler ortasında kunt dallardan örülmüş tombalak tacı ile büyü ve giz dolu iri gövdeli bir ağaç... Ve onun, yarık yarık düşen gölgesinde sırt sırta vermiş, sımsıkı sarmaşmış, yorgun ve sürme gözlü beş on koyun yumağı... Saatlerce, günlerce, yıllarca iki kara, tıknaz, bodur mandanın hep aynı genişlikte, hep aynı sessizlikte, attıkları ağır başlı adımlar... İri kütüklerden ve kaba söğütlerden çatılmış, bir tek çift yalkı üstüne kakılmış, kağnıların çıkardığı, yarı keskin yarı boğuk gıcırtalara karışan iniltiler... Bu yazgıya boyun eğen sızlanışlar, küsüşler, içlenişler ortasında zamansız, tıpkı herhangi bir değişim olanaksızlığı içinde hiç değişmeyen ve asla değişemeyecek sanılan, biçimi ve öz duraklığı ve donukluğu ile Anadolu steplerinde yuvarlanmak, yuvarlanmak, yuvarlanmak....

Kayalar – Külrengi, sıcak, keskin yanlı, yalçın kayalar... Bu kayaların kaskatı ve yırtık kütlesine yaz ve kış, yağmur ve güneş, zaman ve sonsuzluk, göğsünü bağrını çarpıp lime lime ediyor. Sivri ile sivri ile yükselen, bu başı dumanlı, gönlü hicranlı dağlar, boyuna eteklerindeki geçit diplerine iri iri kayaları omuzlayıp fırlatıyorlar. Üst yamaçlarından bir düziye boşanan moloz kayanları, karmakarışık çakıl taşı selleri, kuru luktan beti benzi solmuş, serilmiş, ağzı açık kalmış, yamru yumru yarıklarında kangal kangal göbekleniyor. Yine de, bir türlü, bu sarp yamaçların bıçak keskinliği körleşmiyor, uçurumları dolmuyor, kıvrımları düzelmiyor. Doğanın bu dağdeğirmenleri, binlerce binlerce yıllardan beri, taşları kırıp ufaltıyor; öğütüyor. Bu kırıklardan kum yapıyor. Lâkin, her kum tanesi bile, yine, başlı başına, mini mini bir dağ gibi her yumuşaklığa karşı sert, kaba, ve amansız kalıyor. Yalnızca, değişmemezliliklerine –ne çiçek, ne de meyve ile- asla el sürdirmeyen, her yılını her mevsimini hiçe sayarak hep aynı

uçuklukta kalan, solgun, yeşil renkli, dikenli, fundalıklar üstünde öteye beriye ilişivermiş, bir iki damlacık renk canlılığı bu iri yarı ve taş kesilmiş katılık üstünde uçuşuyor. Asla yerinden kıpırdamayan bu Anadolu kayalıkları insansı ve ölümlü varlıktan, sadece, bizzat insanların sonsuzluk diye an- dıkları, yahut bütün zaman bağılıklarını aşmış ne varsa, sırf onlara —Allah kabartmalarına, mezar kovuklarına, inziva ve tokgözlülük ehlinin çekildiği inlere ve mağaralara— kucak- larını açmışlardır.

Ormanlar — Anadolu dikdörtgeninin dört köşesinden üçü üstüne yayılmış, birer yeşillik pınarı gibi fışkırıp taşarak, baştan başa, serpme, iri damla zümrütlerle işlenmiş bu çapraz atlas etekler... Bir düziye taze yaşam, bir düziye tazeleşen yaşam saçan bu ormanlar... Yukarıya, boyuna yukarıya, hep daha yukarıya ulaşmak isteyen bu çeşit çeşit çamların, gök- narların, alaca ağaçların, bu içli ve dudağını kıpırdatmayan dayanıklılığı ve dinginliği... Yeşil tulgalarını, yeşil sorguçlarını boyuna kabartan yeşil topuzlu, geniş omuzlu çınarların, gö- bekli meşelerin, ardıçların, karağaçların, akçe ağaçların, kızıl- ca ağaçların hışıldayan, köpüklenen enginliği... Sülün boylu ağaç gövdelerine dolanan, daldan dala kasnak geren, göknar- ların gölgeleri ile dolup ağırlaşan, bu koca ormanlar... Top top, renk renk çiçeklerle donanmış çayırlar, otlaklar, yaylaklar yanlarında kızıl ağaçlar ve kayınlar... Yaşını başını almış, bu- ruşmuş göğüslerinde artık fıkırdaşan gençlik özsuyu pıhtılaş- mış, gümüş suyuna batmış zeytin ağaçları... Yeşil canfes d'öşeme kubbelerin altına sokulan, ıslak ve kıvrak, kül rengi —evcil yılanlar gibi— büklüm büklüm düğümlemiş, sayısız örgülü dalları ile zeytin ağaçları... Gözün alabildiğine serpil- miş, yer yer, hurma, fıstık ve servi kümeleri.. Kuru, dikenli çalı çırpılar, özsuylu, kokulu defneler, yaban kekikleri, mürverler, mersin ağaçları... Bir yanından öbür yanı görünmeyen, kıvrım kıvrım, salkım salkım, yeşil kafesli loşluklar saçan sar-

maşık çitleri... Başını alıp dere tepe sıçrayan, soluk soluğa koşuşan dağ çayları... Taştan taşa atlayarak uğuldayan, katmerli çağlayanlar.. Gece gündüz, yaz kış, insanın gözünü ve gönülünü doyura doyura akıp giden geniş ırmaklar... Bütün bu sular, yorulup kesilmeden, tavsamadan, ta binlerce yıllardan beri, binlerce oluklardan ve kovuklardan, binlerce değirmenler ve çarklar içinden, tasasız tasasız akıyorlar, can sunuyorlar. Yorgunluk nedir bilmeyen, argınlık nedir düşünmeyen, asla tükenmeyen yaşam bağışlayan, Anadolu ormanları...

Deniz – Kuzeyde Karadeniz, güneyde Akdeniz, batısında Ege Denizi ve Türk Trakya'yı Türk Anadolu'ya bağlayan, Marmara İç denizi ve denizle gelen devinim, durmazlık... Sonsuza kadar değiştiren varlığın bu asla durdurulamayan nabız atışı... Deniz, Anadolu toprağının kayalarını göz göz oyuyor; çatlaklar, yarıklar açıyor; bu kıyılarda derin, hırçın koylar, körfezler, limanlar yaratıyor. Apansız yukarıdan aşağı düşüveren sahilleri ince ince eşeliyerek, didikleyerek, onlara eşsiz oylarla çevrilmiş, kıvrım kıvrım dolanıp giden, bir gelin eteği iliştiriyor. Atılğan, boyuna kendini yiyen bir hızla kayalıkları çekiçleyerek geniş ve açık körfezler çiziyor; sakına sakına daralan, dolambaçlı girintiler çıkıntılar yaratıyor. Bu sarp kayalıklardan sert maddesini, döve döve, eşeliye eşeliye, erite erite, kilometreler boyunca gevşek ve şekilsiz kumsallar durumuna sokuyor. Deniz bütün bu sahillerideşeliyor, tırnaklıyor, delik deşik ediyor. Bu kıyılarda, yer yer derin ve durgun su birikintileri, bataklıklar, kaynaşan, hareleşen akıntılar toplanıyor. Anadolu'nun üç yanını, bir dakika soluk almaksızın, boyuna saldıran, şahlanan, köpüren Anadolu denizi dövüyor, mıncıklıyor, yuğuruyor ve değiştiriyor...

Bu akla izana sığdırılamayan, kavranamayan, yok edilemeyen güçler, bu doğa güçleri, Anadolu'yu tıka basa doldurmuştur. İşte, bu yüzdendir ki, Anadolu'nun Türk sellerine göğsüne açışı tarihte yeni bir aşamanın başlangıcından çok

daha fazla bir anlam taşımıştı. Türk soyundan yığınların Anadolu'ya yerleşip yayıldıkları dönem, çok eski tarih zincirlerinin bir halkası olmaktan çok daha üstün bir olaydır. Oğuz atlılarının her birisi, Türkmen atlarının her bir nal izi, Türk köylüsünün her bir kazması, Anadolu'ya, Türk ırkının dünyayı saran ulu gücünden bir parçasını vermiş; sonsuz nimetler bağışlayan, Anadolu toprağının bir parçasını canlandırmış; Anadolu'nun sonsuz tohum gücünü ortaya koymuş, uyandırmıştı. Bu, insanlarla bir doğa parçasının bir tek topluluk durumuna konuşu, ırkın toprakla olan ruh yakınlığını, ruh bağlılığını bulup ortaya çıkarması idi. Selçuk, Tuğrul ve Alp Aslan ve onların ardından gelen Selçuk beyleri, Sultanları, Anadolu'da, ayırdına varmaksızın, ırklarına doğanın seçtiği bir öz hedefi de aramışlardı: Bir araya toplamak, bir araya koymak ve birleştirmek. Bunlardan sonrakiler, ulusunu yarı Avrupa'nın cenk alanlarına süren Osmanlı sultanları, bu akınlarla bir serabın ardına düştüklerinin pekâlâ ayırdında idiler. Bunlar, bu serabın hatırı için, topluluğu parçalamışlar ve bile bile bu birliği bozmuşlardı. Bu olay, Osmanlı sultanlarının Türklüğe yaptıkları ikinci kabahat, ikinci büyük ve tarihsel hata idi.

Anadolu, mantık zorunluluğu ile, olayların tarihsel canlı akışı ile, olayların birbirini kovalaması sonunda, Türk toprağı olmuştur. Bizans orduları üzerine kazandıkları yengiyi Bizans kayserlerinin tanınması ile Türk saltanat ve egemenliği bütün hukuksallığı ve meşruiyeti ile bu topraklar üstünde kurulmuştu. Selçuk sultanlarının feodal vasalları olan Oğuz kabilelerinden, yıllar geçtikçe, bağımsız beylikler ve emirlikler türemişti. Erzurum, Erzincan, Sivas, Amasya, Niksar, Ankara, Kütahya ve Kastamonu'nda debdebeli, daratlı saraylar kuran bu beyler ve emirler eski Misya, Libya, Karya, İyonya, Friky, Sidya ve Paflagonya eyaletlerini paylaşarak düzünelerle küçük devletler kurmuşlardı. Tiber'den beri Roma'nın malı olan

Sezarea, Kayseri, bir Selçuk hanedanının başkenti olmuş ve burada Bizans kayserinin kızı ile Alp Aslan'ın oğlunun düğünleri yapılmıştı. Sonraları Selçuk devleti başkentini daha batıya, eski Perse söylencesinin yaşattığı İkonya'ya, Konya'ya, Trayan ve Hadrayanlar döneminin bu varsıl ve ileri gelen kentine, Selçuk sultanlarının yönetimi altında Konya adını takınan bu kente taşımışlardı. Türk egemenliği karalardan taşarak, İzmir üzerinden komşu Sakız, Sisam ve Midilli adalarına atlamıştı. Türk gemileri buralardan ta Pelopones limanlarını, Antalya'dan Akdeniz'in doğu havzasını dolamağa, Sinop'tan da Dobruca'ya yelken açmağa başlamıştı. Bundan sonra topraklarını parça parça elden kaçıran Bizans'la son boğuşma evreleri büyük bir oluş destanındaki birer yengi öykülerinden oluşur. Tıpkı, budala bir zevk ve boş bir savurganlık ile kanlar akıtan, boş yere, yok yere, ülkeleri yakıp yıkan romantik-fantastik haçlı akınlarının birer söylence oluşları gibi... Tıpkı Türk beylerinin teker teker kendi aralarında vuruşup kırıışlarının da birer söylenceden başka bir şey olmadığı gibi... Anadolu Türk olmuştu. Ancak bu Türkleşme Hanların, Hanedanların çabası ile olmamıştı. İki yüz yıl koyunları, keçileri, develeri ve atları, kağnıları ve çadırları ile buralara gelip yerleşen Türk göçmenlerinin yardımı ile olmuştu. Anadolu'ya en fazla göçen Oğuz kabileleri idi. Ancak, bunlarla birlikte Asya'dan kan yakınları da gelmişlerdi. Avrupa Rusya'ndan, Bizans devletinden, Kuzey Türkleri'nin göçleri de Anadolu'ya akmıştı. Gerçekte Araplar'ın döneminden beri bunlardan birçoğu Anadolu'ya yerleşmiş bulunuyordu. İşte, bu ardı arkası kesilmeyen, yavaş yavaş ve için için sızıp akan, bir türlü önüne geçilemeyen Türk göçleri Anadolu'yu Türk yapmıştı. Askerî yengiler bütün bu göçlerin, bütün bu akınların tarihsel-mantıksal-kaçınılmaz birer doğal sonucundan başka bir şey değildi.

Pek kısa bir dönem sonra bu kabileler yerleşmişlerdi.

Bir bölümü, sürülerini önlerine katarak, orta Anadolu'nun sıra sıra dağlarının geniş eteklerine çekilmişler, geniş tuttıkları sınırlar içinde kendilerini rahatça besleyecek kadar toprakları işlemişlerdi. Yaz gelince, yine sürülerini önlerine katarak, var-sıl yaylalara tırmanmışlardı. Bir bölümü, nehirlerin ve ırmakların, stepler ve kayalıklar ortasında sulayıp yeşillendirdiği dar ve verimli vadileri seçmişlerdi. Küçük küçük tarlalarda ekin ekmişler, çift sürmüşlerdi. Sebze ve meyva yetiştirmişlerdi. Tokgözlü ve uysal keçileri ile koyunlarını otlaklık diye step fundalıklarına salmışlardı. Bunların içinden bir bölümü kayalardan söküp kopardıkları taşlardan, bir bölümü de güneşte kuruttukları kerpiçlerden küp biçiminde alçak ve yassı damlı evcikler yapmışlardı. Bütün bu insanlar, için için özlemini çektikleri ve sonunda kavuşabildikleri bu yurt toprakları ile ilişkiyi kesmekten sanki çekiniyorlarmış gibi, evlerini barklarını o kadar ufak, o kadar alçak, o kadar toprağa gömülü yapmışlardı. Toprağın göğsüne yapışmış bu yeni köylere, dağlara ve nehirlere eski oymaklarının adlarını takmışlardı. Lâkin, diğer bir bölümü de, bu yurdu parça parça değil, bütün genişliği ve topluluğu ile benimsemek istemişti. Boyuna sürüleri, kağnıları ve çadırları ile birbirlerini gözden ve gönül-den ırak tutmaksızın tıpkı, vaktiyle, Asya'nın göbeğinde olduğu gibi, şimdi de Anadolu steplerinde dolaşmışlar, dolaşmışlar ve yuvarlanmışlardı. Bu göçebelerin birçoğu, Yürükler, hâlâ bugün bile yerleşik değillerdir.

Ulular, beyler, adamları ile birlikte kentlerde yerleşmişlerdi. Buralarda köşkler, konaklar, kaşeneler, saraylar kurulmuş; devlet yönetimi oluşmuş, sanat ve ticaret ilerlemiş ve kısa bir süre içinde bolluk ve onunla birlikte sürekli yükselen, inceleyen, derinleşen bir düşün ve ruh dünyası oluşmuştu. Türkler, burada, saltanatlarının önüne açılan yeni kollarda, güle oynaya, onlarla birlikte gitmeğe razı kemiksiz ve pişkin bir kütle bulmuşlardı. Bu, iyice birbirine karışmış, içli dışlı

olmuş bir halk alaşımı idi. Bizans-Rum-Ermeni iller nüfusu... Bu nüfus, eski Bizans formaliteleri ile Arap saçı olmuş askerî ve mülkî yönetim sisteminin ağır vergilerinden kurtularak soluk almağa başlamıştı. Eski Bizans Patriarkal-Ortodoks hoş-görüsüzlüğünden sıyrılarak düzlüğe çıkmıştı. Bu adamlar, çöküntü içinde yüzen Bizans bürokrasisinin yüz yıllarca süren rejiminden sonra, sonunda, dinginlik ve düzene, akıl sağlığına kavuşmuşlardı. Bu esnaf topluluğunun hukuku ve düzeni, doğal olarak, Bizans'la birlikte yıkılmış bulunuyordu. Yeni Türk efendileri bunların pazarlarına, alım satımlarına, rekabet ve ticaret işlerine düzen koymuşlardı. Bu kütle, yavaş yavaş, kendi istek ve dileğiyle doğal bir biçimde Türk dilini, Türk yaşayışını ve Türk düşünce dünyasını benimsemişti. Az bir zaman sonra da Türklük içinde kaynayıp gitmişti. Böylece, kıyılardaki birkaç kent ayırık olmak üzere, bütün Anadolu Türkleşmişti.

Bir süre sonra da iç Anadolu kentlerinden, Ege kıyılarındaki dışsatım merkezleri ile, Venedik, Cenova, Ragusa ve Karadeniz'deki ticaret yuvaları ile, ilişkiler kurulmasına başlanmıştı. Anadolu'nun ürünleri, yavaş yavaş, batıya doğru giden yolları tutmuştu. Anadolu kervanları, Anadolu şoseleri üstünde batının ticaret merkezleri ile doğunun büyük Pazarları arasında boyuna mal taşımışlardı. Böylece, kıtalar arası ulaşım ağının en can alacak düğüm noktası Anadolu'da il-miklenmişti. Anadolu, yeniden, yüz yıllardan beri görmediği bir gönence kavuşmuştu. Aşağı yukarı 1230 yıllarında Anadolu, haklı olarak, dünyanın en mutlu ve varıl ülkelerden birisi idi. Bu varlığın ve bolluğun ışıltısı kentlerden geliyordu. Sanat ve bilim yapıtlarında, güzel sanat eşyasında göze çarpıyordu. Ancak, gerçek nur, Öz Türk varlığı kentlerde beylerin, paşaların konaklarında değildi. Gerçek ve Öz Türk varlığının açılışı, oluşu ve olgunluğu dağlarda ve bayırlardaki köylülerin, steplerdeki çobanların sayesinde varlık buluyor-

du.

Bu köylüler ve dağlılar ve onların kırk yıllık, yarı askerî anlayış yarı putperest ayinlerle çerçevelemiş birlikleri, başlarında paşaları ile birlikte bütün bu sultanların, beylerin ve emirlerin özünü, gücünü oluştuyordu. Anadolu'nun keskin kılıcını güçlü bileğinde tutanlar bu köylüler ve çobanlardı. Bu adamların yürek derinliklerinden aynı ulusal bağ dolanıyordu. Bizans İmparatorluğu'nun öteki kıyılarından Hristiyan Türkler de Anadolu'ya gelmişlerdi. Bu yüzden doğan din ve tapınma ayrılıklarına karşın, bu bağ onları iyice birbirine sarıyordu. Başka başka yaşam koşullarına, derebeylik hudutlarına, yetenek başkalıklarına karşın bu bağlar, hep aynı sıklıkla, ortak yurt topraklarına bağlıyordu. Başını alıp, dağları bayırları aşan saz şairleri, Anadolu'da da ana stepin binlerce yıllık destanlarını aynı saz, aynı söz ve aynı özle çağırmışlardı. Anadolu'daki ortak duyuş, içleniş, özleniş dünyası, Bizanslılar ve haçlılarla, aynı ortak yurt için, aynı ortak savaşlar yapmış, boğuşmuştu. Bu ortak destan ezgileridir ki, yeni yapıtları ve kahramanlıkları eski havalarda çığırtmıştı. Göçebe çoban çadırlarında, dağ tepelerindeki köylerde, nehir yanlarındaki kerpiç kulübelerde, hep aynı kalmış binlerce yıllık cenk türküleri duyulmuştu. Hep aynı koşmalar, kavuşma özlemin-den, ayrılıklardan yakınmıştı. Delikanlılarla genç kızların, bütün yavukluların, karşılıklı söyleştikleri manilerde hep aynı kalmış binlerce yıllık bu dizelerdeki uyum Anadolu topraklarının dibine inmiş, havasına sinmiş, içine işlemişti.

Bütün bu insanları ortak ve öz dünya görüşü, dünya anlayışı, birbirine bağlıyordu. Gerçekten, bu görüş, Kuran âyetleri ile çerçevelemişti. Lâkin, renklerini, ışık ve gölgelerini garip bir tasavvuftan alıyordu. Çok eski putperestlik anlayışları yanında Hristiyan-İslam inançları, totemik inançları, kan ve soy duygularını ve ulusal düşünceleri, paleti üstünde, birbirine karıştıran bir acayip düşünüşten alıyordu. Sanki bu

mistik Ortaasya'nın steplerinden Anadolu'nun steplerine, büyü ve giz dolu ruh bağlarını örüyor ve bütün bu bağları, teker teker, Anadolu halkının gönül halkalarından geçiriyordu. Halk içinde bu mistizmin peygamberleri ve müritleri dolaşıyordu. Bu mistisizmin kendi şairleri, düşünsel yaşamını güden, başlı başına yaşayan bir ortamı vardı. İslam'dan önceki dönemlerde, putperestlik çağlarında, oymakların ve urukların ruhanî başkanları olan eski Oğuz ozanları, söylencelerle bezenmiş eklillerini, Anadolu'da, bütün Müslüman hocalara karşın uzun süre göğüs çekmelerinde saklamışlar, dağ tepe dolaşmışlardı. İslam inanç varlığının içine eski söylencelerin panteizmini akıtmışlardı. Bunlar Asya içerisinden Anadolu'nun içerisine kadar sefer etmişler, Oğuz kabilelerini yer yer dolaşmışlar, eski benliğe olan anıyı hep canlı ve ayak üstü tutmuşlardı. Tarikatler, ahilikler, ortaya çıkmıştı. Bu tasavvuf yaranının toplanış noktaları Anadolu topraklarında semirmiş, Anadolu'nun yaşam prensipleri, yaşam bilgileri durumunu almış; dal budak salmış ve bu insanlarla bu toprakları bir kat daha birbirine perçinlemişti. Şairler bu ortamın içine sokulmuşlar, bu ortamı yükselterek kubbeleştirmişler ve bu kubbe-lerin altında bir olgunluk ve yetkinlik havası yaratmışlardı. Estetik'in bu ulu ve seçkin divanı altında tilmizlerini, her birisi birer saygı ve tapınma okulunun kurucusu yetiştirecek ölçüde eğitmiş ve öğretmişlerdi. Bu bildiriciler [müctehitler] de hep halkın, halk duygusunun suyuna gitmişler, halkın anlayışını gözlemişlerdi. Biçimlerini ve görünüşlerini, ölçülerini ve kıstasları, bu ulusal varlığın elinden almışlar, öpüp başlarına koymuşlardı. Dizgelerini ve beyitlerini, şiiriyet ve şairiyetlerinin —kubbesinden temeline kadar— bütün yapısını halk düşünüşünden kurmuşlardı. Halkın dili ile yazmışlar, halk biçemi ile konuşmuşlardı. Halkın gözü ile görmüşler, halkın beyni ile düşünmüşlerdi. Böylece bu halkın dili ve düşünüşü incelemiş, soylulaşmış, özleşmişti. Salt halktan, salt Anadolu

toprağından çıkan bu ruh ve zekâ akıcılıkları Anadolu Türk halkının öz malı idi.

Ancak, bu Türk varlığın oluşumunda —gerçekten doğrudan doğruya halkın gönlünden kopmuş, halkın toprağından fışkırmış değilse de— sonuçta, yüksek yetkinliğe ulaşmak bakımından etki yapmış başka güçler de vardı. Kentlerde, seçme bir düşünür zümrenin liderliği altında, konaklar ve divanlar oluşmağa başlamıştı. Bu kubbe altlarında düşün ve ruh bakımından gerçek Türk olanla ilk önce karşı karşıya gelen güçler yabancı öğelerdi. Siyaset, zorbalık ve evlilik yolları ile Selçuk sarayı bir yandan Bağdat kasırlarında esen düşünce havası ile öte yandan da fazla incelmış Acem saray kültürü ile çok sıkı bir ilişkide idi. Bu olgu Selçuk çevresinde birbirlerinden iyice ayırt edilebilen başka başka renkli iki eğilimin yanyana yaşamasına neden olmuştu.

Bu eğilimlerin birisi, kaskatı çerçevelenmiş ve halk arasına yayılmış putperest-mistik akımlara karşı gelen, din ortodoksluğu idi. Bu akım, yüksek saraylılarının, hocaların, okul ve medreselerin ve doğrudan hükümdarların etkinliği ile, bütün yüksek eğitimi, bilimi, yazını ilahiyat ilkeleri ile doldurmuş ve aynı yolla bunları Araplaştırmış olan etki idi. Öteki ise, günden güne artan bolluk ortasında, inceliğin ve lüksün zevkini almış olan akımdı. Halkın ruh derinliklerinde iyice yerleşen estetik-didaktik mistisizm ile bir türlü uzlaşma yolu bulamayan bu akım, o döneme egemen olan İran ruhiyetinde beliren anakreonik yaşam maximlerine karşı bir tutkunluktu. Rum'un Acemperestliğe eğilimi idi. Bu toplumun dili, modası Acem'di. En seçkin ve en çok okunan yazarları Farsça yazıyorlardı. Bu adamlar şiir ideallerini ergin bir yazış tekniğinde, sanatkârlığı Fars üslubunda, saray âlemlerine ait ince konularda arıyorlardı. İran estetiğine düşkün, İran görkemine tutkun bu akımla bilim alanındaki Arapçı akımın her ikisi de,

ayrı ayrı, yüksek bir gelişime ulaşmışlardı. Saray her ikisinden de iyiliğini esirgemiyor, lütfunu sakınmıyordu. Lâkin, bu gelişim halk ile onu yöneten yüksek sınıfın arasını açmış, kentle köyü birbirinden uzaklaştırmıştı.

Bu oluşun başka yollara akışı, küçük oymak beyliklerinden emirlikler, saltanatlar kurabilmiş olan başların orta halli saraylarından yol almıştı. Bunlar Bağdat'tan uzak, İran'dan ırak yaşıyorlardı. Bunlar yalın insanlardı ve yalın kalmak istiyorlardı. Bütünü ile siyasal amaçlar ve düşüncelerle Selçuk saraylarının ideolojisinden ve onun Acem eğilimlerinden ve Arap çekiciliklerinden ayrılıklarını belirtiyorlardı. Bilinçli bir biçimde, her işte, Türk özelliğini öne sürüyorlardı. Bunların devlet makamlarındaki, resmî dairelerindeki dil Türkçe idi. Saraylarının kuruluş tarzı da Türk'tü. Kentleri eski Türk formlarına ve normlarına göre yönetiliyordu. Hukuk, gelenek ve görenek bütünüyle Türk'tü. Kısım bu beylerin zoru, kısmen de saraylıların yaranmak kaygusu ile Arap ve Acem yapıtları Türkçe'ye çevrilmişti. İlahiyatta ve tasavvufa ilişkin yapıtlar, tıp ve avlanmağa ait risaleler, uyaklı veya düzyazı olarak, tarihçeler, öyküler, söylenceler kaleme alınmıştı. Lâkin, pek az bir zaman sonra, bu yapıtların ardından çok kere İran anlayışından bambaşka bir görünüş ortaya koyan, Türk yüzü taşıyan, öz Türk konuları işleyen —anaç bir yaradış özlülüğü ile— bir Türk yazını yükselmişti. Biçimleri som Türk olan bu yazın halk söylencelerinden ve ırk mitolojisinden pek çok şeyler almıştı. Bunların Arpaçılarının, üfürükçülerinden, büyücülerinden ve ruhlarından, özetle, bütün mistik tansıklarından söz eden destanlar ortaya konmuştu. İçli ve yürekli, tepeden tırnağa kadar, şiir dolu bir atılışla başı boş ve serbest, içtenlikli ve saf bir lirizm ortaya atılmıştı. Bu halk lirizmi alnını havaya, saçını rüzgarlara vermiş; yüreğini tutkulara kaptırmış, özlemlere çaldırmış bir deyişti. Bütün bu güzellik ve sonsuz değer varlığında yansımalarını bulmuştu.

Türk halkına seslenmiş ve bütün Anadolu'ya benimsenmişti. Şiirde Arap ve Acem etkisinden belini kurtarmıştı. Pek kısa bir zaman içinde Anadolu'nun dehasından Türk yaradış gücünü gerçekleştirebilmiş, Türk klassizmine ermişti.

Bu ilk Anadolu yıllarının anlamı, Anadolu Türklüğüne, benliğinin, kendi kendisinin, en kesin ve en açık biçimlerini bulmağa yardım etmiş olmasıdır. Anadolu'lular'ın varlık nedeni de bu erişî bütün yollar üzerinde aramak ve bu bilinç uğrunda her araçtan faydalanarak savaşım vermek olmuştur. Bu arayış ve erişî onların bütün yaşamlarını dolduruyor, şiirlerinde duyuluyor, sanatlarında beliriyordu. Bu dönemin sanatı, belki, duygu ve düşünce oluşumu uğrundaki savaşımın duru [berrak] bir aynası idi: Anadolu dağlarından kopmuş kayalardan yolunmuş, iri yarı, koca koca taşlar, güç ve korku salan ağır ve kalın kale duvarları olarak hisarları çeviriyordu. Anadolu bozkırlarının düzlük ve genişlik simgesi olan bütün bu surlar ayrılmamış, parçalanmamış yayvan yüzeylerden oluşmuştu. Bu iri kıyım kale duvarlarının dümdüz yüzeylerini yer yer deşerek yükselen sivri kemerli kapılar, birbirinin içine giren, birbirinin üstüne takılan, birbirinin altına asılan ve boyuna birbirleri ile kesişen bir sürü yaygın dizgesi ile bezenmiş dehlizler, hücreler, eğriler ve oyuntularla çapraşık ve büyümlü birer taş giz gibi kalmışlardı. Bu Türk sanat evreninde kapılar ve pencereler, ışıldayan beyaz mermerden yontulmuştu. Değişen, başkalaşan bin bir süsleme, devrilen, bürkülen, dolanan ve sarmaşan çizgiler, kenarlar, saçaklar ve sundurmalarla, sanki madde ve gücün ruh ve düşün ile birleşmesi olarak, bir görüntü yaratmıştı. Bu Türk sanat evreninde, laciverte bakan en koyu maviden havaiye çalan en açık maviye kadar çini kaplamalar, harelenen bir ilahî göl yüzü gibi kımılдаşan, ışıldaşan, debdebe ve görkemine doyum olmayan, bir düş evrenini yaşıtıyordu. Bütün bu çini düşler, sanki ufuklardaki mailikler içinde süzülüp giden sıra sıra dağların

ve ormanların ardından, eski masalların son anılışını özlüyormuş gibi kabarıp yükselen, göğüs geçiren, kubbeler ve kümbetli duvarlar boyunca uzanıp gitmişti.

İlk Selçuk prensleri, saraylarda ve hamamlarda, camilerde ve okullarda yüksek zevklerini anlatmak için yabancı ustaların hünerlerinden az çok yararlanmış olabilirler. Bu güzel uyum bolluğu yabancı motiflere, yabancı süsleme öğelerine az çok borçlu kalmış olabilir. Bu sultan saraylarının divanlarına az çok yabancı düşünceler ve yabancı zevkler sokulmuş olabilir. Lâkin Anadolu'da bütün bu süsleme öğeleri, ya başlı başına Türk'tü ya da Türkleşmişti.

Türk sanatkârlarının Antalya'dan Erzurum'a, Amasya'dan Sivas'a kadar Kayseri'de, Konya'da yarattıkları saraylar ve kaleler, kervansaraylar, türbeler ve çeşmeler; oydukları saçaklar, mimberler, mihraplar, parmaklıklar; işledikleri kandiller, şadırvanlar ve şamdanlar, kaseler, kuyumlar ve savatlar; dokudukları soflar ve şallar, iplikler ve sırmalar, askılar ve halılar yazdıkları biçim ve biçem, güzel duygu ve teknik bakımından, tk parça ve tek uyum, bir tek canlı varlıktı. Selçuk biçemi, bazı noktalarda, oluş üstünde bulunan her güzel varlığın taşkınlıklarını göstermiş olabilir. Sonraki Osmanlı-Türk yapıtlarının inceliğinden, olgunluğundan ve tam denkliliğinden henüz yoksun kalmış bulunabilir. Ama, hiç kuşku yok ki, bu sanat evreni çok arık ve özlü ve hele çok gerçek, bir Türk sanatı idi.

Halk, işte böylece, toprağını işlemiş ve ondan ekmeğini çıkarmıştı. Çayırarda sürülerini otlatmış, yünlerinden kumaşlarını dokumuş, buralarda yapı ve bayındır, buralarda ticaret yapmış, buralarda düşünmüş, buralarda şiirini yazmış, buralarda türküsünü çığarmıştı.

Didine didine, şiiri ve sanatı ortasında, belki ayırdına varmaksızın, bir yıldan öteki yıla yol almıştı. Hep bu toprakla, Anadolu toprağı ile, sarmaş dolaş olmuştu. Sonra, Eskişehir'e,

Konya'ya, Toroslar'a kadar Haçlılar'ın ardı ardına saldırdığını, Hulâgû Han valilerinin, Moğollar'ın, kendi beylerinin efendisi olduklarını görmüştü. Niçin olduğunu bir türlü bilemeden... Sonra yeniden çalışmağa, uğraşmağa başlamıştı. Çünkü bir gerçeğe iyice aklı yatmıştı: Bütün bu çalışması, bütün bu başarıları, kendi öz ülkesi içindi. Lâkin Anadolu bir yandan da hiç irkilmeden, beylerin sancakları altında, Frenk atlıları ve Moğol süvarileri geldikleri gibi çekilip gidinceye kadar yeniden vuruşmağa, yeniden boğuşmağa başlamıştı. Bu savaşıardan yavaş yavaş büsbütün başka bir düşünce kafalara yerleşmişti: Bu bağılılığı, bu birliği, bu birlikteliği daha belirgin, daha toplu, daha tam, daha tek parça bir istenç ile korumak, büyütüp beslemek ve ileriye, boyuna ileriye, götüren ortak bir hedef olarak yoğunlaştırmak...

Bu bilinç, bu ulusal algılama, İran'ın ve İslam'ın kozmopolit ve uluslararası kılıcı etkilerinden en uzak kalan, Anadolu'nun kuzey batısındaki kıyılarda, eski Bitinya'da, varlık bulmağa başlamıştı. Buralarda 1300 yıllarına doğru Osman Oğulları, öteki bey ailelerinin kurdukları gibi, bir feodal saltanat kurmuşlardı. Sonraları, bu derebeylikten bir beylik ve bu beylikten de büyük bir Osmanlı Saltanatı çıktığı zaman, söyleneler bu hanedanın kökenini, aşiret reisi Ertuğrul'un ailesini ve onun yapıtlarını idealize etmeğe özenmişti. Lâkin, gerçekte, bu imparatorluğa baş olan bu aile de Anadolu'daki, örneği çok, sınır beyliklerinden bir beylik idi. Osmanlılar'ın beyliği kısa bir zamanda, daha fazlası Bizans topraklarından koparılmış olmak üzere, eline birçok arazi geçirmiş, İznik, İzmit'i, eski Nizaa'yı ele geçirmiş; Bursa'yı hükümet merkezleri yapmıştı.

Benzeri Saraylar gibi Bursa saray âlemi de ortodoks değildi. Ve özellikle "Türk" ruhu ile ve Türk zevki ile kurulmuştu. Bu saltanat, bu yolda da kendisine benzeyen birçok emirlikler gibi halkın ruhuna yakın gelmişti. Lâkin, Bursa, ilk kez

olarak Anadolu'da, mantıksal bir zorunluluk ve izleme düşüncesi ile Türk özelliğinin siyasetini gütmüştü. Anadolu bu Türk özelliğini hoş karşılamıştı. Bağlaşmalarla, satın alışırlarla, hanedan arasında evlenmelerle bütün Anadolu Bursa çevresinde toplanmıştı. Arada sırada baş kaldıran bazı emirler üstüne ordu gücü ile yürümek gerekmişse de bu haddini bildirme seferleri de, daha çok, serkeş beylerin kendilerini hedef almış; hiçbir zaman halka karşı uzun boylu kılıç çekilmiş değildi. Bu olay Anadolu'nun ilk bilinçli adımı, ilk ulusal toplanış ve birleşiyi idi. Bu Anadolu istenci daha büyük bir birlik istencine, Timurlenk'in güç üstünlüğüne geçici bir biçimde âlet olduğı vakit, Timur'un ölümünden sonra geçiveren birkaç sene, Anadolu bağılılığı ve topluluğunun yeniden ortaya çıkabilmesi için yeter gelmişti. Artık bundan sonra, Türk Anadolu bir ulusal birlik olmuştu.

İlk Osmanlılar döneminde Türk Anadolu, tıpkı onu ortaya çıkaran ırkın güç ve kudret saçan zoru ve bu toprağın bolluğı gibi, güç fıskıran bir devlet yapısı olmuştu. Anadolu'nun adamakıllı örgütlenmiş bir yönetim örgütü ve kendisine güvenilebilir bir vergi sistemi vardı. Bu dönemin iyi bir biçimde ayrılmış, yaya ve atlı alaylardan oluşan, çok sıkı disiplini, elastik kumandası ve hesaplanmış kadroları ile, Anadolu'da kök salmış bir ordusu vardı. Osmanlı Devleti, Avrupa devletlerinin silahlı kuvvetlerinin körükörüne.ve gelişiyi güzel toplanmış sürülerden oluştuğı, ancak bir yüzyıl sonra Fransa Kırallı VII'inci Şarl'ın ilk düzenli Avrupa ordusuna kumanda edebildiğı bir dönemde, düzgün, sürekli ve düzenli bir orduya sahipti. Anadolu'nun bu devletinin, ne Asya'da ve ne de Avrupa'da, plan ve hedef kavramı belirmesinden çok önce, iyice tartılmış, uzun boylu düşünülmüş bir planı, şaşmadan irkilmeden izlediğı bir hedefi, bir devlet düşüncesi vardı: Çeşitli dönemlerde şuraya buraya serpilmiş, Trakya'da, Balkan'da, Makedonya'da, kısaca, eskiden Bizans İmparatorlu-

ğunun saltanat sürdüğü, şimdi yer yer çöküntüleri ile şaşkın bir kargaşalık yellerinin estiği topraklarda parça parça yayılmış Türkleri bir araya toplamak... Ve, bunlar üstünden, âdeta bir köprü gibi, evrensel kültüre yol bularak Doğu ile Batı'yı birleştirmek. Bu kere de ayn dünya gücü... Anadolu'da kendi başına yol açan, Türk güçlerinin ilk günlerden beri beliren toplayıcı, uzlaştırmacı ve bağlayıcı gücü... Türk orduları, ne romantik sergüzeşt sevdası ile, ne bir kuru istila hırsı ile, ne de yağma ve talan coşkusu ile Anadolu'dan Avrupa'ya geçmemişlerdi. Bu akın ırkın seziş ve duyuş kudreti ile kapıverdiği, lâkin, politik bakımdan mantıkan sonuna kadar dosdoğru düşündüğü bir fikrin, tarihsel ve derin bir fikrin, dünya tarihinin en uygun anında en doğru ve en amansız araçlarla uyguladığı bir fikrin zoru ile olmuştu. Bunun içindir ki, bu fikir, Avrupa'nın bir türlü anlayıp kavrayamadığı, apışıp kaldığı, dile ve kaleme sığamayan yengileri elde edebilmişti. İşte bunun içindir ki, bu ordular, birkaç yıl içinde Edirne, Filibe ve Sofya'ya girmiş, Belgrad surları önünde at oynatmıştı. Bunun içindir ki, Sırp ve Bulgar Çarlarının, Macar Hunyadi'nın, Ulah Wlad Dracul'ün, Arnavutluk dağlarının prensi İskender Bey'in direnişi boş ve yararsız bir harcanış olmuştu. Yine bunun içindir ki, bu güçler nereye ayak basmışlarsa orada kök salmışlardı. Hep bunun içindir ki, ele geçirdikleri yerleri bu kadar çabuk, hiç de öyle uzun uzadıya sürtüşüp çekişmeden, Anadolu kültür havzasının içini alabilmişlerdi. Sonunda, yine bu yüzden, Bizans düşmüştü. Bütün bu kanlı ve anlı olaylar, bu büyük olaylar, Anadolu'daki ulusal Türk yoğunlaşmasının çizdiği, Türk varlığının yürüdüğü hat boylarını izlemişti. Anadolu bu uygarlığın kaynağı idi. Kaynağı kalacaktı. Anadolu, yalnızca Anadolu, bu ulusun Ana yurdu, onu doğuran, besleyen, büyütüp yetiştiren güçtü. Avrupa'da, Asya'da, Afrika'da olsun kattığı bütün başka topraklar ne kadar büyük ülkeleri, kıtaları, ne kadar varıl ve eski değer varlıklarını içe-

rirlerse içersinler, birer ulusal koloni topraklarıydı. Sağlam, dinç ve mutlu, diri ve dayanıklı kalabilmek için bütün diriliği, dirikliliği, bütün sürekliliği, bütün mutluluğu Anadolu'da araması gerekti. Vatan, ancak Anadolu olabilirdi. Anadolu bu gerçeği 400 yıl sonra unutmuştu. Ta ki bir ulu Türk, bir Atâtürk, bu tarihsel hikmeti, ona anımsatıncaya kadar...

OSMANLI SULTANLARI

*Ogier Gislen de Busbecq'in mektupları — Bağlılıklar
Kanuni Süleyman — Varisler — Türk varlığına karşı yabancı varlık
Sezaro-Papizm ve Hilafet dogmatizmi — Tanzimat,
Kapitülasyonlar — Genç Türkler, Panturanizm, Panislamizm,
Osmanlılık — İstanbul*

1453 yılı Mamayısı'nın sabahında, İkinci Mehmed'in 160.000 Anadolu Türkü'nün, "Kent"e, Konstantin'in kentine, İstanbul'a, onu sonsuza kadar Anadolu'ya bağlamak üzere girdikleri günden, Türk Devleti'ni zamanının en güçlü devleti yaptıkları güne kadar, ancak bir yüzyıl, gerçekten yalnızca bir yüzyıl, geçmişti. Avrupa tarihlerinin Muhteşem, Türkler'inse, alçak gönüllükle, "Kanunî" diye andıkları Süleyman Mısır'dan Kafkas'a, Hindistan'dan Kırım'a, Balkanlar üzerinden ta Adriyatik kıyılarına kadar uzanan bir ülkenin hükümdarı idi. Donanmaları Akdeniz'i buyruğu altına almıştı. Paşası Macaristan'ın Buda kentinde oturuyor; orduları Viyana önlerinde dolanıyordu. Hristiyanlar'ın en Hristiyanı Fransa Kralı Birinci Fransuva, Alman ulusunun kutsal Roma İmparatorluğu'nun kayseri Beşinci Karl, Süleyman'dan barış, dostluk ve bağdaşma diliyorlar; Polonya'dan Venedik'e kadar Avrupa sarayları ona saygı ve ululama armağanları gönderiyorlar; eteğine yüz sürüyorlardı. Lâkin, Avrupa, Türkler'in bu devletinden ne biliyordu? Daha birkaç yıl önce Savonaroları ve Jan Husları ateşe atan Avrupa, engizasyonların, kanlı köylü isyanlarının, kayserle prensler, prenslerle kentler arasındaki din savaşlarının Avrupası... Evet, bu, aynı zamanda insanlık savaşlarının, Petrarca, Lonardo, Holbeins ve Dürers'lerin Avrupası, Vasco da Gama, Pizarro, Cortez'lerin, inküvistatorların Avrupası. Her şeye karşın, henüz, Haçlı seferlerinin anısı, ruh kargaşalıkları, ruh zorlukları altında kıvranan Avrupa, işte, bu

Avrupa şu Türk Devleti'nden ne biliyordu ki... Kâh anlamsız bir korku ile örkünç vahşet öyküleri uydurarak "Türk zulmünden", kâh aynı derecede anlamsız bir küçümseyiş, küçük görme ve nefretle "İsa'nın baş düşmanları", "Skitler", "barbarlar", "kızıl Yahudiler" diye haykırdığı bu koca Devlet için ne düşüncesi vardı... Bu Avrupa Türkler ve Türk Devleti'nin niteliğine ilişkin ne biliyordu ki... Avrupa'dan o zamana kadar Türkiye'ye kim gelmiş, Türkiye'yi kim görmüştü. Hem, şayet birisi gelmiş ve neler gördüğünü anlatmış olsaydı ona kim inanırdı ki... Macaristan ve Roma Kırallı, Beşinci şarl'ın kardeşi Ferdinand'ın sarayında yaşayan, çok okumuş çok gezmiş bir diplomat, bir hümanist olan ve birçok ülkelerde yüksek elçiliklerle dolaşmış bulunan, bir Fleman soylusu, Ogier Gislen de Busbecg, Süleyman'ın sarayında uzun süre konuk kalmış, Türk Devleti'nin geniş ülkesinde geziler yapmıştı. İznik'e, Amasya'ya gitmiş, ilk kez olarak, "yazıların kraliçesi" diye adlanan Ankara'daki Ogüst tapınağının yazıtlarını kopyalamış, eski paralar ve metinler toplamış, iki yüzden fazla el yazmasını ve bunlar arasında Diyoskorid'in Kodex'ini Viyana'ya kaysere armağan göndermiş, ilk kez laleyi, sümbülü ve leylakı Avrupa'ya getirmiş ve çok iyi bir Latince ile Avrupaca Türkiye'ye dair yazılmış ilk güvenmeye değer seyahatnameyi kaleme almıştı.

Avrupalı soylu, büyük küçük her Türk'ün konukseverliğinden, yoksullara özel aşevlerinden, birçok okullardan, çeşmelerden, kaplıcalardan, düzgün caddelerden söz etmiştir. Bu Avrupalı, Müslüman olsun, Hristiyan olsun, Musevi olsun, ister paşa ister halktan bulunsun, yoksul varsıl herkese, gece gündüz, kapısı açık bulunan konuk evlerinden, Türkler'in bahçe merakından, her yerde, dağ başında ve kentte, dinginlik ve asayişten, ordudaki düzen ve disiplinden, uzun uzadıya söz etmiştir. Sarayın görkem ve büyüklüğünden, maliye işlerinin ne kadar derli toplu, ne kadar iktisadî bir düzgünlük ve

bolluk içinde olduğunu, Devlet, Hükümet ve saray yaşamını anlatmıştır. Ogier Gislen de Busbecq diyor ki:

“Bütün yüksek memurlar arasında bir tek kişi bulunmaz ki, kendi cesaret veya üstünlüğünden başka bir yolla bu yere çıkmış olabilsin. Hiç kimse doğumu yüzünden bir ayrıcalık ve üstünlük kazanamaz. Herkes bulunduğu memuriyete göre saygı görür. Yer kapışma davası yoktur. Padişah herkesin yerini ve mevkiini gösterir, memuriyetleri kendisi dağıtır. Atayacağı adamın, ne varsıl olup olmadığına ne de soylu bir ailenin evladı bulunup bulunmadığına bakmadığı gibi, halkın hoşuna gidip gitmediğine de pek aldırmaz. Kendisini kütlenin verdiği hükümle pek bağlı tutmaz. Padişah, ancak karakter ve anlayışa, yaradılış ve davranışa bakar. Herkes yararlık ve işine göre davranılır ve saygı görür.

Bu suretle ancak, iktidarlı kimseler yüksek yerler elde ederler. Padişah her büyüğün talihini elinde tutar. Kendisinden hemen sonra gelen büyüklerin çoğu, gelişigüzel koyun çobanlarının oğullarıdır. Bu adamlar, bu vezirler, babalarından utanmazlar. Tersine, bununla övünürler ve yerlerini atalarına veya doğuşlarının rastlantılarına ne kadar az borçlu iseler, bu yüzden o kadar çok övünürler. Çünkü üstünlüğün doğumla olanaklı olduğuna, kalıtımla ele geçebileceğine inanmazlar. İşe yararlığın kısmen Allah tarafından, kısmen de sıkı bir disiplinle çok iş ve yoruluşla ele geçeceğini —tıpkı bir sanatın bir bilimin babadan oğula geçemeyeceği gibi— babadan oğula geçemeyeceğine de kanidirler. İnsana kalıbındaki ruh, babasının sulbünden değil, Allah'ın dileği ile gelmiştir! Türkler'de makam ve mevki, mansap ve itibar, şeref ve ikbal, ancak ve ancak, üstünlük ve yararlılık karşılığı bir hak ediş, bir ödüldür. Sinsilik ve yalancılık, tembellik ve savruluk hiç hoş gitmeyen, herkesin tiksindiği huylardır. Bu ulus, böylece iktidar ve gönence kavuşmuştur. Türkler efendi insanlardır. Devletlerinin hudutlarını günden güne genişletiyorlar. Biz,

Avrupalıların, bütünüyle başka türlü yaşıyoruz. Bizde yararlılık ve üstünlüğe yer yoktur. Bir insan her şeyini doğumuna borçludur. Ne kadar yüksek bir ailenin evladı olarak doğmuşsa o oranda yüksek yerlere çıkarılır.”

Flaman asıllı diyor ki:

“Türklerin Hristiyanlar üzerindeki egemenliği bizlere egemen olan kendi adamlarımızınkinden, ahlaksızlık, sefahat, işret, şehvet, kibir, mevki ve para hırsı, nefret ve kıskançlık içinde yüzen ve ne Cenabıhakkı düşünebilecek, ne de büyük işleri başarabilecek bir durumda olmayan insanlarınkinden daha ağır değildir. Biz, Avrupalılar, denizlere, enginlere dalarak ta Hindistan’a ve bu gibi yerlerdeki kuş beyinli insanları kolayca talan etmek olanaklı olduğu için dini bahane ederek ve Hristiyan inancını yaymak davasını öne sürerek dünyanın öbür ucuna kadar gideriz. Lâkin, aradığımız, ele geçirmek istediğimiz yalnızca altındır.”

Ogier Gislen de Busbecq Türkiye’de çok şeyler görmüş, çok yaşamış, kendi yurttaşlarına ve yakınlarına, bunları anlatmıştır. Anlattıklarının çoğu doğrudur. Ayırdına varmadığı bazı yönleri ise zamanının gözlüğü ve kafasının Avrupalı biçiminde dönüşü ya karartmış ya da değiştirmiştir.

Bu yılların Türk devleti ulu ve güçlü idi. Hatta bundan da fazla bir şeydi. Uyumlu ve düşünsel bir birlikti. Yemen’den Üsküp’e kadar aynı toplayıcı, birleştirici ve bağlayıcı ruh ile dolmuştu. Irk ve ulus ayrılıklarının üstüne çıkmıştı. Rumlar, Bulgarlar ve Sırlar, Hırvatlar ve Macarlar, Ermeniler ve Kürtler, Berberiler, Araplar, Fellahlar, ta ilk atalarından beri birbirile boğazlaşmaktan ve birbirlerine karşı kin tutmaktan başka bir şey ellerinden gelmeyen, bütün bu uluslar, Osmanlı—Türk devlet hudutları içinde yanyana ve birbirine dokunmaksızın, ilişmeksizin, sataşmaksızın barış içinde yaşıyorlardı. Osmanlı Devleti bunların din ve mezheplerini, inanç ve

görüşlerini teker teker tanımış, korumuştur. Bunların anlaşamamazlıklarını, birbirine dalaşmalarını önlemişti. Katolikler'in, Ortodokslar'ın ve Protestanlar'ın, devlet ülkesinde, kendi kiliseleri, papazları ve cemaatleri vardı. Kendi toprakları, malları ve mülkleri vardı. Kendi evleri, barkaları ve işleri güçleri vardı. Hepsi de, kendi hukukuna ve yasalarına göre, düzen ve dinginlik içinde yaşıyorlardı. Onlar kadar İslam'ın türlü türlü mezhepleri, camaatleri ve tarikatleri de kendi tekeleri, dervişleri, evliyalrı, mürşitleri ve üstatları ile aynı dinginlik ve düzen içinde ömür sürüyorlardı.

Bu yılların Türk devleti, kendi toprakları üstünde ve o topraktan aldığı meyvalardan ve o toprakları işleyen insanların emeğinden yaşıyordu. Bu devlet bu topraklar üstünde yetişen ve yetiştirilen bin bir çeşit ürünlerin ve malların karşılıklı değişiminde anlatımını bulan iç uyumu tam ve iş yapısı sağlam bir birlikti. Aynı kaynaştırıcı güç, Hazer kıyılarından Atlas denizi sahillerine kadar, dağlarla denizleri, çöllerle nehirleri, birbirine eklemişti. Necit Bedevileri ile Balkan çobanları, Nil kenarındakilerle Tuna boylarındaki köylüler, Karadeniz balıkçıları ile Dalmaçya'ninkiler, Bulgar terzi locaları ile Suriye demircilerininkiler, Ermeni tüccarla Rum gemiciler, bütün bu çeşit çeşit insanlar ve uluslardan bir teklik ve bir tek bütünlük oluşmuştu. Büyük ve biricik birlik. Kendi kendisinin içinde sınırlanmış; kendi kendisine yetişen bir bolluk ve varlıkla kendilerinininkilere kendisinininkini bağışlayan tam bir birlik, tam bir bütünlük..

Meriç kıyılarının pirinci, Yemen'in kahvesi, Bursa'nın ipeği, Musul'un ince dokumaları, Şam'ın çeliği, İznik'in çinileri bir bütünlüktü. Eskicuma'dan Bağdat'a, Trabzon'dan Selenik'e kadar bütün pazarlar ve limanlar, sergiler ve panayırılar, bir bütünlüktü. Katır yükleri, öküz arabaları, deve kervanları, mavnalar, kadırgalar, aynı birlik idi. Buğday yetiştiren köyler, göçebe çoban çadırları, şehrin örtülü çarşıları, aynı bütünlük-

tü. Çiftlik beyi ile yarıcılar, Belgrat'dan Mekke'ye, Edirne'den Tunus'a kadar bütün esnaf gedikleri hep aynı birlikti. Her birisi ötekine çengellenmiş, her birisi ötekine perçinlenmiş ve tümünden de aynı ortak enerji akımı geçirilmişti.

Bu varlık üç kıtanın ülkelerini ve insanlarını kucaklamış; onlara gönenç, güvenlik ve uyum vermişti. Bu, büyük, çok cepheli, çok düzenli bir varlıktı. Bu devlet, sınırlardan sınırlara, enginlerden enginlere, hakkaniyet ve zulüm, itaat ve serkeşlik, vergi ve hizmet, meslek ve ticaret, özetle gündelik yaşam için aynı ölçü ve kıstası, ortak yasaları, emirleri ve yasakları koymuştu. Aynı memur ve yargıçlar pazarlardaki bütün alımsatım için aynı ölçülere göre karar kesiyor, hüküm biçiyordu. Ete, ekmeğe, sebzeye, meyvaya, elbiseye, pabuca, aynı narhı koyuyor; her insanın emeğine ve alınterine aynı düzene göre bir değer veriyordu. Ahçıların fırınlarına, unun ve yağın saflık miktarına, ekmeklerin temizliğine, kapların çanakların kalaylılığına, bütün iktisadî yaşayışa ve başarıya, aynı düzenlere göre bakıyorlardı. Bu devlet memurları aynı kurallara göre hanları ve hamamları denetliyorlar; hoyratlığı, dilenciliği ve yol kesiciliği izliyorlardı. İyiye ödüllendiren, kötüyü cezalandıran aynı yasalardı. Aynı haklar ve görevler, aynı derecede ve aynı biçimde dağıtılmıştı. Devlet içinde her şeyi kontrol eden her güç aynı ana güce dayanıyordu.

Bu dünya saltanatı ülkelerinin ve uluslarının başkalarını ortadan kaldıran, onları bir birlik durumunda bağlayan güç, Anadolu'nun Türk gücü idi. Kiliselerin kavgası, beylerin çarpışması ve zamanın parçalanışı milletleri birbirine çatıştırmış, ruhları zehirlemiş, köylülere kentleri yaktırmış, kentlere tarlaları harap ettirmişti. Bu düşünce ve duygu çekişmeleri kütüphaneleri ateşe salmış, sanat yapıtlarını tuz buz etmiş, dört bir yana yoksulluk ve karanlık çöktürmüştü. Irkların ve dillerin kargaşalığını, prensiplerin ve mezheplerin ge-

çimsizliğini gideren, bütün bir itişip kakışmaların keskinliğini alan, düşmanlığı ve kini ortadan kaldıran bu birlikti. Aynı gelecek ve yazgı birlikteliği düşüncesi içinde, devleti, toplum ve iktisadî bir saltanat, bir sulta içinde birleştiren, bu devlet birliği idi. Hepsine aynı hedefleri gösteren, ortak emelleri benimseten ve hepsini aynı yola sokan, aynı yolda yürüten, bu devlet birliği idi. Her birisine teker teker kendi özelliğini ve benliğini bırakan, öz yönde gelişmesine olanak veren güç en eski Türk gücü idi. Onun toplayıcı, bağlayıcı ve birleştirici gücü....

Dış görünüşünün mozayikliğine, alaca bulacalığına, bin bir çeşitliğine karşın, bu dünya Devleti nitelik ve kimlik, kültür ve düşün yapısı bakımından bir Türk Devleti, Anadolu Türkleri'nin büyük Devleti idi. Devlet yetkesi Türk'tü. Devletin ordusu ve yönetimi Türk, mahkemeleri ve maliyesi Türk'tü, yasalarının ruhu Türk'tü. Resmi makamların dili, bilim ve kültür dili, yüksek çevrelerin konuştuğu dil, Türkçe idi. Kendisini düşün evreninden sayan bütün entellektüeller, Bağdat'ın, yüksek medreselerinden Kırım hanlarının şatafali saraylarına kadar her yerde Türkçe öğreniyor, Türkçe okuyor, Türkçe yazıyor ve Türkçe şiir söylüyordu. Arap, Acem ve Hint yapıtları Türkçeye çevrilmiş, şerhler, açıklamalar ve yorumlar Türkçe yazılmış bu koskoca kültür ve bilgi varlığı Türkçe metinler sayesinde çevreye yayılmıştı.

Bu Türkçe Anadolu'nun konuştuğu dil, Anadolu şairlerinin, vak'anüvistlerinin, sarfçılarının, nahivcilerinin, iktidarcılarının, Anadolu entellektüellerinin, bir yazı dili düzeyine yükselttikleri, Türk dili idi. Bu dil Fuzuli'nin ve Baki'nin kalemmini yürüten dil, görkemli ve büyük sarayların, Enderun kubbeleri altında kanatlanarak dört yana uçuşan, İstanbul şairoğullarının Diyarbekir, Konya, Kastamonu, Bursa, Edirne paşalarının konaklarında, bütün bu şiir ve güzellik vadilerinde, nazlı nazlı uçuşup dalgalandırdıkları ince dildi. Bu dilin şiir dalgaları, bizzat birinci Yavuz Selim ve Büyük Süleyman'ı

kapıp götürmüş, onları şair kılmıştı. Bu dili, Arap ve Acem dilleri kadar, Anadolu halkının dilinden alınmış deyişler ve tanımlar, tanımlar ve teşbihler, imaleler ve istiareler sayesinde yazınsal klassisizm durumuna sokanlar, Türk yazarlarıydı. Bu saray şairlerinin halk için yazdıkları “Türkü”leri saz şairleri, eski gurbet ve vuslat âşıknameleri ve cenk destanları ile karışık, çığırılmışlar, yaymışlardı.

Anadolu Türklüğü’nün gür kaynağından bu Türk dünya devletine duyuş ve seziş, düşünüş ve başarış ağdaları, kudret selleri, akıyordu. Bu olgu bu birliği katmerleştiriyor, devleti yönetiyor, hakkı koruyordu. Anadolu Türklüğü’nün özelliği ve belirgin niteliği araştırma ve bilim alanlarında da beliriyordu. Bu varlık, sözde ve sazda, egemen benliğini anlatıyor ve açıklıyordu, sanata yaratıcı atılımlar esinliyordu. Anadolu’nun kudreti — ister Budin, ister Mekke, ister Belgrat, ister Kudüs olsun — bu tek parça devletin hisarları ve burçları, surları ve kaleleri içinde birikip toplanıyor; boyuna artıyordu. Bu özlenen, irileşen güç, Anadolu gücü, dokumaların, halıların ve fayansların göz alıcı, gönül kapıcı, şirin renklerinde pırıl pırıl ışıldıyordu. Camilerin, medreselerin ve sebillerin düzgün, temiz ve ince hatlarında güzelliğinin yoğunluğunu açığa vuruyordu. Oymaların, menşurların sonsuz kıvrılışlarında, birbirine kesişlerinde, cıvıl cıvıl oynaşan nazlı bir cilve, işve ve neşe ile süzülüp akıyordu. Anadolu’nun sonsuz gücü, üç kez iç içe giren, dağ gibi kubbelerin uzağı kucaklayan büyüklüğünü yaratıyordu. Anadolu steplerinin ve denizlerinin iri dalgalarındaki sihir ve büyü dolu ölmez ezgilerini, Anadolu ormanlarının ve kayalarının sonsuzluğunu insan oğluna bu görkemli kubbeler altında saklıyordu. Kutsallık kavramlarını insan oğlu için bu görkemli hazinelerde saklıyordu. Bu güç insanlık ve onun dünyası çevresinde mistik halkalar çiziyor ve Anadolu Türklüğü’nü Türkmen steplerinin doğanın ilk gününden beri hep aynı güçte kalan, aynı kopmaz bağları ile sa-

rıyordu. İslam dini ve onun ruhanî kurallar dizgesi, Anadolu'da bir ruh definesi gibi kalmış olan eski Türk soy kültürünü, şamanizm inançlarını, bu yere göğe tapışın ve toprağa suya bağlanışın, derin ve tılsımlı büyüsunü dışardan kaplamış olmaktan daha fazla bir anlam ifade etmiyordu. Kızılbaşlık, Bektaşilik, Mevlevilik, Nakşibendilik, Hurufilik gibi çeşitli tarikatlar ve bunların törenleri, ayinleri ve inançları —ister Hristiyanlığın, İslamlığın, gonossizmin, Şamanizmin birbirine karışmış temellerine dayansın, ister Meryem'e, teslise iman etsin, isterse güneşe, ateşe kaynağa tapsın, isterse de ölümden sonra dirilmeğe, ruh göçüne, sayıların büyüsunü, ruhun sonsuzluğuna, öte dünyanın cennetine cehennemine, cinlerine perilerine, inanmış olsunlar— bütün bu dinler ve inançlar, sonuç olarak, hep Türk halkının toprağa bağlı ve anlaşılmaz ruh gücünün gizli anlatımıydı. Bunlarla şu sonraki yılların bağnazlık ve ölçüsüzlüğünü, şu koyu softalığını, şu halk gücünü bunaltıp kötürüm eden âciz sultanlara yordaklık eden kara gücü, bütün bir halk düşünüşünü inanç pususuna düşürüp onun elini kolunu bağlayan şu yalın yobazlığı bütün bir âlem başkalığı birbirinden ayırıyordu.

Doğunun sayı mistiği, 10 sayısına, bağımsız sayı halkasının bu sonuncu parçasına, bir kutsallık tanır. İnsanın on parmağı, İncil'in on buyruğu, son peygamberin on havarisi, Kuran'ın on parçası, Kuran'ın on biçimde okunuşu, doğu gök biliminin on feleği... On, sayıların en yetkini, en sonuncusudur. Ondan sonra kendiliğinden var olan hiçbir şey gelmez.

Osmanoğulları'nın büyük önderleri arasında on tanesi, babadan oğula, Anadolu'nun gücünü kuvvetini temsil eden, Türk halkını güçlü bir biçimde yönetebilen adamlardı. Büyük Süleyman bu onluk sıralamanın sonuncusu idi. Kanunî Süleyman hicri tarihin on kere onar yıllık onuncu süresi içinde saltanat sürmüştü. Süleyman'ın zamanında hizmet gören Sadrazamların sayısı ondu. Kanunî Süleyman Osmanlı hanedanının

Türk ulusuna verebildiği büyük padişahların onuncusu, sonuncusu idi. Ölümü ile hanedanı çöküşe yüz tutmuş, Osmanlı Devleti yıkılıp çökmeğe başlamıştı.

Bu çöküş iki üç yüzyıl sürdü. Ulusların tarihlerini yaptıkları savaflara ve barışlara, onların sultanlarına ve hanedan ailelerinin durumuna göre hesap eden vak'anüvistler için çok uzun bir süre... Osmanlı Devleti bazı kolonilerini elden kaçırmasına, bazı ülke kayıplarına rağmen, dışardan bakılınca, daha hayli zaman etkili, düşmanlığından çekinilen ve dostluğu aranan, bir devlet olarak kalmıştı. Sarayın ve Saray çevresinin, dışardan bakılınca, belki eskisinden daha fazla göz kamaştıran bir debdebesi ve tantanası vardı. Kanunî'nin ardından gelen padişahlar belki eskisinden daha varıl, daha engin saraylar, medreseler ve camiler yaptırıyorlardı. Belki İznik'teki fırınlarında pişirttikleri has çiniler daha parlak, daha açkılı, daha görkemli, daha sanatkârane ışıldıyorlardı. Belki Isparta'da dokuttukları halılar daha görkemli, yazdırdıkları kitaplar daha işlek, daha eleme ve daha ileri bir güzel yazı ile yazılmış, çok daha sanatkârane minyatürlerle işlenmişti. İstanbul hala erdemli, yetenekli ve yetkin bilginlerin, sanatkârların ve şairlerin toplandığı bir yer kalmıştı. İstanbul'dan şiir ve sanat yapıtları eskisinden çok daha olgun ve dolgun çizgilerle fıskırmakta idi. Lâkin, bu aralık, bütün bu görünür varıllığa ve bolluğa karşın artık, gerçekte, yalnız babalarının saltanat varlığından geçinen varislerin, haleflerin, mirasyedilerin dönemi başlamış demekti. Kabına sığamayarak taşan bir özün yerine koruyucu bir form geçmişti. Bunun da hemen ardından katışmış ve pekleşmiş, sırf bir kalıptan başka bir şey olmayan, bir formül dönemi başlamıştı. Bu dönem ardabakışın, anılar yazışın dönemi idi. Bu yıllarda geleceğin ezgileri değil, geçmişin yankıları duyuluyordu. Bu gerçekte doğuramayan bir gücün, bir varlık taşımayan kısır bolluğun dönemi idi. Bu çağlar Osmanlı hanedanının, sultandan sultana, yıldan

yıla, boyuna zayıf düştüğü bir devirdi. Bu sultanların, ürkeklik içinde, Türk gücünden sürükleyici Anadolu özlülüğünden kendilerini, saltanatlarını, bütün Osmanlı Devleti'ni çözmeğe çalıştıkları dönemdi. Sultanlar, bu dönemde, Türk gücünü boyuna daha ağırlaşan bir baskı ile uyuşturmağa ve sindirmeğe çalışmışlardı.

Gücsüzlere özgü olan sezışle, Osmanlı sultanları, her güçlü, götürücü, sürükleyici ve değıştiricide saklı olan güçlülükten gelecek tehlikeleri görmüşlerdi. Var olma azminin içgüdüsiyle, yavaş yavaş ve hep el altından hem kaçınılmaz hem de karşı durulmaz bir biçimde, sıkıştıran bir inatla bu ulusal gücün yerine saltanat düşkünlüğünün dik başlı direnişini, yerinden kıpırdamayan dar kafalılığını koymuşlardı. Bu padişahların hepsi kalıtım yoluyla hüküm sürebilmek savı ile cayır cayır yanmış, korlaşmıştı. Lâkin, hemen hemen hiçbirisi, önderin ileri iten güdücülük istencinden, sormaksızın uymayı kendi kişiliğinin yetkesinde bulan büyük yöneticilik sanatından, nasiplerini almamış bulunuyordu. Pek âlâ da bu kofluklarının, tutukluklarının ayırında idiler. İçgüdüyle sezmişlerdi ki, kendi kişileri, kendi saltanatları için en apansız saldırı, en amansız karşıtlık, asla dışardan gelen olamazdı. Onlarca düşman içerde idi. Bu yüzden düşmanı Anadolu'nun güç bolluğunda aramışlardı. Kendi öz Türk soydaşlarının düzenlik ve bayındırlık, özgürlük ve deivinim için soluksuz boğuşan sürücü ve götürücü ruhu, bu düşmandı.

Sultanların savaşıımı, işte, bu Türklüğe karşı olmuştu. Devletleri içinde serilip boy atmış, filiz salmış, gelişim ve devinim dileyen her ne varsa ona karşı, Anadolu'yu ne varsa ona karşı olmuştu. Bütün yollarla bunlardan kaçınmak, her biçimde ve ellerindeki her çeşit araçlarla, her türlü özverilerle bunları çelmelemek, bunları yere çalmak istemişlerdi. Onlar için en büyük tehlike körleştirmek istedikleri bu Anadolu'ydu. Bu sultanlar yabancılar önünde eğiliyorlar, onlara geniş ayrıca-

lıklar veriyorlar; seçkin haklar bağışlıyorlardı. Yabancılar devleti küçültebiliyorlar, küçük düşürebiliyorlardı. Yabancılar devlet işinde söz geçirebiliyor, ticaret yapabiliyor, maliyesine hükmediyorlardı. Çünkü yabancılar hiçbir zaman tahta çıkmazlar, âli-Osman hanedanını tehlikeye düşüremezler, saltanatlarının görünmez görkemini yıkamazlardı. Osmanlı hanedanı yabancılardan korkmayabilirdi. Onlar için bir tek tehlike vardı. Öztürk milleti... Türk gücünün kımıldeşan duygu, dilek ve iş devinimi, yapıt canlılığı... Buna karşı yabancılar tahtın yardımcısı ve bağdaşığı demekti. Bu yabancıları çok kere sultanlar aramışlar, sultanlar çağırmışlardı.

Osmanlı sultanları Mısırlılar'a, Araplar'a, Suriyeliler'e sarayda ve orduda yüksek yerler vermişlerdi. Arnavutlar'ı, Sırplar'ı, Bulgarlar'ı, Hırvatlar'ı —müslüman oluverince— en büyük memurları, vezirleri yapmışlardı. Rumları has nedim almışlar; onlara valilikler, özerk eyaletler, prenslikler teslim etmişlerdi. İspanya'dan kovulmuş Yahudiler'i maliye danışmanları yapmışlardı. Fransız, Ceneviz ve Venedikli tacirlere gümrük ve vergi bağışıklıkları tanımışlar, yasa ve hak üstünde olağanüstü yetkiler vermişlerdi. Yabancıya yardım edilmiş, yabancı yeğlenmiş; yabancı yükseltilmişti. Ana işleri yabancılar yönetmiş, yabancılar yürütmüş, yabancılar belirlemişti. Yabancılar halka, Türk halka karşı, sultanın imdadına koşmuşlardı.

Sultanlar yabancıların koltuk verişi ile Anadolu'nun kolunu budunu kıracaklarını, elini ayağını bağlayacaklarını, Türk ruhunu hamur gibi yaparak istedikleri biçimde saltanat süreceklerini sanmışlardı. Anadolu halkı iş görecektir, baş eğecek, elpençe divan duracaktı. Anadolu halkı hiç düşünmeyecek; parmağını kıpırdatmayacaktı. Anadolu asker ve vergi verecek, atları tımar edecek, kervanları sürecek, gemilere hamlacı, saraylara tablacı yetiştirecekti. Anadolu buğdayını davarını, yününü ve derisini verecekti. Anadolu omuzunda ve sır-

tında bütün bir devleti, saray ve hanedan ailesini, taşıyacaktı. Ama, Anadolu'nun duygusu düşüncesi, istenci ve devinimi olmayacak, olamayacak, olmaması gerekecekti...

Anadolu silkinmiş, ayaklanmış ve karşı koymuştu. Güney Anadolu, Urfa yöresi, baş kaldırmış ve tehdit etmişti. Batı Anadolu'sunda ayaklanmalar olmuştu. Anadolu, ağırına giden bu durumlara isyan etmiş, artık bu devletten ve onun Osmanlı padişahlarından ayrılmak istemişti. Anadolu dağlarındaki beyler, öbek öbek, padişaha karşı bayrak açmışlardı. Anadolu Türk duyuyor, Türk düşünüyor ve yabancıların bu istencini kaldıramıyordu. Anadolu güçlü idi. Kendisini sarsak ve pısırik Osmanlı ellerine teslim etmek istemiyordu. Lâkin, Mısır'ın Kıpti, Lübnan'ın Dürzü, Epir'in Arnavut alayları, Sırp, Rum, Bulgar karışık yeniçeri bölükleri, bu isyanları ve ayaklanmaları yere çalmışlar, Anadolu'nun istenç ve devinimine pranga vurmuşlardı.

Osmanlı padişahları güçsüzlüklerinin çimdiklediği baskıyla, boyuna eksilen iktidar heybelerini yeniden dolduracaklarını sanıyorlardı. Bunlar, aynı zamanda, üstün körü yasaklar ve zorbalıklarla bir ulusun ruhunu ensesinden tutup sonsuza kadar diz üstü edeceklerini sanıyorlardı. Lâkin, Türklük, için için kendisini bu padişahlardan ayırt etmiş; kendi kabuğuna çekilmiş, kendi kendisinin içine dalmıştı. Bir kat daha derinden kendi Anadolu toprağına bağlanmıştı. Bu toprağın adamları yurtlarına bu kere dört elle sarılmışlar, eski inançları ve törenleri bir kat daha benimsemişler; bu kere, daha sıkı bir biçimde, omuz omuza vermişlerdi. Keyfî baskı tutkusunun yabancı eli ile, yere çakabileceğini sandığı Anadolu, ruhunun çok eski ve mistik özlemi ile yeniden tazelenmişti. Anadolu'nun Türk halkı toprak ve doğayla olan büyümlü bağlılığından yeni yeni, tazeleyici güç kazanmıştı.

Anadolu Türklüğü, eski putperest tarikatleri, mezhepleri, halkın yüreğine sinmiş gürbüz yaşamına gizli gizli sun-

muş; ruhu bu ayinlerin, gizlerin içinde çalkalanmıştı. Bu içli ve özlü yaşam yaratanın ve doğanın bütün görüntüleri ile ata inançları bir büyük inanç olarak, bir ulusun kendi kendine inancı durumuna sokmuştu. Kuran'dan ve İslam'dan addan başka bir şey almamıştı. Ancak, bütün bu deruni ve batını varlık içinde, devinime getiren ve ileriye iten öncesiz Türk ruhunu, Anadolu'nun sonsuz ve sarsılmaz toprağı ile yıkılmaz bir gelecek ve yazgı ortaklığı gibi eritip kaynaştıran, gizemli bir mistiğin ateşi için için yakmıştı. Bu yazgı birliği, doğal varlığı ortasında, kendisini önlemeğe ve durdurmağa yeltenen her gücü en amansız düşman saymıştı.

Lâkin, burada, yabancıların yardımı işe yaramamıştı. Arnavut taburları, zaptiye karakolları, Yahudi sarraflarla Rum danışmanlar âciz kalmışlardı. Tıpkı, bu yüreklerde yaşayan, doğanın ana ateşini taşıyan Türk varlığı ile savaşımında Osmanlı sultanlarının elinden bir şey gelmediği gibi... Ama, Osmanlı sultanları, başka bir yardımcı bulmuşlardı. Ruh gücüne karşı ruh gücü.. El attıkları bu ruh yaşatıcı ve ilerletici bir ruh değildi. Bu ruh, bütün yakıcılığına rağmen, ölü, soğuk ve kaskatıydı. Bu ruh, Anadolu Türklüğü'nün ele avuca sığmaz, canlı ve mistik yaşayışını öldürecek, kaskatı yapacaktı. Osmanlı padişahları tarihin mezarından Bizans ruhunu hortlaklaştırmışlardı. Çağırdıkları bu hortlak gelmiş, sultanların eteği dibine yalana yalana çökmüştü. Sultanlara —bu bütün özgürlükleri yok eden ve bütün ulusu tahtın tutsağı kılan— Bizans kayserilerinin Allah benzerliklerinin buzdan kalesini ve bütün rütbelerin, mesnetlerin, mansıpların bükülmez katı hiyerarşisini de torbasında birlikte getirmişti. O rütbe sıralaması, o hiyerarşi ki, hiçbir şey onu bükemez, hiçbir şey onu esnetemez, hiçbir şey onu kıramazdı — Paradan başka... Bütün yaşamı ilmikleri ve düğümleri arasında kısıvrak boğazlayan o katı tören düşkünlüğü, o cansız ve buz kesilmiş bürokrasi... Bu hortlak, üstelik bütün düşün ve düşüncelerin iliğini kemiren,

bütün gözlem ve araştırmaların gözünü oyan, bir karış geri-lemeyen, bir parmak yerinden oynamayan, dogmacılık ve ortodoksluğun salt gücünü de birlikte getirmiştir.

Bu hortlak, yanına, kendisi gibi, nitelik ve içeriği de kof, kendisi gibi, tarihin gömdüğü ve zamanın unuttuğu bir yardakçı gölgeyi de çağırmıştı — Halifelik gölgesini... Bu da, torbasından, Sezarların allahlığında eksik olan bir eksiri çıkar-mıştı. Bu gölge de olanları tahlil, bilgeliyi algılayan, kutsal göreneklere, mübarek geleneklere hükmeden din ulemasının tanrısal gücünü getirmişti. Bütün bu ulema güruhu yazgı ve kısmet tecellisine boyun eğdirmenin, ilahî yazgıya, rabbani kehanete boyun eğdirmenin gizini biliyordu. Bu yordakçı da, ardından danışmanlarını, fakihleri, şeriatçileri, sarıklı hocaları birlikte getirmişti. Ruhaniyeti köylü kulübesine, bakkal dükkanına, vali konağına ve mahkeme divanına sokmuştu. Ana-yasa ve her türlü devlet yasası için olduğu kadar bilim ve sanat için, aile, okul ve ticaret için de, şeriat fetvalarının hükümlerini koymuştu. Osmanlı Sultanlarının imparatorluktaki bütün yurttaşların ve dünyadaki bütün Müslümanlar'ın ruhanî başkanı yapmıştı.

Böylece, Bizans-İslam-Arap taslakları ve gölgeleri, doktrinleri ve dogmaları, arapsaçı gibi birbirine geçmiş, çözülmez bir çit olmuştu. Bu ağlar, dolana dolana, duygu ve düşüncüyü, eğitim ve öğretimi, şiir ve sanatı bağlamıştı. Bu mezhep halatları ve katı dogma sarmaşıkları saray duvarlarını aşarak, cami kubbelerini, sohbet meclislerinin damlarını, köy kahvelerinin çardaklarını dolduruyordu. Orduyu ve maliyecileri, işi gücü başında, kısıkvrak yapıyor; sanatkârı atelyesinde, bilgini kütüphanesinde kavırıyor, kenetliyordu. Bunlar Türk halkının tarikat babalarının, dedelerinin Anadolu'da yaşattığı en eski Türk panteist mistiğini, ölçsüz bir şeriat zaptiyeciliğine, baş kesiciliğine, çevirmişlerdi. Anadolu'nun Türk ruhunu felce uğratmışlardı. Harem entrikalarından, saray ihtiraslarından,

hulle ve mecelle münakaşalarından hanedanın zafını koruyan silahlar, âletler ve kenetler yapmışlardı. Osmanlı hanedanı bu bağlardan örölmüş ağlar üstünde tutunmuşlardı. Osmanlı sultanlarının, halifelerinin, devlet anlayışı, işte, hep bu bağlardan dokunmuştu.

İki üç yüzyıl geçmişti. Bu kapkara ve kaskatı kuvvetler bir yandan Anadolu Türkmen steplerinin doğa gücü ile olan eski bağlarını, bir yandan da, Avrupa'nın kabına sığamayan atılganlığına götüren dirim yollarını kesmişler; Osmanlı Devleti'ni dünyalar ve zamanlar ortasında havada, uzayda, bırakmışlardı. Can çekişen bir hanedan ailesinin kendi ulusunun bütün varsıllığını bir serap uğruna harcayarak kurban ettiği beş on yıllık devreler... Sultanların boyuna yeni rehinleri, boyuna yeni kârları, öz Türk emeğini, öz Türk malını yabancıların avucuna sıkıştırdığı yüzlerce yıllar... Gerici bir saray politikasının, bir softa bağnazlığının, Osmanlı tahtının sallandığını görmesin diye koca bir Ulusu ilerleyişten, kültürden, akılcılıktan ve insanlık onurundan sıyrarak, bir damla su sızmayan ve bir lokma hava girmeyen zindanlara kapadığı iki üç yüzyıl... Türk güçlerinin canlı bir biçimde yeniden yeniden ekleyip, dipdiri ve uyumlu bir varlık olarak büyüttüğü, koskoca bir devletin, Türk ruhunun özlelendirdiği bir dünya devletin parça parça kopup çöktüğü iki üç yüzyıl... Türk varlığı için yitirilmiş boş yüzyıllar... Fakat ulusların yaşamında iki üç yüzyılın ne önemi var?..

Batıdan yeni sesler, insan hakları ve devrimler, özgürlük ve eşitlik, anayasa, Vatan ve Ulus diye sesler geliyordu. O sesler ki, Avrupa'da taçları ve tahtları sarsmış; devlet yapılarının direklerini yerinden oynatmıştı; düşünceleri, kavramları ve zamanı bir kasırğa devrimine sokmuştu. Bu sesler Osmanlı Devleti'nin sınır kapılarına kadar dayanmıştı. Lâkin, sultan—halifelerin kuşaklarca, tuğla tuğla üstüne yerleştirip ruha-

niyet harcı ile kurduğu duvarlar işe yaramıştı. Batıdan gelen bu ses dalgalarının ancak bu duvarların sıvalarını üfürüp hareleştirebilmesi sağlanabilmişti. Bendeler bu ezgileri hükümet dairelerinin koridorlarında, Şeyhülislamlık dehlizlerinde, yakapaça etmişler, ya konak avlularında ya da saray havuzlarında, boğazlamışlar, boğmuşlardı. Siyaset alanlarında kanlı kavaklara asılmış tomar tomar fetva hışırıtları arasında kıkırdatıvermişlerdi. Bu ezgilerin son yankıları beş on şair hücre-sinde titremiş, İstanbullu birkaç yazarın yazı masası üstünden esip geçmişti. Ama, Anadolu'ya kadar ulaşamamıştı. Şu var ki, batının yeni çağından kopan bu ötüşler ve cınlayışlar susmuyor, dinelmiyordu. Sürekli olarak, halkın aydınlanmasını isteyen halk terbiyesi, ilerleyiş, bilgi, teknik, makine diye haykıran, yeni ve keskin sesler yükseliyordu. Bu çağırış sınırların ve ülkelerin, prenslikler birliklerinin, kutsal bağdaşıkların, papalık fermanlarının üstünden aşıyordu. Bu sesler Osmanlı Devleti'ne, şariat ortodoksluğuna, halifelğin salt kutsallığına kadar varmış; saray ve medrese kapılarına asılmıştı. Lâkin, Osmanlı baskıcılarının saltanatında göbekten göbeğe birbirine perçinlenmiş, kavuklu becerikliliği, memur işgüzarlığı, harem incelikleri, saray entrikaları bu bağırışların ve haykırışların anlamını başkalaştırmış, değiştirmiş, bozmuştu. Bunlardan, ancak Islahat ve Tanzimat fermanları kalmıştı. Onlar da kağıt üstünde...

Ancak, her şeye karşın, yine şöyle böyle bir şey kalmıştı. Çoğu yabancı öğretmenler ve yabancı dili ile okutan bazı yeni okullar... Bunların yanında da askerler, tarımcılar ve mühendisler için Türkçe öğretim yapan birkaç okul açılmıştı. İlk Üniversite'nin çekingen bir başlangıcı. Beş on kitap, gazete, risale ve birkaç yabancı yazardan yapılmış sekiz on çeviri. Ve bir iki de deneme... Batının düşüncelerine doğru emekleyen bir arayış. Hep batıya yetişmek, onunla bir olmak isteyen, lâkin hep püskürtülen, geri tepilen, yasak edilen bir devinim

başlangıcı... İstençli, savaşımdan yılmayan seçme bir zümre-
nin ufacık manevi halkalar olarak toplanışı, bir iki kişi... Bu
yıllar, geçen yüzyılın ortalarından beriye düşen yıllarda ilk ve
içtenlikli bir kıvıldanıştı, “Tanzimat”tı. Lâkin bu toplanışlar
ve oluşumlar da yine hep İstanbul’da kalmış, Anadolu’ya ayak
basamamıştı. Bu duyguların yanlış yollara sapmış ve sayılı
çevreler içinde kapalı kalmış olmalarına karşın sürekli kulağı
kirişte, ayağı tetikte, boyuna çevreyi kollayan şeriat ve salta-
nat karakolları baskı kalelerinde açılan bu yarığı hemen ka-
pamak zorunluluğunu görmüşlerdi. Islahat kaldırılmış,
okullar kilitlenmiş, gazeteler kapatılmış, zindanlar, sürgünler,
başlamıştı. Hafiyeler, jurnalcılar kulak kabartmağa, ortalıkta
olanı biteni gözetlemeğe, her ilerleme ruhunu, her ilerleme
düşüncesini yok etmeğe, özgürlük, ulus ve vatana benzeyen
her sözcüğün, İslam—Osmanlı olmayan her kavramın başını
ezmeğe bakıyordu. Bu, keyfî yönetimin, baskının, en koyu ge-
riciliğin dolu dizgin dört yana saldırdığı günler, İkinci Abdül-
hamid’in günleri idi.

Batıdan yine sesler gelmeğe başlamıştı. Artık bunlar
bিরer çağrış ve haykırış değildi. Çelik şakırtılarıydı. Vapur ve
demiryolları, kablolar ve teller, buhar gücü ve elektrik akımı
idi. Avrupa sanayinin, Avrupa maliyesinin korkunç gücü,
Mançesterciliğin serbest rekabet hızı ile önüne geleni sürüp
iten, alıp götüren yaman seliydi. Bu selin önünde köhne du-
varların, şeyhislamı ve halife sultanı ile, Bizans—İslam orto-
doksluğunun, sözü mü olurdu? Batıdan bu kere gelen güç-
lerin silahı bambaşka idi. Bu silah yalın, ışıldak ve kıvraktı.
Eğilip esneyen, fakat kırılmayan sert ve amansız bir silahtı.
Tıpkı çelik gibi...

Bu silahlar, bu kere entrikaları, resmi makamların kılı
kırk yarışlarını çıkarlar, vaatler, tehditler ve nihayet zorbalık-
larla kendi hedefleri ve kendi amaçlarına göre büküyorlar, kı-
vırıyorlardı. Koridor politikasını ve bürokratizmi, armağan ve

rüşvetle, kudret ve kuvvetle, kendi dileklerine, kendi planlarına göre değiştiriyorlardı. Kontrol edilemeyen paralarla, cam gözlü, aklına ve keyfine geleni yapanlara verdikleri avanslar, borçlar ve kredilerle, var olanlara ek yeni ayrıcalıklı haklar elde ediyorlardı. Var olan küçük ayrıcalıklara ek olarak büyüklerini alıyorlardı. Diplomatik kongrelerin, denizdeki boy gösterişleri ve silahlı işe karışmalarının yardımı ile ticaret alanındaki eski olağanüstü haklarını ve bağışıklıklarını arttırıyorlardı; kapitülasyon zincirlerine, yeni yeni çelik halkalar ekliyorlardı. Bu zamanlar, Osmanlı Devleti'nin bütün yönetimlerinde, makamlarında, dairelerinde Avrupa hükümetlerinin hüküm sürdüğü; ancak onların, yönettiği ve egemen olduğu zamanlardı. Vergiler, gümrükler ve tekeller Avrupalılar'ın elinde idi, onların istencine bağlı idi. Devlet kasasına giren, devlet hazinesinden çıkan on para bile Osmanlı borçlar yönetiminin denetimine, yabancı komiserlerin hesabına ve müsaadesine bağlı idi. Bu hesap ve müsaadenin biçimi, ancak Avrupalılar'ın keyflerine göre olabilirdi. Bu yıllar, Avrupalı denetçilerin kağıtlarını imza etmediği hiçbir vapurun bir Türk limanından, hiçbir trenin bir Türk istasyonundan kalkması olanaklı olmayan yıllardı. Avrupalı'nın mühür bastığı, düdüğü öttürdüğü bu yıllarda yalnızca Avrupalılar'ın gazeteleri, kulüpleri ve dernekleri yazabiliyor, konuşabiliyor, politika yapabiliyordu. İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, Avusturya—Macaristan ve Rusya ne vakit, nasıl ve nerede isterlerse yalnız o vakit ve o biçimde ve orada, onların okullarında okutuluyordu. Yalnız onların konsoloshaneleri devlete ait birçok işlemleri görebiliyor; onların postahaneleri gönderim yapabiliyordu. Bu dönem, Osmanlı İmparatorluğu'nun, Avrupa'nın hâlâ nasıl böleceği bilinemediği için henüz paylaşılmamış bir ortak kolonisi olduğu dönemdi...

Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü ve cançekişi orta-

sında bir tek kişi sözde bir yaşam sürebiliyordu. Osmanlı hanedanının sultanı, halifesi... O, yabancıların, oyunbazlıkları ve itişip kakışmaları ortasında canbazlık yapabiliyordu. Bendeleri ve hafiyeleri dışarıda dolaplar çeviriyorlar, içeride rüşvet yediriyorlardı. Uluslar ve mezhepler arasına fitneler sokarak dil ayrılıklarını körüklüyorlar, azıstırıyorlardı. Yalnız o tek kişi söz veriyor, sözünü geri alıyor; paralar dağıtıyor, paraları geri çekiyor; vadesi gelen faizli borçları yeni krediler ve rehinlerle ödüyor; vergilere yeni zamlar, hizmetlere yeni angaryalar yüklüyordu. İllerde, ilçelerde, kışlalarda, her hükümet konağında herkesi birbirine katıyor, birbirine geçiriyordu. Yeni ve eski doğuyla batıyı, parlak bir gelecek ile geçmişin yosunlarını birbirine karıştırıyor, altüst ediyordu. Duygular ve düşünceler ne kadar şaşırmış ve apışıp kalmış, ulus ve devlet ne kadar ayrılmış ve allakbullak olmuşsa, sultan halife de, o ölçüde, durumunu güven altına alabilmiş sanıyordu.

Lâkin, yine sesler, sadalar ortalığı tutmuştu. Bu kere yabancı diyarlardan, dışardan değil, içerden, Osmanlı Devleti'nin çeşitli yanlarından, semtlerinden, noktalarından geliyordu. Bu sesler gür ve yüksekti. Ama, yankıları karışık, boğuk ve bulanıktı. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki her şey gibi... Ortak bir yönleri, ortak bir hedefleri olmayan bu sesler birbirlerini güçten düşürüyor; birbirlerinin gücünü azaltıyordu. Bu sesler türlü türlü çevrelerden, türlü türlü tabakalardan, türlü türkü makamlardan, türlü türlü biçimlerde geliyorlardı. Şu var ki, halkın bağrından kopmuyorlardı. Ne kadar tiz çık-salar, bu seslerde Türk halkının ruhu dalgalanmıyordu. Anadolu'nun dolgunluğunun, Anadolu olgunluğunun yankıları bulunmuyordu.

Bir bölümü Makedonya dağlarından, Selanik'ten, gizli yerler, dernekler ve kulüplerden geliyordu. Bunlar ittihat [birlik], terakki [ilerleme/yükselme], liberalizm, kanun-u esasi

(anayasa), özgürlük diye haykırıyorlardı. Bunlar, subaylara, askerlere, boyuna yükselen, boyuna kabaran bir sesle, sesleniyorlardı. “Genç Türk İnkılâbı”nın sesleri... Bu haykırışlar parlamento ve kanun-u esasiyi uyandırabilmişti. Ama, fırkaları [partileri], hizipleri, hasedi, geçimsizliği, çekememezliği, ayrıranı kabaran ayaktakımını, sokak savaşlarını ve terörü [tedhişi] de uyandırmışlardı. Sonunda, özgürlük diye haykıran gür ve iri ses, büyük ve ezici bir ıssızlık içinde, sönüp gitmişti —Parti diktatürü... Bir kişinin keyfi yerine beş on kişinin keyfi, körükörüne batı öykünmeciliği parlamıştı. Şimdi de çevre, toplumsal ilişkiler, iktisadî ilgiler bakımından Avrupa yüksek maliyesinin ve büyük sanayinin Osmanlı Devleti’ndeki seçkin hakları ve ayrıcalıkları ile sıkı sıkıya kaynaşan, politika heveslisi, ince ve yüksek bir tabakanın istediği oluyordu. Bunların devlet prensibi Osmanlılık, Osmanlı Devleti, Osmanlı Saltanatı, Osmanlı Hilafeti idi. Fakat, daha başka sesler de çevreyi dolduruyor, daha başka sadalar da duyuluyordu. Bu sesler rüyalı ve hülyalı seslerdi. Bu sesler Turan soyunun, Turan kanının özleminden dem vuruyordu. Büyük Turan döneminin açılışından, bütün Türk oymaklarının büyük ve sonsuz bir ülkesi olan Turan’dan, mistik bir anavatandan söz ediyordu. Bunların şairleri, filozofları, hatipleri, coşkulu müritleri, çömezleri, romantik-parnasiyen buluşma yerleri, dernekleri vardı. Lâkin bunların gençlik içinde yayılmış birlikleri, kursları, konferansları, kadın dernekleri ve izci örgütleri, ocakları vardı. Bunların çabalayış ve uğraşıları içtenlikli idi. Dilin ve şiirin özleşmesine yarayan bazı değerler getirmişler, toplum ve eğitim alanında Osmanlılığın kararttığı noktalara bazı ışıklar serpebilmişlerdi. Fakat, bunlar düş ardında koşan insanlardı. Realiteler dünyası ile —yaşayış ve yazgı birlikteliği yüzünden Türkler’le Anadolu’nun bir tek ulusal varlık olarak birleşmiş olduğu —eski yılların mistik dünyasından ayrılmış insanlardı. Bu sisli ve bulutlu hedef, tarihlerin ve kültürlerin

üstünden atlayıp aşarken, gerçekliklerin mantıkî seyrini ve doğal gücünü unutan bu Turancılık vatan özlemi, tehlikeli ve boş siyassal ümitler doğuruyordu. Bu adamlar bir Büyük-Türkiye ve Turan-Cihan-Birliği düşünüyörlerdî. Bütün Türk uluslarını kaplayan, Hindistan'dan Çin'e kadar uzanan bir Türk devletinin özlemini taşıyorlardı. Bir ulu Türk devleti — Osman ailesinin bayrağı altında, Osmanlı hanedan ideolojisinin korumasında?...

Bir üçüncü nağme de, keza, zaman ve dünya şaşkını bir kafilenin çağırdığı şarkı idi. Bu şarkı birbirini tutmayan seslerin çıkardığı bir bağırıştı. Bunlar kopardıkları yaygaralar ve gürültülerle devletin çöken temel direklerinin çatırtısını ve gümbürtüsünü örtbas edebileceklerini, kimseye duyurmaya-caklarını sanıyorlardı. Dillerine doladıkları nakarat Panislamizm masalı idi. Avrupa'nın aklî ve kuşkucu varlığına karşı, kendi dünyalarını lime lime didikleyen anarşi ve sarsıntılara karşı- —derin hikmetler, anlamlar gizliyen— eski İslam inanışlarında doğunun büyük ve birleştirici güçlerin gizlenmiş olduğunu sanıyorlardı. Bu düşün peşine takılanlar içinde bazı gayrendiş, bön hayalciler, bazı yürekten idealistler de yok değildi. Bunların amacı dini, ilk durumunda yalın ve ilkel duruluğuna geri dönüştürmek, kanonik ve skolastik asalaklıktan kurtarmaktı. Peygamberin su katılmamış sözlerinde zamanlarının savurganlığına, devletlerinin ve toplumlarının çöküşüne karşı kurtuluş çareleri arıyorlardı. Uğradıkları haksızlığa karşı âyetlerden ve hadislerden yardım umuyorlardı. Müslümanlığın kök prensiplerinin yeni baştan canlanması sayesinde bütün İslam kavimlerin, eşitlik ve kardeşlik ilkeleri içinde, birliğini sağlamaya çabalıyorlardı. Halifenin şahsı karşısında kutsal bir saygı ve ululama besleyerek!..

Bunlar bu kafilenin yalnızca bir bölümünü, ideolojik bölümünü oluşturuyorlardı. Bu kafilenin asıl çoğunluğu hacıları hocaları, müftüleri, softaları, şeyhleri dervişleri, tekkeleri

ve zaviyeleri ile —en karanlık orta çağdan kopuvermiş kar-
makarışık ve sarp bir yığın durumundaki— kuşbeyinli, taş
kafalı, karacahil bir sürü idi. Varlıklarının bütün içeriği papa-
ğanlar gibi Kuran'ı ezberlemek, leylekler gibi Mekke'ye, hacca
gidebilmektir. İslam anlayışının içyüzü, bunlar için —tıpkı yeni
Avrupa'nın ruhu gibi— asla kavrayamayacakları bir konu,
yabancı bir sorun idi. İster batının Hristiyanlığı'ndan, isterse
İslam yenileşmesinden çıkarılıp alınmış olsun, özgürlük ve
demokrasi, bunlar için aynı münkirlik, aynı sapkınlık, aynı
gavurluktu. Bilim ve eğitim, aydınlanma ve ilerleme, kısaca,
kazık kafalarına girmeyen her şey, bunların düşmanı, o halde,
onlarca, Allah'ın, Peygamber'in, dinin de düşmanı idi. Bunla-
rın tutundukları, güvendikleri ve topladıkları sındıklar halife
tahtının oymaları idi. Bu boş çılgınlıkların, tarih kaçkını haykı-
rışların kimliksiz ve ruhsuz, gürültülü patırtılı, Osmanlılık,
Panturanizm, Panislamizm çalkaışı, gerçekte, ayağının altın-
daki toprağı ile öz ulusunu, ne öz yurdunun olgun dirikliği
ortasında yaşayabilecek, ne de dolgun bir parlaklığın son ışı-
kları içinde ağırbaşlılık ile ölebilecek pısırik bir hanedanın ölüm
döşegi başındaki vaveylalardı. Bu sesler, soluklarr, ağlaşan
insanların kopardıkları hıçkırıklar, çılgınlıklar, ses, nazarlıklar,
sada muskalardı. Bir hanedan için. O sıska, sünepe ve bencil
hanedan ki, yabancıların lütfu ve bir sözde saltanata konabil-
mek hırslı ile, ulusunun, devletinin gücünü ve bilimini, onuru-
nu ve geleceğini, yabancıların aç gözlüklerine peşkeş çekmişti.
Türk'ün hakkını yabancıların oburluklarına kurban vermişti.
Lâkin, bütün bu soysuzlaşmışların Türk ulusunun talihi, Ana-
dolu'nun geleceğı üzerinde ne sözü olabilirdi? Sonuçta boşu
boşuna geçmiş iki yüz yıl değil mi?... Ama, gerçekte, topu to-
pu iki üç yüz yıl, ulusların binlerce yıllık tarihleri,güç gös-
terileri karşısında nedir ki?..

İki üç yüz yıl... Beride başka bir yaşam, daha ölmez

güçler kaynaşıyor, insan belleğinin ve saltanat tarihçelerinin üstünden aşıyor. Bir yaşam ki, mihraplara ve taşlara, tapınaklara ve tahtlara aldırış etmiyor.

Olayları, dönemlerle, binlerce yıllarla, ölçüyor. Bir yaşam ki, rahiplerin bilgiçliklerine, Sezar'ların gururuna bıyık altından gülümseyerek, doktrinlerin ve dogmaların şaklabanlıklarına ses çıkarmayarak, taş taş üstüne koyuyor ve binlerce yıllardan beri kendi yazgısını işliyor: "İstanbul"... Bizans-Konstantaniye-Dersaadet, saadetler kapısı... "Payitaht", taht ayağı... Bu kent için boş geçmiş iki üç Osmanlı yüzyılının ne önemi olabilir?

Fakat "Kant"ın taşları konuşuyor. Bütün bu taşlar, ister Elenik oligarşiler, ister Roma İmparatorluğu, İster Bizans'ın Kayser-papaları, isterse Osmanlılar'ın sultan-halifeleri olsun tümü için, hep aynı şeyleri söylüyor. Bu taşlar diyorlar ki: Anlayışını zamanının anlam ve kimliğine uygun kılamayan, eylemlerini bir halkın canlı ve etkin gücü üstüne dayandıramayan her devlet hikmetinin sonu çılgınlıktır. Bu taşların hepsi, ne fantomların ve fantazilerin, ne despot otokrasi zorunun, ne diplomasi zincirinin, ne finans çemberinin, ne de silah gücünün bir ulusun ve bir toprağın ana gücünü alt edemeyeceğini söylüyorlar.

Bu taşlar, "Lamt"ın, üç yüz senelik kofluk ve ölümsüzlükten sıyrılarak nasıl karşısına geçilemez bir yaşam canlılığı ile kaynaşıp oynadığını belirtiyor. Bu taşlar birbirleriyle çekişen, hırlaşan bu seslerin gürültülerini yararak toprağın ve halkının, Türklüğün ve Anadolu'nun, onu nasıl çağırdığını canlandırıyor. Yabancı ordulara, yabancı zırhlılara, yabancı ticarethanelere ve bankalara, politikaya ve partilere ve de sultan-halifeye karşın... Bu taşlar, kendini Türk duyan ve Türk bilen her varlığın Haliç'in daracık ve yokuşlu sokakları ile Kapalıçarşı'nın köhne kubbeleri altında, devlet dairelerinde, okullarda, kışlalarda, köşklere ve han köşelerinde yaşayan

bin bir çeşit yaşamı ile Osmanlılığa, Panturanizme, Panislamizme karşın, bu kente Anadolu seslendiği zaman nasıl kadın erkek, çoluk çocuk koşup kendini Anadolu'nun kucağına attığını söylüyor.

Bu taşlar padişahlar tahtının eşiğinden nasıl taş taş ardına sökülüp koparıldığını ve yine nasıl yeni Türk döneminin sistem ve metotla taş taş üstüne koyarak bu kenti yeniden yaptığını anlatıyorlar. Modern akademileri, enstitüleri, konservatuvarları, okulları, hastaneleri ve bakımocakları, modern fabrikaları, bankaları, evleri, apartmanları, köprüleri ve alanları, tramvayları ve telefonları ile... Yeni olgunluğun ve yeni gücün, Anadolu olgunluğunun, Anadolu gücünün "kent" üstündeki anagücünü nasıl gösterdiğini; Bizans-Osmanlı hortlağını yeniden nasıl gömdüğünü, yabancıların havaya kalkmış burunlarını nasıl kırdığını anlatıyorlar.

Bu taşlar, "kent" in bütün insanlık için sonsuz bir bilgelik ve sanat simgesi olan, ulu ve kutsal Ayasofya tapınağını ve onun renklerinin uyumunu, hatlarının ahengini ve ölçülü (mevzun) biçimlerinin evrensel feğeri el üstünde tutan koca kubbesini Anadolu ustalarının bin beş yüz yıl önce nasıl ördüklerini söylüyorlar. Bu taşlar, Bizans kayserlerinin Ortodostluk ve dogmatizm çemberinin ta Türk gücü onu çatlatıp yarıncaya kadar nasıl darlaştırarak kenti sıkıştırdığını bildiriyorlar. Sonra da, Osmanlı hanedanının aşırı ve azgın benlik davası ile kentin kapılarını nasıl kapadığını, yapıtların canlı biçimlerini nasıl örttüklerini, yüzeylerindeki nazlı renkleri nasıl badana ettiklerini hikâye ediyorlar. Bu taşlar, yeni baştan kapıların nasıl açıldığını, sıvaların nasıl kazındığını, İseviler (Hıristiyanlar) ve Muhammedîler için bir yol gösterici ve yakarış ocağı olan bu kubbenin bugün bütün insanlar için ve düşün yuvası, bir bilgelik ve sanat müzesi olduğunu söylüyorlar.

İstanbul'un taşları gece gündüz dil dökmede... Türk

Anadolu'nun bağlayıcı, birleştirici ve kaynaştırıcı gücünden
öyküler anlatmakta...

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'YE VE TÜRK HALKINA DAİR

KAMÂL ATATÜRK

*Dünya Savaşı ve çöküş — Samsun — Erzurum ve Sivas
Kongreleri — Türkiye Büyük Millet Meclisi — Sakarya savaşı Halk
Fırkasının kuruluşu — Sultanlığın sonu — Lozan
Türkiye Cumhuriyeti'nin ilânı — Hilafetin sonu
Muhalefet ve irtica — Atatürk*

1914 Ağustosuydu. Sarajevo'da patlayan kurşun dünyayı ateşe salmıştı. Türkiye, erkence — kendi çıkarı bakımından çok erken — bu yalaz yangın ortasına atılmıştı. İki düşman donanması Boğazlar'ı zorlamıştı. Mısır'da büyük bir ordu toplanmış; en yeni gemiler, en düzenli alaylar, Gelibolu üzerinden, her ne pahasına olursa olsun, İstanbul yolunu açmağa koyulmuştu. Türkiye için varlık veya yokluk davasının son hükmü Gelibolu kayalıklarının yamaçlarında belli olacaktı. Şu var ki, savunma araçlarının çoğu kağıt üstünde vardı. Oraya bir genç Türk yarbayı fırka kumandanı olarak gelmişti. Bu fırka, birkaç hafta sonra, bütün ordunun gözbebeği sayılan fırkalarından birisi olmuştu. İngilizler'in karaya çıkışı bu fırkanın kanat gerdiği yamaçlarda başlamıştı. O, düşmanı karşılamış, önlemiş, düşmanı üstün gücüne karşın bu yamaçlarda mıhlamıştı. O, şayet o zaman bir adım gerilemiş olsaydı, Gelibolu, İstanbul ve bütün savaş yitirilmiş olacaktı. Boyuna taze kuvvetler alan, boyuna ağır topçu yardımı gören koskoca Kiçner ordusu ile, Nisandan Aralığa kadar saldırı saldırı üstüne, hücum hücum üstüne boğuşulmuştu. Gece gündüz, boğaz boğaza, bıçak bıçağa, siper savaşları sürmüştü. Yarbay, albay olmuştu; ve bir fırkanın yerine, artık, cephenin kilit noktasının bütün savunmasına kumanda ediyordu. En yeğin yaylım ateşi ortasında matematiksel bir doğruluk, bir incelik ve şaşmazlıkla, ya siperde ya da bir kaya arkasında sakınarak, önlemlerini ve mevzilerini alıyordu. Topçu kumandanı beceremediği za-

man her topu hedefine bizzat yönlendiriyor, en son ve kesin hücumlarda, en son ve kırılmış ihtiyatının başına geçiyordu. Cayır cayır yakan güneş altında, kızgın taş kırıntıları ile karışık, tozlar, dumanlar ortasında, hep kıtasının içinde dolaşıyordu. Kendisi susuz ve uykusuz kaldığı, yorgun ve bitkin düştüğü halde, hep askerlerine yiyecek, içecek ve mola verdirmeğe bakıyordu. Cephesinin her taşını, her deliğini, her takımın mevziini, siperini, yanındakilerin teker teker yeteneğini ve güçsüzlüğünü tanıyordu. En ağır top güllerinin sağanakları altında verdiği kararlarda, girişimlerinde, demir gibi sağlam ve telaşsızdı. O, askerleri ile birlikte duyuyor, askerleri ile birlikte yaşıyordu. Onların dostu, babası ve tapındıkları güçtü. O, vaktiyle Gelibolu'yu, Türkiye'yi, İngiliz yengisine kıl kalmışken kurtarmıştı. Onun adı Mustafa Kemal'di...

Savaş sürüp gidiyordu. Kafkas'ın öte yanlarına aşır Ruslar'ın ardına düşmek Enver Paşa planıydı. 100.000 Türk eri, Anadolu'nun, ordunun, seçme, eleme ve gözde erleri, buz kaplı karlı dağlara, sarp ve çıplak Kafkas dağlarına, sürülmüştü. Bunların, ancak, on on iki bini geriye dönebilmişti. Onlar da hasta, aç ve çıplak... Türk Kafkas cephesi, İkinci Ordu, buydu. Ruslar Erzurum'u, Van'ı, Bitlis'i, Muş'u almışlardı. Türkiye'nin bağrına saldıрмаğa hazırlanıyordu. İkinci Ordu'nun başına yeni bir kumandan gelmişti Bu genç Ordu Kumandanı sağlık, yiyecek ve levazım işlerini organize etmiş; taburlar, alaylar oluşturmuş; depoları ve hastahaneleri yoluna koymuş; silah ve cephane sağlamış; erleri eğittirmiş; subayları yetiştirmiş; ve buyruğu altındaki güçlere yeni baştan disiplin ve yepyeni bir hız vermişti. İşte, İkinci Ordu yeni yaşama böyle kavuşmuştu. Sonra da, ihtiyatlı ve kavrayışlı bir taktikle, güçlerini yavaş yavaş ilerletmiş; Van'ı, Bitlis'i ve Muş'u geri almıştı; Batum yönünü tutmuştu. Ruslar geri çekilmişlerdi. Kafkas cephesi yeniden kurulmuştu. İkinci Ordu'nun Kumandanı Mustafa Kemal Paşa, Kurmay Başkanı Albay İsmet

Bey'di.

Savaş uzayıp gidiyordu. Türk Veliahtı Vahdettin Alman Başkumandanlığını ve Fransız cephesini ziyaret etmişti. Şehzadenin, uysal ve yalpak saray çevresinden fazla bir değer ve kişiliği temsil etmeyen maiyeti arasında, Ludendorf, Hindenburg ve Kayser Vilhelm'in kendisine vız geldiği, onların blöflerine ne kulak asan ne de pabuç bırakan, genç ve enerjik, bir general vardı. O, Alman kurmay subaylarının kibirlerine ve gururlarına karşı kendi Türk gururu ve Türk ağırbaşlılığı ile karşılık vermişti. Bu genç general çevreindekilere sorular soruyor, hedeflerin bilinmesini ve bildirilmesini istiyor, ayrıntıya giriyordu. O, her işi ešeleyip inceliyor; araştırmasını, karşılaştırmasını, çözümünü yapıyordu. En ön hatlara, avcı sipperlerine ve gözetleme yerlerine sokuluyordu. Kendisi bir fikir edinmek, hükmünü kendisi vermek istiyordu. Gördüğü eksiklikleri yüze vuruyor, eleştirilerini yapıyor, düşündüklerini apaçık ve düpedüz ve hiç aldırış etmeden, söylüyordu. O, artık, yenilginin önünden kaçılamayacağını anlamıştı. Türkiye'yi zaman yitirmeden en ağır yıkımdan koruyabilmek için geleceğin sultanına düşüncelerini söylüyor, planlarını anlatıyordu. Bu düşünceler aydın ve yüksekti. Şehzade onu dinliyor, düşünüyor... ve susuyordu. Bu General Mustafa Kemal Paşa idi.

Savaş sonuna eriyordu. Şehzade Vahdettin VI'ncı Mehmet olmuştu. Çok deneyimli bir ordu kumandanı, üç kez yeni Sultan'ın huzuruna çıkmış ve ona durumun ne kadar kötü ve hezimetin ne kadar kesin olduğunu, yıkımın nasıl ya bu saat ya öteki saat Türkiye'nin üstüne çökeceğini açıklamıştı. Genç General sultana biricik, doğru ve henüz tutulması olanaklı olan, kurtuluş yolunu göstermişti. VI'ncı Mehmet dinlememiş ve susmuştu. Genç, fakat, savaş alanlarında pişmiş, denenmiş olan bu General Filistin'de Suriye yolunu kapamağa memur VII'nci Ordu'nun kumandası başına geçmişti. Bu mevki önce-

den yitirilmiş bir savaşın en nankör kumanda mevkii idi. Ordu erimiş ve askerlerin gözü yılmıştı. İlahiyat erleri yok, hatta eldekilerin yiyecek ekmeği ve içecek suyu bile yoktu. Karşı-sındaki düşmanın sayısı kat kat üstündü. Taze ve eğitim görmüş kıtaların güçlü topçusu, koskocaman uçak filoları ve ayrıca, çöllerini ayaklandıran albay Lawrence'in isyan ettirdiği, alabildiğine kopup gelen sürü sürü Arap kabileleri vardı. Saldırı önden, iki yandan ve arkadan geliyordu. Uaklar, yanyana giden safları mitralyöz ateşi ile biçiyorlar topçu ve tren kollarını bombalıyorlardı. Arap eteleri köprüleri yıkıyor, demiryollarını bozuyor ve ellerine geçen her Türk erini kıştır kıştır kesiyorlardı. Lâkin, VII'nci Ordu, bütün bu düşmanlıklara ve kahpeliklere karşı, düşmandan bağını kesmeyi başarmıştı. Bu ordu, kumandanını, hep en tehlikeli noktalarda yanında buluyor, son köprüyü en son geçenin, yeni mevzileri ilk önce bulanın, O olduğunu, eğerinden inmeyen bu Kumandanın her bozgunluğun önüne nasıl geçebildiğini, görüyordu. Ordu, böylece, Şeria vadisi ile Arabistan çöllerini arasından Şam'a kadar geri ekilebiliyordu. İngiliz savaş gemilerinin eline düşen Beyrut'dan arkasının tehlikede olduğunu görerek Suriye'den Halep'in ardına kadar geriliyor, Toros eteklerine varıyor ve Anadolu'ya yol veren bu biricik geçit başını tutuyordu. O, düşmanı burada bekliyor, burada püskürtüyordu. Bugünkü Türk hududu da aşağı yukarı buralardan geçiyor. VII'nci Ordu Kumandanı Mustafa Kemal Paşa idi. İki kolordusuna Albay İsmet kumanda ediyordu... Savaş, artık sonuna gelmişti. Suriye, Filistin, Irak ve Arabistan elden çıkmıştı. İstanbul İngiliz zırhlarının kül renkli, tehdit edici topları altında baygın yatıyordu. İstanbul sokaklarında Fransız karakolları dolaşıyordu. Galata'da zenciler, Beyoğlu'nda İtalyanlar vardı. Polis, jandarma, liman, kale ve tabyalar galip ordular subaylarının buyruklarına uyuyordu. İtalya, ta Ege denizine kadar uzanan, Konya, Akşehir, Afyonkarahisar'ını içerisine alan geniş hin-

terlandı ile birlikte, Antalya'yı işgal etmişti. Fransızlar, Adana vilayetini, İngilizler Çanakkale Boğazı'nı, Samsun'u, Merzifon'u, Urfa'yı, Maraş'ı, Ayıntap'ı, ve Anadolu hattını ellerinde tutuyorlar; Yunanlılar İzmir ve dolayına asker çıkarıyorlardı. Karadeniz'de Samsun'dan Trabzon'a kadar, bütün kıyıları bir Pontus Cumhuriyeti adına türemiş çeteler kasıp kavuruyordu. Kars havalisi yeni bir Ermenistan Hükümeti'nin eline geçmişti. Diyarbakir, Bitlis ve Elaziz'de Kürt Teali Ve Taavün Cemiyeti başgöstermişti. Türkiye artık parça parça edilmişti. Türkiye'nin yer yüzünden kaldırılmasına iyice karar verilmişti.

Ya Türkiye? Bizzat Türkiye ne durumda idi? Onun durumunu, çok aydın ve keskin, yanıp tutuşan bir yurt sevgisinin ışığı ile gören, bir tek kişi vardı.

"Düşman devletler Osmanlı devlet ve ülkesine madde-ten ve manen saldırı durumunda, yok etme ve bölüşmeğe karar vermişler. Padişah ve halife olan kişi, hayat ve rahatını kurtarabilecek çarelerden başka bir şey düşünmüyor. Hükümeti de aynı durumda. Olmadığı halde başsız kalmış olan ulus, karanlık ve belirsizlik içinde olacakları bekliyor. Yıkımın dehşet ve ağırlığını algılaya başlayanlar, bulundukları çevre ve duyumsayabildikleri etkilere göre kurtuluş çaresi düşündükleri önlemlere girişmiş. Ordu, ismi var cismi yok bir durumda, Kumandanlar ve subaylar genel savaşın [Birinci Dünya Savaşı'nın] bunca eziyet ve güçlükleri ile yorgun. Vatanın parçalanmakta olduğunu görmekte içleri kan ağlıyor, gözleri önünde derinleşen karanlık yıkım uçurumu kenarında dimağları çare, kurtuluş çaresini aramakla meşgul.

Ulus ve ordu, padişah ve halifenin hiyanetinden haberdar olmadığı gibi o makama ve o makamda bulunana karşı yüzyılların kökleştirdiği dinsel ve geleneksel bağlarla bağlı ve sadık. Ulus ve ordu kurtuluş çaresi düşünürken bu miras kalmış alışkanlığın yönlendirmesi ile kendinden önceki hilafet ve saltanatın yüce makamının kurtuluş ve dokunulmazlığını

düşünüyor. Halife ve padişahsız kurtuluşun anlamını anlamak yeteneğinde değil. Bu inanca karşı oy ve görüş göstereceklerin vay haline. Derhal dinsiz, vatansız, hain, reddedilmiş olur...

Başka önemli bir noktayı da söylemek gerekir. Kurtuluş çaresi ararken İngiltere, Fransa, İtalya gibi büyük devletleri gücendirmemek temel gibi görülmekte idi. Bu devletlerden yalnız biri ile bile başı çıkılamayacağı kuruntusu, hemen bütün dimağlarda yer etmişti. Osmanlı Devleti'nin yanında koskoca Almanya, Avusturya-Macaristan varken tümünü birden yenen, yerlere seren İtilaf Kuvvetleri karşısında, yeniden onlarla düşmanlık doğuracak duruma düşmekten daha büyük mantıksızlık ve akılsızlık olamazdı.

Bu düşüncede olanlar yalnız halk değildi, seçkin [aydın] denilen insanlar da böyle düşünüyoru.

O halde kurtuluş çaresi ararken iki şey söz konusu olmayacaktı. Bir kere İtilaf Devletleri'ne karşı düşmanlık yapılmıyacaktı ve padişah ve halifeye canla başla bağlı ve sadık kalmak temel koşul olacaktı.

Üç nevi karar ortaya atılmıştı:

Birincisi, İngiltere korumasını istemektir.

İkincisi, Amerika mandasını istemektir.

Bu iki çeşit karar sahipleri Osmanlı Devleti'nin bir bütün olarak korunmasını düşünenlerdi. Osmanlı ülkesinin çeşitli devletler arasında bölüşülmesinden ise bir bütün olarak bir devletin koruması altında bulundurmağı yeğleyenlerdir.

Üçüncü karar: Yerel kurtuluş çareleri yönündeydi. Örneğin; bazı bölgeler, kendilerini Osmanlı Devleti'nden koparılacağı görüşüne karşı ondan ayrılmamak önlemlerine girişiyor. Bazı bölgeler de, Osmanlı ülkelerinin bölüşüleceğini oldubitti kabul ederek kendi başlarını kurtarmaya çalışıyordu. İstanbul'da bir kısım erkek ve kadınlar da, gerçek kurtuluşun Amerika mandasını istemek ve sağlamakta olduğu kanısında

bulunuyorlardı.”

Mustafa Kemal Paşa Türkiye'nin durumunu işte böyle görüyordu.

Bakan odaları ve saray salonları, kulüpler ve parlamento koridorlarında hiç sonu gelmeyen, bir damla durmayan, dipsiz kulpsuz planlar ve projeler, kulaktan kulağa fısıldaşmalar, yana çekilip alçak sesle fiskoslaşmalar, komplolar, tehditler ve el altından anlaşmalar, bayağılık ve küçüklük sızan gizli emellerle, uydurma, şişirme projeler, diplomatik komisyonlarda banknotlar, evraklar, dosyalar, şifreler, gizli belgeler dolaşüyor; tabancaların, cephane taşınmasının, kese kese altın çingirtilarına karışan sesleri duyuluyordu. Gerçek ve yalancı vatanseverlerin, halifelerin, casusların kurduğu çeşit çeşit birlikler ve dernekler... İçinden çıkılmaz bir kargaşalık ortalığı kaplamıştı. Lâkin ne de olsa, yüreklerden bütün bu fısıltılar ve hışırtıların üstüne çıkan, bütün bu çekinmeler, irkilmeler, vazgeçmeler ve için için beslenen umutlar üstünden aşan, ruh titreyişleri, ruh akımları geçiyordu. Derinden, boğuk gelen eski bir ses, unutulmuş, iri bir ses: Türk sesi...

“Yaşam demek savaşım, çatışma demektir. Yaşamda başarı mutlaka savaşımда başarıyla olanaklıdır. Bu da manen ve maddeten kuvvete, kudrete dayanan bir durumdur.

“Hak ve merhamet yalvararak ulus işleri, devlet işleri görülemez; ulus ve devlet onur ve bağımsızlığı sağlanamaz. Hak ve merhamet dilenmek gibi bir prensip yoktur. Türk ulusu, Türkiye'nin gelecek çocukları, bunu bir an hatırdan çıkarmamalıdır.

“Esas, Türk milletinin haysiyeti ve şerefli bir ulus olarak yaşamasıdır. Bu esas, tam bağımsızlığa sahip olmakla ancak sağlanabilir. Ne kadar varsıl ve gönençli olursa olsun bağımsızlıktan yoksun bir ulus, uygar insanlık karşısında, uşak olmak mevkiinden yüksek bir muameleye hak kazanamaz. Ya-

bancı devletin himaye ve korumasını kabul etmek, insanlık niteliklerinden yoksuzluğu, güçsüzlük ve miskinliği itiraftan başka bir şey değildir. Gerçekten bu aşağılıya düşmemiş olanların isteyerek başlarına bir yabancı efendi getirmelerine asla ihtimal verilemez. Halbuki Türk'ün haysiyet ve izzetinefsi ve yeteneği çok yüksek ve büyüktür. Böyle bir ulus, tutsak yaşamaktansa mahvolşun, yeğdir. Binaenaleyh ya istiklal ya ölüm. İşte gerçek kurtuluşu isteyenlerin parolası bu olacaktır."

"Tam bağımsızlık, bizim bugün üstlendiğimiz görevin temel ruhudur. Bunda başarılı olabileceğimize kanaat ve imanımız vardır. Biz yaşamak isteyen, haysiyet ve şerefi ile yaşamak isteyen, bir ulusuz. Bilgin, bilgisiz, ayrıksız bütün ulus bireyleri, bugün yalnız bir nokta etrafında toplanmış, ve sonuna kadar kanını akıtmağa karar vermiştir, o nokta tam bağımsızlığımızın sağlanması ve sürdürülmesidir."

"Kurtuluş için...Bağımsızlık için sonuna kadar düşmanla, bütün varlığımızla vuruşarak onu yenmekten başka karar ve çare yoktur ve olamaz." "Maddî ve bilhassa manevî düşüş korku ile, güçsüzlük ile başlar."

"Harb ve muharebe demek, iki ulusun, yalnız iki ordunun değil, iki ulusun bütün varlıkları ile karşı karşıya gelmesi ve birbirleri ile vuruşması demektir."

"Ülkemizde bulunan düşmanları silah kuvveti ile çıkarmadıkça, çıkarabilecek varlık ve ulusal kudretimizi fiilen kanıtlamadıkça diplomasi sahasında ümide kapılmak caiz değildir."

"Güç ve yetenekten yoksun olanlara iltifat olunmaz. İnsanlık adalet, iyilik gereklerini, bütün bu nitelikleri haiz olduğunu gösterenler isteyebilirler.."

"Dünya sınav alanıdır. Türk ulusu, bunca yüzyıldan sonra, yine bir sınav, hem bu kez en çetin bir sınav karşısında bulunuyor."

Bu Türk gücünün, Türk Anadolu'nun öğüdü idi. Mus-

tafa Kemal bunu anlamış ve ötekilerin anlayacağı söz durumuna, sonra da, bu kendi sözünü eser durumuna, eseri durumuna, sokmuştu: O “bağımsızlık amacının elde edilmesine kadar ulusla birlikte, özveriyle çalışacağıma, mukaddesatım namına, yemin ettim. Artık benim için Anadolu’dan [başka] hiçbir yere gitmemek kesindir” demiş, and içmişti.

19 mayıs 1919’da Mustafa Kemal Samsun’a ayak basmıştı. O, bütün Anadolu Şark Vilayetleri Umum Valiliği’nin yetkilerini taşıyan Üçüncü Ordu müfettişi idi. Aldığı talimatı kendisi dikte etmişti. Harbiye Nezareti’nde Müsteşar Albay İsmet’di....

Yetki belgesine mühürlerini basan bakanlar onun hedeflerinden hiçbirisini sezememişler, onu kendilerinden sanmışlardı. Yalnızca bir iki dostu biraz şeyler öğrenebilmişlerdi. Lâkin hiçbirinin de işin ne olduğunu tastamam kestirebildiği yoktu. Çünkü, O, pek âlâ biliyordu ki, geleceğe ait, vaktinden önce vereceği en küçük ayrıntı her şeyi altüst edebilecekti, gelenekleri bozacaktı, gerginlikler ve ayrılıklar doğuracaktı, muhalefet uyandıracaktı. Ve... düşüncenin yengisi tehlikeye düşürecekti. O, Türk gücünün büyüsunü ulusal bir giz gibi vicdanında taşıyordu. Onun tuttuğu yol ulusun yolu idi. Bu yol Türk bahtının yolu idi. Bu yolun güvende olması gerekti. Ancak kademe kademe, aşama aşama yürümek gerekti. Her şeye zamanında el atmak, işi vaktinde başarmak, sırası geldikçe yapmak gerekti. Beklemek, bekleyebilmek gerekti. O, kendisine çizdiği bu yoldan, ta ilk günden beri bir adım ayrılmamıştı. O, bu yoldan ilk adımı attığı gün yalnızdı, tek başına idi.

Anadolu’da altı kolordu vardı. Altı kolordu iskeleti... Bunların kurmayları vardı. Ama erleri yoktu. Her alayda yirmi otuz mevcut kalmıştı. Onlar da silahsız, cephanesiz. Bütün Anadolu’da topu topu elli bin er ya vardı ya yoktu. Mustafa

Kemal Amasya'da idi. Buradan telgraf makineleri, gece gündüz işliyordu. Valilerle kumandanlara yazılar, bildirimler, yönergeler yağdırıyordu; ulusal toplantılar ve protesto mitingleri yapılmasını, İtilaf Devletleri'ne protesto telgrafları çekilmesini, yüksek şeref ve haysiyetin, düzen ve disiplinin korunmasını bildiriyor; dayanılmasını, karşı konulmasını buyuruyordu. İş büyüyordu. Mitingler yapılıyor, protesto toplantıları organize ediliyordu. Vilayetlerden, kaymakamlardan raporlar geliyordu. Ulusal örgüt karış karış ilerliyordu. Ulus kımıldanmağa başlamıştı. Bir adım atılmıştı. Mustafa Kemal Anadolu'nun içine dalıyordu. Sivas'a, Erzurum'a gidiyor; tekrar Sivas'a dönüyordu. Subaylarla, memurlarla, halkla konuşuyordu. Daha açık, daha belirgin, daha kesin oluyordu: "Osmanlı Devleti'nin temelleri çökmüş, ömrü tamam olmuştur. Osmanlı ülkeleri bütünüyle parçalanmıştır. Ortada bir avuç Türk'ün barındığı bir Ata yurdu kalmıştır. Osmanlı Devleti, onun bağımsızlığı, padişah, halife, hükümet, bunlar hepsi anlamları kalmamış, birtakım anlamsız sözlerdir. Bu durum karşısında bir tek karar var. O da, ulusal egemenliğe dayanan, bağısız koşulsuz bağımsız yeni bir Türk devleti kurmak..." O, yazığıya egemen bir ulusal istencin ancak Anadolu'dan belirebileceğini açıklamış; kurtuluş yolunu, kurtuluş olanaklarını yaratıp göstermişti. O, bu insanların üstüne varmıyor, zorlamıyordu. İşini biliyor, kendine güveniyordu. Bütün bu adamlara görüşüp konuşmaları için vakit bırakıyordu. Onlar da konuşup danışıyorlardı. Çoğu ayağına geliyor, baş olması için yalvarıyordu, onun ardından geleceklerini söylüyorlardı. Fakat kesin adımı atmaktan çekinenler de yok değildi. Sultan'la, İstanbul'la, resmî makamlar ile bozuşmaktan korkanlar, mutluluk ve güçten, eskiden beri alışılmıştan büsbütün ayrılıp sıyrılmakta duraksayanlar da az değildi.

Lâkin, O, bütün mutlulukları, gelecekleri, ayağı ile tepmişti. Rütbesini, nişanlarını söküp atmıştı. O, artık sıradan bir

kişiydi. Altıncı Mehmet ve İstanbul için bir asi idi. O, halka, askerlere şunları haykırıyordu:

“Milletin geleceğini yine milletin kararlılığı ve istenci kurtaracaktır. Artık İstanbul Anadolu'ya egemen değil, bağlı olmak zorundadır.”

İleri götüren yolda bir adım daha ileri gidilmişti.

O, artık, tek başına değildi. Kongreler toplanıyordu. Önce, yalnız doğu vilayetleri ile Erzurum'da. Sonra, bütün vilayetlerin katılması ile, Sivas'ta. O, bu kongrelere, baş oluyor; başkanlık ediyordu. Misak-ı Millî karar altına alınıyor, bir Heyet-i Temsiliye seçiliyordu. O, işi eline almıştı. O, bu kongreye “ulusal istence dayanan bir meclis kurulmasını ve gücünü ulusal istenç'den alacak bir hükümetin oluşturulmasını ilk çalışma hedefi olarak” göstermişti. Kongre de “Ulusal hudut içinde vatan bir bütündür, onun çeşitli kısımları birbirinden ayrılamaz. Her türlü yabancı işgal ve müdahalesine karşı ve Osmanlı hükümetinin yıkılması durumunda, ulus birlik olarak savunacak ve direnecektir. Kuvay-ı Milliye'yi etkili ve ulusal istemce egemen kılmak esastır. Manda ve koruma kabul olunmaz” diye karar vermişti. Sultanı-zişane, halifeyialüla sadakat arz olunuyordu. Saldırı hedefi İstanbul kabinesi idi. Padişahın işin içinde olduğu bilmemezlikten geliniyordu. Ne olursa olsun padişaha kimse dokunacak değil gibi gösterilmişti. Hedef, onu kandıran, sadrazam ve hükümet imiş tezi tutulmuştu. Yeniden bir aşama daha ileri gidilmişti.

Ama, Altıncı Mehmet işi anlamıştı. Ve... her zamanki gibi susmuştu. Ancak, yüce makamı ve âli Osman tahtına karşı besledikleri saygı ve ululama duyguları kendileri için en kutsal ve kesin bir dogma olan birtakım eski memurları ve subayları düşünce almıştı. Mustafa Kemal bu düşünceleri dağıtmış, onları avutmuştu. Bazı valiler ve kumandanlar verilen buyrukları ya hiç yerine getirmiyorlar ya da, bile bile, eksik veyahut yanlış yapıyorlardı. Mustafa Kemal bunları yerlerin-

den atıyor, yenilerini getiriyordu. Kongrede günlerce, boş yere, manda düşüncesi üzerinde çekişiliyordu. Mustafa Kemal bu ipi sapı olmayan tartışmaları önlüyordu. Sarayın içten bağlı bendeleri, köyleri, kabileleri, yer yer, O'na karşı kışkırtıyorlardı. Sivas'ın üzerine yürütmeğe kalkışıyorlardı. Mustafa Kemal bu kuvvetleri kovuyor, dağıtıyordu. İstanbul, halkı ikiye ayırmak, ortalığı karıştırmak için bir takım bildiriler çıkarıyordu. Mustafa Kemal bunların yayımını yasak ediyordu. Yabancı devletler işin içine sokuluyor, yabancı işgali ile tehdit olunuyordu. O diyordu ki: "Bir ulus varlık ve bağımsızlığını sağlamak için düşünülebilen olan girişimleri ve özveriyi yaptıktan sonra başarılı olur. Ya başaramazsa demek, o ulusun ölmüş olduğuna hükmetmek demektir. Bu nedenle, ulus, yaşadıkça ve özverili girişimleri sürdürdükçe başarısızlık söz konusu olamaz". Yeni seçim isteniliyor; hükümetin çekilmesi isteniyor; İstanbul ile bütün ilişki kesiliyordu. Saldırı, görünüşte, yalnızca Babıali'ye karşı idi. Padişah-ı mealîşana, halife-yi ruyuzemine karşı değildi. Lâkin Altıncı Mehmet işi anlamıştı.

Yeni bir hükümet iş başına gelmişti. Yeni bir Meb'usan Meclisi toplanmıştı. İstanbul'da.. İstanbul'da Fransız, İngiliz, İtalyan ve Yunan askerlerinden 80.000 kişilik bir ordu vardı. İstanbul'da İngiltere'nin Akdeniz donanması demirlenmişti. İstanbul'da İtilaf Devletleri komiserlerinin sözü geçiyordu. İstanbul'da yabancıların borusu ötüyordu...Kaldı ki, yine orada, eski etkinlik kapışması, eski kıskançlık, eski ve bir türlü tükenmez çekememezlik ve güvensizlik vardı. 19 Ocak'da Altıncı Mehmet parlamentoyu açmıştı. Mustafa Kemal'de Sivas'tan Ankara'ya geçmiş, direniş hazırlığın sürdürmüş; silah ve para bulmağa uğraşmıştı. Yabancı işgal güçleri Maraş ve Urfa'dan çekilmeğe başlamışlar; Samsun'u da boşaltmak zorunda kalmışlardı. Kaynaşma Adana ve İzmir'in çevresini sarmıştı. Bir tek keşif kolu koskoca bir cephane deposunu salları üstüne yüklemiş, Gelibolu'dan İzmit'e geçirmişti. O, kolayca

işin nereye varacağını görüyordu. Neler geleceğini seziyordu.

İstanbul'dan telgraflar gelmişti. "Bu sabah Şehzadebaşı'ndaki muzika karakolunu İngilizler bastılar. Oradaki askerlerle İngilizler çatışarak... Sonuçta şimdi İstanbul'u işgal altına alıyorlar..." "Sabah İngilizler basarak altı şehit ve on beş kadar yaralı oldu. Şimdi İngiliz askerleri dolaşıyorlar... Şimdi, işte, İngiliz askerleri bakanlığa giriyorlar. İşte içeri giriyorlar. Nizamiye kapısına. Teli kes. İngilizler buradadır." Sonra mebuslar, politikacılar, ulusalcı diye tanınmış kim varsa bir İngiliz zırhlısı ile Malta'ya sürülmüştü. Kim kurtulabilmişse Ankara'ya gelmişti. Son Osmanlı Mebusan Meclisi de, iki aylık bir toplantıdan sonra sona ermişti.

Bir İngiliz generali İstanbul'da sıkıyönetim ilan etmişti. Sultan'ın buyruğuna uymanın başlıca görev olduğu, dinginlik ve güvenliğiçğneyenin, düşmana yardım edenin, şunu yapmanın, bunu yapmanın... divan-ı harbe verileceği ilan edilmişti. Altıncı Mehmet kendisini galip sanıyordu...

Mustafa Kemal, günlerce Ankara telgrafhanesinde makina başında, kalmıştı. Sonra, Anadolu'nun çeşitli kentlerindeki yabancı subayları rehin olarak tutuklanmıştı. Anadolu'nun içerisinden yabancı kontrolü sökülüp atılıncaya kadar işgal güçleri kuşatılmış, sürülmüştü. O, artık, Anadolu'da seçim yapmıştı. Ankara'da "Türkiye Büyük Millet Meclisi"nin açıldığını ilan etmişti. Ülkenin her yanında, "bu vesile-i hasene ile Kuran-ı Kerim tilavet edilmesini, hatmi-şerif kıraat olunmasını, sahihi-hadisi-Buharinin zikirini, ve nihayet, hutbelerde Zatıhazreti-padişahinin, memaliki mahruseyi şahanesinin, tebaayi sadıkasının, din ve devletin, vatan ve milletin halas ve hürriyete kavuşması için" dua edilmesini buyurmuştu. Hacıbayram camiinde rekat rekat namazlar kıldırılmış, alemlı kubbenin gölgesinde, bu yakarışı güçlendirmek için, iki de kurban kestirmişti. Bütün bu işler en ücra köylere, dağ başlarındaki karakollara kadar, halkın, belediyelerin ve devlet

yönetiminin bütün kurumlarına dağıtılmış, cami duvarlarına, medrese kapılarına asılmış; bekçiler ve dellallarla haykırılmış ve yayılmıştı... Lâkin, Altıncı Mehmet işi anlamıştı.

Altıncı Mehmet her olanağı araştırmış, her yola baş vurmuştu. Yobazları, softaları, hocaları, dinsel nüfuzuna dayanarak ayaklandırmıştı. Bir Halife ördusu oluşturulmuş, Mustafa Kemal'in üzerine göndermişti. Mustafa Kemal idama mahkum edilmişti. Fetvalar O'nun müminler için katlini sevap ilan etmişti. Başını getirene ahiret ödülü vadedilmişti —Dünya ödülü ile birlikte... Uçaklarla vilayetler üstüne ser-pilen fetvalar, beyannameler bir kenti öteki kent, bir köyü öteki köy, bir aileyi öteki aileye karşı kışkırtıyor; babayı ev-lada, evladı babaya saldırtıyordu. Her tarafta Mustafa Kemal'e karşı kin, yobazlık ve ihanet zehri saçılıyordu. Anadolu baş-tanbaşa yanıp tutuşan bir alev olmuş, ateşe salınmıştı. Hali-fenin eli ile... Birtakım Kürtler yeniden baş kaldırmışlardı. Er-meniler saldırıya geçmişlerdi. Yunanlılar ilerlemeğe başlamış-lardı. Fransızlar yeniden Adana'yı tehdit etmişlerdi. Ve Altıncı Mehmet Sèvres antlaşmasını imzalamıştı.. Bu attığı imza ile bağımsız bir Kürdistan, yeni bir Ermenistan tanıyordu. Trak-ya'yı, İzmir'i Yunanistan'a bırakıyor; Anadolu'nun en değerli topraklarını Fransa'ya, İngiltere'ye, İtalya'ya peşkeş çekiyor-du. Boğazları olduğu gibi, yabancılara teslim ediyor, silah-sızlanmayı kabul ediyordu. Üstelik, ödence, onarım borçları tanıyor, ayrıcalıklar bağışlıyordu. Altıncı Mehmet Türkiye'nin ölümünü imzalamıştı — Başını ve kendi tahtını kurtarmıştı.

Ankara'da Büyük Millet Meclisi toplanmıştı. Ancak bu-rada da gelenekçilik ruhu, eski düşüncelerin baskısı vardı. Burada da halife, padişah, sultan... iyice kök salmış kavram-lardı. Burada da gözü dört açmak, ayağı tetik almak gerekti. —Son hedefi yeni Türkiye'yi gizlemek, korumak için... Mus-tafa Kemal, ardı ardına iki gün, kararsızlıklar içinde bocalayan

mebuslarla, yarı gizli yarı açık oturumlarda, görüşmeler, tartışmalar yapmıştı. Onlara durumu, gerçeği anlatmıştı. Karşı çıkışlara yanıt vermişti. Deliler, kanıtlar göstermişti. Onları inandırmıştı. Karış karış, adım adım... Sonunda, karar verilmişti: “Mecliste temsil edilen ulusal istenci doğrudan vatan yazgısına egemen tanımak temel ilkedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi yasama ve yürütme yetkilerini kendinde toplamıştır. Meclisten ayrılacak bir kurul, meclis adına hükümet işlerini görür. Padişah ve halife, altında bulunduğu baskıdan kurtulduğu zaman, Meclis’in düzenleyeceği yasal ilkeler doğrultusunda durumunu alır.” Meclis, gerçekte, Cumhuriyeti ilana karar vermişti. Çünkü, böyle bir hükümet, ulusal egemenlik temeline dayanan bir halk hükümeti idi; Cumhuriyet’ti. Eksik olan yalnızca addı.. Pek az kişi bu işi apaçık kavrayabilmişlerdi. Lâkin bir tek kişi bu işi, yaptığı işi, tastamam biliyordu — Türkiye Büyük Millet Meclisi ve İcra Vekilleri Heyeti Reisi Mustafa Kemal. Yeni Hükümet’in Büyük Erkânı harbiye [Genelkurmay] Reisi Miralay İsmet’ti.

Yer yer kopan isyanlar bastırılmıştı. “Halife ordusu” püskürtülmüştü. Kürt asilleri dağlar ardına kadar kovalanmıştı. Ermeniler’in elinden Kars geri alınmış, onlarla barış yapılmıştı. Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk barışı... Moskova’ya elçiler gönderilmişti, Ruslar’la antlaşmalar parafe edilmişti. Fransa, Adana yüzünden, ilişki kurmak istemiş; ateşkes anlaşması yapılmıştı. İtilaf Devletleri ile ilk resmî görüşme... Mustafa Kemal: “Ulusal hududumuz içinde her şeyden önce kendi gücümüze dayanarak varlığımızı koruyacağız” demiş miydi?

Kıtaları İzmit körfezi boyunca ilerliyorlardı. İşgal orduları boşaltmaya hazırlanıyorlardı. Haliç üstündeki İstanbul köprülerine dinamit konmuştu. Depolar toplanmıştı. Evrak ve dosyalar yakılmıştı.

Bu işi Paris’teki “Dörtler”in aklı alamıyordu. Onlar,

hâlâ, ancak bir “asi general” ve onun “haydut çeteleri”ni görüyorlardı. Yunanistan'a, Türkiye'nin aklını başına getirmek için yetki vermişler, Yunanlılar da yürümeğe başlamışlardı.

Mustafa Kemal'in, savunmaya ayırabileceği güçler, yeterli cephane olmıyan, ihtiyatsız birliklerden oluşuyordu. Ordusunun büyük bölümü henüz doğuda bulunuyordu. Yunan istilasına karşı dayandığı güç “Yeşilordu” denilen çetelerdi. Bunlar gözü pek ve atılğan müfrezelerdi. Lâkin ele avuca sığmayan, hiçbir askerî disiplin görmemiş kimselerdi. Üç hırslı Çerkes kardeşin yönetiminde idiler. Bu adamlar, ülkede oldukça yerleşmiş, dalbudak salmış kimselerdi. Etki ve saygınlıkları halk arasında yayıla yayıla ta Büyük Millet Meclisi'ne kadar sokulmuştu. Bu adamlar asker topluyorlar, vergi kesiyorlar, devlet içinde devlet kurmağa kalkışıyorlardı. Yunanlılar Trakya'da ilerlemişler, Edirne'yi almışlar, Boğaziçi'ne varmışlar, Anadolu'da ilerlemeğe başlamışlardı. Bursa'yı, Balıkesir'i işgal etmişler, ta Uşak'a, Nazilli'ye kadar uzanmışlardı. Buralarda siperlere yerleşmişlerdi. Yeni yeni fırkalar, bataryalar, uçaklarla taze takviye kıtaları alıyorlar; son ve kesin hedefi ele geçirmeğe hazırlanıyorlardı. “Ankara'yı”...

Millet Meclisi'nin yeis düşkünlüğü ve asabiyet taşkınlığı ortasında, bağnazlığın tehdidi, kandırması ve propagandası ortasında, kıskanç politikacı generaller ve yer yer isyan eden Çerkesler'in ortasında... Bütün bu ihtirasların ortasında, Mustafa Kemal dimdik duruyordu. Yanıbaşında da Albay İsmet... İsmet, iki defa, İnönü'nde, birbiri ardına, Yunanlıları yenmişti. İki parlak yengi düşman istilasının önüne geçmişti. Daha iyi silahlanabilmek için iki kez soluk aldırabilmişti. Değer biçilemez iki derin soluk... İsmet, üç Çerkes kardeşin çetecilik egemenliğine son vermişti. “Yeşilordu”yu askerî disiplin altına almış, ordusunun kıtalarına katmıştı. Lâkin Yunanlılar, sürekli olarak, yeni yeni güçler topluyorlardı. Sürekli olarak yeni top, yeni cephane, yeni donanım... Cepheden yağan imdat

telgrafları, Kütahya, Afyonkarahisar, Eskişehir geri çekilişleri arasında, her merminin, her konserve kutusunun can pahasına güç bela sağlandığı günlerde, teker teker, bir araya toplanmış cephane ve yiyecek depolarının düşman eline düşmesi, baskına uğramış havzalardan sökün eden, arabalar ve kağnılarla kaçışan kadınların, çocukların perişanlık çığlıkları arasında... Sağdan soldan casusların, suikastlerin arasında... Bütün bu yokluklar, yolsuzluklar, tehditler ve ölümler arasında Mustafa Kemal dimdik duruyor ve "Efendiler! Zavallı ulusumuzu esir etmek isteyen düşmanları kesinlikle yeneceğimize güvenim ve inanım bir dakika olsun sarsılmamıştır. Bu dakikada bu tam güvenimi yüksek kurulunuza karşı, bütün ulusa karşı ve bütün dünyaya karşı ilan ederim" diye bağıırıyordu...

O, cephedeki orduyu savaşa çağırırmıyordu. O, bütün ulusu cenkleşmeğe çağırıyordu. Köydeki evdeki, tarladaki tek kişiyi, bütün Türkleri... O, ulusun maddî ve manevî ihtiyatları ile bütün gücünü, bütün başarış duygusunu, tüm düşünüş gücünü sonuna kadar istiyordu: "Hattı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır. O satıh bütün vatandır" diye haykırıyordu.

Türkler bu sesin peşinden koşmuşlardı. Eli silah tutabilen, elinden herhangi bir iş gelebilen her Türk koşup gelmişti. Demirciler, dökümcüler, marangozlar, saraçlar, terziler, dikiçiler... Her evden yünlü, pamuklu çamaşır, her dükkandan, her mağazandan üniformalık kumaş, çizmelik deri, kösele, çivi, eğerle yorgan, ipe kaytan gelmişti. Her köşeden, her bucaktan, buğday ve saman, deri, şeker ve tuz, pirinç, zeytinyağı, çay ve mum gelmişti. Her Türk yaylısını kağnısını, atını, katırını, devesini, eşeğini önüne katmış, getirmişti. Dışinden tırnağından biriktirdiğini çıkarmış; getirmişti. Nesi varsa nesi yoksa yüklemiş, getirmişti. Bu yalınayak esalet kabileleri Anadolu'nun her yanından sökün etmişti. Geceli gündüzlü, yolları, dağları, bayırları, çayları, çayırıları aşmışlar; koşup gelmişlerdi. Bütün Anadolu, bütün Anadolu köylüsü, bu savaşa

koşmuştu. Ağır ve boğuk o adım atışlarıyla... Türk köylüsünün her adımı, Türk atlısının her nalı, bu ana toprağın içine sinmiş bir gücü, en eski geçmişin yılmayan, irkilmeyen Türk gücünü, uyandırmıştı.

Yunanlılar, 23 Ağustos 1921'de saldırılarına başlamışlardı. Saldırmışlar, püskürtülmüşler; yine saldırmışlardı. Üç hafta, gece gündüz. Artık olan olmuştu. Yunanlılar'ın da Türkler'in de canı burnuna gelmiş, solukları tıkanmış, güçleri bitmişti. Ama, Mustafa Kemal, Gazi, Sakarya savaşını kazanmıştı. Yunanlılar eski mevzilerine, Eskişehir'in ardına, çekilmişlerdi. Lâkin savaş bitmemişti, sürüyordu.

Aradan bir yıl geçmişti. Bu yıl içinde Franklin-Bouillon Anakara'yı ziyaret etmişti. Fransa, artık, Osmanlı İmparatorluğu'nun sonsuza kadar öldüğünü, Anadolu'da yeni bir Türkiye'nin doğduğunu görmüştü. Ve bu Türkiye'ye yaşam hakkını vermemekliğin olanaklı olamayacağına aklı yatmıştı. Politikada, maliyede, ekonomide, kültürde tam yaşam hakkı. Rusya da böyle hüküm vermiş: Moskova dostluk antlaşması imzalanmıştı. İtalya'da da bu gerçek belirmiş, yardımcı yansızlık yolu seçilmişti. Paris ve Londra, son dakikada olabildiğince çok çıkar koparabilmek, "Şark meselesine" onurlu bir çözüm biçim ve çözüm çaresi bulmak yollarını araştırmağa koyulmuştu.

Yine bu yılda, ilk başarı coşkularından sonra Ankara'daki Büyük Millet Meclisi kaynaşmağa başlamıştı. Meclis, önergeler, buhranlar ve muhalefet dalgaları ile çalkalanan, kaban, köpüren bir deniz durumunu almıştı. "Neye saldırmıyoruz? Haftalar, aylar geçiyor" diye sorulmuş: "Düşmanımız Yunanistan değil! İngiltere'yi yenmeliyiz! Irak'ı işgal edelim! İngiltere'yle savaşalım!" diye böbürlenilmiş; "Saldırıya geçmek mi? Çok zayıfız, silahımız çok az!" diye sızlanılmış; "Tek olanağımız siyaset alanındadır" diye öğütler verilmiş; "Başkumandanlık halka angarya yüklüyor. Yasalarımız bunu

yasaklamıştır” diye yakınılmış; hep bir ağızdan bağırılmış, çağırılmış, gürültü patırdı çıkarılmıştı. “Nereye gidiyoruz? Bizi kim yönetiyor? Nereye? Bütün bir ulus bilinmezliğe, karanlığa sevk olunabilir mi?”...

Fakat, 5 Eylül’de cepheden bir telgraf gelmişti:

“Anadolu’daki Yunan ordusu kesin olarak yenilmiştir. Yunan ordusunun artık yeniden ciddi bir direniş göstermesine olasılık yoktur”.

“Mustafa Kemal”

O’nun ordusuna verdiği emir: “Ordular, ilk hedefiniz Akdeniz’dir. İleri” olmuştu. 9 Eylül’de Türk atlıları İzmir rıhtımlarında idi.

Sonra Mudanya’da, bu minicik Marmara limanında, belediye konağında, ateşkes görüşmeleri olmuştu. Dört General. Her birisi, İngiltere, Fransa, İtalya ve Türkiye için. Reis, İsmet Paşa idi.

Daha sonra da Yunanlılar, seslerini bile çıkarmadan, Trakya’yı, Meriç kıyılarına kadar, boşaltmışlardı. Bundan sonra da Lozan konferansı başlamış ve 9 ay sürmüştü. Türk murahhas heyetinin reisi İsmet Paşa idi.

Ya Altıncı Mehmet? Sultandı, halife idi. Şevketmeaptı. Lâkin Yıldız köşkünün çevresine bir ıssızlık çökmüştü. Kimsenin ağzını bıçak bile açmıyordu: Devletsiz bir taht, saltanatsız bir padişah, hükümeteşiz bakanlar... Uydurmalar, asalaklar, dağılan gölgeler. Allah’ın yer yüzündeki gölgesi... Gölgelelerin gölgeleri... Mustafa Kemal kendi Anadolu toprağı için ışık istiyordu. Gür, gerçek, güçlü ışık... Bu gölgeler yüz yıllarca Türk yüzünü karartmışlardı. Bu asalaklar Türk kanını emerek yaşamışlardı. Bu uydurmalıklar uğruna Anadolu halkının varlığına, gerçekliğine kıyılmıştı. Dava Altıncı Mehmet, onun kendisi, onun tahtı, onun bakanları değildi.

Dava, düşüncenin davası idi. Kesin yengi düşüncesinin

davası idi. Modern, ulusal ve Türk devlet düşüncesinin davası idi. Ulusuna dayanan, politikasında, kültüründe, ekonomisinde bağımsız devlet... Sağlam, ulusal hudutları içinde, ulusal devlet... Yalnızca halka, yalnızca ulusa hizmet eden devlet... Sultansız, halifesiz, yok panturanizm imiş, yok panislamizm imiş, yok beşerî eşitlik ve kardeşlik imiş, yok bu imiş gibi boş birliklerden yakasını paçasını kurtarmış, yalnızca bilim, akıl ve mantık üzerine kurulmuş devlet. Yürütölmek istenilen dava, işte, bu realitenin, realitelerin, davası idi. Pek âlâ yürüyordu da... Adım adım, aşama aşama... Her iş vaktinde başarmak, önceden çizilmiş çizgi boyundan kıl kadar şaşmamak koşulu ile...

O, parlamento guruplarının liderleri ile görüşüyordu. Bu liderler onu anlamıyorlardı. Bu adamlar, aile geleneğinden, ecdat göreneğinden, Osmanlı Devleti'nin eski memurluğundan, minnettarlıktan, muhitten, terbiyeden dem vuruyorlardı. Hanedan bendeliğinden, taç ve tahta saygıdan söz ediyorlardı. Halifeye dokunulmamasını istiyorlardı. Bu adamlara göre böyle bir savaşım düş kırıklığına, çöküşe sürükleyebilirdi... Sonunda, O, Meclis kürsüsüne çıkmış, Meclis'e seslenmişti. Görüşmeler, tartışmalar yapılmıştı. Konuşmalar, danışmalar olmuştu. Özel encümenler toplanmıştı. Bir sürü hatipler söz almışlar, bir sürü sözler söylemişlerdi. Bu laf ebeliğinin olaylara bir hal çaresi bulamayacağı, O'nun istediği bir hal çaresine ulaştıramayacağı besbelli idi.

O haykırmıştı: "Egemenlik ve saltanat hiç kimse tarafından hiç kimseye, bilim gereğidir diye; görüşme ile, tartışma ile verilmez. Egemenlik, saltanat kuvvetle, kudretle ve zorla alınır. Osmanoğulları, zorla Türk ulusunun egemenlik ve saltanatına, el koymuşlardı; bu tasallutlarını [sataşma, başına ekşime] altı yüzyıldan beri sürdürmüşlerdi. Şimdi de, Türk ulusu bu saldırganların hadlerini ihtar ederek, egemenlik ve saltanatını, isyan ederek kendi eline eylemli olarak almış bu-

lunuyor. Bu bir oldubittidir. Söz konusu olan, ulusa saltanatını, egemenliğini bırakmayacak mıyız? sorunu değildir. Sorun zaten olmuş bitmiş bir gerçeği ifadeden ibarettir. Bu, mutlaka olacaktır. Burada toplananlar, Meclis ve herkes sorunu doğal görürse, fikrince, uygun olur. Aksi takdirde, yine gerçek usulü dairesinde ifade olunacaktır. Fakat ihtimal bazı kafalar kesilecektir.”

Sultanlığın yıkılmasına, Osmanlı Devleti’nin ortadan kaldırılmasına karar verilmişti. Altıncı Mehmet bir İngiliz savaş gemisine atlamış, İstanbul’dan San-Remo’ya fırlamıştı. Sultan kaçmıştı. Büyük Millet Meclisi, Abdülmecit Efendi’yi, sultanın amcaoğlunu, hiçbir dünya hukukuna sahip olmamak koşulu ile, halife ilan etmişti. Muhalefet yine sürüyordu.

Gazi Mustafa Kemal, bundan sonra, halka seslenmişti. Ülkenin dört bir yanını gezmişti. Kentleri, köyleri dolaşmıştı. Kendisine sorular sordurmuş, anlatmış, açıklamış, inandırmış aydınlatmış ve yol göstermişti. Öğütler, konferanslar vermiş; altışar yedişer saat süren söylevler söylemişti.

Şimdi, O, Samsun’a, Anadolu toprağına, ayak bastığı günden beri ona inanmış, ona bel bağlamış olanlara sesleniyordu. İlk sözü üzerine her şeyi gözlerine alarak, işlerini güçlerini, yerlerini yurtlarını, mallarını mülklerini, bırakmış ve O’nun peşinden koşmuş, O’nun yanına toplanmış olanlara, “bize baş ol”... diye yalvarmış olanlara, sesleniyordu. O, şimdi, ötekilere, bir sözü üzerine Kürt asilerine, Ermeniler’e, İngilizler’e, Fransızlar’a karşı dövüşmüş olanlara sesleniyordu. O, şimdi, çokluğa, yine bir sözü üzerine kağnılar ve katırlar, yükler ve kervanlarla, dağ tepe aşarak, her bir yandan koşarak, O’nun yanına gelmiş olanlara sesleniyordu. Sakarya’da üç hafta gece gündüz, ölümle göz göze, düşmanla diş diş boğuşmuş ve eşsiz yengiyi kazanmış olanlara sesleniyordu. O, şimdi, “ileriye, Akdeniz’e!..” buyruğunu duyunca, bir çırpıda, topuyla tüfeğiyle, koskoca bir ordunun belini kapmış, ayağını

yerden kesmiş, bu koskoca orduyu sallayıp denizin dibine atmış olanlara sesleniyordu...O, küçük esnafa, satıcılara, köylülere, askerlere sesleniyordu. Artık, onun karşısındaki halk, Anadolu halkı idi. O'nun sesine kulak veren toprak, Anadolu toprağı idi. Bu ses Gazisi'nin, Ulusu'nun, Atası'nın, sesi idi. Bu ses Türk sesi idi. O'nun sesi. O, işte, bu halka dayanıyordu. Büyük jestler ve teoriler savuran politikacılara, Meclis'teki bütün muhalefete karşın, hacılara, hocalara, falcılara üfürükçülere karşın bu halka güvenebilirdi. O, vakti ile, üstüne "Halife ordusu" yürütüldüğü, kendisi asi ilan edildiği ve taşlanması sevap kılındığı günlerde, O'nun için ve O'nunla birlikte silaha sarılmış, O'na inanmış olanların bu kere de inanacaklarını biliyordu. Biliyordu ki, Anadolu ve Türk ulusu O'nun gösterdiği, ancak O'nun, işaret ettiği yolda, adım adım, ardından koşacaktı. Biliyordu ki, Türk halkı önce eserin başarılmasını görmek sonra kuramları dinlemek istiyordu. O, O'na inanın bu halka, bir iki ilke içinde bir program vermişti. İdeolojik ayrıntısı olmayan, uzun boylu kılı kırk yarmayan, lâkin çok işe yarayan, özünün değeri yüksek olan bir program... Bu prensipler kafi gelmişti. Yediden yetmişe kadar bütün halk, baştan başa O'nun ardında idi. O'nun, önderin fırkası [partisi]), halkın fırkası idi. "Halk Fırkası"nın kuruluşu, işte, böyle olmuştu...

O, sonra, Meclis'e gelmiş, muhalefetin karşısına çıkmıştı. Bir türlü sonu gelmeyen görüşmelerin, tartışmaların ortasında, Meclis'in içindeki küskünlük tutanakları, Meclis'in dışındaki tutku safsataları ortasında yine dimdik, durmuştu. Saldırıları, önce doğrudan doğruya, O'na karşı değildi. Lozan'daki murahhas heyetine karşı yapıliyordu. Bu murahhas heyeti işi sürüncemede bırakmakla, enerji yoksulluğu ile, verilen talimata uymamakla suçlanıyor; geri çağrılmak isteniyordu. Tıpkı, vaktiyle, Sakarya savaşından sonra yapılan suçlamalar gibi.. Oklar İsmet Paşa'ya çevrilmişti.

Lâkin hedef O idi. Ancak O, İsmet Paşa'nın tarafını tutunca, oklar biraz bu yana çevrilmiş; muhalefet daha keskin, daha açık bir biçim almıştı. Bir önerge verilmişti: Büyük Millet Meclisi'ne üye seçilebilmek için Türkiye'nin bugünkü hudutları içindeki yerler halkından olmak gerektir deniliyordu. Mustafa Kemal Selanik'te doğmuştu. Veya seçim bölgesi içinde oturmuş olmak koşul koşuluyordu. Oysa, Mustafa Kemal, son beş yıl içinde, Gelibolu'da, Anafartalar'da, Erzurum'da, Sivas'ta, Bitlis'te, Muş'ta, Filistin'de, Suriye'de, Sakarya'da, Dumlupınar'da, Eskişehir'de, İzmir'de, Samsun'da ve Ankara'da bulunmuş; fakat hiçbir zaman ardı ardına beş yıl, aynı yerde kalmamıştı. Türk varlığını kurtarmak uğruna... O, ulus kürsüsünden, Meclis'e ve bütün ulusa şunu sormuştu: "Bu önergeye imza edenler, mebus oldukları için, doğal olarak, bütün ülkeyi kapsayan bir sığata sahip bulunuyorlar. O halde ulus bu efendilerle aynı düşüncede midir?"...

Meclis fesh edilmiş, yeni seçim ilan edilmişti. Halk Önderinin öğüdünü tutmuş; onun gösterdiği adayları, Halk Fırkası'nın adaylarını seçmişti. Meclis yine toplanmıştı. Fakat muhalefet bir türlü bitmek bilmiyordu...

Lozan Antlaşması, Büyük Savaş'ın [Birinci Dünya Savaşı'nın] dikte edilmemiş, görüşülmüş, ilk barışı idi. Bu barış, aynı zamanda, hem silahın hem siyasetin yengisi idi. Lozan'da temsil edilen on iki devletin çıkar çarpışmaları ortasında, Ruhr işgalinin kargaşalıkları ortasında, petrol savaşımının, milyarlarla oynayan dünya maliyeciliğinin dünya egemenlik politikaları ortasında kazanılmıştı. Önceden çizilmiş çizgiden sapmayarak, kademe kademe, aşama aşama... Tam dokuz aylık uzun bir çekişmeden sonra... Bu yengi, hemen hemen, bütün dünyanın elinden kopara kopara alınmıştı. Sevr'den hiçbir şey kalmamıştı. Osmanlı döneminin, küçük düşüren, yüz kızartan, bütün anıları silinmiş, kazanmıştı: Kapitülasyonlar, kontroller, nüfuz mıntıkları, mali komiserler... Bütün bunlar,

artık kötü bir rüyanın ağır kâbusları idi, geçmişlerdi. Yüzyılların hesabı görülmüş, temizlenmişti. Bundan böyle, ulusal politika ve ekonomisinde ne çizgi, ne koşul, ne de herhangi bir kayıt tanıyan bağımsız, yeni, tam bir Türk devleti, yaşanan bir varlık, gözle görünen, elle tutulan bir gerçeklik olmuştu.

Lâkin, yine, büyük Millet Meclisi'nde muhalefet sürüyordu: Aynı guruplar, yeniden, toplanmışlardı. Aynı kişisel ihtiraslar, aynı rekabet ve nüfuz davası, aynı politika budalası boşboğazlıklar sürüyordu. Yine eski tas eski hamam... Yine basında aynı, soluk soluğa, heyecan peşinden koşan şişirmeler, balon uçurmalar... Aynı avlayıcı, havlayıcı yayınlar... Bütün bu görüşmeler, konuşmalar, bütün bu galeyanlar, fevranlar, hep kırk yıllık dolambaçlar, dönme dolaplar, helezonlar içinde oluyor; sonsuz ve sonuçsuz, hep aynı kısır döngünün içinde sürüyordu. Mustafa Kemal için düpe düz çizdiği yolda sonraki aşamanın sırası gelmişti.

O, artık, Meclis'e gelmiyordu. Lâkin Meclis elinde idi. Hükümet çekilmişti. Öteki guruplar aday listeleri yapıyorlardı. Beriki guruplar başka listeler öneriyorlardı. Bunlar da reddediliyordu. Bir türlü kabine kurulamıyordu. Hizipleri, gurupları, kulüpleri ile Meclis şaşırmış, apışmış, dura kalmıştı. Ne yapacağını bilemiyordu. Mustafa Kemal'den yol göstermesini rica etmişti.

O, aynı gece, İsmet Paşa ile birlikte, bir yasa projesi hazırlamıştı: "Türkiye Devleti bir cumhuriyettir. Türkiye Devleti'nin resmi dili Türkçedir. Başkenti, Ankara kentidir. Egemelik, bağımsız koşulsuz ulusundur. Türkiye Büyük Millet Meclisi, ulusun tek ve gerçek temsilcisi olup ulus adına egemelik hakkını kullanır. Yasama yetkisi ve yürütme gücü Büyük Millet Meclisi'nde gerçekleşir ve toplanır. Meclis yürütme yetkisini kendi tarafından seçilmiş Cumhurbaşkanı ve onun atayacağı bir Bakanlar Kurulu eliyle kullanır. Meclis, hükümeti her vakit denetleyebilir ve düşürebilir. Yargı yetkisi, ulus

adına, yöntemi ve yasası çerçevesinde bağımsız mahkemeler tarafından kullanılır”.

Ertesi gece, 29 Ekim 1923'de, bu proje yasa olmuştu. Türkiye Cumhuriyeti ilan edilmişti. Cumhurbaşkanı seçilmişti. Yüz bir pare top bütün memlekete bu haberi yaymıştı. Cumhurbaşkanı bakanlar kurulu başkanını seçiyor, başbakan da bakanları seçiyordu. Türkiye Cumhuriyeti Başkanı, Gazi Mustafa Kemal; Bakanlar Kurulu başkanı da İsmet Paşa idi.

Bütün halk bayram etmişti. Köylüler, esnaf, ustalar, işçiler, subaylar, askerler, herkesin yüreğine su serpilmiş, herkesin yüzü gülmüştü. Gazileri, önderleri... O, halk için, halk onun için ölümü göze almıştı. O halkla, halk onunla yaşıyordu. O, bugüne değin, ulusu, ülkeyi ve devleti yönetmişti. Bu yeterdi. Bütün bir halk, bütün bir vatan, bütün bir mutluluk için... Halk gitgide daha fazla onun çevresinde toplanıyordu. O da, gitgide halkı daha fazla birleştiriyordu. “Halk Fırkası” böylece, gitgide daha fazla sıklaşan bir bağ oluyordu. Bu bağ, köy toplantılarında her tek kişiyi içine alıyor, ilçe toplantılarında her köyü kucaklıyor, il toplantılarında her ilçeyi sarmalıyor, kurultaylarda bütün köyleri, ilçeleri ve illeri topluyordu. Onun sözü bütün bu toplantılarda illeri, ilçeleri, köyleri doluyor; her Türk'ün yüreğine can, benzine kan veriyordu.

“Bu ulusun siyasal partilerden çok canı yanmıştır. Şunu arz edeyim ki başka ülkelerde partiler mutlaka iktisadi amaçlar üzerine kurulmuştur ve kurulmaktadır. Çünkü o ülkelerde çeşitli sınıflar vardır. Bir sınıfın çıkarını korumak için oluşan siyasal partiye karşı diğer sınıfın çıkarını korumak amacı ile başka bir parti kurulur. Bu pek doğaldır. Güya bizim ülkemizde de ayrı ayrı sınıflar varmış gibi kurulan partiler yüzünden tanık olduğumuz sonuçlar bilinmektedir. Oysa Halk Fırkası dediğimiz zaman bunun içinde bir bölüm değil, bütün ulus dahildir. Bir kere halkımızı gözden geçirelim:

Biliyorsunuz ki, ülkemiz çiftçi ülkesidir; o halde ulusu-

muzun büyük çoğunluğu da çiftçidir. Bu böyle olunca buna karşı büyük arazi sahipleri hatıra gelir. Bizde büyük araziye kaç kişi maliktir? Bu arazinin miktarı nedir? İncelenirse görülür ki, ülkemizin genişliğine göre hiç kimse büyük araziye malik değildir. Bu nedenle bu arazi sahipleri de korunacak insanlardır.

Sonra sanat sahipleri ile kasabalarda ticaret eden küçük tüccar gelir. Doğal olarak bunların çıkarlarını, durum ve geleceklerini sağlamak ve korumak zorundayız. Çiftçilerin karşısında olduğunu varsaydığımız büyük arazi sahipleri gibi bu ticaret erbabının karşısında da büyük sermaye sahipleri insanlar yoktur. Kaç milyonerimiz var? Hiç... Binaenaleyh biraz parası olanlara da düşman olacak değiliz. Tam tersine ülkemizde birçok milyonerlerin, hatta milyarderlerin yetişmesine çalışacağız.

Sonra işçiler gelir. Bugün ülkemizde fabrika, imalathane ve benzeri gibi kurumlar çok azdır. Var olan işçilerimiz sayısı yirmi bini geçmez. Oysa ülkeyi yükseltmek için çok fabrikalara gereksinimiz var, bunun için de işçi gerekir. Bu nedenle tarlada çalışan çiftçilerden farkı olmayan işçileri de korumak ve gözetmek gerekir.

Bundan sonra da aydınlar ve ulema denilen kişiler gelir. Bu aydınlar ve ulema kendi kendilerine toplanıp halka düşman olabilir mi? Bunlara düşen görev halkın içine girerek onları aydınlatmak, yükseltmek ve onların ilerleme ve uygarlaşmasına yol göstermektir.

İşte, ben, ulusumuzu böyle görüyorum. Bu nedenle çeşitli mesleklerden olanların çıkarları birbirileriyle uygunluk durumunda olduğundan onları sınıflara ayırmak olanağı yoktur ve bütünüyle hepsi halktan oluşur.

Halk fırkası halkımıza siyasi eğitim vermek için bir okul olacaktır."

Bugüne değin hiç kimse bu ulusa böyle seslenmemişti.

O ilk adamdı, önderdi. Ulusun tek kahramanı, biricik Gazisi idi. Lâkin muhalefet, yine hâlâ sürüyordu.

Kuşkusuz ki, bu muhalefet halktan gelmiyordu. Ancak, bu muhalefet bir iki gurubu, bir iki çevreyi birleştiriyordu. Ortak saldırı için, çeşit çeşit yönleri, çeşit çeşit öğeleri bir araya topluyordu. Bu başıbozuk devşirmeler arasında, tarih ufukları Osmanlı saltanat tahtının eşiğini aşamayan, her renkten sultanlık yandaşları vardı. Orta çağdaki dinle devletin atbaşı birlikte gidişinden vazgeçmeyen gerici yobaz, karacahil softalar vardı. Hâlâ Panislamizme siyasal bir güç gözü ile bakan bir türlü uykudan uyanamamış, bön kimseler vardı. Kişisel hırslarını siyaset kisvelerine sokan işgüzarlar, hokkabazlar vardı. Bu kere de başaramazlarsa, artık bir daha hiçbir ümit kalmadığını gören soysuzlar, ayrıcalıklar, kapitülasyonlar ve rüşvetler döneminin kuklaları, enternasyonel sermayedarların uşakları vardı. Bütün bu bendeler, yobazlar, avanaklar, soytarılar, uşaklar nankörlük çukurunda toplanmışlardı. Bunların fitnefucurluk sındığı İstanbul'du. Eski, Osmanlı İstanbul.

İşte bunlar hilafet bayrağını açmışlardı. Gelenek kınından çıkardıkları tahtadan bu din kılıçlarını sallamağa başlamışlardı. Bunlar kışkırtıyor, ortalığı velveleye veriyordu. Bunlar propaganda yapıyorlar, bunlar söylev söylüyorlardı. Gazetelerinde avaz avaz haykırıyorlardı. Bu yaygaralar Türk topraklarının öte yanında yankılar uyandırıyorlardı. Bunlar hacıları hocaları, cami köşelerinden, medrese avlularından, şadırvan diplerinden, topluyorlardı. Halkın içine katılmağa, halkın içine sokulmağa çalışıyorlardı.

Mustafa Kemal'in çevresindekilerden bazılarını düşünce almıştı. Üç yüz milyon Müslüman ve bir İslam sancağı. Din ve mezhep tokmağı, örf ve adet bağı, bu adamlara gözdağı vermişti. Bu gölge, bu sancak, bu adamların yüzlerini gözlerini bürümüştü. Bu sancak. Açıldığı zaman, dibinde tek başına kalan Türk'ün yüzüne gözüne karanlık bir gölgeden başka bir

şey vermeyen bu Arap sancak... Bu adamlar sarsılmışlardı. Onun halife olmasını önermeğe kalkışmışlardı. Onun, doğuyu batı üzerine muzaffer kılan Gazileri'nin bizzat halife olmasını istemişlerdi. Bu arzuları, öteki Müslüman ülkelerinde, Hindistan'da, Mısır'da teşvik edici yankılar bulmuştu. O, şu halde, kendi yakınındakilerin bile kendisini anlamamış olduğunu görüyordu. Bu heyula yüzünden Yemen'in kızgın çölleri üstünde mahvolmuş Anadolu çocuklarını, bu, yıkımdan başka bir işe yaramamış yanlışlık yüzünden Suriye'de, Irak'da, Mısır'da sel sel akmış Türk kanını düşünüyordu. O ancak, Türkiye için, Türkiye'nin bayrağını yükseltmek için çalışmıştı. "Sarayın içinde Türk'ten başka unsurlara dayanarak, düşmanlarla birlikte, Anadolu'ya, Türklüğe karşı yürümüş gölge adamların Türk vatanından kovulmasının düşmanların denize dökülmesinden" daha kurtarıcı olacağını biliyordu. O, artık, tuttuğu yolda yeni bir aşamaya varmak zamanı gelmiş olduğunu görüyordu.

3 Mart 1924'de, beş on tümcelik iki üç yasa, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden çıkmıştı. Bu keskin yasalarla yüzyıllarla çözülemez sanılan kördüğüm bağılıklar kesilip gitmişti. Yalnızca bağılıklar yüzyılları sayısınca süren saatler içinde... Hilafet sonuna ermişti. Ertesi gün son halife Abdülmecit, Türkiye toprağından ayıklanmıştı. Lâkin irtica adına ne varsa eski dolambaçlı yollarda yine fırıldaklaşıyor, yine kısır döngülerde bir düziye dönüyor, bir türlü önceden çizilmiş düz yolu, doğru yolu, bulamıyordu. Gizli kapaklı, dönme dolaplı irtica, muhalefet batağına saplanmıştı. Kurtarıcı ele el kaldırmış, ayak diremişti.

Türkiye Cumhuriyeti, bu kısacık dört saat içinde up uzun bir İslam canderesinden kendini sıyırmış, minberlerin ve minarelerin üstünden kurtuluş alanına atlamıştı. Okul sarıklıdan, kavukludan alınmıştı. Yoksullar, dullar, yetimler üfü-

rükçülerin, hullecilerin, müezzinlerin elinden; vakıflar, hastahaneler, kütüphaneler de şeriatın pençesinden kurtarılmış, devlete teslim edilmişti. Eski ve geri şeriat kuralları yerine, yeni ve modern, yasalar hazırlanmağa başlanmıştı. Lâkin bütün bunlar, yeni ve modern bir çerçevede idi. Asıl iş ruhun, fikrin ve halkın tutacağı yolun yeni ve modern olmasında idi. Mustafa Kemal böyle düşünüyordu. O bu yolları göstermeği, bu yollarda ulusu yürütmeği doğrudan kendi üstüne almıştı. Lâkin, çevresindekilerin birçoğunun, yardımlarına dayanabileceğini sandığı insanların hâlâ onu anlamadıklarını görünce, bu kere de yeni baştan, dosdoğru halkın ortasına atılmıştı.

“Uygarlık, öyle kuvvetli bir ateştir ki, ona ilgisiz kalkanları yakar, yok eder. İçinde bulunduğumuz uygar ailede layık olduğumuz yeri bulacak ve onu koruyacak ve yükselteceğiz. Gönenç, mutluluk ve insanlık yolu bundadır.” “Türkiye Cumhuriyeti’ni kuran Türk halkı uygardır. Fakat ben sizin öz kardeşiniz, arkadaşınız, babanız gibi size diyorum ki, uygarım diyen Türkiye Cumhuriyeti’ni halkı düşüncesiyle kafasıyla uygar olduğunu kanıtlamak ve göstermek zorundadır. Uygarım diyen Türkiye Cumhuriyeti halkı aile yaşamı ile, yaşayış biçimi ile uygar olduğunu göstermek zorundadır”. “Yaptığımız ve yapmakta olduğumuz devrimlerin amacı Türkiye Cumhuriyeti’ni halkını bütünüyle çağdaş ve bütün anlam ve biçimleri ile uygar bir toplum durumuna ulaştırmaktır.” “Türkiye Cumhuriyeti halkı uygar ve ileri bir kütle olarak sonsuza kadar yaşamağa karar vermiş, tutsaklık zincirlerini, tarihte benzeri geçmemiş kahramanlıklarla parça parça etmiştir.” “Türkiye Cumhuriyeti şeyhler, dervişler, müritler, mensuplar ülkesi olamaz. En doğru, en gerçek tarikat uygarlık tarikatıdır. Uygarlığın buyurduğunu ve istediğini yapmak insan olmak için yeterlidir.”

“Uygarlığın özü, ilerleme ve gücün temeli, aile yaşamındadır.” “Toplumsal yaşamın temeli aile yaşamıdır. Aile,

açıklamaya gerek yoktur ki, kadın ve erkekten oluşur.” “Kadın arkadaşlarımız da bizim gibi kavrayışlı ve düşünen insanlardır.” “Onlar yüzlerini dünyaya gösterebilirler ve gözleri ile dünyayı dikkatle görebilirler. Kızlarımızın vatanın, ulusun çıkarlarını savunacak ve koruyacak yetenekte yetiştirilmesi ulusal eğitimde temel tutulmalı ve kız çocuklarımızın buna göre bedensel, düşünsel ve özel eğitime kavuşturulması gerekir.” “Türk kadınının özünde bu cevherde olduğuna kuşku yoktur. Onun içindir ki, Türk kadınları ülkenin yazgısını ulus adına yöneten siyasal zümreye geçmek arzusunu gösterirken, ulusun vatandaşlara yüklediği görevlerin hiçbirinden kendilerinin uzak bırakılacağını düşünemezler. Çünkü, görev karşılığı olmayan hak yoktur.” “Bir toplum iki cinsten [erkek ve kadından] yalnız birinin çağdaş gerekleri kazanması ile yetinirse, o toplum yarıdan çoğu güçsüzlük içinde kalır. Bir ulus ilerlemek ve uygarlaşmak isterse, özellikle bu noktayı temel tutmak zorundadır.”

“Kadının en büyük görevi analıktır. İlk terbiye alınan yerin ana kucığı olduğu düşünülürse, bu görevin önemi layıkıyla anlaşılır.” “Bugünün gereklerinden biri de kadınlarımızın her hususta yükselmelerini sağlamaktır.” “Kadınlar toplumsal yaşamda erkeklerle birlikte yürüyerek birbirinin yardımcı olacaklardır.” “Türk toplumsal yaşamında kadınlar ilim, kültür ve öteki alanlarda erkeklerden kesinlikle geri kalmamışlardır; belki daha ileri gitmişlerdir.” “Bundan sonra başka düşüncede, başka yetkinlikte adamlara gereksinimiz vardır. Bunları yetiştirecek olanlar bundan sonraki analardır.” “Biz uygarlıktan, bilim ve fenden güç alıyoruz ve ona göre yürüyoruz.”

O, yine karış karış ülkenin her köşesini dolaşmağa başlamıştı. İrili ufaklı kentlere, kasabalara uğramıştı. Belediye konaklarında, okul dersliklerinde, çardak diplerinde kendi halkı ile baş başa, diz dize konuşmuştu. Fesle değil, kalpakla değil,

panama şapkası ile... Mustafa Kemal, Gazileri, gözbebekleri... Şapka ile.. Tıpkı Frenkler, Hristiyanlar gibi... Yine Frenkler gibi selam verirken açıyor, baş açık konuşuyor:

“Arkadaşlar,

Turan giysilerini araştırıp canlandırmak gereksizdir. Uygar ve uluslararası giyim ulusumuz için layık bir giyimdir. Onu giyeceğiz. Ayakta iskarpin veya potin, üstünde pantolon, yelek, gömlek, kıavat, ceket ve doğal olarak bunların bütünlüleyicisi olmak üzere başta siperi şemslî serpuş, bunu açık söylemek isterim, bu serpuşun ismine şapka denir.” “Şapkaya karşı çıkanlar vardır. Onlara diyeyim ki, çok aymazsınız ve çok cahilsiniz.”

O, halka işte bunları söylüyordu. Ondan önce kimse bu halka böyle seslenmemişti.

Meclis’te muhalefet küplere binmişti. Hükümete, Halk Fırkası’na karşı apaçık saldırıyordu. Ona, onun kendisine karşı yine sinsî ve gizli. “Anayasa ve ulusal egemenlik ve kişi dokunulmazlığına aykırı işlem... Anket parlamanter.. Keyfî yönetim.. Otokrasi...” Muhalefet, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası adını takınmıştı. “Demokrasi namına çekilmiş bir kılıç” arıyordu. Bu kılıcı basın sütunlarında, ordu içindeki gizli propagandalarında bulmağa çabalıyordu. Gizli derneklerde, saklı toplantılarda eline geçirmeğe çalışıyordu. Muhalefet de halka seslenmeğe savaşıyordu. Yardakçıları şeyhler, dervişler, çelebiler, tekkeler ve tarikatlardı. Mustafa Kemal’in, ulusla birlikte işe yaramaz diye bağırıldığı her ne varsa muhalefetin çığırtağı kesilmişti.

Terakkiperverler, halka, ataların eski ve kutsal geleneklerini korumaları gerektiğini söylüyordu. Şeyhleri ve müritleri baş üstünde taşımak gerektiğini söylüyordu. Halka, kutsal şeriat hükümlerinin yeni yabancı yasalarla ayaklar altına alındığını söylüyordu. Bu küfürleri, bu haramları hep Mustafa Kemal’in başına topladığı Halk Fırkası’nın işlediğini söylüyordu.

Onun Halife'yi kovduğunu, "İslam namusu"nu ayaklar altına aldığını söylüyordu. Söyledikleri her sözcük, yazdıkları her tümce ile "Terakki, Cumhuriyet, Demokrasi" formülleri ortadan kayboluyordu. Muhalefetin ayrıntı kabarıyor, yobazlık ve irtica her gün biraz daha güç buluyordu. Sonunda, apaçık, isyan patlamıştı. Şeyh Sait, babasından kalan Nakşibendi tarikatı postundan ayaklanmış, Allah adına Peygamber'in yeşil sancağını açmıştı. Kürt kabilelerini ayartmış, yoldaş ve yaranını başına toplamış, Doğu illerine saldırıyordu. Harput, Maraş ve Bitlis'e girmişti. Kara gücün kara yazıları Diyarıbekir'in kara kayalarına çakılmıştı. Bazalt kayalara..

"Kahrolsun Cumhuriyet. Yaşasın Halife-Sultan..." Kürt isyanını kışkırtan, bu kana kanamıyan, kanıksamayan kara kuklaları oynatan kan rengi ipler uzaklara, çok uzaklara kadar uzanıyordu. Ülkenin her yanına, İstanbul'daki "Cemiyet-i Hafiye-i İslamiye"ye [Gizli İslam Derneği], yabancı ülkelere kadar. Basına, kulüplere, dairelere kadar... En son uçları da ta eski ayrıcalıkları, kapitülasyonları, bol bol kâr bırakan rüşvetleri yeniden kapmak isteyen ellere varıyordu. Komplolara, suikast girişimlerine, Anakara'daki tabancalara, İzmir'deki bombalara kadar. Muhalefet yanında kim varsa kendisini kazanmış sanıyordu.

Mustafa Kemal için iç yüzünü görmüştü. Dava ne birkaç tekkenin, ne beş on türbenin, ne fesle şapkanın ve ne de yeni yasaların davası idi. Dava Devrim'in davası idi. Zamanın değişmesi, varlık içeriğinin başkalaşmasının, yeni kavramların, yeni anlamların davası idi. Bu dava yeni prensiplerin, yeni ideallerin davası idi. Bu dava bütün bir yeni kuşağın davası idi... Türk halkına modern kültürün, bağımsız ekonominin yolları açılmak istenilmişti. Bu yolları kesmeğe kalkmışlardı. Şimdi çarpışma büyük ve biricik bir düşüncenin, bilime, akla ve mantığa dayanan yeni ve modern Türkiye düşüncesinin uğrunda oluyordu. Bu savaş ya varlık ya yokluk savaşı idi...

Bu yolu kapamağa kalkışan her kim ve her ne varsa —ister kişiler, ister fırkalar, ister fes ister tekke, isterse şariat olsun— kafası kesilecekti... Kafa kesilmiş, yerlere düşmüş... Ve, yengi istencinin önceden çizilmiş doğru yolu üstünde, bir anıt taşı olarak kalmıştı. O, buyruklar; yedi, sekiz, dokuz fırkayı birden seferber etmişti. Geçici yasalar, Takrir-i Sükun yasaları yayınlamıştı. Sıkıyönetimler ilan etmiş; köklü önlemler almıştı. Olağanüstü yetkilerle İstiklal Mahkemeleri kurmuştu. Asileri, gizli dernek üyelerini enselemiş; direnmeğe yeltenen her kim ve her ne varsa yere çalmıştı. Muhalefetin fırkaları, kulüpleri, gazeteleri kapatılmıştı. Eski ayrıcalıklara, kapitülasyonlara ve bol bol kâr bırakan rüşvetlere yeniden kavuşmağı uman her ne varsa yok edilmişti.

Tekkeler, zaviyeler, türbeler kilit altına alınmıştı. Tarihatlar, dervişler, çelebiler ortadan kaldırılmıştı. Fes giymek, ağır ceza tehditleriyle yasak edilmişti. Bir atılımla, aile, evlenme eski şariat elinden kurtarılmıştı. Kadının, yasa ve moral bakımından erkekle eşitliği tanınmıştı. Mahkemeler ve yargıçlar yeni hukuk kavramlarına, yeni hukuk formlarına göre hazırlanmıştı. Orta çağdan kalma aşarlar mültezimlik kaldırılmış; yeni, modern bir vergi sistemi kurulmuştu. Eski hicrî tarih yerini uluslararası takvime bırakmıştı. Artık saatler de “alaturka” yerine “alafranga” işlemeğe başlamıştı... Bundan sonra geçici yasalar, sıkıyönetimler, olağanüstü önlemler ve İstiklal Mahkemeleri ortadan çekilmişti. Sonunda, muhalefet artık yok olmuştu.

Sıra Mustafa Kemal'in, önceden çizdiği, düz ve doğru yol üstündeki yeni aşamaya gelmişti.

O, öğretmenlerin yanına gitmişti: “Öğretmenler! Yeni kuşak sizin eseriniz olacaktır. Eserin değer, sizin beceriniz ve özverilerinizle orantılı olacaktır. Cumhuriyet düşünsel, bilimsel, bedensel güçlü ve yüksek kişilikli koruyucular ister. Yeni kuşağı bu niteliklerde ve yetenekte yetiştirmek sizin eliniz-

dedir.” diye ögütler vermişti.

Türkiye modern kültürün ve ilerleyişin örneği olmalı idi. Avrupa Türkiye'yi fersah fersah geçmiş; geride bırakmıştı. Türkiye'nin aradaki bu mesafeyi küçültmesi, yok etmesi gerekti. Mustafa Kemal halkın ne kadar cahil olduğunu, beşte birinin bile okuyup yazmak bilmediğini biliyordu. O, artık, kendisi öğretmen, sözcüğün en açık anlamı ile ulusunun baş öğretmeni, olmuştu. Bu işi de, her zaman her şeyi ele aldığı gibi, metodla ele almış, kademe kademe, aşama aşama yürütmüştü.

Türk dilinin henüz modern bir yazısı yoktu. Yamrı yumru, kargacık burgacık Arap harflerini kullanıyordu. Söf-talar, Kuran yazısı olduğu için, bu yazıya el sürdürmemişlerdi. Lakin, o, düşüncelerin kısa ve kestirme yolu için, aydın ve düz, doğru ve yalın bir yazı istiyordu. Batının modern kültüründeki gibi... Uzmanlar ve bilginlerle başbaşa vermişti. Fonetigi ve ortografiyi incelemiş; komisyonların çalışmalarını yönetmişti. Onlarla birlikte düşünmüş; onlara gayret ve heves dağıtmış, esin vermiş ve yol göstermişti. Modern fonetik kurallarına göre, teker teker her Türk sesi için, birçok batı dillerinden en doğru ve yalın simgeleri, Latince yazının aydın ve düz harfleri seçilmişti. Böylece, Türk dili modern yazısına, Türk alfabesine, kavuşmuştu.

O, yine halkın içine girmiş, halkı okula sokmuştu. Elinde beyaz tebeşirle kara tahtının başına geçmişti. Açıkta, alanlarda, okul dersliklerinde, belediye konaklarında, ders vermişti. Uzak yakın köylerde, büyük küçük kentlerde ulusunu okutmuştu. Bozkırlara dalmış; dağlara tırmanmış; deniz kıyılarına inmiş; çepeçevre ülkeyi dolaşmıştı. Onun verdiği örnek ardından gidilmiş; okuryazarlar, bilginler, entellektüeller Anadolu'yu dolaşmağa başlamışlardı. Bakanlar, mebuslar onun gibi, kara tahta başına geçmişler, tebeşir tutmuşlar; anlatmışlar, öğretmişler, heves ve gayret vermişlerdi. Onun ar-

dından.. işçiler, çiftçiler, esnaflar, satıcılar, erkekler, kadınlar, atalar, kızanlar.. tümü, bütün ulus, koşup gelmiş; okumak yazmak öğrenmişti. Türkiye Alpulu'dan Ardahan'a kadar, tahta, tezgah ve ocak başında harıl harıl okuyup yazan, koskoca bir okul, "baştanbaşa bir derslik" durumunu almıştı. Millet Meclisi'nin bir yasasını alkışlarla karşılamıştı. Bu yasa, ilk fırkasında, Türkiye Cumhuriyeti Baş Öğretmeni'nin Cumhuriyet'in Reisi Gazi Mustafa Kemal olduğunu tanıyordu.

O, yine durup dinlenmemiş; ileriye, boyuna ileriye gitmişti. Türk dilinin candamarını bulmuştu. Bu kaynak-dilin kaynağını araştırmıştı. Türk ulusu kök-ülustu. Kök gibi tam ve toplu, bir ve birlikte olmuştu. Yenibaştan filiz vermiş, boy salmış, gelişmeğe yüz tutmuş, düpedüz doruğa yükselmeğe başlamıştı. Öz dilinin de aynı ulusal birlik ve birliktelikte, aynı duruluk ve berraklıkta olması gerekti. Arap tortusundan, Acem çökülünden sıyrılması gerekti. Bu dil, şimdiye kadar olduğu gibi, iki türlü ölçüye vurulamazdı: Biri, düpedüz ve dosdoğru öz dil.... Halkın konuştuğu doğal dil.. Öteki derme çatma oymalar, iğreti kaplamalar, bin bir çeşit yaldızlar ve boyalar içindeki yapmacık dil.. Türlü türlü kıvrımlar, burgular, bükümlemlerle çatılmış, gerilmiş, kanburlaşmış, artık, halk için, anlaşılmaz bir duruma gelmiş, devrik ve devşirme dil.. Ulema tabakasının uydurma, süslü dili...

O, yeniden bilginleri, araştırmacıları yanına çağırılmış; ne düşündüklerini, neler bildiklerini sormuştu. Dinlemiş, okumuş, aramış, düşünmüştü. Programlar ve direktifler vermişti. Bu araştırmaları ve incelemeleri "Türk Dil Kurumu"nda bir araya toplamıştı. O, bu birliğe başkanlık ediyordu. Herkese çalışacağı konuları belirtiyor, verilen raporları okuyor; hep öne iten, hep öne sürülen ruh gücü ile, onları güdüyordu. Bu kere de yine ulusu onu örnek almıştı. Bu kere de okuyup yazan, düşünen, yazın, eğitim ve basım, kısaca, bilim ve sanat alanında kalbur üstü gelen kim varsa yine onun ardından

koşmuştu. Her yabancı sözcüğün karşılığı aranmış, her Arap ve Fars bileşiğinin Türkçesi bulunmuştu. Eski yazılar, atalar sözleri, türküler elenmiş; Türk dilinin lehçeleri taranmıştı. Eski, varıl Türk hazinesinden yeni engin Türk ruhu için yeni yeni biçimler, yeni yeni anlatımlar, yeni yeni araçlar, yeni yeni olanaklar ele geçirilmişti. Halk boyuna eşeliyor; doğru yanlış ne bulursa yakalayıp ortaya atıyordu. Uzmanlar bunları ele alıyor; bilgi ve görgünün uzmanlık kalburundan, akıl ve mantığın gerçeklik süzgecinden geçiriyordu. Yeni ve uygun dili, ak ve arık Türk dilini yuğuruyorlardı.

Mustafa Kemal daha da ilerilere ulaşmıştı. Dünya kültürü yeni Türkiye'ye, yeni ve modernin, en yenisini, en ilerisini, vermeli idi. Lâkin Türk zekası, Türk gücü, bu aldığından yeni, öz ve Türk bir varlık yaratabilmeli idi. Türk ulusu, acaba, bir kere Türklüğün ne olduğunu adamakıllı biliyor muydu? Türk güçlerinin ne olduğunu ve etkisini tanıyor muydu? Türk yeteneğinin insanlık tarihinin dönümlerinde, devrimlerinde neler başardığını iyice anlamış mıydı? Ama, Üst-Ulusal-Yeni ile sürtüştüğü, tokuştuğu zaman, kendi öz yapısını, kendi benliğini, kendi yaratılış değerini ve yaratış gücünü elden kaçırmamak için bunları iyice bilmesi gerek değil miydi?..

Yeni baştan, yine O'nun sesi duyuluyordu. O'nunla birlikte, onun hızı ile, O'nun gücü ile, arkeologlardan, filologlardan, biyologlardan, antropologlardan seçme bir kurul çalışıyor, araştırıyor, planlıştırıyordu. O, bu kere de, bunların başına geçmişti. Hepsinde yürek canlılığını, gönül bağlılığını tepreştirmiş; taşkınlıkları yatıştırmıştı; akıl sağlığı, fikir canlılığı vermişti. Bunlara da yönet veren, amaç gösteren yine O olmuştu. Her sınıftan, her meslekten, her tabakadan, her çevreden okur yazarları, çekip kapan, kapıp götüren yine O'nun magnetizmi, O'nun azmi, O'nun düşüncesi idi. "Türk Tarih Kurumu"nun ortaya çıkması, işte böyle olmuştu... Konferanslarda, kongrelerde, kurultaylarda, kitaplarda, risalelerde,

gazetelerde, bilimsel konular, temler ve tezler açıklanıyordu. Sümerler, Hititler, Çiviyazılar, Orhon yazıtları.. bütün bu varlıklar, artık, halkın malı, halkın alıştığı kavramlar olmuştu. Yerler kazılıyor, yerlerin sağı solu araştırılıyor; yerlerin altında ve üstündeki kafatasları ölçülüyordu. Her bir yandan kültür varlıkları, kültür bölgeleri üzerine canla başla görüşülüyor, konuşuluyordu. Umulan, sezilen ve beliren bir varlık baş göstermişti. Eski Osmanlı hanedan tarihinin daracık ve gülünç çerçevesini çatır çatır yararak ortaya çıkan bir anlayış varlık buluyordu. Artık, ölmez Türk güçlerinin dünya tarihinin oluşu üzerindeki anaç etkileri iyice anlaşılmış, iyice görülmüş, besbelli tanınmıştı. Bu ululuk karşısında her yanda baş eğilmeğe başlanmıştı. Türk'ün gözünü, gönlünü, tarihini açan bu ulu gerçeklik seli binlerce kanaldan, binlerce koldan Anadolu'nun kurumuş toprağına akıyordu. Kitaplar, makaleler, konferanslar ve radyolar, öğretmenler ve okullarla Anadolu'nun susamış halkına sunuluyordu. Dergilerden damlayan, kitaplardan sızan, kürsülerden taşan bu araştırma ve incelemelerden susamış ve kurumuş bir duygu varlığı canlanıyordu. Boyuna dirileşen, irileşen bir duygu... Bu oluş Anadolu'da Türk ulusunun oluşudur. Türklüğün, öz güçlerinin bilincine, benlik bilincine kavuşuşudur.

Muhtafa Kemal, bundan sonraki adımını atmak, bundan sonraki aşamasına varmak için daha ileri gidebilir. Kendisinin önceden çizdiği, düpedüz ve dosdoğru yol boyunca...

İnsanlığın ruhu, ilk uyanışından beri, derin ve ulu bir saygı duygusu ile titremiş, sallanmış ve çalkalanmıştı... Adın sihri, adın büyüü ile... Sümer kırılları "kutsal adlar"ın Tanrı simgelerine "bu adı kaldıranın vay haline" tümcesini binlerce kez yineleyerek kazdırmışlardı. Kentlerine, yapılarına, mühürlerine ve silahlarına, kendilerince değerli gördükleri, kullandıkları her eşyanın üzerine, bu yapıtlar yaratılır yaratılmaz,

büyük törenlerle kendi adlarını koymuşlardı. Evrenin sonsuz yazıcısı olan Nabu, bütün adların tanrısal efendisi, bir adı olan her şeyi kayıtlarında sonsuza kadar korurdu.

İnsanlara ad seçilişinin Sümerlerce derin bir anlamı vardı. Ad, varlığın ve oluşun, görünüşü, belirişi idi. Sümer Tufanı'nın kahramanı Gilgameş, yeni adını insanlığı kurtardığı günden beri taşıyor.

Sümerler'in bu büyük Misterium'u, söylenceler ve dinler yolu ile, ad takılma törenleri, ad koyma şenlikleri, ad babalığı gelenekleri olarak, bütün ulusların masalları ve gelenekleri arasına geçmiştir. Ad, varlık, güç, gelecek demektir. Ad bir umut, bir haber, bir muştudur.

Türk ulusu Gazi Mustafa Kemal'e yeni, ulu ve yüce bir ad taktı. Verebileceği en yüce ad; ATATÜRK. -Türklerin atası-. O da, Kemal'i Kamal yaptı. Öz, Türk bir ad. -Sağlam, kale.- Bu bir ad...

ANKARA

*Eski şehir — Daireden doğru hatta — Halkevi ve müze — Caddeler
— Geçişler — Yenişehir — Okullar — Bilim ve araştırma
Yeni ve eski müzik, yeni ve eski sanat — Türk kadınları
Ankara yapısını kuruyor*

1923 yılının Ekiminden beri, Ankara, Hükümet merkezidir. Eski Türkiye Ankara'da yenileşti.

1923 Ekiminden beri, birçok insanlar, sorup sormuşlar; çözümlemeler ve incelemeler yapmışlardır. Niçin Ankara? "Bu seçim bir yazgı cilvesi mi, bir rastlantı oyunu mu? Uzun boylu düşünülmüş haklı nedenler sonucunda mı? Ruh-sal, siyasal, askerî nedenler mi, yönetimim merkezîleşmesi, ekonominin yoğunlaşması bakımından mı?.. Bir sürü nedenler, güdüler, etkenler... Belki tümü birden.. Belki de içlerinden bir tanesi... Belki de, çok daha derin, çok daha kaçınılmaz bir nedenden. "Böyle olacak, başka türlü olamaz! diyen doğanın zoru ile, yadılışın dileği ile..."

Ankara'da, doğulu Osmanlı âleminin stoik oportünizmi, batılı metodik düşünce biçiminin, şaşmaksızın öncüllerden mantıksal sonuca varan, hüküm sıralayışı durumuna yükselmiştir. Ankara'da projeler çizilmiş, görüşler, oylar ve kararlar alınmıştır. Sonra da, bu hükümlere göre uygulama, bu planlara göre yapılar yapılmıştır. Ankara'da hesaplar, yüzölçümler, buluşlar ve planlar oluşturulmuş; sonra da, planlı iktisadın yönetimi altında, demiryolları ve şoselerde, maden ocaklarında ve fabrikalarda, bahçelerde ve tarlalarda direkler dikilmiş, şeritler çekilmiş, hendekler açılmış, kazılmış; dövülmüş, dokunmuş; budanmış ve sulanmıştır. Ankara'da öğretilmiş ve düzeltilmiş; Ankara'da yönetim ve organizasyon kurulmuştur. Ankara'da, Anadolu topraklarında çevre çevre dolaşan, Türk güç dalgaları bir tek merkez çevresinde toplanmış

ve Anadolu'nun Türk topraklarına çakılmıştır. Ankara'da bu güçlere biçim ve yön verilmiş; yine Ankara'dan bu güç dalgaları yurdun her yanına salınmıştır. Düpedüz ve önceden çizilmiş çizgiler boyunca...

Ankara'da helezonlar ve kısır döngüler gerilmiş, bir yön gösteren düz çizgiler durumuna sokulmuştur.

Rastlantı sonucu olarak mı?... Bilerek, hesaplayarak mı?... Belki. Ama, belki de bu başarış Ankara'dan başka bir yerde olamazdı. Belki, güç sistemlerinin, dizgelerinin, ağların keşistiği nokta, dünyaları, yerleşmiş oldukları yataklarından, oynatabilecek, yüzyılları boyuna devrettikleri aynı merkez çevresindeki dairelerinden dışarı fırlatıp atacak, Arşimed'in kaldıraç noktası, bu yerdir. Belki, burada yön değiştiren güç çekirdeği gizlenmiş; ve onu uyandıracak olanı, ulusal gizi saklayanı bekleyip durmuştu. Belki, Ankara, yalnız Ankara, yalnızca Ankara, aynı merkez ve aynı ortam çevresindeki dönüştürme uyuşukluğu ortadan kaldırmağa, bu bu kısır döngüyü bir düz çizgiye dönüştürme ve indirgemeye en elverişli nokta idi. Ankara nasıl bir yerdir?.

Çevrsi, çepeçevre, kuşatan kabartılar arasında kalmış bir tutam düzlük üstünde yükselivermiş iki koni. Bunların arasında, her ikisini birbirine bağlayan, sıırım kayış gibi, bir dere yatağı. Kıvrılışları, bükülüşleri, eğrilişleriyle her ikisinin eteğine sarılır, bellerine sarmaşırken, bu iri yarı kocaman kütleler arasında sıkışarak girintili çıkıntılı cenderemsi oluşuna tıklılırken, bir dere yatağı.. iki boz renkli koni. Dinlene dinlene akıp giden boz renkli ve çelimsiz bir su. Yamruyumru taşlarla döşenmiş daracık, kargacık burgacık, kambur sokaklar.. Dere-nin üstündeki sırtı kabarmış taş köprüleri aşarak koninin çeperleri üstünde yılankavi dolanan sokaklar. Bu sokaklar bir sağa, bir sola saparak, ine çıka, eski Selçuk kalesine tırmanıyorlar. Hisarın ensiz kemerli kapıları altından sıyrılarak, duvarların yosunlaşmış çatlakları arasından süzülerek, burçların

dibinde, önünde ve ardında, mini mini alancıklar olarak bürkölüp kuşaklanıyorlar. Bu sokakların ne zamanın akışından, ne de mekânın duruşundan haberleri yok.. En eski dönemle bugün, dünle yarın, bu varlık için birdir. Aynı demir çit ardında, zamanların ve tarihlerin gerisinde kalan bir semt.. Hitit tanrılarının iri yarı gövdelerinin yanı başındaki, çetrefil ve fıkırdak, Bizans sütun başlıklarına kollarını takmış, Hacı Bayram Camii'nin, boydan boya arabesk oymaları ile bezenmiş, Selçuk-Osmanlı kemerlerine sırtını dayamış, geçmişin pıhtılaşmış bütün gizlerini ve ta Momsen bulup ortaya çıkarıncaya değin şanlı Roma Kayseri'nin bütün ömrü boyunca işlediklerini duvar yazılarında özen ile koruyan, bu yapıtları saklayan bir yer... Dört yanı kesme, eski köşe taşlar, ilk tarihin bugüne indiğı bu merdivenler dibinde geleceğı perçinleyecek, kum ve çimento yığınlarına yaslanmış, küme küme demir çubuk desteleri yığılmış yatıyor. Her şey bir başlangıç, her şey bir son... Bu sokaklar boyuna ufalıp yayılıyorlar, dalbudak salıyorlar. Kıvrana kıvrana, oluklardan kovuklardan geçe geçe yine başladıkları noktaya dönüyorlar. Ya kısa bir eğri çizdikten sonra, kol demiri vurulmuş çifte kanat bir tahta kapıya ya kirpikleri süzölmüş, nalın sesleri dinmiş, uyuklayan bir iç avluya ya da, sırt üstü serilmiş, beti benzi uçmuş, kül renkli uzun bir duvara dayanıyorlar...

Bunlara karşın... Acaba bu girift sokak yumağında bir düz çizgiye varılacağı sezişi yok mu?. Bu doğru [düz] çizgiye ulaşmak için gizli gizli, dışını sıkan, için için, bu varışı özleyen bir istek saklı değil mi?. Henüz, çok defa burgu burgu bükölmüş, henüz birçok açılar çizen bu zikzaklar içinde yavaş yavaş, el altından bir çözölüş, bir açılış ve bir geriliş yok mu? Acaba bu sokakların çizdiği yumuşak eğrili parçaları ve köşe yan direkleri ile onları sertleştirmeğe uğraşan, yassı, üç köşe cumbalarında bu düz çizgiyi özleyişi saklı değil mi? Üst katların, dolgun birer dikdörtgen biçimimde taşan ve bu dolam-

baç, çarpuk çarpuk, sokakların silüetini katılaştırmaya, sertleştirmeye yarayan, bu çıkışlarında hep bu düz çizgiye kavuşmak umudu yok mu? Eteklerinden başlayarak yamaçlara doğru dimdik dikilen, konik doruğu yanlarını, künt bir çerçeve gibi bezeleyen kale duvarlarının keskin ve sivri köşeli burçlarının diklikleri hep bu özlemi anlatmıyor mu? Öyleyse ya şu çatık kaşlı kale duvarlarının alın çizgilerini kabartan ve Hisar kuşaklarını göze bir kat daha dayanıklı gösteren, nöbetçi kulelerinin, baştan ayağa kadar, düpedüz inen köşe çizgileri, mazgal yarıkları nedir?

Belki.. belki bu düz çizgi dileği, bu ileri isteği, yalnızca bir görünüşten ibarettir. Belki bunlar birer imgelem oyunu, cıvıldaşan gölgeler ve uçuşlar ortasında birdenbire göze görünürveren, fakat, kısa bir düş gibi yine birdenbire bir göz açıp kapayıpta gelip geçiveren birer levhadan başka bir şey değil. Belki.. Bütün bu çizgi cilvecilikleri ve işvelikçileri güneşin bol ve kızgın ışıkları altında ansızın, apansızın ortadan yok oluveriyorlar. Kalenin blokları, taşları sokakları, ahşap evleri, beyaz badana duvarları, saçaklar, cumbalar, döşeme taşları, sokaklar, köprüler, birdenbire, yine aynı bütünlük, aynı benzeşlik, aynı varlık oluveriyor. Aynı hareleşen ve silici ışık demetlerinin kıpırdayış ve titreyişi ile, her şey, toprak rengine çalan, kurşunî kayaların yükselttiği koninin aynı çıplaklığı, aynı göz kamaştırıcılığı içinde birdenbire aynı varlık oluveriyor. Her şeyin üstüne çöken, her varlığı felce uğratan, düşüncenin, istencin ve devinimin, daha bilinç eşiği üstünde soluğunu tıkayıveren güneşin ıssız, beyaz ve kavuran kızgınlığı, bu kıyasıya sıcaklık, durgunluk ve uyuşturucu sessizlik, bu ilikleri dağlayan dinginlik... Yeni baştan her oluş, her var olan ve her geçmiş varlık, o, biricik ve aynı sonsuz ülkeye göçüveriyor. Öyle ama.. Daha bir iki saat geçer geçmez, yana yaslanıp düşen güneş belirsizce döne döne göze görünmez bir giz olan bu kskatlığı, bu benzerliği bir çırpıda yepyeni bir can-

lılıkla uyandırmıyor mu? İşte keskinlik ve yumuşaklık veren bir aklık içinde yavaş yavaş, durmadan varsıllaşan altın kızılığında bir parıltı çöküyor. Bu kızılık her var olanın nabız vuruşunu artırıyor. Kayaların devinimsiz, ağır kurşunluğunu canlandırıyor. Toprağın ezici kahverenkliliği içine sine sine akıyor, dağı, hisarı ve kenti dolduruyor. Sel sel boşanan ışık ritimleri, menekşe alkorlar olarak uzayda takılı kalıyor. Sonradan dalgalana dalgalana, bütün kırmızı ve turuncu gamları geçerek, için için durulan, bir cam göbeği mavilik içinde sö-nüyor. Sonunda bütün bu dalgalanış ve titreyiş içinde, önce pest perdeden ağır aksak, sonra da alabildiğine ivmeleşen ve tizleşen kısa bir stakatto bütün damlarda, çatılarda ve cumbalardaki bodur köşe mıhlamalarının ve yan kaplamalarının iç içe geçmiş bir çizgi çağlayanı başlıyor. Bunun ardından yine, yeni baştan, kalenin kübik kulelerinin dik köşeleri beliriyor; hisarın uzun ve dümdüz çizgileri ortaya çıkıyor, uzalıyor, düzeliyor, boyuna uzunlaşıyor... Güneş batıp da alaca karanlık gitgide koyulaştıkça dağların her iri yarığı, sokakların her iri kazığı, her bel vermiş kat, başlı başına her düz çizgi, karanlıklar içinde eriyip gidiyor. Bundan sonra artık Anadolu'nun alev alev yanıp tutuşan akşam gökyüzünde Ankara, dağı, evleri ve kalesi ile, keskin yanlı yontulmuş silueti ile özleşiyor, katmerleşiyor, kavuşuyor. Düpedüz ve önceden çizilmiş çizgilerle...

İşte eski Ankara.

Akşam ve gece geçip de Anadolu için sabah olduğunda doğru [düz] çizginin yengisi tamam olmuştu.

Bu yengi eğri büğrü sokaklar, yaşlılık buruşuklukları ve çarpıklıkları ortasından, moloz ve yıkıntı yığınlarını, delikleri ve çukurları aşarak, bunaltıcı yaz sıcağına, toza, susuzluğa ve sıtmalılı havaya karşın, ortaya çıkmış; her şeyin üstünden aşmıştı. Bu yengi Mustafa Kemal'den ve onun ile birlikte gelenlerden gelmişti. Onlar da, ancak, O başlarında olduğu için ge-

lebilmişlerdi.

Bu gelenler, subaylar, yüksek rütbeli memurlar ve diplomatlardı. Bu gelenler bilginler, şairler ve gazetecilerdi. Türkiye'nin kalbur üstü gelenleri, göz bebekleri idi. Bu insanlar deniz kıyılarındaki yalıları ve köşkleri, koruları ve bahçeleri, zevkleri ve sefaları bırakmışlar, yüksek devlet görevlerini tepmişler; dingin çalışma hücrelerinden, çocuklarından, dostlarından, gönenç, rahat ve dinlenme dolu bir yaşamdan dilekle ile ayrılmışlardı. Onlar başlarında O olduğu için bütün bunları bırakabilmişlerdi.

Tahta parçalarından çaktıkları masaları dövülmüş killi topraklardan serdikleri çatlak döşemeler üstüne koymuşlar, bir bakanlık kurmuşlardı. Harf kasalarını ve baskı makinelerini bir ahıra yerleştirmişler; gazete çıkarmışlardı. Kendilerine aynı zamanda resmi makam, kulüp ve ev hizmetini gören, her yandan tüten dumanlar içinde kalmış mutfaklara, loş izbelere tıklmışlar; oralarda sıkıntı çekmişler, oralarda düşünmüşler ve yazmışlar, yemek pişirmişler, uyumuşlar, oralarda yatıp kalmışlardı. Bir tarım orta okulunun dersliği Genelkurmayları, bir istasyon yapısının iki odası Cumhurbaşkanlarının makamı idi. Onlar bütün bir devlet hizmetini görmüşler, çala kalem haberleşmişler; sıkıntılar ve güçlükler içinde koca bir devleti gül gibi yönetmişlerdi. Bu gönüllüler kendilerinin başında O olduğu için bütün bu işleri başarabilmişlerdi.

İlk köhne binaları yıkmışlar, molazları bir yana atmışlardı. Kerpiç yığınlarını ve taş kümelerini düzeltmişler, sokaklardaki çukurları doldurmuşlardı. Bataklıklar kurutulmuş, duvar çatlakları sıvanmıştı. Sonra da demir kirişler makine destere ile biçilmiş, kereste ve pişmiş tuğlalar getirilmişti. Her köşe bucak boyunca yeni, modern ve düşey çizgileri, düz yüzeyli ön yüzleri ile, eğri büğrü olmayan, keskin köşeli ve harçlarına çimento karıştırılmış ilk duvarlar yükselmeğe başlamıştı. Ankara'nın tümsekleri kaldırılmış, ilk düz ve doğru

caddesi üstünde ilk düz ve doğru adımlar atılmağa başlanmıştı. Onlar, Onun ardından gittikleri için böyle düz ve doğru adımlarla yürüyebilmişlerdi. Yoksullukların yıllardan beri belini büktüğü, eski püskü ahşap evler, kargacık burgacık kasvetli sokaklar, sökükle soluk uyuklayan avlular, minimini, yusuvalak alancıklar, birbiri ardında ortadan kalkmağa başlamıştı. Bu açılış ve ilerleyiş koninin duvarını kaplayan helezonları ve fiyngoları, bu yılankavi sokakları, ne kadar çabuk ve ne kadar dosdoğru yarıyorsa, bu sokaklar da o kadar çabuk gerginleşiyor, engellerden sıyrılıyordu. Böylece, eski kentin çemberi büzülüyor, daralıyor, kalenin içine tıkılıyordu. Çevreye genişlik ve düzlük, gönül açıcı bir genişlik yayılıyordu. Ta ki, kenti daha amaca uygun, rasyonel ve modern bir biçimde kurabilmek için eski kenti ve kaleyi kendi başına bırakmaya kadar. Kent kurulabilmişti. Çünkü, Mustafa Kemal, kentlileri çağırarak ve onlara yol göstermişti. Önceden seziilmiş, çizilmiş doğru yolları...

Yeni Ankara, Kemalist Ankara, işte böyle ortaya çıkmıştı..

Yeni Ankara ovayla yetinmemişti. Onu hemen örtüvermiş, yanlarından taşıvermişti. Bu ovaya eteklerini açmış ve kolkola çömelmiş tepelere tırmanmıştı. Bayırların yeşilliklerini santranç tahtasına benzeten ev adacıklarından çengellere taktığı asfalt cadde ipler üstüne tertemiz bir kenti enine boyuna yayıp sermiş, tepeden tepeye tutturulmuş bir çarşaf gibi açıvermişti. Bir yakadan öteki yakaya, astığı çift zümrüt yollu bu kasnak kuşak caddelerin yanlarını yemyeşil çimenler ve top top ağaçlarla çevirmişti. Bahçeler ve küçücük parklarla bu cadde kurdelerinden öbek öbek yeşil çevreler döşemişti. Dağ eteklerine, gerilmiş gümüş işlemeli gergef üstünde bahçeler ve adaların lokma lokma yeşil ibrişimleriyle, dal dal, köşe köşe, işlenmiş biricik ve büyük bir süs askısı dokumuş; bütün

bir kenti bir dekorasyon motifi durumuna sokmuştı.

Kaleyi taşıyan koninin altını beton şoselerle sarmış ve iki yanı ağaçlı, geniş caddeler ve yeşil adacıklarla yeni kentin cadde ağına ilmiklenmişti. Böylece, yeni Ankara'nın tepesinden bakış, göz ilimi, doğruca geniş ve düz çizgili yüzeylere takılıyor, düzlüklerle birleşip kaynaşıyordu.

Hisarın iri gövdeli kayalarını kazmamış, sıyırmış, yontmuş ve törpülemişti. Bu dağın ön sırtlarından kentin göbeğine doğru iri bir yol açmıştı. Taşları toprakları sökmüş, dağları bayırları delmiş, düzlükler yaratmıştı. Kentin ortasına açılan bu yolun yüksekçe bir noktasına, tunçtan ve taştan bütün ağırlıklarına karşın, göklere sıçrayacakmış gibi çevik ve atik duran, büyük bir atlı yontusuheykeli, Önderin, Kemal Atatürk'ün yontusunu kondurmuştu.

Ankara bu dağı yontmakla kendisine büyük bir simge yaratmış oluyordu. Yonttuğu bu altlık üstünde Türk ulusu için en değerli olan şeyi topluyor ve yuğuruyor: Göğüs kabartan bir tarihin göğsü kabarık bilincini... gülümseyen bir geleceği güle oynaya hazırlayan bir çalışış.. Önderin güvenç veren koltuğu altında bir güveniş. İşte, bu altlığın üstüne konduduğu iki yapı bu tarihin, bu geleceğin, bu güvenin simgeleri: Müze ve Halkevi. Her iki yapının ya da bıraktıkları etki pek başarılı değil. Belki fazla cicili bicili süslemeleri ve kulağa gündelik gelen adları ile bu yapıların yeri, belki bu altlık değildi. Bu gibi yapılara ve bu gibi adları dünyanın birçok ülkelerinde, hemen hemen, her kentte rastlanabilir. Ne bu yapı önyüzlerinin cephelerinin bıraktığı etki, ne de taşıdıkları adların bir önemi yoktur. Önemli olan yön, bunları doğuran ve besleyen ruhtur. Ankara halkevi nedir?. Tören, toplantı ve okuma salonları, bir tiyatro, bir spor ve jimnastik yeri, bir kütüphane, yontular, halılar, dokumalar, resimler ve değerli el yazıları. Konserler, sergiler, oyunlar, tiyatrolar, konferanslar, korolar, yayınlar... Daha birçok şeyler... Güzel ama, bunların

hiçbirinde hiçbir olağanüstü yan yok.. Olağanüstü yanı şu ki, Ankara Halkevi bütün Türkiye'ye yayılmış, her ilçeye, her köye sokulmuş yüzlerce halkevinden birisidir. Halkevleri toplumsal anlaşıma, ve ulusal benlik bilinci, ekonomiyi kavrama ve sanatı duyma noktasından, karakteri eğitim, yurt sevgisini ve görev aşkını aşılama bakımından bir anlam alıyorlar. Bütün bunları bir arada başaran Türk halkının yarattığı birer düşünce ve duygu yuvaları olmak nedeni ile önem kazanıyorlar. Şu da var ki, bu yuvalar çok daha fazla bir anlam taşıyorlar: Bütün Türk kanında, bütün Türk toprağında, boyuna kaynaşan besleyici, bağlayıcı, birleştirici Türk gücünün boyuna süren birer tohumu... Ankara'da, kayalardan yontulmuş, künt temeli üstünde duran halkevinin anlamı işte budur.

Ankara müzesi nedir? Türk giysileri, araçları, dokumaları. Türk silahları... Camdan, çiniden çanak çömlekler... Ta ilk günlerden beri odundan, taştan ve madenden Türk halk sanatının işleyip ortaya koyduğu yapıt... En eski çağlardan beri Türk yaşayışının, alımlı renkleri ve biçimleri ile, açık ve aydın yolların bugüne kadar ulaşmış sanat varlıkları.. Şu var ki, bu müzenin derin bir anlamı, çok daha fazla bir içeriği var. Hititler'in çivi yazılı ve hiyeroglifli takılarını, süslerini takıp takıştırmış bu camekanlarda Eti tanrıları, Eti kültürünün simgeleri, sıra sıra ve boy boy vazolar dizili duruyor. Bütün bu cömert bir tarih kalıtımı Türk halkını bugünkü varlığından Anadolu'nun ilk Türkleri'ne ulaştırıyor. Yer yer, deste deste, Türk yapıtları boyunca, binlerce yüzyıl önceki Türk Anadolu'nun —Frikyalılar, Lidyalılar ve Keltler zincirleri üstünde yürüyerek— Türk izlerine götürüyor. Yunanlılar'la Romalıları, İranlılar'la Hintlileri, batıyla doğuyu yakınlaştırarak, kültürlerini yoğurmağa ve ilerletmeğe yardım eden, Türk ruhunun gücünü anlatıyor. Yer altından çıkarılıp türlü biçimde sınıflandırılan bu kucak kucak sanat yapıtlarının anlamı Türk ulusui için yalnız kendi tarihini aydınlatan defineler ve hazi-

neler, tanıklıklar ve kanıtlardan oluşmuş değildir: Bu yapıtlar Türklüğe kendi kendisinin, soy ve kan benliğinin bilincini edinmeğe, kendi ulusal varlığına güvenmeğe, tarihsel elçiliğine inanmağa hak veriyor. Kutsal kitap inananlar için ne ise yazılar da Türk ulusu için odur.

Ankara'daki her şey gibi müze de henüz oluş evresindedir. Ancak, burada beliren istenç, Ankara'daki her şey gibi, bütün bir ülkeye yön veriyor. Böylece, Anadolu'nun her köşesinde —kimi alçak gönüllü kimi çok varıl yapıtları ile— birçok müzeler ortaya çıkıyor. İzmir ve Adana'da olduğu gibi terk edilmiş kiliseler, Konya, Kayseri, Afyonkarahisar, Erzin-can ve Diyarbakır'da olduğu gibi, eskiden medrese ve cami diye kullanılmış yapılar müze durumuna sokuluyor. Her yıl bunların sayısı çoğalıyor. Bu tapınakların, başlı başına, sanat evreninin ölmez başyapıtlarıdır: Ayasofya, bugün bir müzedir... Teker teker bu müzelerin halk için taşıdığı anlam çok büyüktür. Her birisi, kendi çevresinde, Türk'ün ulusal varlığının bir simgesi, büyük ve eski ulusal tarihinin yeni ve kutsal bir tapınak yeri olmuştur. Hiçbirisi eskiyi veya geçmişi temsil etmekle kalmıyor. Her birisi, canlı canlı ve tükenmez bir kaynak gibi, dünya tarihinin birer inanışı gücü ile ulusunun büyük ve yengi kazanmış geleceğine olan inancını gerçekleştiriyor. İşte bu yüzdendir ki, Ankara'da, kayalardan yontulmuş, künt ve kurşunî temel üstünde yer tutmuş müze ve halkevi yanyana ve kolkola duruyorlar. Ankara'dan saçılan yeni ve dümdüz yollar, teller ve raylarla bütün Türkiye üzerine yeni inanç, yeni güvenç ve yeni kıvanç yağıyorlar.

Ankara'nın bu oluş yıllarında çizdiği yeni yolların tümü yeni çağın, hep aynı güçte kalan, aynı anlayış ile uzanıp gidiyorlar: Dik, geniş ve dosdoğru hedefe yönelmiş yollar... Bu caddelerin kenarlarına kondurulmuş evlerden birkaçı bütün bu yapıların, başlangıçta, hep bir elden, hep bir kafadan ve bir

dökümde çıkmamış; yeni çağa ayak uydurmamış olduğunu açığa vuruyor. Bu yapılar eski Ankara'nın yeni Ankara'ya kol attığı yerlerde, ilk yapılış yıllarında hükümet daireleri ile bankaların, apartmanlarla ticarethanelerin birbirinin üstüne yığıldığı, birbirinin içine girdiği zamanlarda, toplumun, ekonominin ve devletin sarmaş dolaş ilk adımlarını attığı, emeklemeğe başladığı yerlerdedir. Bunlarda geçiş ve uyuşma anlayışının ürkek ve çekingen ilerleyişi kendisini ele veriyor. Bütün bu sendeleşmelerde henüz Selçuk-Osmanlı süslemeleri, mimari motifler, damlar, çatılar, sütunlar ve kemerler, bir stilleşme arzusu ile modernleştirilmiştir. Buralarda, henüz, bu geçişin eskiden bir türlü vazgeçmeyen inatçılığı, yeniyi de bir türlü kavramayan beceriksizliği yaşıyor. Buralarda mimarlık sanatı birçok biçim ve ruh engelleri ile kapışmış, eski ruhsal ve düşünsel gelenek kırıntılarından yakasını paçasını kurtaramamıştır.

Eskiden Ankara'nın çağırdığı insanların çoğu bu çağrının bütün anlamını ve kapsamını şümulünü bütünü ile kavrayamamışlardı. Çoğunun bugünkü insanlığın, dünkü değerlerinin çoğunun değiştiği bir dönem yaşadığına, yeni Türkiye kavramının yalnızca bir devlet biçiminin başkalaşması olmadığına akılları pek yatmamıştı. Bazılarının bilincine yeni düşüncenin gücü girebilmişti. Lâkin, bunlar da bu düşünceyi mantıksal tutarlılık ve dizge ile, sağın solun ve gerinin etkisi altında kalmayarak, yalnızca Türk işine uygun bir biçimde sonuna kadar düpedüz düşünmek yeteneğinden yoksundular. Bu insanların topu birden bunları öğrenmeğe zorunludular. Öğreniş resmi dairelerde ve bankalarda, atölyelerde ve imalathanelerde, ticarethane ve fabrikalarda bulunanlar için zorunlu idi. Bu zorunluluk adliye ve yönetim, maliye ve ticaret, sanayi, madenler, demir ve deniz yolları işlerini görenler için de, özetle, herkes için de aynı derecede geçerli idi. Çünkü, eski Türkiye'de herkes ve her şey yabancı hizmetinde, yabancı

çıkarcının buyruğunda idi. Form formül yabancılar tarafından verilmişti. Müdürler yabancı, memurlar yabancı, yazıcılar yabancı idi. Her şey yabancıların elinde idi. Yeni Türkiye ise, tepeden tırnağa kadar, Türk'tü. Lakin, yeni metodlar, yeni işletmeler ve işleyişler, yeni Türkiye'nin toplum, iktisat ve devlet hizmeti, gündelik yaşam mekânizmasının bütün bu hizmetlerin ve görevlerin öğrenilmesi gerekiyordu. Ancak, öğrenmek demek yapılan yanlışlıklar ve yanlışlıklardan ders almak, karşılaştırma ve düzeltme yoluyla, doğruyu belleyebilmek için yanlış da yapmak demektir. Yeni Türkiye'nin, işte, bu ilk öğreniş yıllarında, Ankara'nın bu ilk yapıları varlık kazanmıştı.

Caddeler eski kentin çemberinden yeni kentin düzlüklerine doğru açıldıkça yapıların da yapı biçimi daha serbest, daha güvenli bir biçim, daha zevkiseline uygun bir biçim kazanıyordu. Arabesk oyuncaklar ve kabartmalardan kurtulmuş, sağlam ve doğru bir mimari mantığı ile çizilmiş notlar belirliyordu. Ön yüzlerden uydurma ve bayağı sıva süslemeler kalkıyor, Anadolu'nun hafif kahverengine çalan, pembe kum taşından ve mermerinden yüzeyler çıkıyordu. Bütün yapılardan amaç, malzeme ve modern tekniğin uyumundan doğan bir estetiğe ulaşmak tutkusu görünüyordu. İster okul, ister hastahane, isterse sergievi olsun, ister bir devlet dairesi, isterse bilim enstitüleri olsun, her yapı, ileriye bakan ve ileriye gören bir düşünüşle kurulmuş bir planın parçası sıfatı ile, bu genel plan denkliliğine uygun düşüyor, bu yürüyüşe ayak uyduruyordu. Lakin, bu yapılar da, başlı başına, birer son amaç ve son hedef değildirler. Bunlar, yeni zamanın yeni insanların çizdikleri hedefler boyunca ve bu hedeflere koşut olarak, düz çizgilerle, dağları tepeleri aşarak bütün Anadolu'ya yayılan yapıtlardır. Bunlar yeni güzellik duygusunu Ankara'nın doğa sindiren insan elinin, tabiat üzerindeki, alıştırıcı ve öğretici yapıtlarıdır. Burada Ankara'nın, doğmakta ve olmakta bulu-

nan en yeni bir parçası, yeni kent kuruluyor. Ankara'yı, Anadolu'yu öldüracak, olgunlaştıracak parça çıraklığın bittiği, ustalık döneminin başladığına ilişkin belge...

Hisar, eski kentin yamru yumru sokakları, geçiş yıllarının uyuşmağa ve anlaşmağa çabalayan sakatlıkları... Bütün bunlar, bu yapıttan, yeni kentten, geniş bir çukurla ayrılmıştır. Yeni Ankara eski Ankara ile bu ayrışına karşın, eskiden, çok eski günlerde, Anadolu kervanlarına geçiş vermiş bu yolların soğuk izleri üzerine dökülmüş sıcak asfaltın çizdiği şoselerin bağları ile, bağını koruyor. O şoselerde ki, modern bahçecilik sanatının yarattığı beton rıhtımlı, sıra sıra çamların kuşattığı, adacıkları üstünde eski varlık anılarının koruyucusu yaşlı mermer hitit aslan bekçiler yan gelmişler, dört bir yana doğru koşuşan otobüsleri seyrediyorlar. Bu basık araziye o bir yana doğru iten yassılıklar da düzgün adacıklara bölünmüş, gelecek yılların fabrika mahallelerinin, depolarının, antrepolarının kurulacağı yerleri gösteriyor. Yeni Ankara, doğacak mahallelerinin beşiğini yeşil kordonlar ve çiçekli çaprazlarla daha şimdiden bezenmiş, geleceğin mahallelerini yeşil ipekli kordelerle çizmiştir. Şoseler boyunca uzanıp giden bahçeler ortasında, şurada burada, serpilip yayılmış, büyük devlet daireleri, apartmanlar... Eski kentin karşısına geçmiş daha öteki sırtlar üstünden, gümüş sırma cepkenli, güler yüzlü gelinler gibi birçok evler kol kola vermişler, beri yandaki birazcık daha yaşlıcaları, kapı komşu sayılan alt yandaki yeni gelmiş gelinleri, ağırlamağa gidiyorlar. Geniş yüzeyler üzerinde nazlı nazlı dolaşan modern evler.. Yeni Türk yapıcılık kültürünün başarılı örnekleri...

Yeni kentin ağırlık kalenin karşısındaki düzlüklerle çizilmiş —bir yanı sülün kavaklı derelere, bir yanı yüksek dikmen tepelere yol veren— bir üçgenin içine düşüyor. Her bir

yanı yeni yönler muştulayan ve yol gösterici okları andıran bu gergin üçgenin ortasına dinç devlet daireleri bölük bölük dizilmiş, saf saf toplanmıştır. Ankara, yeni kentini tek başına yapmamıştır. Onun dileği bu kentin olabildiğince sağlam, doğru ve güzel olarak kurulması idi. Bu kent, yapıcılık ve kentçilik bilimi ile yapılacak; ancak en ileri bilginin başarabileceği bir kusursuzlukla ortaya çıkacaktı. Bu yüzden, kendisine planlar, projeler yapacak ve yeni, özlü yapı değerleri getirecek uzmanları çağırmıştı. Bu üstadlara danışmıştı. Ama hep kendi emeği, hep kendi parası ile yeni kentini yapmağa koyulmuştu. Yapı ve bayındırlık atılımları onu hep ileriye, sürekli ileriye doğru atmıştı. Her bir yapının temeli dibinde kendi gençliği alinteri dökmüştü. Her bir yapının çatısı üstünde kendi gençliği dolaşmış, uğraşmış... ve öğrenmişti. Böylece, her taşı kendi eli altında tutmuş; kendi amacı, kendi hizmeti, kendi buyruğu altına almıştı. Ankara, okullarını, hastahanelerini, enstitülerini ve devlet yapılarını, “Yeni Şehri” kurmuştu.

Gençliğin bir bölümü modern yapıcılığı öğrenirken, öte yandan öteki bölümü de, ileri ve modern okullarda, ileri bilgi, ileri teknik ve ileri ekonomiyi belliyordu. Bu gençlik, yeni ve modern düşünceli idi. Her türlü sakat ve yanlış kavrayışlara [intikallere] ve danışıklı dönüşlülüğe düşmandı. Her türlü korkaklığın, her türlü uysallığın düşmanı kesilmişti. Her köşede bu anlayışla yetişmiş yeni bir gençlik yeni Ankara'ya gelmiş, onun yeni okullarına, yeni dairelerine, yeni bankalarına yerleşmişti. Ankara, ekonomi ve düşün yapısının da, yeni evleri ve yeni kenti gibi, güçlü ve sağlam olmasını istemişti. Bunun için en deneyimli, en iyi uzmanları çağırmıştı. Maliyesini, ticaretini, demiryollarını, madenlerini, sanayiini, tarımını incelettirmişti. Raporlarını almış, öğütlerini dinlemişti. Kürsüler, seminerler vermiş, deneyler yaptırmıştı. Ancak, bütün bunları, kendi amacı, kendi hizmeti uğrunda çalıştırmıştı. Bu uzmanlar yanında ve onlarla birlikte Ankara'nın genç doçent-

leri, memurları ve ekonomistleri, planlı ve hedeften şaşmayan bir çalışma yöntemi ile, deneyler yapmışlar; yeni yollar ve olanaklar araştırmışlardı. Sayıları güden güne artan bu gençler, iş üstünde pişmişlerdi. Ankara'nın yeni kültür ve ekonomisinin yapıcılık olgunluğunu değerlendirecek güçler bu genç ustalardır.

Bu gençlik, ne kadar fazla gözlem ve karşılaştır olanağı buluyor, ne kadar fazla görgüler edinmeye alışıyorsa o kadar acımasız bir açıklık ve o kadar içten bir belirginlikle, hâlâ şurada burada, tek tük göze batan “modernleştirilmiş”, yarı batılı yarı doğulu cephelerin tatsızlığını seziyordu. Bu acaip kılıklı yapıların çevreye sıçrayan cıvıklığını, yaşanan yeni çağa ayak uydurmasını beceremeyen cüce ruhunu seçebiliyordu. Bu gençlik, günden güne, estetik gücü irileştikçe, sinirine dokunan bu duvarları söküyor, molazları, hantallıkları bir köşeye yığıyordu. Ankara topraklarına, yeni zamanla at başı birlikte giden bir görgü ve sevgiyle yeni temeller atıyordu. Ankara'nın yapılış ve yapış evresinde yetişmiş bu gençler, “modernler”, ancak damlaya damlaya göl olduğunu ve iyi işin çarçabuk ortaya çıkamayacağını biliyorlar. Bu gençler, ancak güçlü ve büyük bir düşüncenin, modern Türkiye düşüncesinin, verebileceği bir güven ve son yengiye güven sayesinde, taş taş üstüne, basamak basamak üstüne, koyuyorlar. Düşünceyi işe, sözden eyleme geçiriyor; tezleri yapıtlara, kuramları gerçekliklere dönüştürüyorlar; realiteler yaratıyorlar....

Ankara'nın yapılışı çok anlamlı bir simgenin, çok özlü bir işaretin, “okul dövizi”nin, okul simgesinin altında ileriye doğru gidiyor... Hisarlı dağın verevli eteğinde yeni, modern bir okul, düpedüz ve apaydın ışıldıyor. Betondan ve camdan geniş çerçevesi ile karşısında açılan her gözönüne kalenin kübik duvarları ve yıkık taşları ile bir tek madde, kaskatı bir

sentez olarak birleşmiş bir varlık dikeyiyor. Hepsi aynı yenilik, aynı aydınlık içinde, daha birçok okullar, akpak ve güler yüzleri ile koninin yamaçlarında üstüste yığılmış ev birikintileri ortasında süzölüp akıyorlar. Eski Ankara'yı yeni Ankara'ya ilıştiren düşünce kopçaları, ruh tireleri... Birçokları da, boy boy, çeşit çeşit, kentin çevrsine serpilmişler. Örnek olmağa değer seminerleri, kusursuz laboratuvarları, ders araçları ve kolleksiyonlarıyla, yüksek enstitüler... Alçak gönüllü gömlekleri altında iş yaşamı ve işçi okulları. Büyük parkları ve spor yerleri ile, tek başına bir yön verecek ve stil gösterecek, iri yarı, fakat çevik yapılar.. Caddeler üstünde, gelip geçenlerin dikkat bakışlarını üzerlerine çekmeyen, orta halli kılık kıyafetleri ile birçok okullar. Okullar, okullar... Hepsi aydın, hepsi yeni, hepsi modern.

Yeni Ankara okul simgesinin ışığı altında pırıldıyor. Bu simgenin bilgeliği ilk yapılan okulun öğretmen okulu olmasını zorunlu kılmıştı: "Gazi Terbiye Enstitüsü" .. Kentin yanında, bir tepe üstünde, gözünü gönlünü düzlüklere, genişliklere, açıklıklara salmış bir kültür ocağı.. Düz, geniş ve açık yollarla Ankara'dan bütün bir ülkeye yayılan bir güç ağının kaynağı.

Ankara yeni Türk gençliğini, yaşamın gerçeklerini kavramağa ve onun güçlüklerini yenmeğe alışkın, modern ve pratik bir kuşak olarak yetiştiriyor. Her şeyden önce bu eğitimcilik davasını, Türk kuşağını eğitecek öğretmenlerin benimsenmesini istiyor. "Gazi Enstitüsü"nde öğreticilerin en seçmelerini hazırlıyor. Bu gençler, erkekli kadınlı, gereken bütün kuramsal bilgileri, pedagojinin en son kurallarını biliyorlar. Taze insan fidanlığının onarılması kendilerine bırakılacağı için, bu gençler destere ve rende tutmasını, demir ve bakır dövmesini, boya ve cila vurmasını, dam ve çatı kurmasını da öğreniyorlar. Beyinleri işlenen bu gençlerin elleri de cilt, kutu, yontu yapmağa yatsın; düşünceleri parlatılan bu gençler kendi gözleri ile, kendi elleri ile maddeyi işlesin, pra-

tik yaşamı tatsın diye...

Ders gereçleri en ileri, çalışma araçları en iyi olduğu için öğrencisine en iyi malzeme ile en modern tekniği belleten Ankara... Böylece, "En iyiyi" anlamağa, "En ileriye" sevmeye alışan bir gençlik yetiştiriyor. Ancak gerçek değerlerin tadını, ancak gerçek değerlerin tutkunluğunu bilen bir gençlik. Gerçek değerlere ulaşmak, gerçek değerlere kavuşmak isteyen bir gençlik... Ankara, aynı zamanda, bütün hesaplarını var olana, elde avuçtakine göre yapan, gerçekçiliğin simgesi, örneğidir. Ankara en ilkel malzeme ile elde edilebilecek en yüksek randımanı, en ufak olanakla en yüksek verimi gözleyen gerçekçi düşüncenin anlatımıdır. En basit araçlardan en fazla işe yararı, en değerliyi ele geçirmek isteyen bir örgütçülük ruhudur. Bütün bu gençler işte böyle bir hava içinde özleştiriliyorlar, canlandırılıyorlar, yetiştiriliyorlar. İşte bu başarış ve yaşatış gücü, bir yatkinlik olarak bu gençlerin damarlarına aşılıyor.

Ankara, her türlü eğitimin, modern ve ideal okullar ve öğretmenlerle verilse bile, ancak aile ocağında, ana kucağında, semere verebileceğini, gelişime erebileceğini bilmektedir. Bu gerçeği de, herkesten önce, Türk kadınının bilmesini istiyor. Türk kızları için, en ince ayrıntısına kadar, gözlediği amacına uygun, yepyeni bir okul kurmuştur: "İsmet İnönü Enstitüsü". Bu enstitü, Atatürk'ün at üstünde çıkıp görüldüğü iri kaya parçasının bir köşesine değerli bir alınlık gibi yaslanmıştır. Kentin tam göbeğinde, çiçek oyalı çimen çevrelerle kuşatılmış, bu nazlı yapı ardına kadar açık kapıları, geniş ve süzgülü ön yüzü ile caddenin bir yanını boydan boya kuşatıyor. Mini mini bahçesi kodaman kayanın sırtına tırmanıyor, müze ve halkevlerinin taşlıklarında oynuyor, bu yeşilliklere katılıyor, bu çimenlere karışıyor.

"İsmet İnönü Enstitüsü"nde Türk kızları, modern bilimin her dalında görgülerini arttırıyorlar. Sağlık kurumu, çocuk bakımı öğreniyorlar. Nasıl oturup kalkılacağını, nasıl ye-

mek pişirilip konacağını, nasıl giysi biçilip dikileceğini, nasıl çamaşır yıkanıp leke çıkarılacağını biliyorlar. Elleri ütüye, parmakları teyele yatıyor. Kısaca, bir evin, bir aile ocağının rasyonel, pratik ve modern bir biçimde nasıl bakılabileceğini, nasıl derlenip toplanabileceğini, nasıl insan gibi yaşanılacağını öğreniyorlar. Modern cemiyet kültürünün formlarını ve alışkanlıklarını benimsiyorlar. Kadın, teker teker, aileyi ve yurdu, devlet ve toplumu doğuran, emziren ve büyütüp yetiştiren güç gözesidir [hüceyresidir]. Yeni Türkiye ancak yeni aile ocağından başlayarak gerçekten modernleşebilir. Örgütlenilmiş olan her topluluk, her toplum, her devlet bir organizmadır. Burada yetişen kızlar, kendilerinin, gelecekteki Türk varlığını yaşatan gözeler, geleceğin Türk anaları olduklarını anlıyorlar. Ellerindeki araçlarla yalnızca bugünkü güzelliklerini arttıрмаğa değil, yarınki değerlerini de yükseltmeğe çalışıyorlar. Ellerindeki aynalara baktıkça, yalnızca bugünkü kimliklerini değil, yarınki değerlerini de görmeğe alışıyorlar.

Bu Türk kızları iş başa düşünce, yaşamda kendi kendine dayanmak gerek olduğunu da öğreniyorlar. Yine bu sağgörü ve kavrayışlıdır ki, her birisi, kendi yeteğine göre seçtiği kadınlığa yaraşır bir meslek edinmeğe uğraşiyor. Aile yükünü birlikte taşımağa, yahut, tek başına yaşamını kazanmağa bakıyor. Bu kızlar kendilerini bağımsız ve özgür duymayı, kendilerine, aileye, topluma ve devlete karşı olan görevlerini, bağımsız ve özgür birer insan olarak görebilmeği öğreniyorlar. "İsmet İnönü Enstitüsü" yeni ve modern Türkiye'sinin yeni ve modern Türk kadınına yetiştiriyor.

Ankara modern Türk devletinin, modern Türk toplumunun sağlam ve güvenli modern bir Türk ekonomisine dayanmasını istiyor. Bu ekonomi, kendi kendisini son hedef olarak almayan; görevini, amacını, varlık nedenini ancak örgütlenmiş ulusal topluluğun ve onun kültür ideallerinin, hizmetinde olmakta gören bir ekonomi düşüncesidir. Ankara Türk

ekonomi yapısının temel taşlarını atacak, payandalarını dikecek genç kuşak her şeyden önce bu toplumcu ve devletçi hedefini iyice kafalarına yerleştirmesini gözlüyor. Bu yüzden, yine o yükselen dağ eteğinde, yine eski Ankara ile yeni Ankara arasında, yeni bir ticaret okulu kurmuştur. Bu gençleri ileri düşünüşlü ve ileri görüşlü bir öğretim ve yönetici kurulunun sevecen ellerine teslim etmiştir. Yeni ve modern bir eğitim biçimini, ders programlarının en yenisini ve en modernini seçmiştir.

Ankara ticaret okulu bileşik faiz hesaplarının gevelendiği, hurda iktisadi mezhepler tarihinin yinelendiği, kuramlar içinde boğulmuş bir okul, öyle bilindiği gibi sıradan bir okul değildir. Bu yuva, öğrencilerine, okul çerçevesi içinde, gerçek ekonomik yaşamın bütün fenomenlerini, iş üstünde ampirik bir biçimde öğretiyor. Orada okuyanlara kendi aralarında türlü türlü ekonomik birlikler kurduruyor. Ne için ve nasıl olduklarını anlattığı bu çeşit çeşit kuruluşların nasıl yürüyeceklerini belletiyor. Öğrenci arasında kooperatifler, birikim sandıkları kurduruyor. Gençler yatırdıkları paraları işletiyorlar, borç alıyorlar, borç veriyorlar; krediler açıyorlar. Okul, doğrudan doğruya, canlı ve oynak yaşamdan alınmış bu yollarla bu çocuklara kendi yiyeceklerini, içeceklerini, giyinip kuşanacaklarını, kendilerine gerekli olan bütün eşyalarını, başlı başına, hep kendilerine sağlattırıyor. Kitaplarını, defterlerini kendilerine bastırıyor. Okul, âdeta, ekonomik organizmaları çözümleyen gerçek ekonomik, pratik bir laboratuvarıdır. Gençler, bu laboratuvarı —tıpkı bir cam boru içinde mikroskopik inceleme yapar gibi— ekonomik organizmin fonksiyonunu, ekonomik varlığın yaşayış ve ilerleyişini araştırıyorlar. Kendi başlarına çalışa çalışa ekonomik varlıkta belirebilen apansız tehlikeleri, umulmayan, beklenilmeyen zararlı reaksiyonları tanımağı öğretiyorlar. Kazandıkları minimini deneyimden ilerde buna benzer hastalıkları önlemek yetene-

ğini ediniyorlar. Ekonomik organizmde nasıl gözenin gözeyeye yapışarak, eklenerek oluştüğunu ve geliştiğini ve sonunda bütün bu tekil gözelerin ancak genel varlık içinde yaşayabileceğini, büyüyeabileceğini ve gelişebileceklerini gözleri ile görüyorlar. Ankara Ticaret Okulu adet ve rakam kavramını, ölçü ve ayar düşüncesini yitirmiş bir toplumun çocuklarına modern ekonomi çağının gereklerini kazandırıyor. Türk ekonomisinin genç ve modern iktisatçılarını yetiştiriyor.

Ankara daha birçok yeni ve modern okullar yapmıştır. Bu okulların bütün olarak anlamı, Ankara'nın başardığı her eser gibi, onarıcılık aşkını, imar coşkunluğunu, bütün Türkiye topraklarına aynı ileri yönlerle, aynı modern çizgilerle, yaymaktır. Ankara'daki okullar içinde bir tanesi —olasılıkla ötekilerden hiçbirisinin temsil edemeyeceği kadar bir özlülükle— yurdun içindeki bayındırlık çalışmalarını, yapıcılık inancını, cisimleştiriyor. Bu, kendi kendisinin yapıcısı ve yaratıcı olan, bir beceri ve yetenek yapısıdır. Elllerinde çekiç, bellerinde keser, sabah akşam çalışan gençlerin her gün bir kat daha gençleştirdiği, bir kat daha güzelleştirdiği, bir kat daha yenileştirdiği bu ocak yapı usta okuludur. Sıra sıra çömelmiş, bağdaş kurmuş tepeler üstünde, Gazi Enstitüsü kapıkomşu, alçak ve âdeta yerle birlikte uzanıp giden pavyonlarının yalın, beyaz sıvalı duvarları, beyaz badana asker yalınlığı ve asker derli topluluğu ile kurulmuş bir okul... Derslikleri, beyaz çini koridorları, bol ışıklara açılmış pencereleri ile nurlu ve uğurlu bir eğitim ocağı... Ardındaki avluda latalar, keresteler kesilip biçiliyor, damlar çatılıyor, tekrar bozuluyor. Türlü türlü tuğla örgüleri ile yer yer duvarlar kuruluyor. Ve bu başka başka renkte, herbiri başka başka çeşitte sıvanmış duvarlar ertesi günü yok oluveriyor. Köşede bucakta, kıvrım kıvrım dolanan, kademe kademe yükselen basamaklar çakılıyor. Bunlar da, yine ertesi gün, parça parça sökülüyor. Burada salt yapı yapmak

zevki için yapı yapılıyor, salt inşaat için inşaat yapılıyor. Her ders yılı sonunda artık bir daha yıkılmıyacak birer yapı kuruyor. Koca bir yıl sonunda birikmiş emeklerin, dökülmüş göz nurlarının ödülü olarak bu kere okul için yapı yapılıyor. O zaman, artık, uzun uzadıya zihin yoruluyor, kafa patlatılıyor. En iyi plânlar, en özene bezene çizilmiş projeler yaratılıyor. Harçlar adam akıllı karılıyor; payandalar, latalar, tuğlalar, kılı kılına üstüste yerleştiriliyor, hizaya konuyor.. Çünkü bütün bu yapılar okulun kendisi içindir. Yeni atelyeler, yeni derslikler, yeni yatakhaneler, yeni depolar, yeni ambarlar ortaya çıkıyor. Böylece, okul, bir yıldan öbür yıla, kendi öğrencisinin sayısı kadar genişliyor, büyüyor — Kendi öz emeği, kendi öz yapı gücü ile... Yapı okulu üç yıl içinde yalnız kendi çalışması ile üç misli büyümüş ve her yıl daha çok büyümek yolunu tutmuştur.

Ankara simgesi ile soluyor, okul simgesi altında yaşıyor. Okul, onun, direniş ve selpiniş simgesi, bugünkü Türkiye'nin bir ucundan öbür ucuna kadar, çalkalanan tek ve koskoca bir ezgisidir. Yeni Ankara yeni okulu bütünüyle halk eline teslim etmiştir: Bütün bilgileri, ulus kendi için ediniyor; baştanbaşa ulusal araçlarla, ulusal amaçlarla, yalnızca kendi okullarını yaşıyor. Ankara Osmanlı softalığı ve skolâstiğiyle katılaşmış medreselerini kapatmış; imân ve itikadı, namaz ve niyazi, minare diplerinde ve servi altlarında, kendi haline bırakmış; fakat bunları okul kapısından içeri sokmamıştır. Ankara'nın okulu bütünüyle lâiktir: Ne din karşıtlığı ne din yandaşlığı... Bu okullar gençliğe bir tek inanç aşıyorlar: Türk-lüğe inanmak...

Gençlik sure hafızlığına, hadîs ve tefsir mollalığına, sırtını çevirmiştir. Yeni Türkiye'nin yeni kuşağı kendini özgür incelemeye, bilimsel ilerlemeye vermiştir. Gençlik pozitif bilim yoluna koyulmuştur. Doğanın sonsuz akışının, devrimi-

nin ardından koşuyor. Osmanlı hanedanını etekliyen lirizm, sultanların taçlarına tahtlarına sunulan kasideler ve methiyeler, halife romantizmine peşkeş çekilen neşideler, nazireler, münacatlar... Bütün bu güller, bülbüller ve sümbüller, meyler, neyler ve heyheyler yerine Türk'ün büyük devriminin, tükenmez gücünün, halk egemenliği geleneğinin, yüce destanlarını dinliyor.

Ankara yeni Türkiye'yi okulların okulu yapmıştır. Yeni okulu tepeden tırnağa kadar halka adanmış, halka sunmuştur: Parasız pulsuz her çeşitte okul, ana, ilk, orta okul. Meslek okulları... Liseler, yatı okulları, üniversiteler, fakülteler, akademiler.. Ankara demokrat ruhundan fışkıran bu okullarla en soylu bir anlayışı yayıyor. Bu okullarda sınıf ve zümre, varсыл ve yoksul ayrılığı tanımıyor. Bu eğitim ocakları Türk gençliğini zaptiye sopası ve kışla kırbacı ile değil, pratik yollar ve canlı insanlık örnekleri ile, modern metotlarla, modern ortamlarda büyütüyor Bu okullar Türk gençliğini özgür düşünen, demokrasiye tapan, cumhuriyetçi görevini tanıyan, Cumhuriyet bilincini taşıyan vatandaşlar olarak olgunlaştırıyor.

Yeni Türk okulları erkek ve kız çocukları için ortaktır. En ufağından en irisine kadar her okul hem kızlara hem erkeklere açıktır. Aynı meslek için aynı sınıflar, aynı çalışma, aynı eğitim... Bu gençlik yan yana, arkadaşça yaşıyor. Nasıl ki, ileride, devlet, toplum ve ekonomi uğrunda, aynı hedefler ardında, birlikte düşünecekler; birlikte didinecekler ve birlikte çabalayacaklar... Ankara, yeni kuşağı işte böyle güdüyor. Yeni ve geniş bir temel üstünde düşün ve ruh varlığının yapısını kuruyor. Modern kültür, modern eğitim davasını başarıyor.

Ankara, boyuna yayıp genişlettiği düşün yapısını, aynı zamanda, yükseltmek ve derinleştirmek istiyor. Ulusal araştırma ve ulusal bilgi gücünü arttırmağa bakıyor. Ankara istiyor ki, Türkün özelliğine değinen, Türk toprağı ve Türk

halkı için önem taşıyan, her nokta, en kapsamlı bir kavrayış ve en ince ayrıntısı ile aydınlatılmış olsun. Yerüstünde ve yeraltında Türk varlığına ait ne varsa bilinsin, bu varlığın hakkı verilsin. Bu araştırmalar, bu bulmalar ve öğrenmeler Türk eli ile ve Türk beyni ile ortaya çıksın. Dünya bilim varlığının ön sıralarına erişilinceye değin, yeni Türkiye en ileri buluşlara ulaşıncaya değin... Ankara, varlığının değerlerini araştırarak, bu varlığın değerini tanıtacak bilginlerin, doçentlerin Türk olmasına çalışıyor. Ankara, kendi yeni ve yerli biliminin temelini, sözcüğün tam anlamı ile, Türk toprağına atmıştır: Ankara'nın ilk modern bilimsel kurumu Yüksek Ziraat Mektebi olmuştur. Bu enstitünün ön aşamada uğraştığı ve ulaştığı, Türk yurdunu, onun taşını toprağını, hayvanlarını ve bitkilerini, tükenmez özlerini, madenlerini, tarlalarını, otlaklarını, bağlarını, bahçelerini, bostanlarını ve ormanlarını iyice tanımaktır. Anadolu'nun meyvelerini ve sebzelerini, yetiştirilmiş, yetişen ve yetiştirilecek bütün ürünlerini, iyice öğrenmektir. Pamuk ve tütün tarlalarının verimini, atlarını, ineklerini, kuzularını ve keçilerini bilmek, ülkenin genel yaşam koşullarını belirlemektir. Çözülmesi gereken ilk sorunlar tohum ve ürün, bakım ve iyileştirme, sürme ve gübreleme, ekme ve biçme işleridir. İlk ulusal ve bilimsel araştırma, demek ki, Türk toprağına özgüleştirilmiş, ilk yerli ve değerli inceleme Türk toprağına bağlanmıştır.

Ankara'da devlet yaşamı, kentin kuzeyindeki sıra tepelerin yamaçlarında, rengi uçuk ve alçak gönüllü bir orta tarım okulunun çatısı altın da sürgün vermeğe başlamıştı. Bu soluk ve eski yapı hâlâ yerinde duruyor. Ancak, bugün karşısında, yeşillikler ortasında, bembeyaz ve yepyeni bir kent kurulmuştur: Laboratuvarlar, meslekî uzmanlık enstitüleri, konferans salonları, koleksiyonlar, deney istasyonları, örnek tarlaları, haralar, sütçülük ve tavukçuluk daireleri, hayvan hastahaneleri,

krematoryumları, çalışma hücreleri, kütüphaneler, öğrenci yatakhaneleri, yemek salonları, jimnastik halleri, tenis yerleri, manejler, sebze bahçeleri, fidanlıklar, çayırırlar, beton caddeler ve kumlu yollar... Yatay ve koşut çizgilerle uzayıp giden yapı önyüzlerinin yanı başında, iri yarı, dört köşe yapılar... Yaşam, devinim, kabına sığamayan bir gençlik... Tümü derli toplu... Tümü dosdoğru. Varılacak hedefin bilinci ile göğsü kabarmış ve alnı yukarı kalkmış bir varlık: «Yüksek Ziraat Mektebi».

Başlı başına bir âlem. Duvarsız ve sınırsız, yemyeşil altlıklar üstünde. Geniş ve özgür, tıpkı gerçek bilim gibi. Ancak, bir âlem ki, kendi özgürlüğünü, incelemesini ve bilimini, candan yürekten, öz ve büyük bir hizmetin buyruğuna koymuş: Türk köylüsünün hizmetine.. Buradaki derslikleri dolduran, buradaki kütüphanelerde okuyan, buradaki laboratuvarlarda deneylerini yapan gençlik; gelecekteki kürsülerin profesörleri olmağa hazırlanan kız ve erkek asistanlar, doktorlar ve doçentler, bütün bunlar, Türk köylüsünün çocuklarıdır. Ardından koştuğu inceleme konuları, yaydığı bilgi, bastığı kitaplar, ortaya koyduğu incelemeler, çalışmalar, sonuç olarak, hep Türk köylüsü için... Belki, bu yüzden, bu âlem, Türk köylerini gözden kaçırmamak, Anadolu'nun yaylalarına ve ormanlarına ulaştıran yollardan ırak düşmemek için, çayırları ve çimenleri ortasında, kentin bir ucunda, tek başına ve yapayalnız, kalmak istiyor. Anadolu'nun sevdası, yurt özlemi...

Ankara'nın yeni Ziraat Mektebi Ankara'daki yeni ruhun yarattığı biricik bilgi ocağı kalmış değildir. Kentin yeni imar plânında, «yüksek mektepler mahallesi» adını taşıyan, koskoca bir parça saklı. Ankara' yi kuşatan dağların eteklerinde enli bir yırtmaç . Güneyle doğu arası. Ziraat Enstitüsü'nde, bütün bir kent uzaklığı ile ayrılmış, koca bir alan. Bu mahallenin yapısına henüz bağlanmış değil. Lâkin buralarda okutacak profesörlerin, buralarda okuyacak öğrencilerin çalışmala-

rı, buralardaki yapıları kuracak mimarlarınkinden çok daha önce başlamış bulunuyor. Buraları için şimdiden çalışılıyor, bütün Ankara'da, bütün yurt içinde...

Ankara'da yeni bir Hukuk Fakültesi Türk Cumhuriyeti'nin toplumunu ve ekonomisini dayandırdığı yeni ve modern yasaları açıklamak ile uğraşmaktadır. Ankara eski şeriat baskısının dişleri çürümüştü, bunak kafasını koparmış; teokratik despotizmin köhne hukuk gövdesini deşip parçalamıştır. Ankara, Hukuku, dünyadan haberi olmayan, yarı cahil, ulema bozuntusunun, kadıların, müftülerin ve yalancı tanıkların elinden almıştır. Devlet ve yönetimi, aileyi ve evlenmeyi, mülkiyeti ve kullanımı, hukuksal kayıtları ve bağları, mal edinmeği ve elden çıkarmayı, kamu ve kişi hukukunu, mahkemeleri, yargılama yöntemlerini, baştan başa ve bir bütün olarak yeni zamanın hukuk prensiplerine göre yasalaştırmıştır. Hukukun bütün içeriğini, hak ve adalet kavramını orta çağdan yeni çağa yükseltmiştir. Ankara'nın yeni hukuk fakültesi, yeni hukukçuları, yeni Türkiye'nin memurlarını, yargıçlarını, avukatlarını, noterlerini, Ankara anlayışı ile, modern yasaların ve yasacılığın ruhu ile, yetiştiriyor. Ancak, bu yeni hukuk fakültesinin hedefi çok daha ileridir. Bir ulusun hukuku yaşayan bir varlık, o halkın yaşadığı ve büyüdüğü sürece yaşayan, gelişen ve olgunlaşan bulan bir organizmadır. Türk halkının en eski dönemlerden beri Kuran'dan ve İslam'dan ve onun yorumlarından ve açıklamalarından [şerhlerinden] çok önce, yasaları ve türeleri ile, öz Türk bir hak ve adalet duygusu vardı. Ancak bu hukuksal düşünüş ve ırksal, âdil ve hak duygusu, hilâfet ve saltanat dönemlerinde, doğrudan halkın kendi başına geldiği gibi, haksız yere kısıvrak bağlanmış, kötürüm edilmişti. Bu hukuk uyutulmuş, çürütülmüş, ve unutulmuştu. Sonunda, dünyanın ilerleyişine ayak uyduramamış; zamanın değişimlerine ve gereksizliklerine aykırı düşmüş; kanını emen, yaşamsallığını ve diriliğini kemiren dogma

ve gelenek sülüklerine kurban gitmişti; katılaşmış; taş kesilmişti. Ankara, bu katılığı yumuşatmış, bu iç bereleri gidermiş, bu ırksal bilgelikleri anmış, bu ırksal değerleri anımsamıştı. İster Almanya'dan, ister İsviçre'den, isterse İtalya'dan alınmış olsun modern Avrupa'nın, us ve mantık değeri islenmiş olan, bu taslaklarına göre Türk hak duygusu, Türk geleneklerinin şaşmazlığı içinde kendi karakteristik özelliklerini yeniden canlandıracak öz Türk hukukunu kuracaktır. Bugün olumlu nokta şudur ki, Ankara Hukuk Fakültesi, Türk halkını, yapılan bu yeni ve büyük alışların gereklerine uygun olarak, yönetebilecek bilinçli memurları ve modern hukukçuları yetiştiriyor.

Ankara'nın yüksek okullar mahallesindeki yapısını bekleyen bir fakülte daha var. Bu fakülte, yalın oluşu bakımından değil, bünyesi, sistemi ve oluşum biçimi yönünden de yeni bir varlıktır. Bu varlığın içeriği ve niteliği kısaca şudur: Dillerin gelişmesi, ırkların, ulusların dil, tarih, ve sanatları üzerindeki etkileri ile dünyada Türk dili ve Türk tarihi, Türk sanatı ve, özetle, Türk kültür varlığına ilişkin ne varsa araştırmak, ortaya koymak... Bu fakültenin çok cepheli alanı çeşit çeşit disiplinleri kaplıyor: Örneğin, coğrafya ve coğrafyaya ilişkin bütün bilgiler, insanlığın ilk günlerinden bugünkü devlet biçimlerine kadar genel gelişim tarihi, Asya ve Avrupa sanatının en belirgin ortaya çıkış evreleri ile gelişim çizgileri, klâsik ve modern dillerin filolojisi, yazını gibi genel bilgiler... . Sonra da Türkoloji, Türk dilinin tarihsel yapısı ve bu yapılaşın oluşturunucuları, yönlendiricileri, etkenleri ve öteki ulusların dilleri ile olan ilişkileri, Sümeroloji, Hititoloji, İndoloji, Sinoloj gibi binlerce yıllardan beri sayısız kollara ayrılmış Türk kültür varlığının nitelik ve gücüne ilişkin her noktanın bilim açısından incelenmesi, çözümlenmesi ve belirlenmesi...

Yeni Türk bilimi ve yeni Türk araştırmaları dünyaya daha çok bir ışık vermeğe çalışıyor. Fakat, her şeyden önce,

kullanılan, bir an için gözden ıraklaştırılmayan hedef, ana varlığa, öz Türk varlığına, hizmettir. Kuşkusuz ki, bu fakültenin değişik dallarında uzmanlık eğitimi yapan genç zekâlar, ileride birer araştırmacı ve öğretmen olarak araştırmalarını genişletecekler, aydınlatmalarını sürdürecekle. Yazar veya gazeteci olarak öğrendiklerini ülkenin her yanına yayacaklar. Bunlar, kendileri Türk oldukları için, öz ırklarının insanlık tarihini ve tarihin her aşamasında beliren çok yönlü varlık biçimlerini, bütün belirtileri ve gerçekleştirmeleri, daha keskin bir açıklık, daha kesin bir belirginlikle ile duyumsayabilecekler. Türk sıfatı ile Türk varlığının değerini daha derin bir biçimde inceleyebilecekler. Ve, sonunda, uluslararası bilim ve araştırmalara —bu seziş ve doğal duyuş gücü ile— çok daha anlaşılır biçimde bunları verecekler. Ankara'nın yeni filoloji ve tarih fakültesi Türklük değerlerinin dünyaca anlaşılmasına, Türklüğün kendi benliğini kavramasına, ulusal ve ırksal bilincin gurbüzleşmesine yardım edecektir. Bir dünya ırkının, bir dünya ulusunun benlik bilincini elde etmesine yol göstermiş olmasından ötürü, gerçekte, dünyayı algılamaya, bütün insanlığın düşün evrenine, çok onurlu bir hizmet de görmüş olacaktır.

Ankara üçüncü bir fakültenin, Tıp Fakültesi'nin, temelini atmıştır. Bu işe de, başladığı her yapıt gibi, düpedüz ve dosdoğru pratik hedefe yönelmekle el atmış, önce bir hastahane açmakla başlamıştır. Bu hastahaneyi, her yaptığı yapı gibi, düzlüklere ve açıklıklara bakan bir yüksekliğe kondurmuş, Halkevi'nin ardına, barut renkli kayadan budanmış temel üzerine oturtmuştur. Yayık ve enli taraçası, bol ışıklı balkonları ile, bu upuzun yapı, en ileri terapötik araçları, ışınları, banyoları, işinin ustası doktorları ve dikkatli hemşireleri ile, çok ileri bir sağalma ve iyileşme organizasyonunu barındırıyor.

Ankara yapıcılıktan bıkip usanmamıştır. Bu hastahane-

ye, ince bir su yatağına inen eğilimler üstünde, yalın ve amacına uygun, paviyonlar eklemiş; bunların da yanını yine yeşil bahçeciklerle süslemiştir. Bu modern tıp enstitüleri Seroloji, Bakteriyoloji, Medikoşimi, Farmakoloji laboratuvarları ile, sağlık memurlarını yetiştirecek bir meslek okuludur. Ankara'nın «Merkezî Hıfzıssıhha Enstitüsü» Türk tıp araştırmalarının, hekimlik biliminin, tıbbî danışmanlığın ana yapısı, yüz ağartan bir derman pınarıdır. Burada soyut bilim hedefi yanında, uygulamalı hizmet amacı elele veriyor. Binlerce tüpler, şişeler içinde aşilar, serumlar yetiştiriliyor. Buradan örnekler, çözümlmeler dört bir yana el uzatmış sağlık memurlarına, sağlığı korumağa ve hastalıkla boğuşmağa and içmiş yüzlerce istasyonlara gönderiliyor. Bu enstitüler dipdiri ve dinç bir Türk ulusu ideali peşinden koşuyor. Osmanlı-doğulu orta çağın acıklı kalıtımı olan kara belâlardan, bulaşıcı hastalıklardan, yer yer kapılanmış, kökleşmiş veremden, sıtmadan, frengiden, trahomdan Türk halkını kurtarmak için uğraşiyor. Binbir derde deva olmağa çabalıyor.

Ankara'nın bu Numune Hastahanesi'ni örnek tutarak Diyarbekir, Sivas ve Erzurum'da, daha birçok kasabalarda ve kentlerde, irili ufaklı hastahaneler yapılmıştır. Birçok sağlık istasyonları, gezici hastahaneler —yüzyıllardan beri Anadolu'da ilk kez olarak— köylere kadar yayılmışlar, yardımcı ellerini uzatmışlardır. Ankara, bu enstitülerin yanı başında bir o kadar enstitü daha kurmak için hazırlanıyor. Plânlarını, arsa-larını hesaplıyor. Ankara kuracağı tıp fakültesini çok sistemli bir biçimde oluşturuyor.

İşte böylece, Ankara, sütun sütun üstüne, kat kat üstüne koyarak ulusal yapısını yükseltiyor. Ortaya çıkan bu yapı kabasaba, çürük çarık ve tekinsiz bir saray değil, realist ve pratik bir enerjinin biçimli, oturaklı ve kutlu bir iş tapınağıdır. Bu yapı, amaç ve hedefi ne olduğunu iyice bilen bir istencin, gerçeklik toprağına attığı sağlam temeller üstünde, kalın ve sağ-

lam duvarı ile, dimdik çizgiler boyunca yükselen bir anıttır. Bu yapı heyamolalarla, rasgele ve gelişi güzel sivrilmiyor. Uzun boylu düşünülmüş taşınılmış, önceden iyice hesaplanmış, esaslı plânlara göre yükseliyor. —Diri Türkiye'nin ve onun canlı yapıcılık plânının organik bir parçası...

Ankara yapısı ve yapıcılık gururu üstünde hamlaşmıyor. Aksamadan, sendelemeden, duraklamadan ilerliyor. Yeni kentini, yeni Türkiyesi'ni kuruyor. Tek başına... Kendi emeği ve kendi kesesi ile.. Kendi hedefi uğrunda. Rasyonel ve metodik. Atılımlarında ve tekniğinde hep önceden çizilmiş, dümdüz çizgilerin ardından koşarak... Lâkin bütün bu devinim canlılığında, sayıların ve rakamların, amaçların ve araçların birbirine geçişlerinde büsbütün başka bir doğrulma ve dirilme dileği de yok mu? Yeni çizgilerin düzgünlüğünden, yeni yüzeylerin orantısından, yeni oylumların uyumundan —yalnızca düşün evrenini kaplamakla kalmayan— yeni yeni yankılar, yansımalar belirmiyor mu? Duygunun ve duygulanmanın da bir belirginliğe doğru gittiği, sanatında yeni yeni emellere, yeni yeni istençlere doğru sarktığı, yeni yeni biçimlere ve içeriklere doğru atıldığı sezilmiyor mu? Belki, bu duygular ruh dilinden gündelik yaşamın kullandığı dile götüren yolları henüz aşamamış; manevî âlemden maddî âleme, geçememişlerdir. Bugünkü yoğun kendiliğindenlik çağında henüz gündelik dile çevrilmek olanağını da bulmaları, belki, pek de öyle kolayca olanaklı olmayan bir iştir. Ancak, bütün plânlara, hesaplara ve ölçümlere karşın yeniyi yaşamış, hep, yeniyi duymuş olmaklığı anlatma özlemi, günden güne toplumun yüzeyi üstüne çıkıyor, gözle görünür biçimler alıyor. Doğum ağırları ile madde perdelerini yırtarak kendisine nur yolunu açan düşün de, tıpkı duygu kadar, sanat alanında varlık buluyor, elle tutulur bir içerik ediniyor.

Henüz yeni sözcükler, yeni renkler, yeni sesler uyandı-

ılmamıştır. Henüz, gerçek ve uyanık bir sanat bilincine varılmamıştır. Ancak, şu da var ki, yeni çağın yeni sanatına kavuşmak için kendisini duyurtan yeni dilek, berrak ve yoğun, çok duru ve çok toplu bir kararlılığın anlatımıdır.

Yeni sanat, bugün henüz, halkın malı değildir. Henüz bugün değil. Bu estetik seziş, bir içli özleyiş ivmesiyle yeni sanat varlığına örnek olmuş aydınlardan, düşünürlerden başlamıştır. Sanki birdenbire fışkıran, gönülleri coşturup aparan bu sanat özlemi, bu estetik nostaljisi, Türk devriminin ayırıcı ve seçkin göstergesidir. Bu özlem, her şey gibi bu devrimin damgasını, plânlı oluş özelliğini taşıyor... Ankara, imar plânında, musiki okulunda her yapıdan önce yer vermiş, yer göstermiştir. Toplumu yuğuran en güçlü güç musikide saklıdır. Toplumun nasıl yaşadığını, nasıl işlediğini kendisine hedef alan ve iş edinen modern halkçılık terbiyesi, musikiyi her yerde el üstünde tutuyor, baş üstünde taşıyor. Bütün güzel sanatlar içinde en yüksek etik gücü musikide görüyor. Onu en fazla karakter yaratan, özyapı işleyen bir öge sayıyor. Musikiyi en çok değer verielecek bir varlık tanıyor. Ankara'nın musikiyi en önce düşünmüş olması, ne bir rastlantının, ne de bir hevesin sonucu idi. Bu olgu onun halkçı ve devrimci rasyonalizminin gereği idi. Akılcılığının ve mantıkçılığının kaçınılmaz sonucuydu. Yeni Ankara tanrısız musikiye yeni bir akademi adayacak ve adağını tutacaktı. Nitekim öyle de olmuştu. Ankara bu saf cevheri işleyecek bir akademi yaratmıştır.

Türk halkının binlerce yıldan beri bağına bastığı bir halk musikisi, ulusal motifleri, bugüne kadar çığırdığı yalın türküleri vardı. Lâkin bu ezgiler Türklüğün kendi çerçevesi içinde kalmıştı. Bu çevrenin dışında hiçbir yabancıнын kulağına irişmemişti. Eski Türk halk koşmaları herkesin bildiği doğu havaları değildi, «alaturka» musiki değildi. Alaturka musiki... Zamanın göğsünden düşerek bir yanda morarıp kararmış; kaskatı kesilmiş bir musiki, İslâm-Arap etki alanının yapma-

cık musikisi idi. Bizans zevkinin yaşlanmış, sıskalaşmış, pıhtılaşmış sesleri ile bulanan, yüzyılların akışına katılıp Türk halkının arasına karışan ve halk türkülerini, tek sesli ve kırk telli, tekniğinin mızrapları tırnakları arasına sıkıştıran saray - enderun musikisi, tekkelerin ve tarikatlerin musikisi idi. Bu değişmeyen ve değişemiyen makamat kumkuması batılı kulağı, batılı duyuşu için musiki olamazdı. Ancak bir musiki ucubesi idi. Kendisinden geçmiş, yarı baygın, yarı sarhoş ezgiler... ilkel âletlerle fasılların, usullerin karşılıklı kırıışşı, kırıtışşı. Ahlayışlar, uflayışlar, inleyişler, sızlayışlar... Darbukalardan, zilli maşalardan, tanburlardan, kemençelerden kopan yaheyler... Çıldırasıya akan bir beste gümbürtüsü, gırtlak dolusu, ağız dolusu gazeller... Doğunun aynı dümtéklerle yerinde sayan havaları.. Bu musiki modern musikiden, Batı'nın boyuna ileri götürdüğü, götürebildiği, yeni yeni olanaklara ulaştırdığı, ulaştırabildiği musikiden ayrı idi. Bu musiki batının sürekli yeni yeni atılımlar ve devinimler, coşkular ve uyumlar içinde, inceleyen, derinleyen ve soyluluşan musikisinden ayrı idi. Doğanın ve insan içliliğinin her damlasında, her parçacığındaki özlülüğü anlatan, acıları ve zevkleri ile kişiliği ve iç yaşayışın her durumunu dile getiren batının musiki gücünden derin ve karanlık bir uçurumla ayrılmıştı. — Ancak Kemalist devrimin aşabildiği o karanlık uçurumla... Yeni Ankara eski musikiden de sıyrılmak istemiştir.

Halk konserleri ve radyolar, halkevleri ve okullarda, halk kütlesi arasında yeni musikinin anlamını ve tadını yaymağa çalışıyor. Okullarda, gençlik birliklerinde, kışlalarda musikiye yeteneği olanları seçiyor. Bunlara yeni musiki eğitimi veriyor. Orkestralar ve korolar oluşturuyor. Musiki sanatçıları yetiştiriyor. Yaylalardan ve en uzak köylerden halk ezgileri, halk melodileri topluyor. Bunların eski kalıplarını değiştiriyor. Bunları armonize ve enstrümente ediyor. Orkestra şefleri, yazarları, kompositörler, solistler yükseltiyor. Musiki

eğilimlerini, musiki hevesini besliyor. Musiki söyleşileri, tartışmaları, eleştirileri yaptırıyor. Yeni musiki zevkini tattıran yeni musiki izlenceleri düzenliyor. Musiki davasını topluma mal etmeğe, batı musikisini halka sevdirmeye, alıştırma alıştırma bu batı ezgilerini halka sindirmeğe, halkı buralara ısındırmağa çalışıyor. Metodik ve plânlı bir biçimde —ileride gerçek bir Türk sanatı olarak insanlığa ruh varlığının yaratıcı nurunu dökcek— yeni musikiyi halkın benimsemesine uğraşüyor. Bilinçli ve yeni bir musiki yaşamını canlandırmağa çabalıyor.

Bir milletin sanat varlığı ayrılamaz, parçalanamaz bir tamlık, bir tek ulu varlıktır. Bu tek parça varlık, her araç ile ve her aşamada, bu sanatı yaratan insanların yazgı ve gelecek birlikteliklerinden doğan ortak duygu birliğinin aynı tekdüze görünüşünü yansıtır. Serbest söyleyen Türk sanatçısının ritmlerini, melodilerini yabancı öğeler ve etkenler, tanınmayacak duruma koymuş, [tanınmayacak] ölçüde bozmuştur. Aynı gelişigüzel ve kişiye göre değişen kurallar Türk'ün renk ve biçim uyumunu yaratan yeteneğinin de kolunu kanadını kırmıştır. Bu yaratıcı gücünü de çarpıklaştırmış, sakat bırakmıştır. Türk sanat varlığı kendi kendine yatalak olmuş, tomurlaşmış değildir. Türk sanatçısının elinden güzel sanatların en yüksek hedefini, insan vücudunu, kapan Arap-İslâm bağnazlığı idi. Bu bağnazlık sırasını çoktan beri geçirmiş, devrini doldurmuş olmasına karşın, yapmacık olarak ayakta tutulan bir geleneğin bağnazlığı idi. Tarihin en eski günlerinden beri Türk ressamlığına, Türk yontuculuğuna coşku ve değer veren renk varlığı, tükenmez biçim hazineleri, hep bu geleneğe kurban gitmişti. Kırac çöllerden esip gelen bu kızgın bağnazlık geleneği Türk sanatçısının, sanat ve yaratma sahnesinde varını yoğunlu küle etmişti. Bu gözü kanlı gelenek Türk sanatçısının elinde avucunda hiçbir şey bırakmamıştı —«Arabeskler» den başka....

Lâkin Ankara'nın yeni Türk çağını yaratan aynı yapıcı

ve yuğurucu gücü, musikide olduğu gibi güzel sanatların vadilerinde de sallanıyor, dalgalanıyor. Sanat için yeni insanlar yetiştiren Ankara, sanata, insan vücudunun yetkinliğini, mutluluğunu, tanrısal aşkını geri vermiştir. Yine Ankara, her yanda yontuların, insan resimlerini ortaya koyan alegorik tabloların, portrelerin yaratılmasına çalışarak, yüzyıllarca Türk ulusunun sanat duygusundan dışarı atılmış olan insan güzelliğinin eşsizliğini geri alabilmiştir. Ankara'da ve birçok Türk kentlerinde Önder'in, devrimin ve yenileşen halkın onurunu kutlulayan anıtlar dikmiştir. Yine aynı konuları canlandıran fırçalar ve kalemlerden çıkan birçok resimleri, yontuları, devlet makamlarının, okul dersliklerinin, ticaret evlerinin duvarlarına asmıştır. Halkın elinden düşmeyen gazetelerden, kitaplardan, kartpostallara ve sinemalara kadar bütün yayım ve basın örgütü, metodlu ve yöntemli bir biçimde, halka seslenmekte ve onun güzellik zevkini uyandıрмаğa uğraşmaktadır. Böylece, yine plânlı yollarla, halkın yeni sanat duygusu işlenmekte, yeni sanat kavrayışını aydınlatacak adımlar atılmakta, alıştırmaya davası başarılmaktadır. Bu dava benlik ve varlık davasıdır. Çünkü san'at da, dil gibi, ulusun kendisidir.

Ankara'dan bütün Türkiye'ye yayılan bu uyanış, bu canlılık, yeni Türkiye'nin genç sanatçıları için yeni bir arayış, bir didiniş evresini açacak, genç düşünürler için yeni bir düşünüş çağını başlatacaktır. Bu kültür varlığını, henüz, deneyimli bahçıvanlar, gereği gibi eşeliyorlar, suluyorlar. Bu varlık, artık çiçek açmak ve meyva vermek için yalnızca zaman güneşinin doğal sıcaklığını bekliyor. Bugün ekilmiş olan sanat bilinci, henüz filizlenmeğe yüz tutmuş, olgun ve besli bir tohumdur. Lâkin her sanat-yaratıcılık ve olgunluk için gerekli olduğu verimliliği, o ulusun kendi talihini başartan ırk kaynağından alır. Olgunluk salt bir güçlülük işi değil, vakit işidir de...

Türk sanatı da Türk çağının ilerleyişinde, Türk talihinin

yükselişinde, uyumlu olgunluğunu doyuran verimini bula-
caktır. Bugünkü yapıtların yüksekliği veya sanatçıların yet-
kinlik derecesi, biçilecek değere ölçü olamaz. Bugün, ancak,
bu yeni sanat dileğinin, kendi kendisine karşı gösterdiği iç-
tenliğin, bağlılığın yüksekliğine bakılır. Ölçütü bu olunca, ye-
ni Ankara'da pek az şey, doğal yaradılış derinliklerinden fış-
kıran, yeni yaşam yönetiminin güçlülüğünü, bu yeni sanat
dileğinin belirişi kadar gerçek, bu kadar sert, ve bu kadar
inandırıcı bir uzdillikle göz önüne koyabilir...

Ankara kentin içine, ticaret evleri ve bakanlıkların orta-
sına, Önder'e ikinci bir anıt dikmiştir. Burada da Önder yine
keskin köşeli, yüksek bir altlık ve yine at üstünde... Ötekisi gi-
bi ileri atılan ve yol açan bir duruşta değil, başarılanı, kazanı-
lanı ulusuna koruyan bir ağırbaşlılık içinde. Ayağının ucunda,
doğal boyuttan büyük üç yontu: Silâh elde, savunmaya hazır
çelik miğferli iki asker ve bir kadın. Bu kadın —elinde hurma
dalı ve başında defne iklili, dudaklarında yengi gülümseme-
leri ile— klâsik anıtlarda görmeğe alıştığımız tanrıça, harma-
nisinin etekleri uçuşan, deha tanrıçası değildir. Bu, etten ke-
mikten yapılmış kadın Türk'ün canlı varlığının kadınıdır.
Anadolu'nun köylü kadını. Anadolu toprağının sarp ve dol-
gun sarsılmazlığının kadını.. Ağırbaşlı ve ciddî, kendine gü-
venen, ağır ağır adım atarak ilerleyen bir kadın, iki eli ile sır-
tındaki yükü taşıyor: Cepheye yetiştirdiği gülleyi...

Türk varlığının binlerce, yüz binlerce kadının herhangi
birisini... Bu Türk kadını, kardeşi ve oğluyla, Türk tarihinin ge-
lişim çizgileri boyunca omuz omuza yürümüştür. Türk ol-
gunluğunu tarihin her evresinde kollarında taşımıştır. Bütün
Türk tarihi kadını, gerek olduğu her anda, hep erkeğinin
yanbaşında, silâh elde, birlikte vuruşurken bulmuş, birlikte
dövüşürken görmüştür. Şayet boğuşmak yazgı ise. Yoksa hep
iş gücü başında... Bu kadın her zaman, en korkunç tehlikeler
karşısında irkilmemiş, gerilememiş, tetiğini bozmamıştır. Hep

güçlü kuvvetli kolları ile, hep böyle ağır ve ağır başlı adımları ile yürümüş, sonsuz toprağının sonsuz gücüne sırtını vererek en ürkünç fırtınaları, kasırgaları, tufanları önlemiştir. Hep böyle kirpiğini kıpırdatmadan, ardına bakmadan...

Din-mezhep dikbaşlılığı, softa zorbalığı, yabancı ahlâk anlayışlarının zoru ile ayağına köstek vuruluncaya kadar... Kafesler, perdeler ardına sürülünceye, feraceler ve yaşmaklar, çarşaf ve peçelerle, yüzü gözü bürününceye kadar.. Ne kafes, ne çarşaf, asla, Türk geleneği değildi ve Türk geleneği olmamıştır. Bu Bizans ve İslâm geleneklerini, rahipler ve hocalar saraylardan kentlere, kentlerden köylere çalakamçı sokmuşlardı. Kafes ve çarşaf Anadolu kadınına dünyadan zorla ayırt etmiş, uzak bırakmıştı. Türk kadınının gözünü gönlünü karartmış, devinim ve özgürlük demek olan yaşam canlılığını bitirmişti.

Tâ ki Ankara Türk kadınına sesleninceye değin... Önceleri, bütün ulus yoksulluk ve savaş içinde bunaldığı, çırpındığı günlerde. Birlikte dövüşmek için... Bu sesi duyar duymaz Anadolu'nun köylü kadınları kendilerini atmışlar, köylerinden dışarı uğramışlardı. Kağnılar ve katırlar ardında cepheye yiyecek ve cephaneye taşımışlardı. Tekerleğin saplanıp dönmediği, atın tırmanıp aşamadığı yerlerde, bu kadınlar top güllerini kucaklayıp taşımışlardı. Hep aynı ağırbaşlı ve ağır adımlarla. Kocaları ve torunları, babaları ve oğulları siperlerde vuruşurken, hep bu kadınlar, en ileri hatlara sokulmuşlar, silâh yetiştirmişlerdi.

Kurtuluştan sonra Ankara, bunları yeniden çağırmıştı—Bu kere de birlikte kalkınış için.. Kocaları, oğulları ve babaları ile el ele çalışmak için. Ankara bunların kafeslerini parçalamış, çarşaflarını yırtmış, bunları ışığa çıkartmıştı. Bu kadınları, modern hükümet dairelerine ve bankalara sokmuştu. Onlara yeni eğitime, yeni bilime, yeni sanata ulaştıran yeni yolları göstermişti — Ankara'da ve bütün Türkiye'de... Bu ka-

dınlar, bu sesi duyar duymaz, yine koşuşup gelmişlerdi. Ankara'nın kendilerine çizdiği aynı düpedüz ve doğru yollardan... Tıpkı erkeklerinin geldiği gibi. Bu kere de gelmişlerdi. Kuşaktan kuşağa kanlarına işlemiş dünya uzaklığına karşın... Canlarına tak etmiş göreneklerin, gelenlerin, ev eşığının öte yanından başlattığı koskoca dünyadan onları kışkırtmış, ür-kütmüş ve kovmuş olmasına karşın... Genç yaşlı, kentlerden, köylerden, Ankara nuruna üşüşmüşlerdi. Tıpkı erkekleri gibi. Okuma yazma öğrenmişlerdi. Tıpkı erkekleri gibi. Halkevle-ri'ne, konferanslara, kurslara, konserlere gitmişlerdi. Tıpkı er-kekleri gibi. Belediye üyelikleri, milletvekilliği için seçmişler, seçilmişlerdi. Tıpkı erkekleri gibi... Artık, Türk kadını, her şeyden önce, kızlarının da, oğulları gibi, eğitim görmesini istiyor. Kızlarının da, oğulları gibi, her sabah sırtlarını okşayarak onları en küçüğünden en büyüğüne kadar, çeşit çeşit okullara gönderiyor.

Kadın, bugünkü Türkiye'de, yaşamın her yönü ile ilgili-
lidir. Kadının çalışmadığı ciddî ve resmî pek az yer, pek az iş
kalmıştır. Kadın, bugünkü Türkiye'de, fakültede tarih dersi
veriyor. Hekimlik, yargıçlık ve banka muhasipliği yapıyor.
Kadın bugün ders veriyor. Çocuklara, hastalara, yaralılara ba-
kıyor, Çiftliğini yönetiyor. Milletvekilliği, danışmanlık, sanat-
çılık, gazetecilik yapıyor. Uzman kurullarında tasarı veriyor,
raporlar kaleme alıyor, kongreler açıyor, biçki yurtlarını yö-
netiyor.. Türk kadını, artık, meteliğini hesap eden küçük es-
nafın evcil eşi olduğu kadar modern toplumda yazından, si-
yasetten ve spordan konuşan salon kadınıdır. Kadını Türk
toplum yaşamından uzak düşünmek, artık olanaklı değildir.
Ne Ankara'da, ne Türkiye'nin herhangi bir kentinde...

Lâkin Türk kadını, Ankara'da, illerde ve köylerde olanı
biteni —erkeğinden daha değişik, daha belirgin bir ağırdan
alarak daha sessiz sadasız, daha düşünce taşına benimsiyor.
Olası ki, yüzyıllarca dört duvar içinde, sabır ve dayanma ile

başbaşa kalmış olmak, avlu taşlıklarında, köşe minderlerinde, tarla ortalarında dünyadan elini eteğini çekmiş olarak yaşamış bulunmak, onları, bu anlayışta ve ihtiyatlı yapmıştır. Ola ki, bu kadınlar, kılı kırk yarmağa, iğneyle kuyu kazmaya fırsat veren bu içli ve تنها yaşam ortasında en ince ve arkadaki ayrıntıyı bir göz ucu ile görebilmek alışkanlığını kazanmışlardır. Büyük atılımları birbirine bağlayan bir sürü ufak tefek işleri, hurda ayrıntıyı, daha çabuk ayırt edebilmeğe alışmışlardır. Türk kadını hakkı değil yalnızca görevi tanımıştı. Belki, yüzyıllardan beri başka türlü yapmamış olduğu içindir ki, bugün de yeni haklardan çok yeni görevlere daha önce sarılıyor..

Bu davranışın bir gizi, bir nedeni daha olabilir. Avrupalı kadının parça parça, yavaş yavaş koparabildiğini Türk kadını tastamam ve birdenbire ele geçirmiştir. Türk kadını bütün haklarını yeni Türk devriminin elinden, âdetâ, bir ödül olarak almıştır. Bu yüzden kuşkusuz ki, bu haklara daha az bir değer vermiyor. Kendine bağışlananın karşılığını daha az bir değerle ödemiyor. Avrupa'nın kadını erkeği ile her alanda omuz ölçüşebilmek için içini yiyor. İzleyecek bir hak savını güçlendirmek için koparabildiği her alanda gösterişli bir rekor kırmak tutkusu ile, aşık atışmak derdi ile kavruluyor. Oysa, tam eşitliğini kazanmış Türk kadınının bu tutkunluğa kendisini kaptırması için hiçbir ussal neden yok.

Bütün bu durumlara iten etkenler, sonuç olarak, Türk kadınının çalışmasına —kendisine düşen görev kadrosu bakımından özel ve seçkin bir nitelik vermektedir. Belki bu noktayı her alanda bireysel olarak belirlemek, bireysel olarak saptamak olanaklı olmayabilir. Lâkin bu özelliğe, bütün olarak kulak veren herkes için bu anlayış başkalığını duymak pek âlâ olanaklıdır. Türk kadını yeni özgürlükleri kullanışında tezcanlılık göstermiyor, kendini ağır alıyor. Fakat, bu sağgörü ve seziş ileriye doğru dolu dizgin atılış cesaretinin bazı tehlikeli geçitlerde biraz gemi kısmasına yarıyor. Türk kadını büyük ve

uzak hedefleri gözleyen çalkanışlar ve kabarışlara kendisini çarçabuk kaptırıyor. Türk kadını bu alçakgönüllüğü ile —her düşüncenin gerçekleşmesi ve özlü başarının varlığı için— zorunlu olan bir ölçülülük ve alçakgönüllülük ögesini, ilerisini düşünme bilgeliğini, çok öngörölü ussallığını temsil ediyor. Türk kadınının kösede bucakta yapılış bekleyen işleri başarmağı yeğlemesi, hiç kuşku yok ki, Türk topluluğunun zararına değıl, yararına olan bir etkidir. Çünkü Türk kadını, temel davada, ilerilik yarışında, erkeğinin karşısında değıl yanındadır..

Bu tokgözlü vaz geçiş, bir genç kadını, üniversite dersliğınden —erkekleri daha çok kentleri yeğlerken— gönül isteğı ile Ankara’dan uzak köylere götürüyor. Devlet hizmetindeki kadına derece avcılığını unutturuyor. Yine bu özelliğı bu kadına yeniyi henüz hayalmeyal seçebilen komşularına doğıru yolu göstermek erdemini veriyor. Kadın hekim daha fazla düşkünlere, muhtaçlara bakmak istiyor. Kadın avukat daha fazla halk tabakasının gündelik zorluklarını çözmeğı çalışıyor. İyi yürekli alçakgönüllülük Türk kadınına her meslekte, her yerde ufak tefek görünen pürüzleri, gücü yettiğı kadar, düzelttiriyor. şuradaki buradaki yoksullukları gidermekle bir vicdan huzuru bulmağı yöneltiyor.

Olası ki, bütün bu olgular, davranışlar ve özellikler, topluca, Türk kadınının yeni toplum içindeki eylemlerine kendine özgü bir renk veriyor. Olası ki, Ankara’nın —uzun aralıklara göre tutulmuş— büyük yapısı bu kadınlar sayesinde, içten içe daha fazla bir direnç kazanıyor. Yığının aydınlatılması için gerek olan bıkmayan ve usanmayan yol gösterme davası böylece tamamlanıyor. Devrim yapısı bir sürü çengeller, kancalar, vidalar ve menteşelerle perçinleniyor. Üstelik de, ilerleyiş önünden sıvışan gıllığışlı suların devrim yapısının temellerini yalaması, bu yapıya sinsi sinsi dil uzatması önlenmiş oluyor. Olası ki, Türk kadını, Ankara’nın boylu bo-

yunca uzanıp giden alınıaçık cepheler ardındaki iç içe salonların, sıra sıra odaların, ruh bakımından birbirile uzlaşmasına ve kaynaşmasına yarayan kalp sıcaklığını veriyor. Olası ki, bu kadının sayesinde yeni yapıya taze bir yaşam dolacak, bu ulusun yeni yurdu, onun yeni ocağı olacaktır.

Dün, Ankara, stepin üstüne atılmış, altalta üstüste boğuşmuştu. Toprakları mıncıklamış, kayaları didiklemişti. Bu sessiz sadasız boğuşan, gözü dönmüş yapıcılık azgınlığı doğanın kılıfını yırtmıştı. Türk erkeğinin kolları iri bir saksı çeşnisi veren bu bahçe-kenti bir çırpıda kapmış, stepin ılık ve solgun yayvanlıkları ortasına sermişti.

Bugün, bu umulmadık beliriş birdenbire yüreği hop ettiriyor. Sanki eskiden dizdize yaşanmış bir mevsimin apansız gülümseyişi, ansızın seslenişi gibi geliyor.

Yarın bu kenti, bu bahçeyi, bu saksıyı Türk kadınının parmakları canlandıracak, besleyecek ve süsleyecektir.

Bütün bu analık, Ankara'nın oluşunda, hatırı yabana atılabilir bir iş, hatırı sayılmayacak, eli öpülmeyecek bir iş midir?...

Ankara yapısını yapıyor. Bugün hâlâ birtakım insanlar, Türkler ve yabancılar, Ankara'da bile kendi kendilerine soruşturuyorlar: «Bütün bu caddeler çok geniş, çok uzun değil mi? Bütün bu hatlar fazla kaçmıyor mu? Bu cepheler çok fazla şeyler saklamak istemiyor mu? Gereğinden çok daireler, bankalar, okullar, apartımanlar yok mu? Fazla bahçeler, anıtlar yapılmıyor mu? Ankara, her şeye karşın, çok yapı yapmıyor mu?»

Ankara ilk yapısına, yapıcılığına başladığı günden beri kaç kere böyle çeşit çeşit soruları, başa kakışları, öğütleri, eleştirileri dinledi. Lâkin o, hiç aldırış etmemiş, yapısını sürdürmüştü. Aşama aşama, adım adım, düpdüz ve önceden çizilmiş çizgiler boyunca...

Yapısına fazla büyük, fazla geniş mi başladı?

Ankara yapısını dünkü tarihinin ölçüsü ile, bugünün ve yarının olaylarına, girişimlerine ve başarılarına göre kuruyor. O, yeni ve modern tarih yapıyor. Bu yapı onun gücü için fazla büyük? fazla geniş? fazla uzun mu?

Ancak bir tek güç yanıt verebilir. Tarih...

Ankara, harıl harıl, yapısını kuruyor.

EKONOMİ

*Ekonominin anlam ve niteliğine dair - Osmanlı ekonomisi
Makineler — Yüksek Kapitalizm ve Emperyalizm. — Demiryolları
— Fabrikalar - Türk plânlı - ekonomisi — Türk köylüsü — Türk-ofis
Yeni Bankalar, yeni Finans
Türk ekonomisinin anlamına ve niteliğine dair*

Ekonomi, birey için olsun toplum için olsun, yalnızca üretim, yapım ve değişim değildir.

Ekonomi, yaşayış istencinin cisimleşmesidir. Yaşamın anlamı, var olmak, güçlü olmak ve dinç kalmaktır. Bu anlamda, gerek zaman gerek yer yönünden, yayılabilmek için sürekli yeni güçler toplamak gizlidir. Ekonomi bütün bu diri ve usa dayanan canlılık özünün kalıbıdır, kılıfıdır, kınıdır. Yaşamın bu iç anlamının dıştan görünen biçimidir. Ekonominin tehlikeye düşmesi, ezilmesi, büzülüp kuruması yaşamın tehlikeye düşmesi, ufalıp daralması, erimesi demektir. Bu, sonuçta, tek kişi için olduğu kadar topluluk için de ölüm demektir. Irkların, ulusların çoğu ekonomilerinin yıkıma uğraması, tükenmesi yüzünden kahrolmuşlar, yok olmuşlardır. Osmanlı Devleti bu gerçeği kavrayamamıştı.

Yeni Türkiye bunu görmüş, anlamıştır. Ekonominin stili ruhun biçemi, içvarlığın görüntüsüdür. Kısmetin, talihin, alınyazısının aynasının neler göstereceğini boynu bükük beklemek, bir lokma ve bir hırka diyerek kanaat köşesinde pineklemek —hem tek kişiyi hem de ulusları— sonsuza değin kendi çevrelerinin kısır darlığı içinde sıkıştırır, kısıtır, ezer, çürütür. Bu köşeye tek başına çekilmenin [inziva] ve içine kapınlılığın [uzlet] sonu değişimsiz kalmak, yani, karşılıklı ilişkilerin besleyici uyumundan yoksun kalmaktır. Bu vaz geçişin ve el çekmenin ulusları, ister mal ister düşünce olsun, kendi ilkel araçları ile ne yetiştirebiliyorlarsa onlarla kalmağa zorlar.

Tâ ki günün birinde, bu araçların kendilerini de ellerinden kaptırırlar. Ve bu araçlar, hem bunları, hem de düşünceler ve mallar üzerindeki güçlerini kavrayanların, bu güçten boyuna daha fazla mal elde etmesini ve bu fazla maldan da boyuna yeni yeni güçler kazanmasını bilenlerin eline geçerler. Tâ ki, yine günün birinde, bireyler ve onlar gibi uluslar da, ne önüne geçilen, ne önünden kaçılan, uyumsuzluğa düşerler. İki, eşit ve denk olmayan guruba ayrılırlar. Birisi, büyük ve hiçbir şeyi olmayan «ekonomik süje»ler, ötekisi, küçük ve her şeyi olan, her şeye egemen «ekonomik obje»ler... Bu gerçeğe Osmanlı Devleti'nin aklı yatmamış, ermemişti. Yeni Türkiye bunu da ayırt etmiş, kavramıştır.

Ekonominin ritmi yaşayış istencinin çapı, yaşam canlılığının ölçüsüdür. Yaşam, hiçbir zaman duraklık kaldırmaz. Yaşam, sürekli yaratır. Boyuna, gözelerden, atomlardan yaşam dolu organizmalar çıkarır. Bu organizmalardan da —boyuna yenileşen ve gelişen bir yaratıcılık ivmesi ile— sürekli yeni, sürekli daha olgun, sürekli daha ileri yapılı ve hep kendi türüne benzeyen yaşam varlıklarını doğurur; yeni yeni organizmalar üretir. Ve bu yeni yaşam da hep geriye ve eskiyi yemeğe, ortadan kaldırmağa zorunludur. Yaşam, ister bireyler ister toplumlar olsun, canlıyı her an kendine ayak uydurmağa zorlar. Yaşam organizmanın enerjisine, mekaniğin tekniğine ve plân yapan zekâyâ varlık vermiş; bunlardan yeni makine-yaşam biçimini kurmuştur. Yaratılmış her varlık gibi makine de —doğanın irkilmez ve şaşmaz, erkli ve salt mantığı ile— kendi yaşam ivmesi, yaşam canlılığı yüzünden, boyuna, yeni baştan doğurmağa, yaratmağa zorunludur. Makine düşüncesi makine yaratılmadan önceki bütün düşüncelerin dö-lünü, soyunu sopunu yer, kemirir, silip süpürür. Bu eski düşüncelerin bütün doğurduklarını, düşündüklerini, ürettiklerini yana kakar; bunların üstüne çullanır, çöker. Bunların soluklarını tıkar. Yeni eskiyi boğar. Makine düşüncesini benim-

seyip onu kendi düşüncesi yapan insanlar, makinelerden önceki çağların anlayışı ile yaya kalmış, makineyi kendine mal edememişlerin, uşak kalmağa yargılı insanların, efendisi olurlar. Yalnızca dinamik, ritmik ve teknik bir etiğin güçlü istenci, makine ekonomisinin saltanat sürdüğü bu çağda, güçlü kalır, yaşar. Bu besbellilik de Osmanlı Devleti'nin bilincine girememişti. Yeni Türkiye bunu da anlamış, algılamıştır.

Ekonominin hedefi, yaşama amaç olan düşüncenin yansımasıdır. He zaman, yaşam olduğu sürece gücün yanında güçsüzlük de olacaktır. Her zaman, yaşam olduğu sürece olmuştan boyuna yeni bir oluş çıkacak; «Yeni» daima «Eski» nin karşıtı, saldırganı kalacaktır.

Yeryüzünde insanlar bulunduğu sürece bunların çoğu, ister tek başlarına isterse uluslar durumunda toplu birer küme olarak, önce can diyecekler ve kendi çıkarlarını düşüneceklerdir. Hattâ bu çıkar hiç de öyle büyük ve sürekli olmasa da, yine, bunu, insan toplumu dediğimiz insanlık topluluğunun büyük ve sürekli gönencinden önce düşüneceklerdir. Yaşamın anlam ve istencini çakmış, var olma savaşımında ekonomiyi hedef değil araç olarak kavramış modern insan ekonominin değerini doğru olarak biçecektir. Modern insan, yaşamın bitmek tükenmek bilmeyen anlaşılamazlıkları, kargaşalıkları ortasında hep aynı kalan yol gösterici yaşayış prensibinin —üretim, yapım ve değişim prensibinin— gücü, ekonominin gücü önünde baş kesecektir.

Yeni dünya düzeni, yeni ulus, yeni toplum ve yeni yaşam uğrunda —birey bakımından da toplum bakımından da— insanlığın ulaşacağı en ileri gelişimi dilemektedir. Bu dilek, en etkin araçlarla donanmış ve yoğun bir biçimde amaca yönelik rasyonalizmin zorudur. Bu dilek, metodlaşmış ve plânlaşmış sistem gücü ile, mantığın iki kutbu, soyut ve dünyayı algılama ile olumlu ve ulusal ampirizm, arasında en kısa yoldan yürüyen istektir. Bu düzene, bu dileğe eksen olan sis-

tem, prensip, ekonomidir. Ulusal servet ve mutluluk, güvenlik ve direnlik, bu eksen çevresinde dönen volandır. Ulusal etiği, sanatı, kültürü bu eksen çevirir. Ulusun siyasi manivelasını bu eksen harekete getirir. Bunun ivmesi ulusal ilerlemenin ivmesidir. Bu, içiçe geçmiş, dişli, kertiikli çarklar dizgesinin, bu karışık yapıli mekanizmanın, kârlı ve amaca uygun olarak işleyebilmesi için bir tek koşula gereksinim vardır: Örgütlenmeye...

Plânla örgütlenendirilmiş bir ekonomi yaşar, büyür ve yaratır. Bütün yaşam sahibi organizmalar gibi... Organik biçimde... Ekonomi organizminin sayısız gözelerinin, atomlarının yüksek düzene bağıli işleyişi, fonksiyonu vardır. Bu atomlar bütün'e, topluluğa, toplu varlığa yaşam verirler. Onlardan yaşam alırlar. Yapılarını değıştirirler. Gurupları başkalaşır, değışir. Lâkin, hiçbir zaman, ne tek başına ne de gurup olarak, herhangi bir atom, bir gözeye, bir gurup ötekilerine baskı edemez. Üstelik her değışme, her yerinden oynama, ancak organik bir biçimde olabilir. Hiç bir zaman zorla ve apansız değil. Hiç bir zaman plâna ve usa karşı değil. Her ne başkalaşıyor, yerini değıştiriyorsa —ister tek başına, ister toplu olsun— sürekli yeni bir oluş, yeni bir ilerleyiş demektir. Çünkü yaşam gerilemek bilmez. «Atomlaşmak», tek tek hücrelere ayrılma, ölüm demektir. Parçalanma, yitme demektir. Molekülde olsun kozmosta olsun, ekonomide olsun toplumda olsun...

Yeni Türkiye'nin istediğı ilerlemektir. Yaşayışta, görgüde, bilgide, sanatta, teknikte, etikte ilerleme... Bu dilek, yaşam saçan bir ulusun bütün devinim ve yaşam canlılığı ile beliriyor. Yeni Türkiye istiyor ki, bu ilerleyiş topraklarına kök sal-sın; uyumlu bir biçimde ulusun içine sinsin; başli başına yaşayan, bağımsız ve organik bir varlık olarak kendisinin malı olsun. Bunun içindir ki, yeni Türkiye ekonomisini de, böyle, köklü, denkli ve kendi kendine dayanıklı örgütlemiştir...

Kuruluşu, karakteri ve eğilimleri ile Osmanlı ekonomisi yabancı idi. Yeni plânın temel fikri, her şeyden önce, Türkiye'nin ekonomisini Türk yapmak ve Türk tutmaktır. Bütün olarak da, parça parça da, bütün ekonomi bu kök –düşünce ile düşünülmüş, kurulmuş ve yürütülmüştür. Yabancı ekonomik doktrinlere ve dogmalara göre değil. Yabancı taslaklara, yabancı örneklerle göre değil. Bugünkü Türk ekonomisinin organizmi, ne tam olarak kendisi ne de herhangi bir parçası, yabancı benzerliklerle karşılaştırılmaz, yabancı benzeyişlerle ölçülemez.

Bu ekonomi, düşün ve hedef bakımından, bilinçli ve yalnızca Türk'tür. Osmanlı İmparatorluğu'nun büyük ekonomi piramidinde — üretim, yapım ve değişiminde — bir tek şey Türk'tü: Gerçekten üretim yapan, bütün öteki yaşamları, ekonomileri, organizasyonları olanaklı kılan, Emek. Köylünün çalışması. Tarım. Belki, bunun yanında, köy varlığının ilkel gereksinmelerini gideren şu küçük ve alçak gönüllü Elişi. Ama, fazlası değil.. Bu ekonomi piramidinin ulusal varlığı taşıyan geniş tabanı, bütün ağırlığı ile, Türk köylüsünün omuzuna yüklenmiştir. Bundan öte ne varsa, hepsi yabancı idi.

Sanat [zenaat] Suriyeliler'in, Ermeniler'in, Rumlar'ın elinde idi. Osmanlı Devleti'nde Türk toprağının ürünlerinden —tezgâhta ve atölyede işlenen— her ne varsa, hemen hemen ayrıksız olarak, hep yabancıların elinden çıkıyor, onların elinden geçiyordu. Ancak köylünün yalnız kendi yaşayışı, kendinin alçak gönüllü gereksinmesi için kendi ocağında ve kendi alçak gönüllü araçları ile işlediği, Türk'tü. Türk elemeği, kâh ilkel, yalın ve kabasaba bir araç, kâh sanatkârane, becerikli ve zevkli bir süs ögesi ortaya koyuyordu. Fakat, hiçbir zaman elden ele satışı düşünmeyen, kazanç ve kârı beceremeyen bir emek veya beceri elişi olarak kalıyordu.

Ticaret Suriyeliler'in, Ermeniler'in ve Yahudiler'in elinde idi. Türk köylüsü buğdayını davarını, pamuğunu tütününü-

nü, üzümünü incirini, portakalını, fındığını, özetle, satabilecek neyi varsa ve neyi satabiliyorsa hepsini yabancıya satıyordu. Kumaşını, derisini, âletlerini onlardan satın alıyor ve ne satın almak zorunda kalıyorsa, hepsini, yabancılardan alıyordu. Ancak, köyün, dışa kapalı ekonomi çemberi içinde dönen, komşudan komşuya, avuçtan avuca, değiş tokuş edebildiği nesi varsa, yalnızca bunlar, Türk ticaretini oluşturunuyordu. Türk'ün elinde avucunda kalan bunlardı. Üst yanı, hep yabancılardan geliyor, yabancılara gidiyordu. Yabancılar alıyor, yabancılar satıyordu. Türk köylüsünün göznuru ve alinteri yabancılar için dökülüyor, akıyor; kelepirci bazirganların kazanç küpünü dolduruyordu.

Türk köylüsü, tarlası ile samanlığı, kulubesi ile ağılı arasında dar, boğuk, loş ve güç bir yaşam yaşıyordu. Dünya ile onu, beş on bozuk yol üstünde sürüklenen öküz arabalarının, deve ve katır kervanlarının ardında kalan bir bağ bağılıyordu. Yazın ılık bir toz ve moloz, kışın cıvık bir hamur ve çamur deryasından başka bir şey olmayan yollar. Lâkin, ne de olsa bu yollar Osmanlı ekonomisinin yürüdüğü yollardı. Kazanç getiren yolları. Kazanç... Yabancılar için. Boy boy kazanç... Köy harmanlarından koyun ağıllarından küçük Anadolu kentlerinin çarşısına pazarına mal taşıyan Suriyeliler ve Ermeni tacirler için kazanç. İşini becerip bu malları Anadolu limanlarına, Rum ve Levanten dışsatımcıların yazıhanelerine, kadar ulatan açığözler için büyük kazanç. Bu kazançlar; Anadolu topraklarını bırakır bırakmaz yükseliyor, malların değeri artıyordu. Bu kazançlar, konçimentolar, ordinolar, varantlarla İstanbul'a, şatafatlı ve cakalı adlar taşıyan firmaların ve acentelerin bürolarına ulaşınca bir kat daha kabarıyordu. İngilizceye, Fransızcaya, Almancaya benzeyen adlar. Hiçbir zaman Anadolu köylerine kadar varamayan, Türk köylüsünün görmediği, duymadığı adlar... Buna karşın, yine tâ uzaklardan, Londra'dan, Paris'ten, Berlin'den Türk köylüsünün

Çalışma biçimini ve yaşayışını yönetenler bu yabancılarıdır. Onların hesapları neden ne kadar ekileceğini, nerede neler yetişeceğini belirliyorlardı. Yabancı borsalar Türk köylüsünün emeğine istediği değeri biçiyordu. Türk köylüsünün yaşamak için gereksinimi olduğu ipliği ve kumaşı, araç gereçleri, camı ve kâğıdı, keseri ve şekeri bu yabancılar getiriyorlardı, İngiliz, Fransız, Alman fabrikalarından... Yine onlar ve onlara benzeyen Levantenler, Rumlar, Ermeniler, Yahudiler.. Bir sürü komisyoncular, aracılar, araya sokulan asalaklar. Türk köylüsünün sırtından bedava yayaşayan birtakım insanlar...Türk köylüsünün hangi malı kaça alacağını, bu malların kendilerine kaç para kr bırakacağını belirleyenler bunlardı. Osmanlı ekonomisine, Osmanlı pazarlarına egemen olanlar bunlardı. Tarla ile samanlık arasında, kent çarşılarında, limanlarda, doklarda, depolarda. Her yerde... Bunların yanında, arkasında, ortasında, Londra'daki, Paris'teki, Berlin'deki konsorsiyumların şubeleri, türlü türlü kuruluşların temsilcileri, kombinezoncuları vardı. Ticarethaneleri yöneten, dışsatım ve dışalıma kumanda eden bunlardı. Bunların kurtiyeleri, ajanları, limanlardaki bürolarda, en küçük kentlerin arşı kapılarındaki sarraf dkknlarında poliçeleri iskonto ediyorlar, bonoları kırıyorlardı. Türk köylüsünün aldığını altın pahasına çıkarıyorlar, sattığını yok pahasına indiriyorlardı. Bütün bu faizlerden, komisyonlardan, ilvelerden yığılan para yükleri Londra'yı, Paris'i, Berlin'i boyluyordu. Suriyeli esnafın biriktirdikleri, Ermeni, Rum, Yahudi tüccarın sızdırdıkları, bütün yabancıların kazandıkları, hep ülke dışındaki bankaların cari hesaplarına yatırılıyordu. Osmanlı ekonomisinin bütün geliri dışarı akıyordu...

Ya Türk köylüsü? Neşesizlikten, umutsuzluktan bunalmış, çiftini sürüyor, canı burnunda davarını güdüyordu. Hali-fenin, müftünün ve hocanın öğrettikleri gibi, yazėı ve kismetine boyun eğiyor; bekliyordu. Yabancı tacirlere, komisyoncu-

lara, sarraflara eline avucuna geçeni döküyor. Dışinden tırnağından arttırdığını da padişaha vergi diye veriyordu. Verdiği şayet o yıl iyi gitmiş ve ekin bolca olmuşsa fazla, yahut da, Allah, güneş ve yağmur başka türlü buyurmuş ise, eksik oluyordu. Ancak, bu aralık, az mı çok mu ekmiş, az mı çok mu ürün almış; az mı çok mu ödemiş bunun hiçbir farkı yoktu. Çünkü her keresinde kendisine kalan, hep aynı şeydi. Ölme-yecek kadar... Yavaş yavaş, bu köylü için, bütün emeğin anlamı, bütün yaşamın hedefi, bütün varlığın özü silinmeğe, sönmeğe, yok olmağa yüz tutmuştu.

Her şeye karşın Osmanlı ekonomisinin mekanizmi —ön sırada yabancıların çıkarları içinde olsa— yine işlemeği sürdürmüştü. Gerçekte işleyebilmesinin nedeni de yabancıların bu çıkarı idi. Bu çıkar Osmanlı ekonomisinin büsbütün durmuş olmasını istemiyordu. Bu mekanizma ağır ağır işliyordu. Yavaş yavaş ilerliyordu. Lâkin bu yürüyüş biçimi Türkler'in suçu değildi. Ne onların beceriksizliklerinden ne de miskinliklerinden ileri geliyordu. Türk ulusu, bütün tarihte, yetenekli ve çalışkan bir ulus olduğunu kanıtlamıştı. Çünkü böylelik içinde bu mekanizmanın yönlendirilmesi ve yönetimi daha rahat, daha kârlı idi. Osmanlı ekonomisinin yürüyüş ve gidişi yabancı istencin gönlüne ve onayına bırakılmıştı. Bu ekonomik yürüyüşün ivmesini yabancıların keyfi belirliyordu. Yaya yürüyüşün, el emeğinin ivmesini...

İngiltere'de, Fransa'da, Almanya'da makinalar vardı. Oralarda makinanın uyumu, istenci, ruhu egemendi. Oralarda ancak makina fikri ekonomide, felsefede ve politikada söz sahibi idi. Oralardan makina egemenliği bütün Avrupa üstüne ve doğuya doğru yayılmıştı. Makine, buharın genişleme gücü ve elektriğin akım gücü ile Avrupa'yı baştan başa fet-hetmişti. Yeni ve yengili, cihangirane bir saltanat kurmuştu. Türkiye Devleti de vakıtle cihangirane bir devlet, bir dünya devleti idi. Lâkin Türk halife-sultanları canlı Türk gücünü

canlı Türk kudretini, dogmalara, doktrinlere sarmışlar, sarmalamışlar kurutmuşlardı. Sultanlar bu kaynağı tüketmişlerdi. Saldırı ve yakarış, bağış ve yardım, rahmet ve bereket, kader ve kismet... Oysa, güce karşı dogmağla değil, ancak güçle, yalnızca güçle karşı durulabilir. İşte, bu yüzden Osmanlı ekonomisi makineler Avrupası'nın uşağı, bendesi, kulu olmuştu.

Makinenin dilediği vergi emektir. El emeği. Bu emek, bu el işi, makinenin topuzu altında ne yapabiliyorsa onu yapabiliyordu. Bu emek, her şeyden önce, makinenin fabrikaları için hammaddeler veriyordu: Kömür ve madenler, her türlü odun, pamuk, yün, deri. Ve, ayrıca, gereksinmeye göre, türlü endüstrilere yarayan ilk maddeler.. Bu sadık bir uşak, koltuğunda, sırtında makine efendisinin kapısına ne taşıyıp getiriyorsa ucuza bulup getiren namuslu ve alçakgönüllü bir emektir. Bu el işi en ucuz gündelik ile çalışıyordu. Boğaz tokluğuna. Hemen hemen bedavaya... Serbest rekabet konusunda birbirinin gözünü oyarcasına kırıyan Avrupa'nın bu makineli yapımevleri için ne kadar ucuza gerekiyorsa o kadar ucuza... Üstelik, Osmanlı, makinelere bir başka kâr kaynağı da sağlamıştı: Kendi pazarlarını. Kendi sanayii olmayan, kendi ticareti bulunmayan her bölge gibi, seri halindeki fabrika üretiminin kolayca satış yapabileceği pazarları...

Lâkin haraca bağlanmış Osmanlı ekonomisinin ödeyeceği cizye daha ağırdı: Kendi ülkesinde makinelere, yabancı makinelere arpalıklar, derebeylikleri vermek. Avrupalı makinelere —el işine istediklerini yaptıradursunlar— yeni baştan, diledikleri gibi, yeni angaryalar koymak ayrıcalığını tanımak. Daha ucuza, daha fazla kârla, çalışmak için işlenen ve işleten maddeler: maden ve kömür ocakları.. Seri ürünleri daha bol, daha fazla kârla, satabilmek için demiryolları ve vapur hatları... İstedikleri, koydukları fiyata ses çıkarılamayınca, daha fazla kârla, para vurmak için, şurada burada bir iki elektrik santrali, tek tük bir iki fabrika.. Bu ocaklar, bu yollar, bu

santrallar ve fabrikalar ancak Avrupa'nın dilediği, ancak Avrupa'nın denetleyebileceği yerlerde kuruluyordu. Ancak Avrupa'nın istediği biçimde işliyorlardı. Ancak Avrupa'nın kârîa çalışabiliyorlardı... Makine egemenliği Osmanlı ülkesinde geçici bir alım satım canlılığı, bir konjonktür aramıyordu. Onun ardına düştüğü dava bu topraklarda adamakıllı kökleşmek, dal budak salmak, büsbütün yerleşmekti. Bunun için ekonomik yapıyı büsbütün buyruğuna almakla yetinmiyordu. Onun emeği ve malı üzerine çullanmakla kalmıyordu. Ekonomik düşünüşü de pençesine kapmak istiyordu. Çelik gücü ve makine şaşmazlığı ile ekonomik anlayışa da el uzatmıştı. Avrupa ekonomisinin salt egemenliğini Osmanlılar'ın kafasına sokuncaya kadar uğraşmıştı. Avrupa ekonomisinin üstünlüğü düşüncesi Osmanlılar'ın kafasında bir iman durumunu alıncaya kadar çalışmıştı. Avrupa, Osmanlı'nın kendisine karşı koyabilmesini, yarışa kalkışmayı düşünebilmesini bile istemiyordu. Bu olasılığın düşünülmesini olması olanaksızın istenmesi kılmak istiyordu. Artık, her Osmanlı, Avrupa ekonomisi ile herhangi bir alanda aşık atılabileceğini, her ne biçimde olursa olsun rekabet yapılabileceğini aklından bile geçiremez olmuştu. Bu kendini küçük görme ekonomik savaşımı önceden yitirmek demektir. Türkiye'nin ekonomik alanda kendi kendine güveni kökünden kazanmıştı. Günler olmuştu ki, bir Osmanlı fabrikasının bacasını düşte bile gördüğünü söylemek enikonu sapıtmak sayılmıştı.

Makineler, ne de olsa, eninde sonunda, bir üretim aracıdır. Gece gündüz soluksuz işleyebilen güçlerine, bu hiç sonu gelemeyecek, tükenmeyecek sanki zamanla ölçülemeyecek sanılan devinim güçlerine karşın, eninde sonunda, maddeden başka bir şey değildirler. Makineler, hammaddelerin, emeğin ve ulaşımın kârlılığı bakımından birçok ana ve genel koşullarla ancak belirli yerlere çakılabilirler. Bir bölgenin doğal en-

gebelerine ve olanaklarına, araçlarına boyun eğmek zorundadırlar. Şu var ki, madde, her zaman, ruhun, buyruğu ve hizmeti altına girer. Madde ruhun bir aracı olmaktan yukarı çıkamaz. Osmanlı ekonomisinde elini sallayan, kolunu kabartan, isteği gibi gezip tozan Avrupa'nın makineleri de, eninde sonunda, gerçekte, bir emir kulu idiler. Hatta bunların efendileri olan Avrupa'nın ticareti ve maliyesi de, eninde sonunda, daha yüksek bir istence bağlı idi. Gerçek efendi, gerçek kendisine uyulan güç, batıp ekonomisini parmağında oynatan, onu kamçılıyarak her türlü engellerin ve sınırların üstünden atlatan, salt egemenlik anlayışı, imperium anlayışı idi. Bu anlayış, ekonomik, sosyal ve siyasal bütün sulta ve egemenliği, otorite ve imperiumu, katı ve acımasız, kıyıcı ve amansız, kılan üstünlük ve hükmetme ruhu idi. Avrupa'nın yüksek kapitalizm ve emperyalizm ruhu...

Bu ruh, Avrupa topraklarında uç vermiş, orada filiz sürmüştü, orada ortaya çıkmıştı. Avrupa, rönesans, reformasyon ve Fransız Devrimi'nin okulundan yetişmiş Avrupa, Mançesterciliğin, liberalizmin Avrupa'sı, onu kucağına almış, bağrına basmıştı. Bu ruhu Avrupa emzirmiş, Avrupa büyüt-müştü. Hep onun hatırı için, hep onun uğruna, eskiye kıymış; köhneyi feda etmişti. Bu yeni ruhun serpilip gelişmesi ile birlikte Avrupa'nın kendisi de pazusunu kabartmış, bileğini güçlendirmişti. Avrupa'nın, günden güne, kodamanlaşan bilimi, tekniği ve sanatı yeni eylemler gösteriyordu. Boyuna saldırdığı yeni ve geniş alanları sömürerek boy atan, erginleşen ruh aynı ruhtu. Bütün bu varlık bu ruhun bir düzeye değişen aşamaları ve anlatım biçimleri idi. Avrupa'nın bilimi, tekniği ve sanatı da, banka tröstlerinin, endüstri kartellerinin, emperyalist politikasının olduğu gibi, hep bu aynı ruhun işlev ve yaşama biçimleri, işlevleri ve formları idi. Sağduyuları körleşmiş sultan-halifeler ise, zaten burunlarının ucunu göremedikleri için, tahtalarının eşiğinden öte yanında olanın bitenin

ayırında değildiler. Yalnız, bu eski duvarların yer yer nasıl gümbürdeyerek   kt   n   görüyorlardı. Günün birinde bu moloz da ının altında kalmaktan çekiniyorlar, titre iyorlardı. Fakat, bu ileriye atılı ı, bu dört nala, dolu dizgin gidişi, bir türlü, kavrayamıyorlardı. Bu ilerleyi in kendisini önlemek isteyenleri nasıl tepip sırtüstü yere  aldı ını, tuz buz ettiğini bir türlü anlayamıyorlardı. Ancak, saltanatlarına göz dikmi  bu meşruluk dışı tutkusunu seziyorlar, korunma a çabalıyorlardı. Ama, bu olu un anlamını ve niteliğini bir türlü kestimediklerinden yalnızca dış belirtilere, görünür semptomlara karşı sava ım veriyorlardı. Tehditler savuran, onları korkutan bu ruhu, Osmanlı İmparatorluğu'nun sınır boylarında durdurabileceklerini umuyorlardı. Hanedan baskısının gelenekleri sayesinde, hacıların hocaların duaları berek ti ile, mukaddesatın yüzü suyu hürmetine... Bir yandan, hep dışta kalan liberal reformlar, öte yandan içten gelen irtica baskınları ile vakit kazanma a çabalıyorlardı. Bu ilerleyen dev ruhun önüne parl mento oyuncakları fırlatıyorlar, kucak kucak ayrıcalıklar atıyorlardı. Zorbalık ve fitnecilikle Osmanlı Devleti'nin iri kutusunu, kocaman heybesini bu Avrupalı ruha karşı, ne kadar olanaklı ise o kadar su sızmaz biçimde kapama a u ra ıyorlardı. Lâkin, ilerleme ruhu katkısız irticaları, yapay ıslahatları, gelenekleri de açıyor; zaman ve mekânın bütün engellerini deviriyordu. Bu ilerleme ruhu, sonunda, insanların ve eşyaların üstünden açmış, her şeyi delip geçmiş, Osmanlı Devleti'nin g be ine kadar pençesini takmı , gönül rızası ile boyun e meyenin hakkından gelmişti.

 u kadar var ki, Avrupa'nın Osmanlı ekonomisine boyun e diri i, Avrupa'daki eski ekonomik yapının kendini savunmasında olduğu gibi değildi. Bu ezi , karşısında bir direnme girişimi bulduğu için, daha katı ve daha zorlu olmuştu. Bu boyun eçiö sonunda Osmanlı ekonomisinde her türlü zaman ve mekân sınırları yıkılmı tı. Bu zorbalık mallardan ve ürün-

lerden cisimsiz ve şekilsiz kavramlar yaratmıştı. Kişi ve kişilik enerjisinin servetinden, kişisiz ve kişiliksiz bir servet enerjisi yaratmıştı. Avrupa'nın kârına, Avrupa'nın yararına olarak... Bu zora sultan mı, halife mi, gelenek mi, hele Osmanlı ekonomisi mi dayanabilirdi?... Bu güç önünde Osmanlılar'ın çarşıları, pazarları allakbullak olmuştu. Buğday çuvalları, pamuk balyaları, zeytin fıçıları dibinde saatlarce çekişe çekişe yapılan pazarlıklar, beş aşağı beş yukarı elden ele tokayla satışlar, bir yana sinmiş, tıs olmuşlardı. Ortada, artık standard numaraları ve tip markaları ile vadeli borsa satışları, telgrafla kote edilen kurslar kalmıştı. Bu güç bu çuvalları, balyaları, fıçıları zaman ve mekân kavramını tanımayan, elle tutulamayan, yalnızca Avrupa'nın kazanç bilânçosunda görülen sıra sıra muhasebe sütunlarına çevirmişti. Avrupa Osmanlı ekonomisine köşe sarraflarını, murabahacıları bırakmıştı. Fakat yabancı bankalar, rantlar ve obligasyonlar, hausse'ler ve baisse'lerle, Osmanlı'nın cebindeki bütün altını ve gümüşü kasalarına çekmiş; Avrupa dışsatım bankalarına yığmıştı. Avrupa, Osmanlı Türkiyesi'nin şeriat hukukuna, kutsal göreneklerine, geleneksel Arap harflerine, güzel yazı ile yazılmış Kur'an nüshalarına el sürmemiş, dokunmamıştı. Yalnızca ahlâk ve ticaret alanlarını «dünyalaştırmak»la, maddileştirmekle yetinmişti. Yalnızca Hughes telgrafları ve diktaphone'ları ile doğunun bütün romantizmini, batının istek sütununa taşımıştı. Bu yok etme savaşı, inanç alanında, iki dünyanın ekonomisi arasında, bir haclılar seferi, şimdiye kadar görülen ve bilinen haclı seferlerinin en yamanı, idi. Lâkin, bu sefer de, sonuçta, ta ilk günlerden beri göğüs göğüse gelen iki dünyanın, doğu dünyası ile batı dünyasının karşılıklı ilişkilerinden bir sayfa, bir aşama idi. Nitekim, batı ekonomisinin bu saldırışı doğrudan doğruya Osmanlı halifelerinin ve onların saltanat düşkünlüklerinin yakasına yapışmış değildi. Buna karşın, bu saldırışta, Osmanlı saltanatı da sarsılmış, yere düşmüştü. Çünkü bu devletin da-

yandığı tek dayanak olan ümmet düşüncesi, hanedanlık düşüncesi, yaşamak yeteneğini ve hakkını yitirmiş, çürümüş, güçten ve tarih çerçevesinden düşmüştü. Fakat bir tek varlık geride kalmıştı. İçin için canlılığını koruyan, hanedan ve saltanata bağlı olmaksızın yaşamış bulunan bu varlık, güçlü elçiliğini tarihin hizmetine ve emrine koymuş olan, Türk yaşama gücünde gizli duran ekonomik varlıktı. Tarihin ilk günlerinden beri her yerde ve her zaman belirlediği gibi, Doğu ile Batı arasında toplayıcı, birleştirici ve bağlayıcı etkisini göstermek, işte, bu Türk yeteneğinin ekonomi gücüne düşmüştü.

Olasıdır ki, Türklük, çok kez başardığı gibi, bu kez de ekonomi alanında, bu karşıt akımları uyumlaştıracak, bunları insansı ve evrensel bir kalkınma olarak uzlaştıracaktır. Bu iki ekonomi karşı karşıya idi. Beri yanda, Batı'nın genel savaştan [Birin Dünya Savaşı'ndan] önce en belirgin doruğa varan yüksek kapitalizmi vardı. Onun zamanı ve mekânı yok eden, kişiliği öldüren, anonimleştirici davranış aşkı vardı. Öte yanda, doğunun ticarete kişiye ve somuta güven gösteren anlayışı vardı. Doğunun el ile tutulabileni, gözle görülebileni simgesel kavramlar, göreceli değerler üstünde tutan anlayışı vardı. Doğunun mekânın bütün oynayışını, zamanın bütün akışını bir dinginlik ve bekleyiş merkezi, ivedisizlik ve ağırbaşlılık kutbu, çevresinde yoğunlaşmaya bakan devinim nefreti vardı. Olasıdır ki, Türklük doğunun kanına kemiğine geçmiş, iliğine işlemiş bu duraklığı, statizmi ile batının kanından fışkıran dinçliliği, dinamizmi uzlaştıracaktır. Olasıdır, Türk gücü bu karşıt dünya anlayışlarının, bu karşıt yaşayış biçimlerinin, bu karşıt ekonomik eylem biçimlerinin arasını bulacaktır. Batılı ve Doğulu ekonomik düşünüş yöntemleri ortasından bir katılım sağlayabilecektir. Üretim, yapım ve değişim mekanizmasına yeni ve insanlık topluluğunun mutluluğuna yaran, bir uyum, bir ritm verebilecektir... Osmanlı Devleti'nin düşünce açısı bu olanağı kuşatacak, kapsayacak kadar açık ve

geniş değildi. Fakat, olası ki, bu amaç Kemalist Türkiye'nin tuttuğu, tarih yapıcı yolun yepyeni ve önceden çizilmiş seyir hattı üzerinde bulunan bir hedeftir...

Yeni Türk ekonomisi eski Osmanlı ekonomisinin terekesinden kâr ve kazanç getiren çok bir şey miras almamıştı. —Tek bir varlıktan başka... Lâkin, bu tek varlığın da çeşitliliğine ve bolluğuna, varsıllığına ve bereketine hudut yoktu. Bu eşsiz varlığın gücünü değerini Osmanlı mankafalılığı görüp anlayamamıştı. Onun sırtından yaptığı çılgınca harcamalara, har vurup harman savurmalara, yüzyıllarca süren kıyasıya savurganlığa karşın... Bu hazine ulu ve tükenmez bir varlıktı: Anadolu.... Boydan boya orman kaplı dağları, su toplayan verimli çukurları, geniş, alabildiğine geniş, yaylakları ve otlakları, çepeçevre yalçın kayalarla kuşatılmış yemyeşil vadileri, dimdik inen çayırıları, ağır ve tok topraklı tarlaları, killi ve çatlak, kuru ve yumuşak taşlı, çakıllı, rutubetsiz ovaları, göğsünü güneşlere açmış kat kat sahilleri, nemli ve verimli çöküntüleri ile Anadolu... Sicilya ile İskandinavya, Ren membaı ile Tuna mansabı, arasındaki büyük bir havza ikliminin, en ince farkları ile, bütün başlıklarını bağrında toplayan Anadolu.. Step çobanlarından sebze bahçıvanlarına kadar herkesi besleyen Anadolu... Her türlü hububatı, mısırı ve pirinci, üzümü inciri, portakalı, fındığı, fıstığı, pamuğu, afyonuna kadar her bitkinin her çeşidini, her türünü, her boyda ve en iyi cinsten yetiştirebilen Anadolu... Kömür ve petrol, bakır ve demir, cıva, kalay, kursun, krom, manganeden tutun da lülecî taşına, zımpara madenine kadar bağrında —bugüne değin zenginliği hakkında henüz tam bir fikir bile edinilememiş— servetler saklayan Anadolu...

Anadolu bugünkü on yedi milyon nüfusunun birkaç mislini bolluk içinde besleyebilir. Türk halkı bu ulu, tükenmez varlığı, gerçekte, Osmanlı terekesinden, ancak, Lozan barışı-

nın imzalandığı günden beri alabilmiştir. Kendi emeğinin yabancı eli dokunamaz bir alanı olarak, ancak, Lozan günü bu mirasa kavuşmuştur.

Türk ulusu bu alanı işlemek için çok çalışmağa zorunlu olduğunu biliyordu. Bu servetten gelecek kuşakların yararlanabilmesi için bu emeğin, aynı zamanda, doğru olması gerektiğini de kavramıştı. Türk ulusunun gevşemeyen pazusuna güvenci, doğru yolda güdüldüğüne inancı tamdı. Yalnız bir noktayı adamakıllı sağlama bağlamak istiyordu: Gelecekte bütün elde edilenin kendi malı olarak kalmasını... Buna inandıktan sonra ötesi kolaydı. Yüreğinin ivmesi ile, en ağır yoksulluklar ve güçlükler içine atılacak, sorup soruşturmadan, ahlayıp uflamadan, kendisini yönetenlerin ardından gidecekti — Kurtuluş savaşında olduğu gibi... Böylece, yeni ve gülümseyen bir gelecek inancı ile direnerek yokluklara ve zorluklara, yoksulluklara ve sıra sıra salgılara dayandı. Bu geleceğin, kendisine nasip olmasa bile, çocuklarına, bir kılına dokunulmamış bir gönenç tadı bırakacağına bel bağlayarak bugün de dayanıyor.

Türk ulusu bu geleceği herhangi bir biçimde tehlikeye düşürebilecek her şeyden kaçınıyor, korunuyor. Çünkü, bundan böyle, yeniden yabancılar için yıpranmak istemiyor. Yabancı kredilerden, devlet ve ulus ekonomisinde yabancı sermayelerden sakınıyor. Bunların yabancılarla günün birinde gizlice bir arka kapı açması olasılığından işkilleniyor, ürküyor. Yabancı bankalar, yabancı demiryolları istemiyor. Ülkesinde olanlarını bile teker teker, geri satın alıyor. Artık, yabancı madden ocakları, sanayi kuruluşları, ticaret firmaları istemiyor. Ortaya çıkanların ve çıkacakların Türk yönetimi altında olmasını istiyor. Ne pazarda ne borsada, ne büyük ne küçük, artık, hiçbir yabancı tacir, yabancı sarraf, yabancı kurtiye ve yabancı ajan istemiyor. Yabancı sanayi ve elişi, yabancı memur ve hizmetli, hattâ, yabancı işçi bile istemiyor... Aşırılıktan,

adam kaçkınılığından değil. —Çünkü, Türk ulusu yeni ekonomisinin, içinden dışından, bütününde ve parçalarında, bugün de ve yarın da, hep Türk olmasını, hep Türk kalmasını istiyor...

Türkiye, yüzyıllarca ihmal edilmiş olanın on yıllık bir sürecik içinde ele geçemeyeceğini görmüştü. Ekonomi konusunda çok, daha pek çok, şeyler öğrenmesi gerektiğini de iyice biliyordu. Herkes için ve her zaman geçerli olabilecek yanlışlıklardan, yanlış yollardan kaçınmanın kendisi için de olanaklı olamayacağını pek âlâ ayırdında idi. Fakat, bütün bunların öğrenmek dalında, yetişmek konusunda bulunduğunu gözüne almıştı. Bu sağduyu ve kanıyla acı deneyimlerden yılmıyordu. Kaldı ki, bunları en aza indirmek için elinden geleni ardına koymuyordu. İsteddiği, en küçük ayrıntısına kadar, her işi biran önce becerilmesi, başarılması idi. Bu yüzdendir ki yabancıları çağırmıştı. — Ama kendi belirlediği alanlar ve hizmetler için... Bu uzmanlara, nereye varmak istediğini, kesin plânlarını, şaşmaz hedeflerini anlatmıştı. Bu uzmanlar da, ona, tutacağı yol üstündeki geçit vermeyen boğazları, engelleri, hendekleri, taşları, çukurları göstermişlerdi. Ona, bu yol üstünde, yapımı bilimsel uzmanlığa bağlı bazı tünelleri ve köprüleri yapmaya yardım etmişlerdi.

Lâkin, Türk ulusu, her işi ince eleyip sık dokuyor. Bu yollardan düşünce taşına geçiyor. Önerilen yollar ortasından birisini seçiyor, birkaçını birleştiriyor, bir ikisini sağa sola saptırıyor, uzaltıyor, kısaltıyor, genişletiyor, daraltıyor, bilinç veya içgüdü ile değiştiriyor. Böylece, Türk emeği ile, Türk ekonomisi alanı ortasında bir yol ağı ortaya çıkıyor.

Bu yeni sistem istenilene, amaca uygun, modern ve baştan başa Türk'tür. Böylece, bu dizgeden yeni bir ekonomi sistemi, tepeden tırnağa kadar Türk olan bir ekonomik düşünce biçimi, doğuyor. Üretim, yapım ve değişim üzerinde, zaman ve mekân bakımından doğu ile batıyı uzlaştıran bir

ekonomi prensibi yükseliyor.

Yeni Türk ekonomi yolları, ta başlangıçtan beri bu büyük amaca, bu uzlaştırma ve kaynaştırma hedefine, doğrulmuştu. Bu yollar da —yeni Türkiye’deki her şey gibi— önce bir realiteye, bir gerçekliğe, Türk birliğine yöneltilmişlerdi. Bu yollar Anadolu’yu ve onun çeşit çeşit genişliklerini tek parça ve tekdüze bir biçime sokacaklardı. Onun parçalarını birbirinden ayıran dereleri tepeleri, ırmakları ve bataklıkları, aşacaklardı. Köprüler kuracaklardı. Karlıdağ zincirlerinin buzlanmış kilitlerini açacaklardı. Steplerin görünmez alevleri üzerinden atlamağa yarayacaklardı.. Bu yollar deniz kıyılarını, bütün sahilleri, hinterlandlarına ulaştıracaklardı. Yaylaları denizlere, enginlere kavuşturacaklardı.

İç köylerdeki tarla ve çayırların buğday ve hayvan bolluğunu kenar kentlerdeki pazarlara dağıtacaklardı. Uzak bölgelerdeki madenleri, cevherleri dışsatım limanlarına taşıyacaklardı. Kömürü, kolayca varılamaz ocaklardan ülkenin her kösesine verebileceklerdi. Türk ekonomisinin ilk yolu Türk yollarını yaratmak olmuştu. Çelikten döşenmiş yollar... Bu, zorlu, ama, doğru bir yoldu.

Anadolu’da, Osmanlı döneminden beri şöyle böyle bir demiryolu ağı vardı. Aşağı yukarı 3500 kilometre. Bu ağ, nüfuz ve politika iğneleri ile Anadolu’nun sırtında tam 70 yıl içinde örülebilmmişti. Fransız, İngiliz, Alman ayrıcalık sahipleri tarafından hazırlanmış, yapılmış, işletilmmişti. Mülkiyeti ve kazancı da yine bunlar arasında bölüşülmüştü. Yıl başına, yuvarlak hesap 50 kilometre. Bu yollar önemli idi. Dünyayı kaplayan ilgilerin, çıkarların yolları idi. Çok kere, birbirine karşı olan yaban egemenliklerin şimdiki ve gelecekteki savlarına yarıyorlardı: İzmir’den başlayarak Hindistan’a götüren İngiliz yoluna... Akdeniz’in doğu bölgesindeki Fransız sömürgeciliğine... Doğuda yayılmak isteyen Alman zoruna...

En az ve hemen hemen, hiç yaramadıkları Anadolu idi. Bu yollar Anadolu'yu değerlendirmek için yapılmış değillerdi. Yabancı ticaretin Anadolu ürünlerini yabancı gemilerine en kârlı şekilde yükletebilmesi için döşenmişlerdi. Anadolu'nun Kuzeyi, doğusu ve ortası her türlü ulaşım olanağından yoksun bırakılmıştı. Buralara ekonomik ve kültür bakımından el sürülmüş değildi. Buraları deve kervanlarına, manda arabalarına kalmıştı. Yeni Türkiye demiryollarını demir elleri ile döşeyinceye değin... Sene başına, yuvarlak hesap, 200 kilometre...

Bu yeni demiryollar Anadolu'nun göbeğinden başlamışlardı: Ankara—Kayseri sonra Kayseri—Sivas. Merkezden doğuya doğru: Sivas—Malatya. Yeniden güneye: Malatya—Fevzipaşa. İçeriden, Akdeniz limanı Mersin'e doğru, ikinci atılış... Sonra, yeni baştan, yine merkezden Karadeniz'e: Ankara—Filyos. Yine batıya, İzmir limanına, ikinci kol: Kütahya—Balıkesir. Yeniden doğuya: Malatya—Ergani. Daha da doğuya: Dryarbekir. ...

Hâlâ demiryolları döşeniyor. Eldekiler döşenecek, bunlardan sonrakiler de döşenecek, ondan sonrakiler de döşenmeye başlanacak... Merkezden bir daha doğuya: Sivas—Erzincan. Onun ardından yine doğuya: Erzincan—Erzurum. Doğudan kuzeye: Erzurum—Trabzon. Yeniden daha doğuya: Malatya—Van. Merkezden yine güneye, Akdeniz'e, üçüncü çıkış: Afyon'dan Antalya'ya doğru. Karadeniz'e de üçüncü bir bağlanış: İnebolu'ya. Deniz kıyıları boyunca, Kömür havzası Zonguldak'tan sola, Ereğli limanına doğru. Sağa, Filyos'a doğru... Ve yine bir daha batıya, deniz kıyılarına: Balıkesir'den—Çanakkale'ye. İleride, belki de, çok daha ötelere, Van'dan İran hududuna, Tebriz'e, doğru. Diyarbakir'den Irak hududuna, Musul'a, doğru... Anadolu'nun yeni yolları. Bu kadar yola karşın yine yol yetişmiyor. Yan yollar, birleşme ve bağ hatları, ikinci derece ve yardımcı hatlar, eksik kalıyor. Yıllar

geçince, boyuna yapılmalarına karşın, yine de eksiklikleri duyulacak. Her döşenmiş yeni bir yolun kavuşmasından sürekli olarak bir yenisinin özlemi doğuyor. Gerçi, ayrıca, yeni şoseler de yapılıyor. Yılda aşağı yukarı, 1500 kilometre. Üstelik, eskileri de onarılıyor. Anadolu'da onarım demek, hemen hemen, yeni yapmak demektir. Lâkin bunlar da yeterli değil. Dünyanın her hangi bir köşesinde yol demek canlılık, açıklık demekse bu yargı en çok Anadolu için geçerlidir. Her demir ray yorgun vücuduna değdikçe taptaze dirilen Anadolu için... Ürünlerinin alıcıları çok uzak düştüğünden ötürü çapa yüzü görmemiş tarlalar belleniyo, kirizmalanıyo. Balta girmemiş, yararlanılmamış ormanlarda ağaçlar kesilmeğe, yontulmağa, desterelemeğe başlıyor. Çöller üstünde fabrikalar, fabrika gurupları, kombinalar fışkıрмаğa başlıyor. Yeni yaşam başlıyor... Yeni, yepyeni bir yaşam...

Bu çelik damarlar boyunca dolaşan eden taze kanla ekonomik yapının nabızı daha canlı atıyor. Yeni ruh bu eski toprakları, buradaki insanların yüreğini dolduruyor. Makine ruhu, yeni Türk ekonomisinin ruhu... Deve kervanları, manda arabaları ortadan çekiliyor, kalkıyor. Ama birdenbire, tepeden inme değil. Kervancılar, kağnıcılar, binlerce yıllardan beri bu bozuk yollar üstünde ağır ve yavaş adımlarını atıyorlar... Bu yeni çelik hatlar boyunca kerpiçleri porsumuş eskî kulübeler betondan dökülmüş yeni evler halini alıyor. Yan yana gelen evlerden köyler, kentler ortaya çıkıyor. Bu kentlerdeki kervansarayların yerlerini otomobil garajları, benzin istasyonları tutuyor... Devinimsiz, düşünsüz, sanki zamansız geçmiş yıllar içinde bu ülkenin ruh varlığından Anadolu'nun rüzgârlarına birçok değerler savrulmuştur. Irak köşelerde birçok değerler unutulmuş, paslanmış, çürümüştür. Yeni uyum, işte, bütün bu harcanan, körleşen varlıkları yep yeni bir birlik, bir bütünlük olarak bir araya topluyor. Bu ulusun ekonomik bilincini, yapı canlılığını, ekonomik düşün ve istencini yaratı-

yor. Bu demir ağırları örüvermek dile kolay bir şeydi. Bu iş ulu ve zorlu bir işti. Çok kere, teknik ve finans bakımından, artık sarpa sarmış, çıkmaza düşmüş, yürütülmez, başarılmaz olmuştu. Her keresinde bütün bu olanaksızlıklar içinden çıkılmış, yürütülmüş ve başarılmıştı. Başlangıçtan beri yıl yıl ardına, plânına ve programına göre, hiç şaşmadan ilerlenmişti. Adım adım, aşama aşama... Önceleri teknik işler için dışarıdan yardımcı çağırılmıştı: İsveç'ten, Danimarka'dan, Avusturya'dan, Almanya'dan mühendisler getirilmişti. Bunlar Türk mühendislerine yolların araştırılmasını ve yapımında yardım etmişlerdi. Bugün Türk mühendisleri bu güçlükleri tek başlarına alt ediveriyorlar. Bu yardım, yalnızca teknik alanda idi. Sermaye Türk'tü, hep Türk kalmıştı. Türk ekonomisi yollarını yaparken, yeni Türkiye'deki her şey gibi, bu işi de egemenliğini sınırlandıracak, saltanatını tehdit edecek en ufak bir üstünlüğü kaptırmadan, en ufak bir ayrıcalığı yabancılara vermeden başardı. Bütün bu yolları da her yanda devletin elinde, devletin mülkiyeti, her yanda devletin işletmesi ve yönetimi altında tutuyor. Bu yüzden eski Osmanlı hatlarını ayrıcalık sahibi yabancılardan satın alıyor. Bunun için yeni raylarını yabancılardan malî kredilerine el atmaksızın döküyor. Genel bütçe ödeneğinden, ulusal gelirinden, ulusal birikiminden başarıyor. Türk kafası ile, Türk parası ile...

Yeni Türk yolları üzerinde ileri doğru atılan her yeni adım, döşenen her travers, Osmanlı ekonomisinin arapsaçı varlığından bir kördüğümü daha çözmüştü. Osmanlı ürkekliğinin, makine ve teknik önünde hop eden, kof yüreğinden bir lokma daha koparıp atmıştı. Türk yolları ve onun çelik iskelelerinin uğur çatkısı altında Türk'ün gürbüz sanayii dünyaya gelmişti. Bundan sonra yabancılardan Anadolu'daki irili ufaklı beş on fabrikası da Türk eline geçmişti. Motor satın alan, makine kurduran girişimcilerin sayısı, günden güne kabarıyor-

du. Artık, elışı, gitgide, mekanik beygir kuvvetinin, motor adedi devrinin ardında kalıyordu.

Bu yeni fabrika sahipleri yeni sanayicilerdi. Yaya kalmış Türk ekonomisine modern ve makineleşmiş bir ivme ve uyum verebilmek umudu ile getirmiş oldukları makinelerinin korunmasını istemişlerdi. İstediklerini ele geçirmişlerdi, teşvik görmüşlerdi. Sanayi denilebilecek az çok ne varsa hepsinin attıkları ilk adımdan başlayarak elinden tutulmuştu. Devlet malından ucuz arazi verilmişti. Vergi bağışıklığı, ulaşım indrimi dağıtılmıştı. Her birine getireceği maddeler için gümrük kolaylıkları gösterilmişti. Prim ve devlet siparişlerinde üstünlük armağanları verilmişti. El üstünde tutulan bu sanayi okşana okşana boy atmıştı. Girişimcilerin ve kurucuların sayısı on yıl içinde, şöyle böyle, bini bulmuştu. Lâkin bu başıboş gezen sanayi avareleşmiş, koruma ve teşviklere karşın, bir türlü yapısal bir verimlilik ile büyüyememişti. Bu şımarmış sanayi gerçekten yerli ve yerleşik bir durumda ülke ekonomisinin topraklarına kök salamamıştı.

Eksik olan sanayicilik ruhu idi. Bu kuruluşların hemen hemen tümü, ulusal üretim, yapım ve değişimin uyumunu duyamamışlardı. Bir ülkenin ekonomik varlığında sanayiye düşen rolün ne olabileceğini bir türlü anlayamamışlardı. Bütün bu açık gözler için açtıkları fabrikacıklar devletten yardım gören bol ve rahat bir kazanç kaynağından başka bir iş değildi. Hemen hemen hiçbirisi kazanç hakkı yanında kendilerine düşen hizmet görevini, ulusal ekonomik topluluğa hizmet görevini de yüklenmek gerekeceğini düşünmemişlerdi. Bu adamlar dört duvar ve bir dam altında iki üç parça makine ile işe başlamışlardı. Tuttukları işler hep böyle küçük ve önemsiz kalmıştı. Ortaya konulan iş ender olarak yapım sayılabilirdi. Çoğunun yaptığı, gerçekte Avrupa'dan ucuzca ve kolayca getirtebildikleri yarı-işlenmiş, hatta çoğu işlenmiş eş-

yaya şöyle bir iki parmakla dokunmaktı. Paketlerinden çıkarıp başka kutulara koymaktı. Etiket kâğıdını değiştirmekti. Bunların tozunu silmek, bunları cilâlamaktı. Entipüften bir çekidüzen, göz boyacılığı idi. Bu adamların ne bilgileri, ne istenç ve yetenekleri Türk hammaddesini işlemeğe yeterli değildi. Bu adamlar öz Türk ekonomi birlikteliğinin, üretim ve tüketim için yaşamsal değer taşıyan ekonomik varlıklarını gerçekten öz bir sanayi ile birleştiremiyorlar, değerlendiremiyorlar, ortaya çıkaramıyorlardı. Bu adamlar işlerini yoluna, tıklarına koymuşlar; devlet korumasından yüz bulmuşlar; boynuna devlet korumasına sırtlarını verip yan gelmişlerdi. Sınâî girişimlerinin hesaplama hududu bu sıralardaki alım - satım - canlılığının kâr derecesi idi. Bu tür üretimim varlık nedeni mal yaratmak değildi, olamazdı. Bu sözde yapımcılığın nedeni paralarını yüksek faizle işletmek, değer değil, fiyat elde etmektir. Bu adamlar kol kol düşük gündeliklerin sırtına binmişler, uzun çalışma saatlerinin kırbağı ile elden düşme, kelepik makineleri kamçılararak, açık saçık kârların peşine düşmüş haylazlara benziyorlardı. Bu adamların gerek ulusal, gerek dünya ekonomisinin ilerleme aşamalarına ritmik bir biçimde bağlanabilecek gerçekten kârlı bir işe baktıkları, gerçekten değer yaratmağa aldındıkları yoktu.

Bu çeşit sanayileşme, dinamolara ve türbinlere karşın, yabancı makinelerin köleliğinden kurtulmak demek değildi. Hâlâ Türk hammaddeleri, bütün bu yeni ve sözde fabrika sürülerine karşın, eski ve düşük fiyatlarla yabancı sanayi havzalarına akıp gidiyordu. Bu fiyatlar, dünya piyasasında kurlar düşmeğe başlayınca, git gide düşüyorlardı. Bu düşük fiyatlar karşısında da dışsatım, dünyayı saran krizler darlaştığı oranda azalıyordu. Bu fiyatlarla birlikte Türk köylüsünün eline geçen kârlar da ufalıp eriyordu. Hâlâ yabancıların seri malları —belki birkaçı şimdi Türkçe yazılı paketlere sarılı olarak— Türk toptancı piyasalarına, Türk perakendeci dükkânlarına,

Türk ekonomisinin gündelik yaşamına egemendi. Türk köylüsünün yaşam standardı, ilerleme ve gelişme olanağı, yine bu yabancı piyasa kurlarına bağlı kalıyordu.

Parmakla sayılabilecek kadar az olmakla birlikte, örnek olabilecek büyük fabrikalar da kurulmamış değildi. Bunlar, yetenekli ve modern makineleri, rasyonel işleme yöntemleri ile ileri bir teknik ve yönetimi temsil ediyorlardı. Bu fabrikalar yüksek kapitalizmin fabrikaları idi. Plânlı, sistemli ve amaca uygun metodları ile çok ileriye hesaba katan ticarî bir anlayışla işliyorlardı. Geleceğin bütün kombinezon olasılıklarını şimdinin varlık koşullarından ve olanaklarından çıkaran büyük kâr ocakları idi. Bu kuruluşların yaptıkları üretim değerli ve denkli bir üretilimdi. Yaşamak için sağlanması zorunlu eşya ve gıda gereksinmelerini ekonomik bir biçimde gideren bir üretilimdi. Bunların hammaddeleri hazırlayışları, işleyişleri ve satışları sanayi düşüncesine bütünü ile uygun olarak sıralanmıştı. Çalışma çerçevelerinin içerisine bütün yerli ekonomi alanlarını alıyorlardı. Hammaddeyi işlemekten başlıyorlardı. Perakende satışa hazır olarak pazara atıyorlardı. Bu üretim çiftçi tarlasından dükkân tezgâhına kadar bütün üretim aşamalarını yapısal bir biçimde ardı ardına birbirine ekleyen bir üretilimdi. Emek ve üretim, baştan sona kadar, Türk'tü.

Bunlar **Türk** ekonomisinin durumunu görmüşler, onun temel öğelerini kavramışlardı. Yüksek gümrük duvarları ile korunan pazarlarını, düşük hammadde fiyatlarını, işçi emeğinin ucuzluğunu, imal edilmişin ve emek verilmişin pahalılığını... Bu fabrikalar, yüksek kapitalizmin metodları ve sistemlerine göre hazırladıkları ve uyguladıkları plânlarla bu koşullardan yararlanıyorlardı. Türk köylüsünden hammaddeleri satın alıyorlardı. Dünya pazarlarındaki düşük fiyatlarla... Modern makinelerinde bu yersiz yurtsuz rençberlere iş veriyorlardı. Ucuz Tür gündelikleri ile... Tüketim için gerekli olan

eşyaları ise en pahalı fiyatlarla satıyorlardı. Türk gümrük sisteminin yardımı ile... Bunlar eylemli bir tekel kurmuşlardı. Bedava devlet arazisinden, vergi bağışıklığından ve ulaşım indiriminden, primlerden ve benzer üstünlüklerden yararlandıkları gibi bu tekel durumlarından da yararlanıyorlardı. Ulusun kazanç ve yaşam düzeyi yükselmiş değildi. Yaratan işçilik, ekonomik yapı ve ekonomik ruh bu çok gelişmiş sanayiye karşın yerinde sayıyordu. Bir türlü ulusun gönencine yardım etmeğe koşamıyordu. Türk toprağında yabancı makinelerin egemenliği yerine, bu kere de, kendininkilerinin zorbalığı tehlikesi baş göstermişti...

Türkiye’de, yapısal ve mantıksal bir gelişme kararlılığına karşın, bu geri tepen ekonomik hareketin ortaya çıkabilmesini ve ilerleyebilmesini olanaklı kılan nedenler bilinen nedenlerdi. Bunlar, koşut ve düz çizgileri, dosdoğru hedefe yönelen düz ve koşut caddelerine karşın, yapay ve çürük sıvaları, çıkırıkcı ve helvacı zevkiyle süslenmiş, kuş kafesi oymaları ve kabartmaları ile Ankara’daki ilk evlerin ortaya çıkabilmesini olanaklı kılan nedenlerdi. Bu yıllar geçiş ve danışıklı dövürlülük evresinin, yapıcılık devrinin başlangıç aşamasının nedenleri idi. Bu yılların irili ufaklı bütün sanayi kuruluşları pistonlarının, manivelalarının, çarklarının boyuna ileriye gösteren ivmesine, ileriye anlatan mantığına karşın, yeni çağı ve onun gücünü, onun yolunu, onun bilincini kavramış değildi. Bu evre sanayinin ortaya koyduğu kişisel girişim anlayışı, nasıl olursa olsun, kendi kesesini doldurmağa, kendi kursağını şişirmeğe bakmış ve liberalizmin acımasız, koşulsuz ve hudutsuz kazanç tutkusu ile yanmıştı. Yeni yönlerle yönelişin, yeni ideolojinin, yeni Türkiye’deki devlet, toplum ve ekonominin yeni biçimlerinin cahili, yeni içeriklerinin aymazı idiler. Her işte hep kendisinde başlangıç ve sonunu bulan, her işte hep kendi kendisini temel alan bu ekonomik anlayış yavaş yavaş içgüdüsel gücü ile düşünceleşmeye ve anlaşımağa zo-

runluydu. Kaldı ki, yavaşlığa ve dolambaçlılığa yeni Türkiye'nin yürüyüş uyumunda yer yoktu.

Bu aksaklığı, uyum bozukluğunu ilk duyanlar yine yeni ve modern Ankara'nın kuruluş ve yapılış yıllarında öz işleri üstünde pişen, olgunlaşan insanlardı. Batı'nın ve Doğu'nun modern ve yüksek okullarında teknik ve ekonomik bilgiler edinmiş yöneticilerdi. Soyut ve dünyayı algılamamanın kuramsal bilim bilgisi ile pozitif ve ulusal ampirizmin uygulamalı deneyim kavrayışı arasında yetişmiş insanlardı. Bundan böyle yeni dairelerini, enstitülerini ve bankalarını — her türlü yabancı doktrinlerden, yabancı taslaklardan sıyrılmış— rasyonel yönetimlerinin sırf Türk amaçlarına uygun tutan, Türk düşüncesi ile ve Türk ruhu ile bulan ve yapan insanlardı. Bunlar, yeniler, Modernlerdi. Bunlar, yeni Türkiye'de, her yapıtta ve bütün işlerde olduğu gibi, ekonomi sahnesinde de en doğru ve en kestirme yoldan yürümüşlerdi. Doğruca hedefe...

Bunların yollarından, metodlarından ve araçlarından uyumlu bir topluluk ortaya çıkmıştı. Bu yeniler, Türkiye'nin ekonomik düşüncesinden, ekonomik işleyişinden, günü geçmiş ve eskimeğe yüz her ne varsa varsa süpürüp atmak istiyorlardı: İster Türk ister yabancı olsun malî sermayenin, borç paranın, esham ve tahvilât gelirinin oligarşisini, üst-normalin ve üst-kazancın zorbalık tutkunluğunu, ekonomi kurumlarının tek başına alınmış kararlarını ve tek başına verilmiş yargılarını...liberalizmin Laissez-faire, Laissez-aller'sini... Bunlar, tıka basa karnını doyuran ve alabildiğine göbeklenen bireycilik anlayışını ezmek istiyorlardı. Bunlar, yüksek kapitalist sistemin ve onun dünya egemenliğinin Türk ruhuna, yapısal olmayan içgüdüler ve özelemler durumuna soktuğu alabildiğine zorbalığını ve ölçsüzlüğü önlemek istiyorlardı. Temizlemek, ayıklamak istiyorlardı. —Yüksek kapitalizmde Türk olmayan, aşkın ve taşkın, ne varsa...

Lâkin bu yeniler yüksek kapitalizmin, ilerleme ve olgunlaşma alanlarındaki atılışlarında beliren özlüklerini de elden çıkarmamak, sistematik bir biçimde Türkleştirmek istiyorlardı. Çünkü, yüksek kapitalizmin dünyaların direnişini kıran bir dinamizmi vardı. On yılda yüz yılı aşan bir ivmesi vardı. Onun teknik aşkına her ağırlık, her baskı ve her durgunluk, ancak, hevesini uyandıran, ayranını kabartan birer oyun geliyordu. Son olarak, bu yüksek kapitalizmin ölçü, tartı ve plânla var olandan boyuna yeni olanaklar, bu olanaklardan da boyuna yeni gerçeklikler yaratan bir lojiği, bir rasyonalizmi vardı. Bütün bu özellikler ve nitelikler Türk ekonomik varlığına yeni bir atılış ve atış gücü verecekti. Türk olsun yabancı olsun, bu üstünlükler Türk ekonomisinin modern üretim, yapım ve değişim hizmetine konulacaktı. Türk ekonomisinin denkli bir biçimde önalışına, organik ve karşılıklı yetiştiren bir etki altında oluşuna, yardım edecekti. Fakat, yalnızca topluluğun çıkarına ve gereksinmelerine göre... Kapitalist sivriliği olmayan plânlı bir ekonomi, büyük ölçekte ekonomi.. Topluluğun organı olan, devletçe organize, kontrol edilen ve yönetilen bir ekonomi. Yeni ekonomik görünüm içinde özel sermayeye, kişisel girişime yer var mı? Evet. Şayet değişir ve değişebilirse... Şu halde, kendisine düşen hisseyi toplumun buyruğuna koymayı öğrenir ve öğrenebilirse... Tıpkı öteki ekonomi sistemlerinin, bireyci ekonominin, öğrendiği ve öğrenmeye zorunlu olduğu gibi... Eğer bunu yapar, yapabilirse, bundan sonra, özel girişim ve özel sermaye için de, ister yabancı ister yerli olsun, tıpkı ötekiler kadar, çok olanak, pek çok fırsat var. Fakat, bu aralık, yeni devlet ekonomisi ilk işini kendi görmeye başlamıştır. Plânına ve kendi kendisine verdiği süreye göre ilk olanakları gerçekleştirmiştir. —Beş yıllık plân boyunca...

«Beş yıllık plân», ekonomi politikasının diline doladığı

bir söz... Şatafatlı bir fikir çığırtkanı, bir söz davulu.. Her davul gibi gümbürtüsünün içine taban tabana karşıt birçok kavramları, biricik ve tekleştirici bir anlatım halinde sıkıştırıyor. Karakterlerine, ekonomilerine, politikalarına göre türlü türlü uluslar için çok kere bambaşka birer anlam taşıyan bir birleşim... Seri halinde basılmış her yana çekilir tasarımlara göre bu sözün anlamı: Zoraki sanayileşmedir.. Bütün bu karışıklığına karşın Türkiye'nin beş yıllık plândan anladığı her ne pahasına olursa olsun sanayileşme demek değildir. Hiçbir özveriye ve iç ekonominin bünyesine bakmaksızın daha fazla fabrika demek değildir. Beş yıllık plân Türkiye için içiçe geçen çok cepheli ve kavranması güç bir canlı öğedir. Ekonomik yapısının içine işliyerek onun işlemlerini değıştiren ve böylece onun bütün kültür varlığını başkalaştıran bir etkidir.

Beş yıllık plân, Türkiye için, başlı başına bir kavramdır. Bu plân yurdun derinliklerine inmek, şimdiye kadar el sürülmemiş madenleri, cevherleri, meydana çıkarmaktır. Yurdun genişliklerine yayılarak şimdiye kadar köşede bucakta bırakılmış çiftçiliğı, hayvan yetiştiriciliğı, ormancılığı kucaklamaktır. Şimdiye kadar güdülmemiş olan ulaşım ve ticaretin elinden tutarak, alım-satım iniş çıkışlarından, labirentlerin içinden, aydınlığa ulaştırmaktır. Nehirleri düzenlemek, sedler ve bendler kurmak, bataklıkları kurtarmak, stepleri sulatmaktır. Ekonominin hesaplama işine elektrik enerjisini, fiziki, kimyayı ve bunlar kadar da, geliri ve gereksinmeyi, kullanımı ve fiyatı sokmaktır. Beş yıllık plân bunları birbirine ekliyor. Öncedenden düşünölmüş plânlara, bu plânların uygulama aşamalarına göre.... Birisinin ötekisini dürtmesini, ilerletmesini sağlıyor. Bu yeni ekonomik anlayışa göre ulusal ekonominin içinde sanayi, gerçekte, temel olan bir sıfat, öncelik değildir. Endüstri tekniğı ve onun makineleri bu ilerilik için gerek olan devinim gücünü, içbağılılığı ve tam ayarlılığı verir.

Beş yıllık plân demek, Türkiye için şimdiye kadar hiç

tanımadığı biçimde çalışmak demektir. Yoluna konmuş, disiplinli bir sisteme göre, gelişmiş araçlar ve makinelerle ve hep aynı düzenle yürüyen bir çalışma demektir. Bu plân Türkiye'nin hiç bilmediği bir anlayış demektir. Önceden sağlanmış bir satış demektir. Keyfe göre konulmamış fiyatlar sonunda da yine yüksek kâr demektir. Beş yıllık plân, doyuracak ve besleyecek kadar ekmek demektir. Bol et, bol süt demektir. Kalın mintan, sıcak papuç demektir. İçilecek temiz su, yakılacak kömür, aydınlatacak ışık demektir. Köyde, kentte şimdiye değin bütün bu gereksinmelerini yeterli derecede gideremeyen daha sağlıklı, daha kaygusuz yaşayan adam demektir. Lâkin, bütün bunlar, biri ötekisiz olmayan varlıklar, birbirine bağlı bolluklardı. Yüksek kazanç, bol gönenç, fazla tüketim demektir. Madencilikten, tarımdan, ulaşımcılıktan, ticaretten ivme ve süreklilik alan aynı mekanizmanın birer çarkı demektir... Tek başına endüstri de, ötekiler gibi, bir çarktır. Ancak, onun mekaniki ve makinelerdir ki, bütün öteki çarkları toptan ve topluca yürütür.

İlk beş yıl 1934'de başladı. Lâkin, daha şimdiden, bu beş yıl içinde ne yapılacaksa yapılmış bulunuyor. İkinci plân düşünülmüş, ikinci plân başlamıştır. Bu yeni beş yılda sudan ve kömürden daha fazla enerji kazanılacak. Topraktan daha etkili maddeler çıkarılacak. Tarlanın, otlağın değeri, buğdayın davarın değeri yükseltilecek. Verim bollaştırılacak, ürün soylaştırılacak, şoseler çoğaltılacak... Olumlu sonuç? Açık adettir?... Her şeyin akış durumunda olduğu, durmadan kabardığı bugünkü günde tarihlerin, rakamların ne önemi var sanki? Üretim, yapım ve değişim her bir fazlanın karşısında gereksinmenin ve tüketimin bir o kadar arttığı bugünkü günde... Her şeyin, nüfusun, yapımın ve tüketimin boyuna yükseldiği, daha fazla yükselmek, azamî haddini bulabilmek için çok daha yer ve olanak bulunduğu bu zamanda...

Öyle ama... Yine olumlu adettir, rakamlar gerek.. İşte;

Türk pamuğu için 116 400 makine iğ: 33.000'ni Kayseri'de, 28.000'ni Nazilli'de, 16.200'ü Ereğli'de, 9.000'i Bakırköy'de... Eskiden ülke dışında dokunan on milyon kilo Türk pamuğunu, Türk ipliği, Türk kumaşı olarak bükecek, dokuyacak tezgâhlar. Doğru, fakat eskiden de bu miktar pamuk ihraç ediliyordu. Ama, batı pazarlarının düşmüş, düşürülmüş piyasa fiyatlarına. Daha fazla rakamlar mı? İşte Bursa'nın kamgam fabrikası: Senede dört milyon kilo. Bu yünlü dokumalar eskiden yabancı ülkelerden geliyordu. Artık, bu yünü yerli koyunlar verecek, yerli tezgâhlar dokuyacak. Türk ormanlarından sellüloz çıkacak, bu sellülozdan İzmit'te, günde 35 ton kâğıt çıkacak, aynı sellülozdan Marmara kıyısında Gemlik'te günde 1000 kilo yapay ipek yapılacaktır. Selefke'den, Kütahya'dan kaolin, Şibinkarahisar'dan şap, Bursa'dan zamk gelecek.

Başka rakamlar? Paşabahçe'de: şişe ve cam. Türk malzemesinden, 3000 ton şişe, 2000 ton tabaka çam. Keçiburulu'da yılda 500 ton kükürt. Isparta'da gülyağı, 250.000 kilo gül... Daha fazla rakam mı?. Kastamonu'da: Kendiriden çuval. Makine dokumu, yabancı kendirliğin rekabeti altında adım adım gerileyen Türk kendir ekimi yeni baştan canlanacak. İzmir dolayında jutadan çuvallar, ipler, halatlar... Bugüne kadar Türk çiftçisi Hint kenevirini ekip biçmesini bilmiyordu. Bu mallar hep yabancı ülkelere geliyordu. Kütahya'da: Çinicilik, çömlekçilik ve porselen. Türk kilinden, Türk kaolininden. Türkiye'nin hemen hemen bütün çanak çömleği, şimdiye kadar yabancı ülkelere geliyordu. Türk hammaddeleri toprakta gömülü, ölü idi. Dört fabrika daha: asitsülfrik, kostik soda, klor ve süperfosfat fabrikaları...

Daha da mı ?.. Zonguldak'ta 60.000 ton yapay antrasit, kok. Yeni Türk şoseleri, yeni Türk caddeleri için katran, makine yağı, benzin ve benzol kazanacak karbon bileşimleri. Türk demir madenlerini işleyecek, günde 200 ton demir verecek üç yüksek fırın, yılda 80.000 ton kapasitesinde bir mar-

tinocağı, haddehaneler, dökümevleri, demir, çelik fabrikaları... Yılda 100.000 ton kapasitesinde fabrikalar. Türk demir ocaklarından çıkacak raylar, çeşit çeşit demir işleri. Tüm Zonguldak kömür havzasında.. Ergani'ye geçelim: Bugüne kadar şimendifersizlik yüzünden dışsatım düzeneğine kavuşamadıkları için eli böğründe bekleyen zengin bakır ve krom madenleri.. Türk tasfiyhanelerini Mardin'e, Irak hududu yakınına çağıran petrol araştırmaları. Zonguldak'ta, Antalya'da jeneratörlü buhar türbinleri, kentaşırı büyük elektrik istasyonları, santralleri.. Şimdiye kadar işe yaramaz diye atılan kesilmiş hayvan boynuzundan, barsağından, derisinden, kılından yararlanacak, kemik unu yapacak, modern mezbahalara varıncaya kadar birçok sanayi düzeneği. Daha fazla rakamlar, daha fazla ayrıntı mı? İstedığınız kadar. Bulmak, çıkarmak, işlemek, emek ve randımanı yoğunlaştırmak... Aşama aşama önceden çizilmiş hatlar üzerinde... Uyum ve ivmeyle... Bugünkü dışalımın % 42'sinin, 75 milyon Türk lirasının Türk toprağında kalmasının önemi, prensip bakımından da taşıdığı anlam, koşkoca bir başarış değil midir? İyi ama, bu otarşi demek değil mi? Kendi yağı ile kavrulmak, kendi kabuğuna çekilmek değil mi? Dışalmı bile bile, kısmak, dolayısı ile kendi dışsatım oylumunu ufaltmak değil mi? Her ülkenin ancak kendisinden mal alanlardan mal aldığı bir zamanda doğru bir iş mi? Bu iş Türk incirinin, üzümünün, tütününün, portakal ve fındığının, tiftik ve yumurtasının, bolbol çıkarılan madenlerinin, kömürlerinin satışını tehlikeye sokmak değil mi?

Türkiye, henüz, gereksinimini kendisi sağlayamıyor. Acaba bütün gereksinimi kendisi sağlayacak, sağlamak isteyecek, edebilecek mi? Türkiye demiryolları, fabrikaları, maden ocakları için gerekli olan ve hep de gerekli olacak olan birçok eşyayı kendisi yapmıyor, yapımı güç ve karışık makineleri, araç ve gerecin hiçbirini kendisi yapmak istemiyor.

Türkiye ne telefon, ne yazı, ne hesap makineleri ne de baskı düzeneği, otomobil, radyo, sinema makineleri yapıyor. Lâkin bu gibi makinelerin yüzlercesine, binlercesine, yıldan yıla daha çok gereksinimi olacak. Türkiye sanayii ne mikroskop, ne de laboratuvarlarında kullandığı dakik araçları, evlerde, bürolarda, otellerde kullandığı elektrikli ısıtma, soğutma düzeneğini yapıyor. Lâkin, her yıl, bu gibi çeşit çeşit düzeneğe, çeşit çeşit makinelere gereksinimi artıyor. Artacak da. Acaba, bütün bunları, bir gün kendisi yapacak, yapmak isteyecek midir?

Türkiye'nin beş yıllık plânı, işte, ancak bu anlamda, özellikle bu anlamda bir sanayileşmeyi hedef alıyor. Ancak bu hedefle Türk devlet fabrikaları kuruluyor. Işığı bol, havası bol, geniş haller, hangarlar.. En ince ayrıntısına kadar en son tekniğin örnekleri. En yeni, en modern makineler.. Bunları kullanacak insanları makinelerin ırgadı değil, efendisi kılacak iş ocakları... Bu fabrikalar hep eski kentler dolayında. İşlenecek maddelerin, işlenmiş malların, çabuk ve kolay gelmesi gitmesi için yapılmış, sağlam şoseler üstünde... Ağaçlı yollar, çimenli çayırılar, banyolar, okullar, spor yerleri ile bahçeli evleri, çarşıları, pazarları, elişlerine, sosyal bakım ve yardım örgütlerine ayrılmış binaları ile.. Hava, su, ışık içinde.. Sağlık ve neşe dolu bir yaşam için her ne gerekse bu fabrikalarla birlikte düşünülmüş, birlikte hazırlanmış, birlikte kurulmuştur. Böylece, beli bükülmüş, avurdu çökmüş kentlerin yanı başında dipdiri bir yaşam, yeni ve modern bir yaşam için, her neye gereksinim varsa düşünülmüş, hazırlanmış ve yapılmıştır. Ankara'da olduğu gibi. Bu fabrikalar illerin durgunluğunu dönüştüren enerji dönüştürücüsüdür. Bu transformatörler, illeri dolanarak geçen yeni güç akımlarını devlet merkezine, yeni Türk ekonomik gücünün, yeni kültür gücünün, dağılım merkezine, bağlıyorlar. — Plânda saptandığı gibi.....

Ya Türk çiftçisi, halkın beşte dördü? Kuşaklardan beri ürününü, meyvasını ve hayvanını nasıl yetiştir, nasıl yetiştirebilirse, öylece kabul zorunda kalmış bu köylüler... Odunu, kömürü olmadığı için gübresini yakarak ısınmağa çalışmış bu köylüler... Murabahacılar kendisini sıkboğaz ettikleri için son ineğini, son tohumluğunu satmış bu köylüler. Ne öküzlerinde başka sapan çekecek hal, nede kendilerinde başkasını satın alacak kadar güç kalmamış olduğu için kara sapan kullanan köylüler. Ne yeni makineler edinecek kadar paraları, ne de bu makinelerin geçeceği yolları olmadığı için tahta döğen kullanan köylüler. Çifçi Türkiye'nin o çiftçileri ki, köyün baka- lından gazla tuzu, başka türlü alamadıkları için buğdaylarını başakta, meyvalarını dalda satmak zorunda kalmışlardı. O çiftçiler ki, bir günden öbür güne her günün kendilerine verdiğinden fazlasını alamamışlardı. Bütün ömürleri boyunca aramışlar, araştırmışlardı. Lâkin bu ömür onlara ne göz açtıracak zaman, ne de işlenecek harman bırakmadığı için, ne saman ne de sapan bulabilmişlerdi. Hazin bir yaşam yaşamış- lardı....

İşte bu köylülere yeni yasalar, yeni öğretmenler, yeni toplantılar, yeni kongreler, önceden hiç ummadıkları, hiç tanımadıkları «yeni»yi getirmişti: İnsanlık haysiyetine, insanlık onuruna uygun bir yaşam hakkı... Önceden hiç bilinmeyen, beklenilmeyen resimler ve yazılar bu köylülerin ayağına gelmişti. Bir mutlu ve kutlu talih gibi beliren bu görünümelerde yeni çağın yeni inancı görünmüştü: İlerilik... Bu geliş, bu be- liriş, köylülerin gözünü, gönlünü açmıştı. Fakat her şey, ön- celeri yerli yerinde kalmıştı. Yine pulsuz ve çulsuz bir yaşa- yış... Yine yollar, köprüler bozuktu. Yine murabahacılar çıkın- larını dolduruyordu. Köylü yine kara sapan, yine tahta döğen ardında, yine eli böğründe kalmıştı. Yine buğday başakta, yine meyva ağaçta satılmıştı. Sonra, bu talihin ardından, bir tansık görünmüştü. Önceden hiç bilinmeyen ilk demiryolları,

otomobiller, elektrik ışıkları.. İlk modern deney ve örnek çiftlikleri, ilk okullar, Ankara'dan, düz ve önceden çizilmiş yollarla dosdoğru kendilerine ulaşan, yeni yapış, yeni yapılış adına ne varsa. — Bundan sonra, artık, yeni inancın' gösterdiklerine gönül vermişler; yeni inanç muştuluklarına katılmışlardı.

Köylüler, bugün, devletin tohum ıslah enstitülerinin verdiği yüksek verimli iyi cins buğday ve çavdar, arpa ve mısır tohumlarını deniyorlar. Ürünlerini, devletin kendilerine ayırdığı yeni ve modern silolara ambar ediyorlar. Yavaş yavaş değirmen taşlarını söküp bir yana bırakıyorlar. Buğdaylarını yeni makinelerle yeni değirmenlerde öğütüyorlar. Devletin şeker fabrikalarının kendilerine gösterdiği biçimde pancarlarını yetiştiriyorlar. Devlet fidanlıklarının kendilerine dağıttığı çubuklarla portakal, mandalina, fıstık ve dut ağaçlarını dikiyorlar. Devlet pamuk istasyonlarının Anadolu iklimine alıştırdıkları Amerikan tohumlarını ekiyorlar. Köylü, artık, elinden tutulduğunu görüyor. Sevine sevine elini veriyor.

Köylüler, bugün, steplerden otlak, bu otlaklardan kışlık yem çıkarmak için devlet istasyonlarının verdiği yonca tohumları ile çalışıyorlar. Bu güne değin ne ses, ne de soluk vermiş steplerden, can yongası alıyorlar. Köylü, artık, davarını, sürüsünü üretiyor. Devlet haralarındaki damızlıklar köylüye kirizme için dinç öküz, bol süt için cins inek veriyor. Yerli Karaman koyunları yerine, batı Anadolu'sunun sıcak ve ıslak yaylalarında, uzun tüylü Merinos koyunu yetiştiriyor. Devletin yardımı ile, devletin yün fabrikalarına satmak için... Köylü, kümesini, ağılını, bağını, bostanını onarıyor. Tarım memurlarının öğütlerine kulak veriyor. Canla başla kendisine denileni yapıyor.

Köylünün inancı ve güvenci, henüz, körü körünedir. Attığı adımlar henüz halsiz, henüz ürkek, henüz ağırdır. Lâkin, daha şimdiden, emekleyen çocuklarının bile, yer yer, çok

daha iyi, çok daha doğru görmeğe başladıkları ortada değil mi? Köylünün, yer yer ilerleme ardından koştığı yok mu?... Köy çocukları yeni ve modern okullarda, zamanın değerini seçiyorlar. Bu okullarda sistem ve metod, plân ve ölçü, tip ve standard nedir onu görüyorlar. Karşılaştırmayı, toplu ve sıkı çalışmayı, biliyorlar. Köylü çocukları, her şeyden önce bu okullarda büyük ve güçlü bir yeni varlığı görüyorlar: Makineyi.... Tarlada ve ahırda daha üstün, daha kârlı çalıştırabilen makineyi... Köy yatı okullarında olsun, tarım okullarında olsun, köy çocukları bu okullarda gördükleri irili ufaklı makinelerle kafalarına teknik sokuyorlar, tekniği yerleştiriyorlar. Sürmede, ekmede, biçmede teknik... Tohumu seçmede, toprağı gübrelemede, hayvana bakmada teknik... Sütü işlemede, yumurtayı sınıflandırmakta, yemişi istifte teknik... Köy ekonomisinde modern düşünüş, modern çalışma... Kuşkusuz ki, her köy bu tekniği aynı kolaylıkla alamıyor. Birçok köyler bu tekniği tastamam göremiyorlar, kavrayamıyorlar. Bu teknik bilgisi kiminin kafasına daha çabuk, kimininkine daha yavaş giriyor. Ama, ister hafif ister zayıf, bu ilerlemeye tümünün aklı yatıyor. Bu ilerleme hepsini ayaklandıracak görünüyor. Nasıl olsa, teker teker ve ardı ardına tümünü uyanıracak...

Kuşkusuz, henüz Türk köylerinin tümünde ilerleme ivmesi aynı düzeyi bulmamış, aynı devinim canlılığı düzeyine çıkılmamıştır. Belki, her köyün daha yolu bile yoktur. Belki, birçok köylerde, yaşayış biçimi çok geri, çok ilkel, çok aşağıdır. Belki, henüz ha dediğin köy makineyi kaldıramıyor... Lâkin, yol, yapılı bir iştir. Nitekim yapılıyor da.. İnsanları yetiştirmek, alıştırmak, ilerletmek hiç de olamaz bir iş değildir. Nitekim her gün bir boy daha eğitiliyor, ekonomik, toplumsal ve kültürel bir ilerleyişe doğru gidiliyor. İlk denemelerde köy koşullarına uygun düşmeyen makineyi de köye alıştırmak neden olanaklı olmasın?.. Ya gösteriş, ya özeniş, ya

apansız veya zoraki giriş yüzünden, köyü yadırgayan makineyi köye ısındırmak neden olanaklı olmasın? İlk makineler bozulmuş, kırılmış, harap olmuş, olur ya.. Makine onarılamaz, makine yerine konulamaz bir varlık mıdır? Makine bir maddedir. Yerine konulamayan ancak ruhtur, ilk ivmedir. Bu ivmenin, bu gücün yeniden duraklamaması için tükenmemesi gerek olan ivme ve güç, yine ruh ivmesi ve ruh gücüdür... Aralıkta, şurada burada, beş on piston yatağının silinmiş, birkaç manivela kolunun kırılmış, bir iki çarklı dişinin aşınmış olmasının ne önemi olabilir? Bu yüzden yeni teknikten, yeni mekanikten vaz geçmek mi gerekir? Bu yüzden, terlere, kanlara batarak ele geçirilmiş ilerleme atılımını kösteklemek mi gerekir? Doğal olarak, karşılaşılan engellerden ötürü ağırlaşan, irgilleşen ne varsa yakasından paçasından tutulacak; ortak ve büyük atılımın ivmesine katılacak. Fakat, asla başına vurarak değil. Akla nasıl eserse o biçimde değil. Doğaya diktirne tıraş değil. Ancak önceden sezilen olanaklara, ancak önceden yapılan hesaplara, ancak önceden verilen ivmeye göre... Plânla ve aşama aşama... İşte Türk tarımının «beş yıllık plânı»...

Şu var ki, bu ekonomi plânının ana çizgisi, Leitmotiv'i, ister madencilikte, ormancılıkta, tarımda, sanayide olsun, ister tüketim veya dışsatım için olsun, hep aynı kalan, hiç değişmeyen bir çerçevedir. Yalnız tüketime göre üretim... Fazlalığı veya noksanlığı üzerine spekülasyon yapılmadan, yalnızca gereksinime göre üretilecek malların, cinsini, miktarını ve niteliklerini belirlemek... Nitelik ve sayıyı gerçek gereksinime göre saptamak... Devlet fabrikalarının makineleri içindeki gereksinime ayak uyduruyorlar. Yine bu fabrikalar, tüketime ve stoklara göre, pancar, pamuk ve keten tarlalarındaki, merinos ağllarındaki, kaolin ve maden ocaklarındaki faaliyeti düzenliyorlar. Fakat bunların etki gücü Türk hudutlarında sona eriyor. Türk devlet fabrikaları, ancak, Türkiye'nin gereksinimi

için çalışıyorlar.

Yine şu var ki, Türk toprakları çeşit çeşit ürün, bol bol ürün veren topraklardır. Kömür, manganez, krom, antimon, kükürt, lületaşı çimento olsun; çam, meşe, kayın, ceviz, çınar olsun; hububat veya tütün, üzüm veya incir, şeftali veya zerdali, elma veya armut, fındık veya fıstık, zeytin veya zeytinyağı, kümes hayvanları veya yumurta, deri veya post, yün veya tiftik olsun; isterse gülyağı, halı, ipek olsun; meyan kökünden balık yumurtasına kadar, teker teker, sayması bitmeyen bütün bu çeşit bolluğu, bütün bu bolluk, dünya pazarlarına akacaktır. Bu verimlilik yeni demiryollarının lokomotiflerini, yeni fabrikaların makinelerini, yeni okulların, enstitülerin, bakım yurtlarının araçlarını ödeyecektir. Lâkin Türkiye'nin alım gücü dünya piyasalarının kendisine verdiği değişim gücü kadardır. Dünya pazarlarında Türk mallarının bu değişimi, Türk ekonomi varlığını çevreleyen ekonomi üçgeninin —istihsal, imal ve mübadelenin— üçüncü ve en son kenarını oluşturmuyor.

Devletin plânlı ekonomisi Türk ticaretine kendi alıştığı biçimleri ve yolları olduğu gibi bırakmış, onun işine karışmamış; onun davranış özgürlüğünü sınırlandırmamıştır. Türk devleti, devlet maden ocakları, devlet fabrikaları kurmuş; devlet çiftliklerinde, haralarında tohum ve damızlık yetiştirmiş; ıslah istasyonları kurmuş, fakat —devlet elinde bulunan ticarî kurumlar, ticarî nitelikte alımsatım yapan ticarethaneler gibi— doğrudan doğruya ticarete dokunan kurumlar açmamıştır. Acaba devletin bu işlere el atmamış olması neden ileri geliyor? Devlet bu kararı, acaba, bütün dünyanın ekonomik düşünüşünde, özellikle eşya değişimi işinde, gözlemlediği ve izlediği bir değişim karşısında mı almıştır? Acaba, devlet bu alanlardaki tutumların bir yapı değişikliğine götüreceğinin kokusunu almış mıdır? Fakat devlet bu tutumların, şimdiden bu alana el atmaktan kendisini çekingen kılan, bir değişikliği

ortaya koyacağını ayırt etmiş midir? Sonra da, acaba bu karışmamazlık—kontenjan, kompensasyon, kliring gibi— bu alanda, ekonomi dilinin yeni sözcüklerindeñ örölmüş bir perde arkasında, eski dünya ticaret biçiminin, devletin girişime geçmesine gerek kalmadan, uluslararası değişimi devlet yolları üzerine doğru iten, yeni bir biçim almakta olduğunu görmesi ve bu yeni biçimlerinin sonucunu şimdiden hesaba katmış olması yüzünden mi doğuyor? Bu el atma çekingenliğine karşın, başka biçimlerde de olsa, gerçekte, yine aynı hedefleri göz önünde tutan, başka bir organizasyon, ulusal enerjinin yarattığını, gereksinime karşılık gelen en yüksek değerlerle değişimi olanaklı kılan bir örgüt, sistemli ve plânlı çalışan bir örgüt kurulmuştur. Şu var ki, bu organizasyonun iş alanı ve bu alanda söz konusu olan arz ve talep iç pazarlarındaki değildir. Toplu olarak, kuş bakışı ile, kavranabilecek bir alan değildir. Çünkü bu alan bütün dünyadır. Buradaki gereksinim bütün dünya ülkelerinin sürekli oynayan, sürekli kaynaşan ve her an değişen bin bir çeşit gereksinimidir. Dava, işte, bu çok cepheli dünya pazarlarına, kendisi çok cepheli olan Türk dışsatım mallarını bağlamak davasıdır. Türk dışsatımını —kömür ocağından zeytinyağı presesine, halı tezgâhından yumurta folluğuna kadar— organik bir biçimde eklemek, çengellemek davasıdır. Türk dışsatımının, dünya piyasasının iniş-çıkışlarında sendeleyip kaymaması gerektir. Dünya piyasasının dolu dizgin rekabetlerine, başını alıp giden modalarına ayak uydurması gerektir. Türk dışsatım ilişkilerinin, bağlantılarının dünya pazarlarına esneyebilen, fakat kopmayan bir biçimde tutturulması gerektir. Ancak, böylece, Türk dışsatım malları enternasyonal ticaret ve ödeme bilânçolarının alacak ve mevduat sütunlarının çapraşıklıkları ortasından yükseliş yolunu bulabilecektir. Ancak, böylece, kendi kuruluşunu tamamlayan ve bütün ulusun denliği ve varsıllığı için gereken daha etkili araçları ve olanakları eline geçirebilecektir. Ancak,

Türk dışsatım mallarının düğüm noktasında —devletin ekonomik plânına göre— Türk ulusal ekonomisinin enerji ağı dünya ekonomisinin akım ağına bağlanabilecektir.

Türk-Ofis bir merkezî devlet örgütüdür. Türk dışsatım ağının dört bir yana dal budak salmış tellerini yöneten kontakt manivelasını avucunun içinde tutan bir organizasyondur. Bu organizasyon merkezinden, yönetim santrallerinin kabloları çift yönde —hem dışarı hem içeri doğru— bir ışık demeti gibi yayılıyor. Londra ile Tokyo, Hayfa ile Moskova, Vaşington ile Atina arasında, kendi buyruğundaki bağlı istasyonlar aracılığı ile dünya kablo ağına bağlanıyor. Yabancı ülkelerdeki Türk ticaret odaları, Türk konsoloslukları, ticaret ataşeleri, temsilcileri ve muhabirleri ile, büyük pazar ve panayır yerlerindeki ajanları ile, dıştaki alıcının, tüketicinin eşiğine kadar ulaşıyor. İçeriye doğru da yayılan bu ağ Türkiye'yi boydan boya kaplıyor. Özel merkezleri, sanayi ve ticaret odaları, sergiler, panayırılar, zahire ve mal borsaları üzerinden kooperatiflere, birliklere, satıcılara kadar varıyor. Bu ağın uçları, dolana dolana, üreticinin eşiğinde —tütün tarlalarında, yumurta folluklarında, portakal bahçelerinde— son buluyor.

Türk-Ofis, Türkiye dışsatımını ilgilendirdiği ölçüde, dünya ticaret tekniğinin yürüyüşünü aşama aşama kayda geçiriyor. Dünya dışsatım yerlerindeki ekonominin koşullarını, önde gelen niteliklerini, belirgin özelliklerini kaydediyor. Dışsatım yapılan, yapılabilecek olan ülkenin alım gücünü, ticaret yeteneğini, bu ülkedeki yükümlülükleri, gümrük, taşıma, sigorta ücretlerini belirliyor. Ticarî mekanizmayı, gelenekleri, ambalajı, sınıflandırmayı, standardizasyonu, propagandayı araştırıyor ve inceliyor. Bu yerlerin psikolojik öğelerini, anları ve fırsatları, geçerliği, isteği ve düşkünlüğü tahlil ediyor. Aynı biçimde bir denetimi, incelemeyi ve tahlili de iç pazarlarda yapıyor. Her yetişeni, her yapılanı, bütün üretimi ve bütün yapımı adım adım izliyor. Bu ekonomi bölgelerinin gelenek-

lerini, göreneklerini, ödeme yöntemlerini, başka özelliklerini, kredi, prim ve faiz sistemlerini, bu havzaların yollarını ve limanlarını hem gözü hem eli altında bulunduruyor. Böylece, edindiği bilgiye, aldığı haberlere, okuduğu raporlara göre, Türk toprağının ürünlerini, dünya piyasasının gereksinmelerine göre, sistemli ve uyumlu bir biçimde yönetmek istiyor.

Ülkenin her yanındaki üretim bölgelerini birer birer yokluyor. Her birinin ürünleri için rasyonel tipler saptamaya  alı ıyor. Uygun bulduğu malları, hammaddeleri — miktar, tür ve nitelik bakımından— seçiyor. Dünya pazarlarında tutunmuş, beğenilmi  standartlara göre, metodik bir biçimde, üretim yapabilsin ve yarar sağlayabilsin diye tarla süren, hayvan besleyen, sebze yetiştiren çiftçinin, doğrudan doğruya yanına, yardımına gidiyor. Onlara  Ğ tler veriyor; yol g tseriyor. G ndericilerin, satıcıların da yanından ayrılmıyor. Sınıflandırmalarına, ambalajlarına, satandarize edilmiş tiplere göre, etiketlerini ve markalarını nasıl koyacaklarını anlatıyor. Bu danışma ve denetim organizasyonu, depoya malların yerleştirilmesi, gönderimin en uygun satış mevsimlerine göre düzenlenmesi, spe lasyonların ve dalgalanmaların önlenmesi için  alı ıyor. Türk dı satım malları için en uygun deniz ve kara yollarını, en ucuz taşıma olanaklarını bulmağa uğra ıyor. Türk ekonomisi, dünyanın çeşitli pazarları için, ne ekiyor, ne besliyor, ne  ıkartıyorsa, Türk-Ofis, bütün bu malların en rasyonel biçimde, hazırlanmasına çabalıyor. Dünya pazarlarında ‐Türk‐ markası altında her ne dola ıyorsa, bu mala, olanaklı olan, en yüksek değeri, en yüksek saygınlığı yeniden kazandıрмаĐa bakıyor.

Bu, i te, yeni Türk ekonomi plânına egemen olan düşüncelere göre, modern Türk mal değişimidir.

Kendi d   n   ve pl nlayı ının dinamizmi ile, Türkiye,  retim, yapım ve değişim motorunu kendi topraklarında de-

vinime getirmiş, ona yüksek bir devir adedi verebilmiştir. Ekonomi yolları üstündeki bu devinimi, bu ivmeyi, hedefinden güvenle bir enerjiyle besleyerek, hep ayn yükseklikte, hep aynı güçte tutuyor. Ancak, dünyanın bütün ekonomik varış ve varış yolları bir tek alandan geçiyor. Para alanından... Her ekonomik fikir, bir gerçeklik olabilmek için, önce para olarak düşünülmelidir. Her emek, ekonomik bir etki elde etmek istiyorsa, mutlaka, para olarak anlatılmak zorundadır. Para, ekonomi değildir. Ancak, ekonominin yazgısı, geleceği onun elindedir Yeni Türkiye Türk ekonomisinde paranın da Türk olmasını istemiştir.

Yeni Türkiye, ekonomisini kurmağa başladığı zaman, züyürttü. Cebinde fazla parası yoktu. Lâkin, Türk halkı para tutmağı, para edinmeğı öğrenmeli idi. Halk tarlada ve maden kuyusunda, atelyede ve fabrikada, boyuna değer yaratıyordu. Bu değer varlıklarının Türk olması gerekti. Türk kendi emeğinin, aynı zamanda, para ile de ifade edilmesi gerektiğini bilmeli idi. Türk halkının modern para mekanikinin emekten, işten, boyuna para ve bu paradan da, yeniden, boyuna yeni değerler yaratan iş çıkardığını öğrenmesi gerekti. Türk halkının toplanmış parada malî sermayede, emeğin biriktirdiği büyük ve güçlü enerjilerin saklı olduğunu anlaması lâzımdı. Türk halkının bu emek-para'nın doğurabileceğı teknik, psikolojik, sosyolojik yuğurma ve yaratma gücüne akıl erdirmesi gerekiyordu. Plânlı bir biçimde ulusal emeğı, ulusal servet durumuna dönüştürünce ulusal emeğin ulusal varlık için neler yapabileceğini şimdiden ölçebilmesi gerekiyordu.

Yeni Türkiye, Lozan'dan, aşağı yukarı tam bir yıl sonra bir banka kurmuştu. Bu emek bankası, bu iş bankası, sistemli ve metodlu bir biçimde Türkiye'de, en baştakinden en sonuncuya kadar, her Türk'den Türk parasını toplamış, Türk sermayesi yaratmış, bu sermayeden de Türk emeğini, Türk işini ortaya çıkarmıştır. Her evin bir köşesinde biriktirilen beş on

para, illerdeki tacirlerin depozitoları, yabancı ülkelerdeki şubelerinin kazançları, Türk şeker fabrikalarının çarklarını çeviriyor; Türk ipeğinden, pamuğundan, yününden kumaş dokuyor; cam, şişe yapıyor; Türk ormanlarını değerlendiriyor. İş Bankası ile Türkiye’de ilk kez her varlığı yeni bir biçime sokan istenç sayesinde Türk emeği Türk parasına çevrilmiştir. Türkiye’de ilk kez kullanılan paranın verdiği iş, işleme ve işletme gücü yeni ekonominin, yeni ulusal ekonominin hizmetine konulmuştur.

Türk milleti artık ekonomisinde para değerleriyle düşünmeğe başlamış; ipotek, inşaat, sanayi, ticarî krediler ve iskontolar için, kentler ve köylerdeki şubeleriyle, irili ufaklı bir çok bankalar açmıştır. Bu bankaların hepsi Türk’dür. Osmanlı İmparatorluğu zamanında Türk sermayeli biricik banka olan Ziraat Bankası ıslah edilmiş ilk ziraat kooperatifleri oluşturulmuştur. Bu bankaların da sermayeleri Türk’dür. Sonunda, her şeyden önce «Banka» kurulmuştur: Türk parasının değerini saptayan banka, dolaşımı düzenleyen banka, bugünkü Türkiye’nin yarınına olan güvenini ekonomik değere, Türkiye’nin kredisine dönüştüren banka, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası. Bütün bu bankalar bütünüyle Türk’dür.

Türk Devleti, binlerce Türk işçisine iş verecek, Türk ekonomisini varsıllaştıracak, milyonlarca liralık yeni değerleri yoktan var edecek, binlerce yeni mekiği, yüz binlerce ton yeni kömürü, madeni, kâğıdı, porseleni, milyonlarca yeni kilovat-saatlarının projelerini düşünmeğe başlamıştır. Bu girişime karar verilince bankaların en yenilerini, en gençlerini bu iş için seçmişti. Bunlara da tarihin çok yakından tanıdığı eski Türk devletleri arasından ikisinin, Sümerler’in ve Etiler’in, adını takmıştı. Sümer ve Eti bankaları, İş ve Ziraat bankaları ile el ele, Türk halkının parasını, tarladaki bağdaki, yayladaki, dağdaki, yeni şoseler ve demiryolları üstündeki yeni makineler sırtında, yeni yeni servetlere doğru, götürüyor. Türk emeği ile

kazanılmış Türk parası... Banka işlerinde dönen para, ekonomi kurumlarının muhasebe defterinde görünen para, devletin kasasında toplanan para, Türk'dür. Türk Cumhuriyeti'nin bugün, dışa borçlu olduğu para Osmanlı İmparatorluğu'nun, dünün, mirasıdır. Şoselere, köprülere demiryollarına karşın... Örnek çiftliklerine, hayvan yetiştiren haralara, tohum ıslah istasyonlarına, okullara, hastahanelere sağlık savaşımına karşın... Ordu ve donanma kuvvetlerinin gereksinimine, kısaca, her şeye karşın... Yeni Türkiye, sözcüğün en doğru anlamı ile bir hiçten yarattığı bütün bu varlıkları kendi parası ile, kendi malı ile, kendi emeği ile ödemiştir. Şayet yeni makinelerin birkaçı yabancı ülkelerden krediyle alınmışsa, bu iş, adi bir ticaret işlemidir. Herhangi bir rehin, herhangi bir hak ve ayrıcalık verilmeksizin, bütününü ticarî nitelikte, bir satın almadır. Tümü de, yine ticarî yollarla, bugünkü ekonominin mal değişimi yolu ile, takaz ve kliring yolu ile, ödeniyor.

Türk halkının ekonomisi bir üretim, yapım ve değişim davasından çok daha üstün bir davadır. Bu kalkınışta Türk'ün asla durup dinlenmiyen, boyuna yaratmaktan yılmayan, usanmayan; boyuna boğuşmaktan bıkmayan, bezmeyen ulu ve bitimsiz yaşam istenci cisim bulmuştur. Bu başarıda Türk'ün Ulusal yaşayış dinamizmini sistematik bir biçimde yapıcılık gücü halinde toplayan metodik ve plânlı zekâsı beliriyor. Bu ekonominin uyumu içinde, onun yaşam ritmi duyuluyor. Boyuna daha ileriye atılış ve yükseliş isteyen ruhu titreşiyor. Bütün yaşam duruluğu ve tokluğu ile... Bu güç Türk gücüdür. Öncesizi önüne katan, sonsuzu ardına alan güçtür. O güç ki, Anadolu toprağının sonu gelmeyen verimliliğinden sürekli dinçlik, sürekli gençlik doğurtuyor. Ve, yalnız kendinin olan yaratıcılık gücü ile, yalnız kendinin olan bu toprağın koynunda yine yeni baştan ve boyuna dinçleşiyor, gençleşiyor. En eski Türk gücünün en yeni parçası...

KAMÂLİZM

Düşüncesi ve anlamı — Düşünüşün Batılı ve Doğulu biçimi

Değişişler — Okların sembolü — İç politika —

Cumhuriyet Halk Partisi — Programı — Dış politika —

Kamâlist fikrin kuvveti — Emperyalizm ve Kamâlizm.

İnsan düşüncesi, hemen hemen daima, insan yaşayışını sınırlayan mekân ve zamana sımsıkı bağlı kalır. İnsanların, bütün insanlık adına ilân ettikleri gerçekler bir adım ötecikte, bir iki göz açıp kapayıpta, yanlış olabilir. İnsanların kendilerini insanlık topluluğunun merkezi sayarak yaptıkları ve koskoca insanlık halkasının ortasına saldıkları çıkarımlar en tehlikeli, en sakat yargılar olabilir. Olabilir. Şu var ki, mekânı da zamanı da alt eden canlılık ve dirilik gücü, bazan tek tük insanları, tek tük ulusları, insanlık varlığının o eşsiz yüksek noktalarına yüceltebilir, ve o noktalardan bu insanlar, bu uluslar, bütün mekân ve zaman hudutlarını aşarlar; bunları daha ileri sürebilirler. Bu noktalar, büyük devrim çağlarının başlangıçlarını gösteren doruklardır. Bu insanlar ve bu uluslar da, insanlığın gelecekteki biçimlerini yuğuran ve o biçimlere içeriklerini veren insanlar ve uluslardır. Bunların da düşünce ve devinimlerini, gerçi, organizmanın gidişi belirtir. Doğuş, büyüyüş ve çöküp gidiş aşamaları ile bu yapıtları aşılamaz, çatlatılamaz kalıplara kor. Ama, bu insanlara ve bu uluslara, ondan yana ve ona karşı neler olmasının olanaklı veya olası veyahut zorunlu olduğunu algılamak kolay gelir. Onlar, sağı solu iyice tarttıktan, bir aşağı bir yukarı ölçüp biçtikten sonra, doğruyu görüp anlarlar. Öd patlatan «Henüz Çok Erken» ile yürek çatlatan «Artık Çok Geç» arasında sarsılmadan, şaşmadan «Ya Şimdi - Ya Hiçbir zaman»ı en doğru olarak sezerler. Olayların doğal akımının güdülebileceği tav çağını tam kavrarlar. Zamanında dümene el atmasını, kıvamında küreklere sarılması-

nı bilirler. Gerekliklik ve gerçeklik saatini, sefer ve zafer anını, tastamam kestirirler... İşte, bu ileriye gören algıdan, onlara, «Olanaklı - Olabilen»in baş ustası unvanını, insanlık topluluğu üzerindeki elçiliklerinin zorunlu olduğu inancını veren bilinç varlık bulur. Bu bilinçten, varlığa ve olgunluğa ulaşmak isteyen dilek doğar. Bu dilekten de o ulu ve eşsiz dirilik ve irilik gücü fışkırır.. Ötekiler için, henüz, gündelik yaşamın bir aşağı bir yukarı, akışı olan şunun, bir de bakarsınız, bu hayhuy içinde, aralıkta, berikilerin eline geçivermiş ve... artık, asla değişemeyen bir gerçeklik, bir olgu, bir tarih oluvermiştir. Çoğunluk, hemen hiçbir zaman, tradisyonel katagorileri içinde oluşarak birer gerçek olan değişimlerin, vaktinde ayırdına varamaz. Çoğunluk bu biçimlerden özlerinin uçup gittiğini bir türlü göremez. Aynı kavramların, prensiplerin, hukukun dış kalıplarına saplanıp kalır. Onları kısıtır, onları sıkıştırır; onları emer, onları kemirir... Evirir çevirir; onları gevirir. Çoğunluk, ister ilke, ister kuram, isterse artık baştan atılmaz birer olgu olsun, tasarlayıp kurduğuna, imgeleminde beslediğine uymayan her oluşa karşı koymağa kalkar. Oluşa karşı, boşuna birer yorgunluk olan savaşımından vaz geçemez. Bu çıkmazda, hep aynı kofluk ve boşlukla, kuşkucu ve alaycı yürümeği sürdürür. Çoğunluk havanda su dövmeğe yargılıdır. Çoğunluk, alışılmamış duyguları duyumsamaktan, yakınlaşılmamış düşünceleri düşünmek yeteneğinden yoksundur. Çoğunluk, böylelikle şimdiden, olmuş ve olmakta olan varlıktan kuşku ededururken, ileriye görenler ve ileriye plânlayanlar, geleceğe, olacak varlığa, kendi kimliklerinin damgalarını basarlar; kendi mühürlerini koyarlar; kendi adlarını takarlar.

Yeni Türkiye, dünya için, yeni bir öz, yepyeni bir söz yağurmak işini üstüne aldı. Yeni bir kavram için yeni bir evren - Yeni düşünüşe ve yeni başarıya toplu bir öz olan tek bir söz:

Kamâlizm...

Kamâlizm. — Bir kıyıdan bir kıyıya, bir denizden bir denize bu ses uçuşuyor. Bir fabrika bacasından bir fabrika bacasına, bir okul kapısından bir okul kapısına koşuşuyor. Ocaktan, konaktan, sokaktan bu ses geliyor. Ankara'nın içinde dışında bu ses çalkalanıyor. Bağlarda bahçelerde, yaylalarda tarlalarda, bütün dağlarda, hep bu ses çınlıyor. Üniversite salonlarına, halk toplantılarının başına konu diye asılan bu öz, küçüklerin, büyüklerin dilinden düşmeyen bu söz, köylünün, kentlinin alıştığı bu sestir... Bütün Türkiye'de sınırlardan sınırlara işitilen söz bu, düşünülen öz budur.

Kamâlizm.

Bu söz, her şeyden önce, yeni Türk yaşayışının gözle görünen biçimi, yeni Türk başarısının elle tutulan etkisi demektir: Yüzyıllarca yabancılar için çalışmak ve öz önderin kolu, öz ve özgür gücün zoru ile kurtulmak... Kül olmuş tarlalar, taştaş üstünde kalmamış köyler, yıl yıl ardına soluksuz bir boğuşma, boğazlaşma. - Verimli ekinler, onarılmış, canlanan, canlandıran kentler, öz emekle kurulmuş demiryolları, fabrikalar... Falcılık, büyücülük ve irtica... Erkeğe kadına, öz bilim ve öz öğretmene okul ve eğitim... Kamâlizm orta çağın duvarlarını yıkmak, kendi ustaları ile, kendi plânlarına ve kendi hedeflerine göre, yeni zamanın yapısını kurmak demektir.

Kamâlizm:

Kamâlizm, Türk ulusu için, görünür biçimlerin kaplayabileceğinden çok daha büyük, çok daha derin, çok daha yüksek anlamlar taşır: Artık acı çektirmeyecek, öz hedeflere götürecek geleceğini kendi eline almak kararlılığı... Halkın serveti, halkın gönenci uğrunda, kendi beğendiği, kendi dileği metodlar ve araçlarla, yeni bir yaratma, başlatma gücü... Sistem ve plânla gelişimlerin gidiş yolları boyunca, olguları, durumları ve karakterleri önceden yuğuran, önceden belirtilmiş amaçların hizmetine sokan, yeni bir ruh, yeni bir an-

layış... Kamâlizm, bireylerin tekil enerjilerinden toplum yapısını kuran örgütçü mantık gücünün tanılması demektir. Yoksa temelsiz bir düşünce yapısını kazmak değil. Kamâlizm, olmuş derleyen, olanı esirgeyen, olacağı hazırlayan, varlığı koruyan gerçek bir sihir çatısını kurmak demektir.

Kamâlizm.

Kamâlizm, Türk ulusu için, onu kendi ulusal geleceğinin bile üstüne çıkaran, çok daha ulu, çok daha duru bir anlamı daha vardır: Türk ulusunun öteki uluslar birlikteliği ortasında kendine düşen elçilik bilincine varışı. Bu elçilik bilinci, binlerce yıl dünyanın düşün ve kültür varlığında, bir doğa yasası olarak sürekli bir araya toplamak, birleştirmek, kaynaştırmak yolundaki hizmetlerini anımsamak demektir. Geçmişin başarılarından geleceğin sorumluluklarını yüklenebilmek demektir. Yeni çağlara yeni ve yaraşan değerleri bulmağa, yapıt yaratmağa yardım edebilmek demektir. Dünyavî uyumu, düzeni ve yardımı kurabilmek demektir. Yok olup gidenle var olmağa başlayan arasında köprüler kurmak ve o dinelmeyen, dinlenmeyen güçleri iş başına çağırarak ve işe salmak demektir. Kamâlizm, Türk ulusu için, yaşam prensibi, varlık ilkesi, dünya anlayışı demektir.

Kamâlizm.

Kamâlizm, yeni Türkiye'nin ötekilere gönderdiği bir peygamberliktir. Yeni ad onun malı, onun inancıdır. Bu peygamberlik onun hakkıdır. Yeni Türkiye bu inanç için yaşıyor. Gerekirse, bu inanç için ölümü de aşıyor.

Ya ötekiler?..

Bazıları inanıyorlar; güveniyorlar. Ve... arddan geliyorlar. Bazıları soruşturuyorlar; araştırıyorlar. Ve, arddan gelmeğe hazırlanıyorlar. Ama, birçokları, ne inanmak, ne de araştırmak istiyorlar. Bunlar, boyuna işkillenmekten başka ellerinden bir iş gelmeyenlerdir. Bunların dediği: Mythos ve Utopi... Bunlar, karşı duruyorlar, karşı koyuyorlar. Birtakımı da, alış-

tıkları yolda, ilgisiz. Ama, bir başkaları da, kendi ilgileri, çıkarları ardında, ötede beride... Gerçek nerede?..

İşte, bugünkü Türkiye için, bütün bunlar anlamları taşıyor. Acaba, gerçekten bütün Türkiye için mi? Bu tam, bu çok gövdeli, bu çok parçalı birlik, bu etnik, sosyal ve ekonomik organizm, bu halk ve toprak bütünlüğü için mi? Burada, gerçekten, bütün bir ulus boğuk, kaskatı ve tarihsiz uykusunun ağırlığından bir tek haykırışla uyanabilmiş, yeni ve ortak bir yaşam duygusuna ulaşabilmiş midir? Bu ulus, gerçekten, öz benliğinin derinliklerindeki doğaya ve varlığa egemen olabilecek ortak güce varabilmiş, yeni bir istence kavuşabilmiş midir? Yoksa bu varlık, gerçekte, kendi çevresinde ve kendisi için tükenmez bir güç ve istenç akışı yaratan, bu akışı avucunda tutan, dilediği gibi kullanan bir tek Büyük Adam'ın varlığı değil midir? Bütün bu akış yalnız onun için ve onunla varlık bulunmuyor mu? Bu akış yalnız onu nurlandırmaya yaramıyor mu? Ve, sonunda, onunla yeniden sönüp gidecek değil mi? Bütün bu, nurlu ve uğurlu mutluluk Önder'den ibaret değil mi?. Yalnız kişi mi? Yoksa prensip değil mi?

Kamâlizm.

Bugünkü Türkiye için bütün bunlar bu anlamları taşıyor. Haydi, bugün bu akış herkesi, bütün ulusu, bütün ulusun ruhunu kaplamış, bütün Türkiye'nin iliğine işlemiş olsun. Acaba, bu durum, bu kazançlılık, yeni düşüncelerin ve yeni sözcüklerin verdiği geçici bir sarhoşluk değil midir? Acaba, bütün bu güç, savaş alanlarındaki yengilerden doğmuş, yeni özgürlükler ve yeni haklarla beslenmiş, yeni makinelerin uğultuları ve çağılıtlarıyla hızlanmış, çıldırısıya coşturulmuş bir halk yığınının, bir an için, şahlanması değil midir? Acaba, bu «Yeni» yeniden «Eski»meyecek, bu yenileştirme gücü gevşemeyecek mi? Acaba, bu tek insan, bu ancak bir kez gelebilen insan, artık bu ulusu gütmeyeceği zaman da bu plânlar ve he-

defler yine birbirine uyacak mı? Acaba makineler, o vakit de, aynı uçuşan uyumları ile çalışmalarını sürdürecekler mi? Aynı coşku, aynı atılış ve aynı ilerleyiş hep aynı tazelikte, hep aynı hızlılıkta, hep aynı denklilikte kalacak mı? Yoksa, bütün bunlar, sonunda, bir önder yaşamı boyunca sürmeyecek mi? Yoksa, bütün bunlar, bir ilke, bir inanç değil de, yalnızca o tek adamın güç yapıtı değil mi?...

Kamâlizm.

Bütün bu varlık gücü, tam ve toplu olarak, bütün Türkiye içindir. Bugün, yarın ve sonsuza kadar Türk ulusunun varlığı ve sürekliliği için, devlette ve toplumda, politikada ve ekonomide el ve emek birliği, gelecek ve yazgı birlikteliği için, Türk ulusunun kendini tanıması, kendi kendini yönetmesi, kendi kendini koruması demektir. Bundan da ötesi var. Bu varlık gücü, aynı zamanda, insanlığın düşünüş ve yapış yeteneğinde oluşacak kategori değişimlerini önceden seziş, önceden plânlayış da demek değil mi? Gelecek yaşam biçimlerini yeni biçimde yuğurmak, yaşam içeriklerine yeni biçimde değer biçebilmek için yer yüzünde, düşünen ve iş başaran insanların bilinç akımlarının akışını değiştirmek için bir önceden duyuş, önceden güdüş değil mi?...

Bu, bir varlık prensibi, yaşam ilkesi, dünya anlayışı değil midir?...

Kamâlizm.

Gerçek nerededir? Hal çaresi nedir?

Hal çaresi şudur: Birlikte düşünmek, aynı duygulara dalmak, aynı duygulara katılmak...

Birlikte düşünmek.. Ancak, bundan önce bugünkü Türk düşünüşünün taktını ve temposunu bulmak, kavramak ve tutabilmek... Bunun için de, geriye doğru düşünmek gerek... Geriye, insanlık düşünce yollarının ilk ayrılışına, dünyanın Doğu ve Batı diye ikiye bölündüğü yol başına... Her iki dü-

şünce biçiminin ayrılığına, aykırılığına doğru... Birisi, temel olan, organik olan, Doğununki. Helezonlarda, dairelerde, dönen ve organik olan her şey gibi tıpkı tohumdan meyveye, meyveden tohuma, ilkbahardan kışa ve yine ilkbahara, gündüzden geceye ve yine gündüze gibi, devridaimde karar kılan düşünce biçimi. Ötekisi, ussalcılıktan yaratılan biçim. Varlıkların oluş ve gidişlerinden bunların gelişme gösteren yönü, mantıkan önceden belirli olan bu yönü araştıran Batıninki.. Tohumdan meyveyi, tek başına var olandan cinsi, kabileyi, aileyi, etkenden etkileneni, nedenden olguyu arayan düşünce yolu. Bu düşünce biçimi ussal, düz ve mekanik olmuştur.

İki türlü düşünmek, duymak ve duygulanmak. İki türlü dünyayı görüş, iki türlü yaşayış... Doğu, tek başına olan bütün varlıkların dönüp dolaşıp yeni baştan görüldüğü düşüncesini, ruhun nasıl kalıp değiştirerek dolaşıp döndüğü düşüncesini bulmuştu. Doğu, görünüş-iç dünya, dünya-âhîret bilmece-sini bulmuştu. Doğu, ölümden sonra dirilmeyi, ruh göçünü, devridaimi bulmuştu. Zaman içinde zamanı, mekân içinde mekânı aramış ve.. felek çarkını bulmuştu. Dünyayı, insanlığı ve bütün var olanları aynı dönen ve döndürenlik içine alan esenlik ve kurtuluş inancı, din ve tasavvuf, Doğu'dan gelmişti. Doğu daireyi, helezonlu kuleleri, kubbeyi ve arabesk eğrileri yaratmıştı. Simge olarak yarım ayın hilalini almıştı. Batı haçı seçmişti. Antik klasisizmin düz ve akıcı çizgilerini, dimdik ve göğe doğru yükselen Gotik'i yaratmıştı. Perspektivin kırılma, yansıma ve yayılmasını bulmuştu. Mekanik ve teknik düşünceyi bulmuştu. Rasyonalizm Batı'dan gelmişti.

Batı, dışarıya, ileriye ve yükseğe doğru atılmıştı. Gediklerin, loncaların duvarları üstünden, feodal sınıfların, zümrelerin ve kastların üstünden, tanrılık savları, taht ve mihrap, otokrasi ve despotizm üstünden aşmıştı. Batı, yeni çağın demokrasisini getirmişti. Batı'da, ideler ve idealler geçmişten

çözölmüş, kurtulmuş ve hep geleceğe doğru koşmuştu. Boyuna geleceğe doğru atılmış, kendini hep geleceğe doğru fırlatmıştı. Batı'nın düşünceleri ve ölköleri, kürsülerde ve mimberlerde skolastiği ve dogmaları çatlatmıştı. Toplumda, sanatta, költürde putları, tanrıları alaşağı etmiş, patlatmış, parçalamıştı. Doğu için erişilmez uzaklıklarda görünene Batı'da varılmış, belki geçilmiş, belki de bu artık gerileşmiş diye fırlatıp atılmıştı. Batı, hiçbir zaman dinginlik bulmamış, ender olarak aynı şey üstünde duraklamıştı. Hemen hemen her vakit, yaşanan çağdan olmayana, pratik bulunmayana, modern tutulmayana karşı isyan etmişti. Batı küçük kent kalesinin, büyük kilise kulesinin, egemenlik tutkusunu yere çalmıştı. Avuç içi kadar eyaletlerin büyük devlet olmak sevdasını kırmıştı. Düzinelik prenslerin saltanat düşkünlüğünü baltalamıştı. Köyü, kenti ve tarlayı, bütün tabakalarında, sınıflarında ve guruplarında toplumu ve devleti düzeltmiş, bunları yeni, sımsıkı ve enerji toplayan, duru ve tok bir biçime sokmuştu. Batı, ulus ve ulusallık düşüncesini bulmuş, ifade etmişti. Doğu, bâtinî, derunî yaşamıştı. Hep kendi içine yumulmuş, kendi içine gömülmüştü. Aile ve kabile daireleri, tek kişinin gelecek ve yazgısını çepeçevre dolamıştı. Bu daireler içinde bütün görüş ve tarikat savaşimleri, bütün ayan ve zadegan rekabetleri kaynaşp durmuştu. Bu halkalar geçmişten miras kalan her ne varsa çemberlemişti. Bu değirmilikler içinde görenekte, gelenekte ve hukukta —göbekten göbeğe— hiçbir nesnenin, hiçbir zerrenin yerli yerinden oynamamasını gözleyen kaba ve tahta sakal, patriarkal bir saygı ve ululama duygusu korunmuştu. Din ve mistik, gelenek ve ululuk ve yiğitlik öyköleri, her şeye ve herkese, gündelik yaşama, törene, ticarete, mahkeme ve medrese üstüne, o bir türlü yırtılmak ve kopmak bilmeyen, ucu bucağı görünmeyen bağlarını atmış, düğümlemiş; topluluk ve toplum yaşamını kısıkırak bağlamıştı. Emirle esiri, imamla cemaatı, üstad ile şakirdi —hep aynı kalan ve sürekli kendi

içine doğru kıvrılan— düşün büklümleri ile ilmiklemişti. Bütün uygulama ve iyileştirme, bütün yenileşme ve durumu kurtarma hareketlerinin varabileceği daireler çevresini yalnızca din pergerleri çizmişti. Şiirde, felsefede ve sanatta değişebilen, değiştirebilen her devinin eteğine basmış, kolunu tutmuştu.

Birbirinden dönemlerce yaşanmış yaşam biçimleri ve oluşumları ile ayrılmış iki ruh havzası, iki düşün kıtası... Kuşkusuz, birbirine, din, ahlâk ve doğa biliminde, estetik evreninde bazı değerler verebilmiş ve birbiri ile bazı değerler değiş tokuş etmiş iki evren. Fakat, gerçekte, birisi ötekisi için hep anlaşılmaz, girilemez kalmış iki evren. Ancak, gerçekte, bu iki evren, birbirine karşı hep güvensizlik ve düşmanlık beslemiş, böbürlenmişti. Kabahat ne berikinin ne ötekinindi. Bu durum, onların yazgılarının gidişi, gelişim ve açılımlarının tutumu yüzünden ortaya çıkmıştı.

Batı'da düşüncelerin zorlayışı ve atılışı, sürekli ivmeleyen ve sürekli saldıran ileriye doğru itişe dönüşmüştü. Ergeç, karşısında ne varsa yenerek sürekli yeni bir güce ulaşmak kararlılığına erişmiş, sürekli yeni bir egemenlik istenci olarak yoğunlaşmakla sonuçlanmıştı. Bu delişim, Batı'nın tuttuğu ilerleyiş yolunda, mantıkan varılması zorunlu ve doğal olan bir aşama idi. Kendi mantığının sonucu, Batı'yı sürekli ve her yerde, nasıl tek kişiden topluma, eyalet ve kentlerden uluslara ve devletlere, sonunda da bireyden topluma götürmüş ise, endividüel iktidar tutkusu da onu kollektiviteye sürüklemişti. Eylem bölgesini de ulus mekânından, ulus toprağından dünya mekânına bütün dünya topraklarına aşırırmıştı. Batı'nın emperyalizmi böyle varlık bulmuştu..

Batı'ın atılğan ve düpedüz hedefe saldıran, müştekim anlayışı ile, Doğu'nun yerinden şaşmayan devridaim alayışı, Akdeniz kıyılarından Büyük-Deniz kıyılarına kadar yayılan geniş bir savaş sahnesinde boğuşmuşlardı. Metodik ve siste-

matik bir düşünce yeteneği, insansı eylem alanlarında, silâh adına ne bulunup toplayabildiyse, Batı, bunlardan —hesaplayarak, sonuna kadar giderek, neden ve etkiyi iyice tartarak— adam akıllı yararlanmasını bilmişti: Etik, estetik, teknik... Para, politika, propaganda. Batı, plânlarının gerçekleşmesi uğrunda her şeyi kullanmıştı: Afyonu veya alkolü, kolera veya veba savaşımını, gümüş piyasasını sarsmak, petrol kuyuları açmak, çay ve kauçuk fiyatları ile oynamak... Her maddeyi, her düşünceyi kendi amacının hizmetine, buyruğuna sokmuştu: Misyonerleri ve hekimleri, öğretmenleri ve tacirleri, araştırmacıları ve mühendisleri...

Hindliler'le Müslümanları, şiilerle sünîleri, Konfüçius ile Buda'yı —dilediği yerde, dilediği anda ve dilediği biçimde— yan yana veya karşı karşıya koyuyordu. Fellâhlar'la Koptları, Brahmanlar'la paryaları, Marunîler'le Dürzîleri arıyor, birleştiriyor, yine ayırıyordu. Ahlâkî ve insanî unvanı: Hakkaniyet, düzen ve kültüdü. Mantıkî ve son yargısı da: Zırlılar, toplar ve mitralyözlerdi. Bu, Batı'nın devinim durumundaki güç düz çizgilerinin Doğu'nun durgunluk durumundaki dairesi üzerine kazandığı başarı, yengi idi.

Her iki düşünce biçiminin tuttuğu yolların karşılaştığı alanda, her iki ruh ve düşün cephesinin çarpıştığı savaş alanında, Osmanlı Devleti bulunuyordu. Ayrı ayrı iki evren, ayrı ayrı iki zaman ortasında güçsüz, köksüz, ikiye bölünmüş ve çifte yüzlü... Osmanlı Devleti Batı'ı kavramasını becerememiş, Doğu'yu da bırakmak istememişti. Her ikisinin düşünlerine birden el uzatmıştı. Her ikisinden yalnızca dışkabukları eline geçirebilmişti. Doğu, dindarlığı, dinginlik ve rahatlığı, patriarkal yönetim biçimini, bağnazlığı, doğaya ait olanı ve istibdadı bırakmıştı. Batı'nın ulusçuluk akımı ve bu akımın ulusları yaşam fışkıran devletler durumuna sokan yaratıcı, yuğurucu ve sürükleyici akışı ve atılışı Osmanlı toprağında acayip bir dönüşüm geçirmiş, parçalanmıştı. Batı devlet anlayışı, bu-

rada, yamru yumru bir Osmanlılık görünümü, uydurma bir panturanizm sevdası, mantık yapısını ve tarih sayısını şaşırmış bir panislamizm budalası durumuna düşmüştü. Batı'nın hesaplayan, hedeften şaşmayan, plânlı güç politikası, Osmanlı devrinde canbazlığa, boyacılığa, çanakyalayıcılığa dönmüş; fitneci bir idareimaslahat siyasetinin «ayır ve hükmet» önermesine indirgenmişti.

Birlikte düşünmek, aynı duygulara dalmak, aynı duygulara katılmak... Galiba Avrupa, «Yeni devir, Avrupa'sı» sık sık ve çarçabuk unutuyor. Galiba, Avrupa, sürekli yeni zamanlara atılmak, sürekli yeni mekânlara saldırmak yüzünden —güçleri toplayan ve yoğunlaştıran— ılımlılık ve dikkatliliğini yitirmiş bulunuyor. İnsanlık yaşamının bir uçdan o bir uca akışına başını çevirip bakmayı, varisi olduğu tarihsel usuna getirip anmağı unutuyor. Galiba veresenin de terekenin de boyuna değiştiğinin, kalıptan kalıba girdiğinin ayırında olmuyor. Ne bugünden önceki binlerce ve binlerce yılların varını, ne de hissesine düşen birkaç yüzyılın payını görmüyor. Artık iş ve başarış bakımından zamanı yalnız beşer yıllık aralıklarla, mekânı da durmadan dönen şeritler, zincirlerle ölçmeğe, iktidar ve mülkiyet tutkusuna ise yalnız sonsuzluk ve evreni ölçek almağa başlayalı beri çok daha kolay, çok daha çabuk unutuveriyor.

Avrupa, Doğu'nun adeta hiç yerinden oynamayan ve hep aynı biçimde dönen varlığında, el altından birtakım değer yargılarının yavaş yavaş, yerlerini değiştirdiklerini, birtakım kavramların için için başkalaştıklarını görmemiş, görmek istememişti. Cava'dan Suriye'ye, Nil'den Japonya'ya kadar, görünüşte hiç değişmeyen, hep aynı kalan ve bütün Asya evreninin varlığına aynı zamanda içerik olan gelenek, felsefe ve din biçimlerinin çok eskiden beri yaşanmış varlıkları yavaş yavaş yepyeni yaşam duyguları ile çevirmeğe başladığını gör-

memiş; görmek istememişti.

Avrupa, şimdiye kadar, öz malı olan «İnsan hakları», «Kadın-erkek eşitliği», «Kendikendini yönetim», «ulus» birleşimlerini, «Demokrasi», «Anayasa» gibi sözcüklerinlerin, bundan böyle Doğu'da da da konuşulduğunu duymak, işitmek istememişti. Gerçi bütün bunlar henüz düşünülmemiş, yalnızca duyulmuşlardır. Henüz, derlenip toplanmamışlardır. Darmadağınık bir durumda bulunuyorlardır. Henüz, içte değil, dıştadırlar. Öz değil söz, içerik değil biçimlerdir.

Şu var ki, Avrupa'nın rasyonalizmi, Doğu'nun sezîş ve duyuş yolu ile ayırdına vardığı bir dönüşümü görmüştü. İnsanlık için izleyen ve yaşam bakımından yepyeni bir çağın sökün etmeğe başladığını anlamıştı. Ancak, geçmişte Doğu'nun Batı'dan önce davranmış olduğu gibi, bu kere Batı, çeşitli yerlerde ve çeşitli alanlarda, çeşitli belirtiler ve görüntüler altında, eşiği daha önce aşmış bulunuyordu. Fakat, Avrupa, Büyük Savaş'a, «Kriz»e karşın, Doğu'da da yeni duyguların, yeni duyuşların, düşünceleri ve olguları yeni bir çatılış ve kuruluş açısına doğru ittiğini ayırt etmemişti. Doğallıkla, şimdiye kadar olduğu gibi, bazı yönlerde Doğu'nunkine benzeyecek bazı yönleri Batı'dan alacak, bazı yönleri Batı'ya verecek yeni canlılık güçlerinin, varlık davalarını çözüme çalışan yeni biçimlerin belirlediğini algılayamamıştı. Doğu, kesindir ki, hiçbir zaman —şimdiye değin asla yapmamış olduğu gibi— bu biçimleri asla körükörüne kopya etmeyecektir.

Doğu'nun istediği, Doğu'nun beklediği, onu omuzundan itecek, sırtından kakacak bir güçtü. Metod ve sistemle yola, yoluna sokacak bir kişilik idi. Ona yeni hedefleri yeni yönleri, yeni düzeni gösterecek adamdı. Şark darmadağınıklar ve ayrılıklar ortasında, çoktan beri dizüstü duruyor, mayasına uygun bir gelişimin, aydınlık yoluna kavuşmanın özlemini çekiyordu. Onu ayağa kaldıracak, silkip uyandıracak olan bu

enerji ona Batı'dan gelemezdi. — Hiçbir zaman... Doğu, Batı'dan devinimin özünü, biçimini alabilirdi. Teknik ve mekanik düşün ve düşünme canlılığını alabilirdi. Lâkin ruh ve güç onun kendi malı olması gerekti. Bu devinime getirici bulunmuş, devinimi başlamıştır. — Türk güçlerinden, Anadolu toprağının ruhundan...

Türk halkı, Osmanlı zincirlerini kopararak özgürlüğünü geri aldığı vakit yeni Türkiye'ye eski simgesini bırakmıştı. Bu simge hilâldi. Resmî bir arma yerine bir simge. Ancak, bunun yanında ve hizasında, her yerde ve her vakit, aynı değerde tuttuğu, aynı övünçle taşıdığı bir simgeyi daha almıştı. Dilemek, yönelmek, güçlenmek simgesini. Keskin, ısıldayan, çepeçevre uzaklara fırlayan okları.. Bu okların birkaçı daha uzun, daha kıvrak, daha ileri fırlamış... Birkaçı, daha ağır, daha kunt, henüz tastamam hızlanmamış. Lâkin, tümünün bir güç taşıyışı, bir hedefe saldırışı, bir istenç fışkırışı var... Bu oklar, Türk halkındaki yeni ruhun simgeleridirler...

Bu okların tümü ivmelerini bir tek yerden, bir tek kişinin tümünü birden attığı, bir tek gergin kırıştan alıyorlar. O, tek kiriş, bütün bu okların teker teker menzillerini ve seyirlerini hesaplamış; tümünü tekrar tekrar hedeflerine yöneltmiş, başaracakları işi ve yapacakları etkiyi belirlemiştir. O tek kişi, bunları ta uzaklara fırlatmıştır. Galiba onun kararlılık ve istenç gücü bu oklara atıldıktan sonra da boyuna yeni yeni ivme verebiliyor. Galiba onun güdücü etkinliği, yaylarından çıktıktan sonra da bu oklar üzerinden kaybolmamıştır. Artık, bundan sonra, bu okları iten, yürüten pazu zoru, bilek gücü değil. Onun ruh gücüdür. Bu güç içten içe, gizliden gizliye, ruhları dilediği durumda yönlendiriyor, dilediği gibi yönetiyor, dilediği yere ulaştırıyor. Çünkü, bir kere ok yaydan çıktı mı, gayri, varacağı yer özgürlüktür. Kendi dileği, kendi etkisi ile... Kuş gibi, tüy gibi.. Bu oklar Türk devlet ruhunun simgesidirler.

Türk halkının yeni devleti yeni çağın özünden doğmuştur. Bu öz, düşüncesinde ve bilincinde yer tutmamış olsa da, Türk halkının yüreğinde yer etmiş, çoktan beri yer bulmuştu. Bir başbuğ, bir başkan, bu öze, öz düşünce ve öz bilinci ile biçim vermişti. O, devlet fikrini düşünmüş, devlet bilincini yaratmışı devlet istencini zamanın anlam ve içeriğine ulaştırmıştı. Sonra, devlet içinde, bütün bu düşünceleri, bu bilinçleri, istençleri salıvermişti. Halkla birlikte yükselsin, boyuna ilerlesin diye... Gayri, halk, kendi kendine düşünüyor, biliyor, istiyor. Yeni Türk devleti amacını, zamanın niteliğinden almıştır.

Yeni Türk devletine amacını öz tarihinin gelişim yolu vermiştir. Halk, bu amacı, sakına sakına, çekine çekine, sezebilmiş, duyabilmişti. Ancak bir tek kişi, bir Önder, zamana istediği gibi tasarruf eden bir üstat, açıklık ve kesinlikle bu amacı kavramış, anlamıştı. O, Türk Devleti'nin hedefini, Türklüğün tarihine ve kimliğine uygun olarak çizmiş, metodik biçimde amaç ve erekleri sıralamış, devlet gücüne varlık vermişti. Yön gösteren normları ortaya koymuştu. Sonra da devlet içinde, bütün bu amaç ve erekleri salıvermişti. Bütün ulusun, bütün geleceğin varlığını işlesinler, süslesinler diye....

Bir tek kişi, düşünen ve yaratan bir insan, zamanın olaylarından ve eğilimlerinden Türkiye Cumhuriyeti'nin planını yapmış, yapısını kurmuştur. O, devlet mekanizmasının bütün parçalarını, akla ve mantığa göre, organik biçimde birbirine eklemiş, bağlamıştı. O, bunların nasıl işlemesi gerek olduğunu, Türk bünyesinin özüne ve Türk karakterinin özlülüğüne göre, tarihin gösterdiği ölçekler, ölçütler ve ölçülerle düzenlemişti. O, bu sapasağlam makinenin yürüyüşünü dıştan gelecek bütün bozuşlara, içten gelebilecek bütün bozuşlara karşı güvence altına almıştı. O, yapıtını tamamlayınca işletmiş, denemişti. Sonra da kendi kendine işlesin diye Salıvermişti. Yurdun ve ulusun yazgısını ve geleceğini yuğursun

diye.. Serbestçe biricik hizmetini, Türklüğe ve Türklüğün uluslararası topluluk içindeki elçiliğine karşı olan hizmetini görsün diye...

Kuşku yok, O'nun devletçilik sanatı, bir kez kurulmuş olan yapının üstünden koşarak devletçilik düşüncesinin oluşunda, devlet gücünün kullanışında düzenleyici ve etken bulunuyor. Lâkin bu etki, ruhtan ruha, ruh yolu ile, var olan bir etkinliktir. Bu, bir tek ruhun çokluğun ruhu üzerine, bugünün ruhunun yarının ruhu üzerine, en uzaktan bile yapabildiği etkidir. Halkın içindeki hedefsiz dolaşan sayısız küçük yeteneklerin —önceden çizilmiş hatlar boyunca— büyük bir el ve emek birliği uğrunda toplanmasıdır. Bu, orta yeteneklerin iş ve plânlayış üzerinde, realitelere göre hesaplı ve rasyonel bir biçimde, aşama aşama, eğitilmesidir. Bu, genç zekâları öz yaratış ve başarış için aramaktır. Bu, genç yetenekleri zamansız hedefler için iş başına çağırmaktır. Bu, yaratılmışı korumak ve başarılmış geleceğe ulaştırmak için gençliği manen silâh altına almak, seferber kılmaktır. Bu, bilincin, yenilik geleneğinin, metodik ve sistematik, organize edilmesidir. Oklar, yeni ruh varlığını, topluluğun, geleceğin ruhuna uygun bir yöne yönlendirmiş olmasının simgesidir.

Kamâlizm!

Modern devletin çatılışı, bugün her ulusta aynıdır: Anayasa. Modern devletin politika araçları, gereçleri, olanakları her yerde aynıdır: Seçimler ve basın. Değişik olan yön etiktir. Bunları kullanma metodu, bunları kullanma tekniğidir. Ama, tam da bunlar, devletin içinde olup biteni, olup biteceği belirlerler. Öteki ulusların, uluslar dizgelerinin yarışması ortasında her ulusa düşen yeri sağlarlar. Her ulusa gösterilecek saygıyı saptarlar. Anayasanın biçimi ve biçemi, seçim hakkını ne derece tanımış, basın özgürlüğünü hangi ölçütlerle ölçmüş olmasının hiçbir önemi yoktur. Asıl olan, önemli olan nokta,

bu seçimleri kimin «yaptığı», bu seçimlerin ve yayınların kime ve ne kadar yaradığıdır. Bugüne değin her yerde her çeşit seçimler, klâsik Hellas'ın ilk cumuriyetlerinden eski ve yeni dünyanın en serbest parlamanter demokrasisine kadar, hep «yapılmış»tır ve yapılagelmektedir. Nasıl ki, basın da, gazetesinin bulunduğu günden beri, hem öyle pek te seyrek olmamak koşulu ile, şu veya bu gizli ve geçici çıkarlara âlet olmuş, olmakta bulunmuş ve sürekli olmuş olacaktır...

Türkiye Cumhuriyeti'nin siyaset mekanizması da, bütün diğer modern demokratik devletlerin anayasası gibi, bir sürü haklardan ve özgürlüklerden, görev ve sorumluluklardan oluşur. Başka olan yanı bu mekanizmanın işleme ve işletme kurallarıdır. Bu kurallar abartan ve ağız kalabalıklığı yapan yardımcı elleri bu mekanizmanın manivelalarından, eksenlerinden uzaklaştırıyor. Çoğunlukla, şaşırtıcı bir kargaşalığa neden olan ağız kalabalıklarının —geniş kütlenin alışkın olmayan kulak zarını patlatmaması için— yavaşlatıyor, hafifletiyor. Çok kere Her-şeyi ve Hiçbir-şeyi içeren, türlü türlü taslaklara göre yuğurulabilen, türlü türlü kalıplara dökülebilen, sonunda, türlü türlü yorumlara elverişli olan bin bir çeşit programlar ve sözcüklerle oyunbazlıklar, hokkabazlıklar yapılmasına müsaade etmiyor.

Şu var ki, genç Türkiye Cumhuriyeti güç akımlarını, bütün yurdunu ve ulusunu kaplayan ve sistemli bir biçimde bölünmüş sık bir kablo ağı ile her yana yaymıştır. Gösterişsiz, dağınık kasaba ve köy istasyonlarından adsız ve çelimsiz politika enerjileri bir tek santral içine biriktiriliyor. Ve bunlardan ulusal siyasetin zorlu devinime getirici gücü, enerji gücü kazanılıyor. Halk ruhundaki en küçük dalgalanmalar ölçülüyor, halk kafasındaki ibrenin sağa sola en ufak oynayışları sayılıyor. Birliklerdeki, derneklerdeki en geçici kontaktlar, akım kesilişleri kaydediliyor. Halsizliğe ve duraksamaya düşen tekil akımlar güçlendiriliyor. Toplumun düzenine zarar

veren fazlalıklar, taşkınlıklar, eksiltiliyor, azaltılıyor. Böylece sarsak, boyuna düşünce ve karar değiştiren bozucu ve bozguncu öğeler düzeltiliyor, büyük ulusal güç ağının akımı için alınıyor. Bu siyasa örgütlenme halk dinamizminin akümülatörü, aynı zamanda devlet makine motorunun da güvenlik düzenli caydırıcısıdır. Bu organizm bu mekanizmin doğru dürüst, devre devre, işlemesi için gerektir. Rasyonel hesaplanmış plânına göre işlemek için...

Kamâlizm!

Türkiye Cumhuriyeti'nin politika yaşamı partileri tanımaz. Ancak, ayırsız gayırsız, bir tek partisi var. Denk ve renk birliği tam, bağlılığı ve topluluğu tam, bir tek parti. Devletin, Önder'in, halkın partisi. Cumhuriyet Halk Partisi. «Biricik Parti». Partiler demek parçalar demektir. Türkiye'nin «partisi» bitiştiriyor, birleştiriyor, kaynaştırıyor. Ne zorbalıkla, ne de gözdağı vererek. Yalnızca fikir gücüyle çekip kapıyor. Bu parti, Ankara'da, illerde, her yanda, bütün ulusu kaplıyor. Erkek kadın, kentli köylü, her tabakayı, her ilgiyi — ister okumak yazmak bilsin, ister bilmesin — her vatandaşı kucaklıyor... Devletin her sekizinci yurttaşı partinin üyesidir.

Türkiye'nin «partisi» Türkiye Cumhuriyeti'nin kişileşmiş devlet fikridir. Devlet dairesinde ve başında, demeklerde ve okullarda, fabrikalarda, bankalarda, demiryollarında, ekonomi ve bilgi ocaklarında, politikada, Parti düşünür; Parti yürütür. Devletin, büyük küçük her varlığın, tek başına kişinin ve topluluğun, yüzüne kan, yüreğine can, düşüncesine inanç veren Parti'dir. Tasarlanmış, tartılmış amacına göre, bu düşünüşü düzene koyan, örgütleyen Parti'dir. Bireyin düşünüşünü ve ulusun toplu düşünce gücünü yuğuran Parti'dir. Adım adım, önceden çizilmiş yol boyunca...

Parti homojen bir varlıktır. Herkesin, her şeyin içine etki eden çok yapılı, çok renkli, binlerce tekil dağınık cephelerinin

yansımalarını toplayan, billûrlaştıran ve özleştiren devlet bilincidir. Parti, ovalardaki, dağlardaki, kıyılardaki, bütün uzak vadilerdeki her köyü, her ilçeyi, her ili topluyor. Her Türk'ü sıra sıra ve ardı ardına, toplantılarda, kongrelerde, kurultaylarda, yanyana, omuz omuza getiriyor. Buralarda bu yurttaşlar, kendilerine ait her işi dertleşiyorlar, benimsiyorlar, çözüyorlar. Köyün otağı, ilçenin toprağı, kanalların kolu, ormanların yolu görüşülüyor. Devlet politikasının ana davaları, demiryolları, endüstri, bütçe... Hükümet yönetiminin her işi başa başa konuşuluyor, görüşülüyor. Her yurttaş, görüş birliğinin, düşünüş birlikteliğinin verdiği topluluk bilinci içinde «Parti» eli ile güdülüyor, ileriye sürülüyor. Parti Türkiye Devlet yönetimini besleyen, ona cisim ve biçim veren biricik varlıktır.

Bucaklardaki kongrelerden ilçelerdeki toplantılara, ilçe ve illerdeki kongrelerden Genyönkurul'a, Ana-Kurultay'a kadar bütün görüşmeler ve tartışmalar sonunda varılan sonuçlar, alınan kararlar, verilen yargılar... Bütün bunlar bir tek varlık, ulusal varlık için... Parti, toplum ve devlet içinde yayılmış başıboş güçleri toplayan birliktir. Köyden, tarladan, fabrikadan, atelyeden, bürodan, dükkândan taşan, bireyin deneyimsiz enerjisini yuğuran, doğrultan, süzen, toplayan bir birlik. Bu enerjileri bir araya koyan, ulusal istenç durumuna sokan, sürekli ileriye atan bir güç durumuna çeviren tek ve pek bir birlik. Parti, adım adım, büyük ve ortak hedefe, büyük ve ortak Türk devleti hedefine, ulaşmak isteyen bilincin anlatımıdır. Parti, Türkiye Cumhuriyeti'nin tuttuğu yolu en iyi gören gözü, onun gözcüsüdür. Devletin topluluğunu tutan en iyi kolu ve kolcusudur. Parti, koskoca bir devlet kubbesi altında, zümreler ve sınıflar, eğilimler ve ilgiler ortasında apışan ve kakışan birey güçlerini aynı hizaya koyan, aynı disiplin altına alan birliktir. Bu birlik birey ve toplum için aynı zamanda çalışıyor. Meclis'ten yasalar çıkaran, bakanlıklarda, illerde her işi yüklenen bu birliktir. Her işe atılan, her işi ku-

caklayan, her işi başarmağa uğraşan bu birliktir. İnceden inceye her işi düşünen, mebusları, mutemetleri [parti mutemetleri] ve denetçileri ile, hiç yılmadan ve yorulmadan, konferanslar ve raporlarla, her yanda halkın dili, halkın eli olan bu birliktir. Parti, her işi sistemli ve plânlı denetleyen varlıktır. Hep halk için, hep halkla birlikte...

Türkiye'nin «Partisi» Türk halkının içinde, Türk halkı partisinin içinde yaşar. Parti, bu halkın duyusu ve düşüncüsü, iş görüşü ve yaşayışıdır. Parti Türk halkının kendisidir. Bütün duyguları, fikirleri, arzularıyla.. Teker teker bütün yakınlıkları ve ayrılıklarıyla.. Bütün erdemleri ve yetenekleriyle... Parti bu ruh ve düşün varlığının bütün kaynaklarını eleyip tarayan, yaşanılan çağın anlamına göre bir oluğa akıtan varlıktır. Parti, gerek parçalarda gerekse toplulukta, bu varlığın yaşayışına —bugün için de yarın için de— ivme veren ve bu ivmeyi canlı tutan can birliğidir. Bu canlılığın simgesi keskin, ışıldayan, ta uzaklara fırlayan oklardır.

Partinin kalbi, bir tek adamın nabızı ile çarpar. Partinin ruhu bir tek adamın ruhundan yaşar. O tek adam ki, bu Devlete, dünün, Bugün'ün ve yarının gerek kıldığı bütün hedefleri, bütün özleri, bütün biçimleri vermiştir. Türkiye'nin halkından egemen bir ulus çıkarmıştır. Bu ruh, yeni oluşları ve büyük olguları, yeni ve büyük bir geleceği belirten ruhtu. Bu ruh, bu büyüklüğü ve bu yeniliği, gelenekler olarak toplayan ruhtu. Ve, bu ruh, tek başına ve bir kez etki eden kişi gücü yerine prensip gücünü koymuştu. Yine, bu ruh, Türk'e geçici insan ömrü yerine, ilkenin tükenmez sonsuzluğunu bağışlamıştı.

Kamâlizm!

Partinin programı? —

Bu program keskin çizgilerle yontulmuş; altı ok-söz, altı tok-söz içine konmuştur. Cumhuriyet Halk Partisi:

- Cumhuriyetçi - Milliyetçi - Halktı - Devletçi - Laik ve İnkılâpçıdır.

İşte, kısalıklarına karşın, tek başına altı ok-sözcük. Bir-birinden ayırt edilemez altı kavram. Anlam ve içerik, hedef ve amaç, biçim ve yönetim bakımından Türkiye için devlet, toplum ve ekonomi bütünlüğü, tamlığı...

Cumhuriyet. — Sultanlık tutkusunun zoru ve boyunduruğu, keyfî ve kalıtımsal despotluk içgüdüleri, kırtipil ve bencil bir hanedan politikası, Türk halkını, yüzyıllarca uzun benzetmelerden geçirmiş, onun gelişme özgürlüğüne engel olmuştu. Yine de bu halk, kanından canından dev gibi kurbanlar vererek kendi tarihindeki kendi kendinin yönetişini, kendi egemenlik hakkını geri koparmış, kazanmıştı. Bu halk, bu haklara tapınmasın mı? Bu halk, artık bu hakları, hep kendi elinde tutmak istiyor. Kendi yönetimini, ancak kendi seçtiklerinin, kendininkilerin eline emanet etmek istiyor.

Milliyet. — Türklük, öz yurdunda, yüzyıllarca, dilinde ve yazısında, sanatında ve işinde, yabancı ruh kelepçeleri ile yatmıştı. Türklük, öz ekonomisinde, yabancı hedefler uğrunda, yabancı kamçılarla koşmuştu. Yabancı düşünceler Türklüğü bir bilinmez bahta doğru fırlatıp atmıştı. Bu halk, sonunda, kendi Türk duygusuna, kendi Türk sınırına, ideallerine ve hedeflerine götüren yolları kendi gücü ile, Türk gücü ile, açmıştı. Bu halk, artık, ele geçirdiğini, tam ve toplu olarak bağrına basmak diliyor, elinden bırakmak istemiyor. Uluslar arasında onur yerini, kayıtsız ve koşulsuz bir bağımsızlığı, uzun ve sonsuz bir geleceği istiyor...

Halkçılık. — Sınıflar, kastlar ve guruplar, Osmanlı İmparatorluğu'nda, ulusu ve toplumu bölmüş, parçalamıştı. Bütün hukuku, bütün etkinliği beş on kişinin avucuna tıktırmış bütün külfetleri, bütün yükümlülükleri geri kalanların sırtına yığıştırmıştı. Bu bölme ve yarma yolu ile Türk halkını, yalancı bir hanedan iki büküm bir yatalağa döndürmüş, yabancı bir

zadegan da süklüm püklüm bir sarsağa çevirmişti. Türkiye Cumhuriyeti, ne kast dalaşmaları, ne sınıf savaşmaları istiyor. İster köylü, ister satıcı, ister âmir ister memur, ister iş alıcı ister iş verici olsun, soya sopa, erkeğe kadına bakmaksızın, herkes için aynı hakları, herkes için aynı görevleri tanıyor. Tümünde aynı uyum içinde örgütlenmiş etmiş bir birlik ve birlikteliğin aynı maya ve değerde olan parçalarını görüyor. Herkesin yeteneğine, eğitimine ve verimine göre ulusun gönenci uğrunda bir görev, bir pay almasını istiyor.

Devletçilik. — Türkiye Cumhuriyeti, halkın en olgun bir ilerleyişe ulaşması, topluluğun en dolgun bir varsıllığa kavuşması için, devlet özgürlüğünün kısılmamasını, kısaltılmamasını istiyor. Bireye, kişisel girişim sahibine, ister yerli, ister yabancı olsun, kendi beğendiği ve dilediği her alanda çalışma ve kazanma olanağı bırakıyor. Yeter ki, bu kazanç topluluğun hedef ve çıkar çerçevesi içinde kalsın... Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti istiyor ki, devlet, yüksek yerinden —bir topluluk ve tamhlık işi olmak nedeni ile— ekonomiyi yönetsin. Devlet ekonomiye yol göstere, gerek olan yerlerde özel üretimin, özel ticaretin de elinden tutsun; Devlet çıkarının gösterdiği sınırları çizsin. Halk çıkarının gerektirdiği yerlerde kendisi üretim yapsın, eşya değişimini kendi üstüne alsın. Gereksinmeye ve tüketime göre, plânla ve sistemle...

Laiklik. — Osmanlı Devleti ruhanî gelenekler devleti idi. Kaskatı, taş gibi dogmalarla ailede ve devlette, mecellede ve medresede, varlığının bütün belirtilerinde ve aşamalarında, en sıkı din cendereleri içinde yaşamıştı. Dünyanın ardında kalmış, araştırma ve teknik alanlarında ilerleyememiş, kuşaklar boyunca geri kalmıştı. Softalık, mollalık hiyerarşisi, Türk dışındaki her unsurun Türklük aleyhine silâhlanabileceği bir karanlık ocak, bir kara konak olmuştu. Bu yatağın izbelerinde ve bodrumlarında her türlü tuzak, her türlü tokmak vardı. Hanedan istibdadı, sınıfların ayrılması, yarılmaması, Türk kafa-

sını ezen yabancı düşünce baltası, Türk parasını emen yabancı banker çantası... Yeni Türkiye, dini devletten ve okuldan çıkardı. Ahireti ve öbür dünyayı, hülyayı ve düşü, dünya işlerinden ayırdı. Hep de ayrı tutmak istiyor...

İnkılâpçılık. — Kamâlist düşünceler, Kamâlist güçler Türkiyeşi köhne, geri ve gerileten her ne varsa ulu halk devriminin potasında yakmış, yok etmiştir. Bu ateş ve onun alevi ulusal ve kutsal varlık alevidir. Türkiye inkılâp prensibini devlet prensibi yapmıştır. Türkiye bunun eskimesine, gevşemesine, yıpranmasına göz yumamaz. Türkiye, elinde hep bu alevle ileriye doğru koşuyor. Bu alev nur, uğur saçıyor. Yenileşmeyen, gençleşmeyen, anlamını ve içeriğini zamanın devrimine uydurmayan, uyduramayan her ne varsa kül eden bu alev..ç Cumhuriyetçilik - Milliyetçilik - Halkçılık - Devletçilik - Laiklik - İnkılâpçılık.

Anadolu, toprakları üstünde yeni devlet yapısının ilk temel taşını koyduğu günden beri Türk halkını parçalanamaz tam ve toplu, bir bütünlük yapan altı sözcük, altı kavram. Devlete, topluma, ekonomiye içerik ve biçim veren bir program. Türk halkının «parti»sinin programı..

Varlık prensibi, yaşayış ilkesi, yeni Türkiye'nin ışıldaayan, keskin ve ta uzaklara fırlayıp atılan oklar Türkiye'sinin dünya anlayışı.

Kamâlizm!

Devletçilik sanatında iç politika, dış politikanın bir aracıdır. İnsanlık cihan tarih sahnesinde ardı arası olmayan, koskocaman oyununu oynuyor. İriyanılar, kabadayılar rejisör... Ötekiler korkuluk, sahne molozu... Rejisör olan devletler arasına katılabilmek için işin içyüzünü, püf yerini bilmek; dış politikayı parmağında çevirmek gerek. İç politika, işte, bu sarp ve belâli işte bir yamaklık, bir yordaklıktır; bu büyük ustalıkta çıraklıktır. Dünya tarihini kökünden değıştiren, başkalaştıran

bu devrim çağları, perdelerin ve sahnelerin boyuna değıştiği; işlerin boyuna çatallaşđıđı, güçleştiiği, çetinleştiiği bu günler, ulusal yeteneklerin, ulusal güçlerin mihenk taşıdır. Tam böyle durumlarda, bir ulusun ötekilerle ortak çıkar çengelleri ile insanlığın yazgısını belirleyen bütün etkenlerin karşılıklı ilgi kancaları ile ne derece bağlanmış olduğunu bildiren bağ yoğunluğu ve bağıllık biçimi, o ulusun canlılık yoğunluğunun ölçüsü, varlık istencinin ölçütüdür.

İnsanlığın bütün dünyayı kaplayan iç düzen ve iç yapı yönünden baştan başa yenileşmeye koyulan çağını yaşıyoruz. Yaşanılan bu çağın, kültürel, ekonomik ve sosyal düşünsel varlığının, bünye değışiminde üç iri ve zorlu etken var. Üç güç yayılım merkezi... Birisi Doğu'nun taptaze ve dipdiri ulusçuluğu; ötekisi, Batı'nın günden güne yıpranan ve varlığını korumaya uğraşan emperyalizmi. Daha ötekisi de Kuzey'in yeni bir mistik ateşinde insan oğullarını kaynaştırmannın, dünyayı bir tek parça yapmanın yolunu arayan ve ortalığa bu birlik uğruna vuruştuğunu yayan büyük toplumsal devrimi... Bu merkezlerden dal budak saran ışık demetleri birbirlerini keşiyor, birbirlerinin içine giriyor, birbirlerini sıkıştırıyor. Ve... dünya görüntüsünü, kâh azalıp kâh çoğalan, ışık yoğunlukları ile aydınlatıyorlar.

Bu merkezler ve onlardan yayılan bütün bu saf veya göreceli ışık demetleri ile Türkiye Cumhuriyeti, mekân, düşünce ve siyaset bakımından, ilişkili ve bağılı durumdadır. Lâkin, bugünkü Türkiye, güçüz ve halsiz, yarık ve ayrık Osmanlı devleti gibi, bu ışıklar ortasında gözlerini yummuş, ağızını açmış değildir. Yeni Türkiye, eski Osmanlılık gibi, dünya egemenlik savaşmaları ortasında apışmış kalmış pasif bir varlık değildir. Yeni Türkiye, bütün bu ışık demetlerinin, ışık sellerinin ortasında bir kaya gibi duruyor. Bu düşün ve düşünce pehlivanlıkları üstünde, kendi yönünün bilinci ile, kendi toprağına kök salmış olarak yaşıyor. Yeni Türkiye, dünya düzeni

üstünde etki yapan öteki etkenler kadar aktif bir varlıktır. Yeni Türkiye'nin siyasal düşüncesi, siyasal istenci, öteki milletlerin düşünceleri, isteyişleri üstünde etki yapıyor. Türkiye, dünya politika oyununun en oynak sahnesinde, iriyanılar, kabadayılarla omuz öpüşen, güdücü ve götürücü bir güçtür.

Türkiye Cumhuriyeti'nin bugünkü politikası, boyuna kımılдаşan, oynaşan, kaynaşan dünya çıkar alanlarında, etki bölgelerinde, en uzak kıtalarda baş göstermektedir. Her bir yana, güven ve özgürlükle dal budak salmaktadır. Ancak, kökü ve gövdesi bütünü ile öz yurdunda, Anadolu topraklarının derinliklerindedir. Türkiye bu toprağı dört bir yandan dola-mış, her bir yanına en ince köklerini geçirmiştir. Türkiye'ye Türk toprağı yetişiyor. Türk politikasının amacı ve hedefi Anadolu Türklüğü'dür. Türkiye yalnız bu öz varlığı korumak, ilerletmek, güçlendirmek istiyor. Yalnız bu öz varlığı ileriye, gelişmeye, yükseğe ulaştırmak istiyor. Bu yüzden öteki ulus-lar ile uzlaşmak, anlaşmak, antlaşmak istiyor. Metodu ve sis-temi yanına alarak, zamanın realitelerini buyruğına katarak, yürüyen siyasetinin hedefi budur. Dünyayı kollamak kasdı, yurdu korumak maksadıdır. Enternasyonal politikasının an-lamı, ulusal politika içeriğidir. Yeni Türkiye'nin politikası... Dünya kurtarıcılığı söylencelerinden uzak, ırk üstünlüğü, kan eşsizliği davalarından uzak... İdeolojik ve politik elebaşılıktan uzak...

İnsanların dikebilecekleri bütün engelleri aşan, yapacakları bütün sedlerden taşan bir güç, aldırmadan, durmadan her şeyin üstünden geçip akan bir dev-güç vardır. Düşünce-nin yengi gücü... Zaman akışının, dünya gidişinin özüne var-mış; dünyanın biçim ve yapı değişikliğinin gizine ermiş; za-manın ivmesini ve dünyanın uyumunu almış her tek düşün yaratılışın, doğanın, evrenin bir gücüdür. Bu gücün önüne in-sanoğlunun kolu, insan oğlunun zoru geçemez. Bu düşün ışı-

nı, her türlü insan yönetimini, her türlü insan istencini delip geçer. Bu güç her çarkı çevirir, her dağı devirir. Bu nurun seli, yaratılışın ana ateşi gibi, ırkların, ulusların ve bütün devletlerin üstünden aşar. Bu ateşten varlık, bu ödün özüyle yanan, bu selin ivmesiyle ivmelenen insanların tarihlerinden, mayalarından ve ortamlarından ötürü, bazan dış yüzünden değişmiş, başkalaşmış görünebilir. Ama, içyüzü hep aynı kalır. Türk halkı, Doğu'da, ortaya bir devlet çıkaran, bu devleti ayaküstü tutan ve bu devlet içinde her varlığı devinime getiren bir ulustur. Türk halkı, Doğu'da, temel prensip olarak ulus egemenliğini kurmuş tek ulustur. Bükülemeyen, igriltilemeyen bir peş bırakmamazlıkla bu egemenliği, içe ve dışa karşı gerçekleştirmiş biricik ulustur. Türk ulusu, bu işi, vuruşmak gerektiği zaman vuruşarak, karşısında dost ve bağlaşıklık bulduğu zaman dostluk ve bağlaşıma yaparak, ama, her zaman önceden çizdiği devinim çizgisinden kıl kadar ayrılmadan, şaşmadan, irkilmeden başarmıştır. Emperyalist cephelelerin bütün tutuşlarına, kakışlarına karşın... Toyca ve bilinçsizce emperyalizme alet olan farfara ve atak yabancı ulusların zorlayışlarına, saldırışlarına karşın. Uluslararası bütün düşün güçlerinin en devrimcisi ve en yayılcısı olmak isteyen komünizmin bütün alev ışıklarına karşın... Kendi plâncı, sistemli politikası, kendi anlayış arayan, anlayış getiren realist politikası sayesinde...

Türk ulusu, halk gücünün çeliğine, Türk yüreğinden ateş, Türk kanından su vermiş, halk egemenliği düşüncesi Sakarya örsünde doğmuştur. Öz Türk Cumhuriyeti'nin bozulmaz kalıbına göre... Ancak, bu düşünce bugün, Sakarya yollarından çok daha ilerilere varmıştır. Doğu'da, Kenan İllerine, Dicle kıyılarına, Fırat sahillerine, Ganj'ın İndüs'ün sularına, binlerce yıllık Çin nehirlerine ulaşmıştır. Kolonilere, mandalar altındaki ülkelere, Avrupa'nın yarı-koloni, vasal devletlerine kadar varmıştır... Yön, ışık ve bilinç veren düşünce... Bazı va-

sallar efendiliklerine kavuşmuşlar, bazı mandalar sönüp tükenmişler, bazı koloniler bağımsızlık çağrısında yol almışlardır. Gerçi, bu aralık, Türk halkı, kendi sınırları içinde kalmıştır. Kendi işi gücü başında, kendi ocağı, kendi yapısı başında... Fakat, su var ki, bu düşüncenin gücü Türkiye devletinin sınırlarından taşmış bulunuyor. Tıpkı önlenilemez, durdurulamaz bir ok gibi... Keskin, ışıldak ve ta uzaklara fırlayan bir ok...

Türk devleti, Doğu'da, ekonomik güç düşüncesini —açıklık ve bilinçle— baştan sonuna kadar düşünen, ilk devlet olmuştu. Türk devleti, pamuğun, bakırın, kömürün ulusların varlık değerleri ve yaşayış biçimleri üstündeki etkisinin ne demek olduğunu kavrayan Doğu'daki ilk devlet olmuştu. İster makineli tüfenk, ister motorlu havantopu, ister dizel motoru, ister buhar makinesi olsun, motorun ve makinenin, onları bulunduran ulusların elinde ne gibi bir güç taşıdığını tanıyan ilk Doğu devleti olmuştu. Doğu'da motor gücünü, makine metodunu, modern mekanik ve teknik akımını pamuğuna, bakırına, kömürüne verebilen ilk devlet Türkiye olmuştu. Doğu'da ilk önce zamanın nitelik ve önemini ekonomik yürüyüşüne ilke edinen, ekonomiyi doğrudan doğruya ulusun buyruğuna ve ulusu ekonominin uyumlu devrinin içine alan ancak Türkiye olmuştu. Türkiye, ekonomiyi, yalnızca ulusal motiflerin ölçüsüne ve uyumuna göre işletmişti. Türkiye, ekonomisinin uyumunu, ne Batı'daki yüksek kapitalist bandonun çatlak boruları, ne Kuzey'deki aşırı sosyalist kantonun çıplak sesleri olsun, dıştan gelen hiçbir notaya kulak vermeyerek, dalmadan ve sapıtmadan, pürüssüz ve falsosuz, yönetmişti. Ulusal makam kurallarının elverdiği oranda, öz uyumunu tamamlayacak uygun sesleri bulabilmek için, ekonomik varlığının tellerini enternasyonal konsere göre akord etmişti. Kaldı ki, kendi ulusal ve egemen ezgisi, Leitmotiv i, için kendi öz varlığının güneşli kubbesindeki yansımalar, zaten ona yeterli gelmişti. Türk fabrika çarklarının gürültüsü, Türk tezgâh il-

miklerinin uğultusu, Türk demir yollarının çekiç ve tokmak takırtısı, Türk motorunun, Türk makinesinin çıkardığı bu ses, Türkiye'nin ezgisi idi. Bu uyum Türkiye içindi. Buna karşın çelik şakırtılarının dalgalanmaları, makine uğultularının ezgileri Doğu'ya doğru ivme almış, yayılmıştı. İran bağına, Afgan dağına, Hicaz alanına, Yemen vahasına kadar... Kendiliğinden, kendi kendine... Yalnızca düşünce kirişinden dışarı uğramış bir ok gibi... Keskin, tiz ötüşlerle ta uzaklara fırlayan bir ok...

Türk halkı, Doğu'da, devleti ve ekonomiyi biricik ve yepyeni bir kalıba döken bir ulustu. Bu kalıp her şeyi kaplıyor, kaynatıyordu. Bu kalıbın kendisi zaten bugünkü zamanın anlam ve kimliğinden ortaya çıkmıştı. Bu kalıp bu anlam ve bu kavram ile vardı. Gösterdiği ve anlattığı düşüncenin bütün kapsamı ve içliliğiyle tam bugünkü zamana uygundu. Bu kalıp, en yüksek içeriği, anlamı ve niteliği ile, «modern» olan bir formdu. Türkiye, bu dökümü, kendi esin ve yol gösterme prensiplerinin kucağında, kendi devrimi, kendi etik metodları ve kendi pratik plânlarına göre dökmüştü. Hesabını kendi astarına, kendi mastarına göre yapmış, dışarıya göz atmamıştı. Ne Batı'nın boğuşan sendikalarını, korporasyonlarını, ne de ulusal ligalarını, entrikalarını potasında, ne de Kuzey'in komünist enternasyonalciliğinin sosyal devrimini kopya etmişti.

Türk halkı, devlet, toplum ve ekonomi işinde yaşam ve doğa karşısındaki ilişkisini, ancak bir tek anlamda anlaşılabilecek bir açıklıkla belirlemişti. Yine, ancak bir tek anlamda anlaşılabilecek çizgilerle tek ve ortak yaşamın her günlük ufak tefek işleri için gerek olan normları ve formları saptamıştı. Aynı zamanda, ancak bir tek anlamda anlaşılabilecek bir içtenlikle, birey ve toplum için gerek olan büyük ve zaman üstü idealleri de açıklamıştı. Eski kültür tarihinin, kendi feslefesinin, kendi sanatının, kendi emeğinin, kendi sözünün yok ola-

maz değerlerini araştırmış, yeniden kendine mal etmişti. Ama ters ve yanlış bir romantizm yolu ile değil. Dünyanın öteki uygarlık bölgelerindeki en yeni buluşlar ve araştırmaları sonunda bulunan kültür değerlerini de birlikte almak koşulu ile... Bu alış da körükörüne, basma kalıp değil... Türkiye, kendi yapıtı için, işten dıştan ne alıyorsa önce özlülük ödünün yalından geçiriyor. Kendi plânını kendi sınavından geçiren erdem parolası, türdeşlik çemberinin demiri, yaşam anlayışının buyruğu, şu tek ses, şu tek kumanda olmuştur: Türk...

İçerde ne bulunmuş, dışardan ne alınmışsa, sağdan soldan ne devşirilmiş toplanmış, bağlanmış ve kaynaştırılmışsa, ancak ve ancak bir tek hedef uğrunda yapılmıştı: Anadolu Türklüğü uğrunda... Kuşku yok ki, aynı zamanda, öteki uluslarla birlikte bir iş ve gidiş birliği kurmuş, insanlık birlikteliği için çalışmıştı. Gerçi, Türkiye, sürekli kendi yurdundaki organik kalkınma ve yükselme yolunda, sürekli kendi halk eğitiminin yolunda, sürekli kendi serhadinin ardında kalmıştı. Şu var ki, bu iş ve başarış canlılığından taşıp akan güçler —belki Türkiye'nin dileği ve etkisi olmadan— kendiliğinden, daha ilerilere, Doğu'ya doğru, yol almışlardı. Türkistan ve Moğolistan üstünden, Çin ve Asya üstünden akıp taşmışlardı. Bu sel, kuraklığı yeşillendirecekti, uykudakileri uyandıracaktır. Çok eski ulusları yepyeni bilinçle benliklere ulaştıracaktır. Sonunda, bu sel, çok eski kısır döngü düşünüşünden yepyeni bir dünya anlayışı yaratacaktır... Bu sel bütün bu eğrileri yeni ve gelecek çağların dümdüz ve dimdik çizgileri durumuna sokacak. Her eğriden bir ok yapacak. Keskin ve ta uzaklara fırlayan bir ok...

Kamâlizm

Henüz Batı emperyalizmi dünyanın öteki ve daha geniş parçası üstünde saltanat sürüyor. Ancak eskiden kabına sığamayan güçlerinin yavaş yavaş azaldığını duyuyor. Saldırıdan savunma hatlarına çekildiğini, püskürtülüp gerilediğini görü-

yor. Şurada burada ödünler vermeğe, şöyle böyle anlaşmalar yapmak zorunda kaldığını biliyor. Buna karşın emperyalizm, bugüne kadar, az veya çok, açık veya kapalı, anlaşmalara, yaklaşımlara sırtını vererek ayakta duruyor. Batı, Doğu'nun hemen hemen bütün ulusları üzerinde —politikasının, ekonomisinin ve ideolojisinin üstün güçleri ile— egemen bulunuyor. Hoş, Doğu'yla Batı'nın arasındaki bugünkü hududun nerelerden başladığı, nerelerde bittiği, yönetilen uluslarla yöneten uluslar arasındaki bugünkü hudutların nerelerden geçtiği pek de bilinmiyor ya....

Doğu'nun henüz, her yerde kullandığı araçlar ve tuttuğu yollar, —eskiden Osmanlı İmparatorluğu'na egemen olduğu dönemdekilerin— hemen hemen aynı kalmıştır. Doğu'da emperyalizmin eli ve kolu altındaki, birçok ülke, hâlâ geçmişlerinin sönmüş, tükenmiş ışıklarını yakarak çökmüş tahtalarını 'aydınlatmağa uğraşanlar, böylelikle, sönük ve sözde saltanatlarına söküük ve örme şenlikler ve denlikler vermeğe çabalayan hanedanlıklar var. Emperyalizm ile el ele, kol kola vererek dolaşan dibi delik tahtlarını su üstünde tutmağa savaşıyan, kendi uluslarına karşı emperyalizme yanaşan yalancı pehlivanlar var. Doğu'nun birçok ülkelerinde, henüz, ruhları ve düşünceleri yarıya bölen, yarı kültür cilâsı veren, dili, düşünceyi ve sanatı yarı anlaşılmış yabancı kavramlarda boğan, bütün bir yaşamı yarımliklarla dolduran, sıra sıra yabancı okulları, boy boy yabancı misyonerleri var. —Tıpkı, eskiden Osmanlı İmparatorluğu'nda olduğu gibi...

Hâlâ, Doğu'nun birçok ülkelerinde eskiden beri gide-
rilemeyen gerginlikler ve sürtüşmeler var. Politik, ekonomik, entellektüel yaşam istencini Batı'nın eline teslim eden feodal sınıflar, hiyerarşiler var. Klasik, antik, demokratik Batı, Hıristiyan ve feodal de olduğu için, bu ayrılıklar ateşini körükle-

mesini beceriyor. Doğu'da bir türlü karşıtlıklar, kinler, zümre tartışmaları, mezhep savaşimleri son bulmuyor. Doğu'nun hâlâ birçok ülkelerinde, aynı kapitülasyonlar, maden ocakları, demiryolu, banka, vapur işletme ayrıcalıkları için aynı üstün, aynı olağanüstü haklar var. Yerlileri, yabancıları bin bir türlü çıkar telleri, ilgi pullarıyla oynatan aynı ajanlar, aynı kurtiyeler, aynı aracı firmalar var. —Tıpkı, eskiden Osmanlı İmparatorluğu'nda olduğu gibi... Bu ülkelerin çoğunda, henüz, devlet ve toplum içinde her ne varsa onu, bütün bu su katılmamış din kuralları ve hükümleri, yumuşamamış kurallar ve dogmalar ile sarıp sarmalayan paslı ağlar var. Henüz, aynı bilgisizlik, aynı bağınazlık bataklıkları içinden dişlerini götseren kara güç var. Bu güç zamanın ilerleyişine, zamanın değişişine götüren bilinç ve yargılama yollarını halka kapamış olan düşünsel yolkesicilik gücüdür. —Tıpkı eskiden Osmanlı İmparatorluğu'nda olduğu gibi ...

Fakat, gerçekte, bütün bu olaylar bir tek iri olgu durumunda birbirine bağlıdır. Batı'nın kolonilerini, mandalarını, etki alanlarını, çıkar bölgelerini sağlayan olaylar zinciridir. — Gerilik zinciri... Bu yüzden Batı emperyalizmi, Doğu'da iktidar olanağını politik ve ekonomik araçlarla yaşıyor. Üstelik, gerek kendi inancı, gerek evrensel vicdan önünde, kendini haklı gösterecek, âdeta, bu güç kullanımına etik, meşru ve hatta zorunlu dedirtecek bir savı da ileri sürüyor. —Tıpkı eskiden Osmanlı İmparatorluğu'nda olduğu gibi...

Adları, biçimleri ne olursa olsun bütün bu araçlar her yerde, her vakit, aynı temele dayanıyor. Koloni ve yarı koloni ülkeler ve uluslar üzerinde tam ve koşulsuz egemenliğe... Bunların malları, yapımları, tüketimleri, üretimleri üzerinde tam ve koşulsuz bir egemenliğe... Koloniyal imparatorluklara, bu egemenlik davası içinde, ham madde ve çıkış, iş ve kâr bulmak inadı... Ancak, bu egemenlikte gizlenen daha fazla şeyler var. —Hammadde ile işlenmiş madde arasındaki değer

farkını sürekli sağlamak ve korumak... Kolonilerin ana lkele-
re verdikleri ilk maddelerle anavatandan satın aldıkları işlen-
miş maddeler farkı... Gerçi Batı, artık bol bol yapılmış mal
satamıyor. Ama, yine yeter derecede, yapıcı makineler satıyor.
Bütün bu satışlarda, hâlâ, anayurdun arslan payı saklı. Bu
pay, metropol için, daima bir değer fazlası, değer artışı de-
mektir. Bu değer fazlasını, koloniler, yaşayışlarında, ilerleyiş-
lerinde ve uygarlıklarındaki noksanla öderler. Arta kalan bu
fazlalık öyle az da değil.. Emperyalizmin buyruğu altında,
Asya ve Afrika'da, yuvarlak hesap, elli milyon kilometre
yüzölçümünde bir toprak, Avrupa'dan topyekûn, beş misli
daha iri bir ülke var. Bir lke ki, cebinde verebileceği ne varsa
veriyor, koynunda gizlediği ne varsa uzatıyor. Bir lke ki, s-
tünde bugün bütün malları, bütün emekleri, bütün harcaşı-
ları ve harcanışlarıyla, aşağı yukarı, bir milyardan fazla adam
var. Bu lke, Batı'nın ileri gelen ulusları için, araştırma ve tek-
nik olanaklarını yaratıyor. Kütüphaneler, hastahaneler kuru-
yor. Ordular, donanmalar besliyor. Batı'nın ekonomik örgüsü
bu ülkede gerilmiş, toplum ve devlet düzeni bu ülkeye asıl-
mıştır. Bir yandan bu gelir fazlası öte yandan Doğu ulusla-
rının Batı ulusları uğrunda yüklendikleri ağırlıklar, malların
taksim terazisinde, Avrupa'nın sosyal ve politik dengesini
sağlıyor...

Ya Doğu ulusları?... Kolonilerin ve yarı kolonilerin,
mandaların ve etki bölerinin ulusları, ulus gurupları... Bu
ulusların tümü bu işin ayırdındalar... Bir bölümü bilinçle, ap
açık ve keskin bir biçimde. Bir bölümü henüz seziş halinde,
sırf duygu biçiminde. Lâkin, bütün Doğu'yu, Fas'dan Çin'e
kadar, kendi kendini düşünmek tutkusu sarmış: Kendi varlığı
üzerine kafa yormak tutkusu kaplamıştır. Doğu, ekonomik
bağlardan, bağlılıklardan —için için ve yavaş yavaş— kendini
çözüp kurtarmağa bakıyor. Doğu çözülmek ateşi ile yanıyor.

Bu, bir çöküş bunalımının nöbeti değil, bir geçiş coşkusunun ısıdır. Doğu, bugün ulusal benliğinin ortaya çıkması için uğraşüyor. Kolonilikten sıyrılmanın yollarını araştırıyor.

Şu var ki, bu iş, Doğu'nun birçok uluslarında, henüz, Osmanlı İmparatorluğu'nda olduğu gibi, ürkeklik ve çekingenlik içindedir. Sapa yollarda, çıkmaz sokaklarda, hep o eski kısır döngüye götürecek yanlış ve tehlikeli alan yanında dolaşılıyor. Henüz, Doğu uluslarının çoğunda Osmanlı İmparatorluğu'nda olduğu gibi, araştırmayı güçleştiren, şaşkınlığı arttıran türlü türlü hülya düşkünlüğü, düş budalalığı var. Henüz tarihin gidişini belirleyen bu olayların niteliğini anlayacak bir algılama yok. Bu uluslar kendilerini bükülmez mantık dipçiklerinin zoru ile, aynı yazgı birlikteliğinin bodrumunda hapis tutan bu emperyalist zabtiyelerinin kimliklerini bilmiyor. Oysa, Türk ulusu da bu talih ve yazlı birliğinden ayrılıncaya kadar, bu palaskalılardan kurtuluncaya kadar aynı eziyet bodrumunda çile çekmişti. Kuşkusuz ki, bu uluslar arasında davanın görünen yüzünü deşen, iç yüzünü anlayan büyük adamlar çıkmıştır. Kuşkusuz ki, bu adamlar karşılıklı ilişkilerin boyasını, foyasını ortaya çıkarmışlardır. Bu davayı kendilerine göre yorumlamaya, bu işin içinden çıkmaya çalışmışlardır. Gandhi, bunlardan biri, belki de en irisi idi. Dinlerin, mezheplerin, kastların, sınıfların ayrılıklarını aşabilmişti. Muhammedîleri mecusileri, sünnileri şiileri, brahmenleri, paryaları, birleştirmişti. İki yıl boyunca bir peygamber, bir tanrı olmuştu. Sözü kutsal bir buyruk tanınmıştı. Hindistan, emperyalizme karşı direniş inadının kızgınlığı ile, uzak köylere kadar, tek ve toplu bir birlik sanılmıştı. Ancak, Gandhi gücü yalnızca geçmişte, geride, aramıştı. Onun simgesi çıkrıktı. Gandhi'nin ilkesi, makinelere, demiryollarına, büyük kentlere lanet etmişti. Modern uygarlığı, ileri tekniği aforoz etmişti. Gandhi'nin ulusçuluğu zamanın ruhunu ve anlamını anlamamıştı. Bu yüzden gücünün mutlak tutulan görüntüsüne kar-

şın, zamanın akışı bir çırpıda onu silip süpürmüştü.

Kolonileri ve koloni uluslarını emperyalizme karşı ayaklandıran ses doğrudan Batı'dan gelmişti. Bu ses, devlet ve ulus bağılıklarını aşmıştı. Sınıfsız farksız bir toplum ve ekonomi düzeni kurmuştu. Bütün insanlığı kucaklamak istemişti. Bu ses, özünde, bütün dünyayı kaplayan idealler ve dünya anlayışlarının sesi idi. Sosyalist partilerin, Asya'nın ve Afrika'nın mahkûm uluslarına, kendi kendilerini yönetme haklarına kavuşmaları için yaptıkları yardım söz vermeleri... İkinci Enternasyonal'in kongreleri, kararları... Bu yardım söz vermeleri, daha ilk uygulama deneylerinde başarılı olmamıştı. Olamazdı da... Çünkü devlet ve ulus fikirlerini tanımıyor, hiçe sayıyordu. Çünkü devlet ve ulus güçlerinin her türlü karşıtlıklardan, sosyal ve ekonomik karşıtlıklardan üstün olduğu ortaya çıkmıştı.

Bunun ardından da, Üçüncü Enternasyonal, Leninizm'in kısırtıcı kuvveti başkaldırmıştı. O da, Asya uluslarına haykırmıştı. O da, emperyalizmi sırtüstü yere çalmak için ayaklanmıştı. O da ortaklık uğrunda cenk naralarını atmış, köpürmüştü. O da yığın gücünü silâh olarak organize etmişti. Ama, Gandi gibi, teknik ve modern uygarlığa karşı değil. Tam aksine. Teknik, hep teknik, boyuna teknik. Teknik, Leninizm'in inanç direklerinden birisi olmuştu. Bu dünya anlayışı, Gandi gibi, yalnızca ulusallığı gözlemiyordu. Tam aksine... Yalnızca tekniği. Onun için bütün insanlık tek parça ve tek döküm bir ekonomik kollektive idi. O da, İkinci Enternasyonal gibi, devlet duygusu ve ulusallık duygularında en zorlu kösteğine rastlamıştı.

Lâkin bu dünya anlayışı ötekine benzemiyordu. Ayağını diremiş, dişini sıkmış, tezi üstünde inat etmişti. Eskiden beri kökleşmiş duygularda, yerleşmiş düşüncelerde, ne gibi engellerle karşılaşmışsa oralarda, kendi tezi yerine, insanların kimliklerini ve düşüncelerini değiştirmişti. Bireyi kendiliğin-

den düşünen ve kendiliğinden davranan bu tek ve biricik varlığı yok etmişti. Bireyin yerine yeni bir insan tipini koymuştu. Ortaya attığı bu ana-tip, harcadığı zaman yerine konulabilen, istenildiği zamanda, istenildiği biçimde, istenildiği sayıda, aynen üretilen bir kollektivite yarattığı, «yığın adam tipi» idi. Her türlü propaganda ile sanatta, sporda, işte ve okulda bu yeni tipi koymuş, yerleştirmişti. Böylelikle, bu anlayış Rusya'da, kendisini ve programını korumuştur. Hattâ onun karşıtları olan bazı devlet ve toplum sistemleri bile, onun insanı ve insan kütlesinin makineleştirilmesine öykünmüşlerdi. Sonunda bu anlayış da büyük Batı emperyalizminin koloni ve manda uluslarını emperyalizmden sıyırarakmıştı. Bu dünya anlayışı da devlet ve ulus düşüncesinin sırtını yere getirememişti. Ancak, Doğu ile Batı arasında, dünya imperiumları ile koloniler arasında dava başlamıştır. Bu dava sürüyor, yürüyor, ilerliyor. Gayri bu dava, önüne geçilemez bir durum almıştır. Çünkü, bu dava insanlık gelişiminin gidişini izliyor. Çünkü bu dava, yaşanan çağın en büyük, en önde gelen işidir. Bütün öteki olaylar ve belirtiler, ekonomik akımlar, siyasal sarsıntılar, sosyal kaynaşmalar, rekabetler, savaş tehlikeleri ve savaşlar, gerçekte, bu davanın doğal, mantıksal, kaçınılmaz birer sonucudur. İnsanlık savaşımında biricik, derin ve asıl olan neden budur. Bu sorunda doğru yolu bulmak, bütün davaları ve büyük küçük bütün öteki bilmeceleri içeren temel soruya yanıt vermek demektir. Ne Gandi, ne İkinci Enternasyonal, ne Leninizm bu sorunun yanıtını vermiş değildir.

Oysa, bu yanıt verilmiştir. Bu yanıt Anadolu'dan gelmiştir. Anadolu toprağının varlık bolluğundan, Anadolu dağlarının, ormanlarının, denizlerinin, steplerinin sonsuz birliğinden.. İnsanlığın ilk gözünü açtığı gündenberi onun bütün büyük sorgularına yanıt vermiş, kaygılarını gidermiş olan Anadolu'dan... Bu yanıt çok eski Türk güç selinden gelmiştir.

Sümer'ler döneminden beri, belki de ondan çok daha önce, büyük insanlık kültürünün kuruluşunda, her zaman ve her an ayrılıkları önlemek, parçaları birbirine eklemek, birleştirmek, bütünleştirmek görevini yüklenmiş olan güç selinden...

Bu sorunun yanıtını Türk ulusu vermiştir. Tek anlamda ve karşı konulamaz biçimde.. Tarihin kanıt zoru ile. Bu yanıt ulusal, ekonomik, düşünsel bağımsızlık uğrunda Türkiye savaşının tarihidir. Bu yanıt Türk toprakları üstünde emperyalizm güçlerinin ve onun yardımcılarının üzerine kazanılmış olan Türk yengisinin tarihidir. Yeni Türk devletinin kuruluşunun ve oluşunun, onun yeni kültürünün, yeni geleneğinin tarihidir. Bu yanıt Türk devriminin tarihsel düşüncesidir. Bu tarihsel düşünüşün tarihsel gerçekliği ile canlanmış, varlaşmış bir ulusun itenç dinamizmidir. Tarihsel bir düşünüş... Kamâlizm düşünüşü.

Bu düşünüşün realite gücü sayesinde ki, bu ulus yolunu bulabilmiş; hedefine kadar varabilmiştir. Genel Savaş'ın [Birinci Dünya Savaşı] isyanlarına ve düş kırıklıklarına, açlık ve yoksulluk tufanlarına, açık düşmanlıklara ve saklı kıskançlıklara karşı... Tek başına ve hiçbir yardım görmeden, bütün dünya emperyalizminin gücüne karşı... İşte bunun, yalnızca bunun içindir ki, on altı milyon insan, milyonlarca öteki insanların varamadığına ulaşmış, ne kutsal üstatların, havarilerin elçilik gücü, ne mekanize edilmiş kütlenin çelik gücü ve ne de uluslar üstü birliklerin sınıf savaşımalarının erişemediklerini eline geçirmiştir. Bunun için bütün ötekiler, kolonilerin ve yarıkolonilerin, mandaların ve etki bölgelerinin ulusları, bugün —eskiden Türk ulusunun çektiği gibi— bağımsızlık özlemini çeken bütün bu uluslar özgürlüklerine kavuşacaklardır. Ekonomik canlılıklarını gözleyen, ruh ve düşün varlıklarını özleyen bütün bu uluslar bağımsızlıklarına kavuşacaklardır. Eğer Türk ulusunun tuttuğu aynı yolu tutarlarsa. —Kamâlizm yolunu...

Bütün bu mutlu ve kutlu oluş, toplayıcı, bağlayıcı, birleştirci, çok eski Türk güç birleşkelerinin, yeni, zamana uygun ve modern biçimi, bugünkü Türkiye’de Kamâlizm gücünün etkisidir.